BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LVI
A
43
NAPOLI

A.
43.

Rhetia

18

F. SPRÉCHERI
RHETIA
vbi
Eius verus ſitus. Politia, bella, fœdera, et alia memorabilia accuratiſſimè deſcribuntur.
LVGD. BATAVORVM,
Ex Officina Elzeviriana. Anno 1633.

Invicta & Potenti

RIVM FOEDERVM RHAETORVM IN ALPINORVM.

UNITATI,

ATRIÆ ET PRINCIPI MEO SVBMISSE COLENDO.

Filialis amor, & ſtudium indefeſſum, tibi, altera mihi Mater mellitiſsima, toto animo, cunctiſque viribus, aliquo cum emolumento & fructu, ut ſoboles grata, perpetuo ſerviendi, nclinationi meæ materiam præbuit amlam : ut nunquam peritura Hiſtoricoum Veterum & Neotericorum monunenta, qua potui diligentia, perſcrutari, poſt ſacræ doctrinæ volumina, inprimis n ibi cordi & labori eſſe duxerim. Dum vero peregrinæ antiquitatis, propriæ laudis avidæ, ſcrinia pervolvi : pauca quadam, de noſtrorum populorum origine, & ſedis mutatione, & occupatæ regionis

gionis filii (& hæc quidem ſtrictim, .ac ſicco, ut dicitur, pede) de gubernatione verò & geſtu, uti etiam de cæteris, ſolo virtuteque nobis vicinis, non niſi quæ invite, & ſemper ad ſui, hoc eſt, Græcæ atque Italicæ gentis, inprimis Romanæ, exaltationem, dicere coacti ſunt, perveſtigando invenire potui. Noſtri enim priſcæ fidei homines, durorum armorum, pinguiumq; arvorum & armentorum cultui potius, quam voluptatibus aut litterariis exercitiis, operam ſuam impendere voluerunt. Eorum hoc opus eſſe, quibus cura altarium concredita erat, & quos ab oneribus prædictis immunes ſervabant, neſcio qua ratione perſuaſi, firmiter crediderunt.

Hinc factum, ut ſuperioris ſeculi, noſtræque ætati proximi aliqui Scriptores, variis opinionum & affectuum fluctibus agitati, ſubinde in diverſa ſtudia ſciſſi fuerint. Alii namque propter connexum rerum, ab eis ex profeſſo tractandarum, quædam obiter & vulgari more adnotavere: ſed Alpes, nive ac frigore perpetuo rigentes, nec perſpicaci vi ingenii, nec gravi corporis mole, propius accedere voluêre. Quidam vero rerum ignorantia & obſcuritate deterriti, calamum, quem jam arripuerant, rejecerunt. Inventi ſunt etiam, qui fabuloſa quædam & ridicula,

ſcula, nobilioribus præſertim adulaturi, commenti ſunt.

Has vero difficultates, celeberrimus ille Glaronenſium Patritius, Ægidius Tſchudus, egregie ſuperavit: qui in vicinis Alpibus natus, & ſingulari ingenii felicitate præditus; nec non à primariis Hiſtoricis & Poëtis, Henrico Lorito Glareano, præceptore, conterraneo & affine, Ioachimo item Vadiano, Conſule Sanctogallenſi, Bilibaldo Birckhaimero Norimbergenſi, Gerardo Noviomago, & Beato Rhenano Seleſtadienſi, aliiſque Polyhiſtoribus coætaneis, adjutus, ſitum Inalpinæ noſtræ priſcæ Rhetiæ, exiguo libello, ſcite & diligenter tradidit: gubernandi autem formam, durique Martis opera, ſummis labiis in prædicto libello tantum attigit: Quin, ut fama eſt, de virtute, moribus & geſtibus, Helveticarum & Inalpinarum gentium, uberes commentarios contexuit; qui penes ejus gentiles deliteſcunt.

Poſt hunc, meminit Conradus Geſnerus, in Bibliotheca ſua, Alberti Bellforenſis, Rhætici Medici excellentis: qui accurata diligentia Epiphaſin Rhætiæ, de antiquitate, geſtis, & potentia Rhætorum, nihil ex Græcis & Latinis auctoribus, quod ad hanc materiam pertinere poſſit, omittendo, conſcripſerit. Hujus tamen

ſcripta, omni curioſitate inquirens, nanciſci nunquam potui.

Franciſcus Niger Baſſanenſis, heroicè & laconicè Rhatiam decantavit.

Benedictus Iovius, Pauli frater, Novo-Comenſis, libro manuſcripto Patriæ ſuæ hiſtoriam poſteritati reliquit; & Rhatiarum tranſalpinarum rerum crebram mentionem facit.

Illuſtris Ioannes Traverſius, Engadinus Rhatus, Vallis-Telinæ ſecundo Gubernator, bellum, quod Rhati noſtri ad Claven-nam, Dubinum, & Morbennium, cum Ioanne Iacobo Medicæo, Muſſii Caſtellano, geſſêre, exactiſſimo calamo, uti qui interfuit, & Dux primarius præfuit, in Rhatica lingua rhythmice annotavit.

Facundus Ioannes Stumpfius, una cum magno Munſtero, in Geographicis, ſecuti Tſchudium, in reliquis quiſque, prout inſtitutum ferebat, diligentes ſe monſtravere.

Poſt hos apparet Vir incomparabilis ingenii, Ioſias Simlerus, qui, opere de Republica Helvetiorum & ſociorum edito, ſtudium & doctrinam ſuam ſatis declaravit.

Vir pius pariter & doctus, Huldricus Campellus, Engadinus Rhatus, duobus tomis ſatis oneroſis, & quam exquiſita cujuſque rei annotatione, Patriæ noſtræ hiſtoriam

am ad ſuam uſque ætatem con-
.
parus Bruſchius, Poëta & Hiſtoricus
ntiſſimus, in Epiſcopalibus ſuis, Epi-
um noſtrum Curienſem, reliquaque
aſteria hujus tractûs, à fundamentis
gregiè exornavit.
artinus Cruſius, Varro ille Germa-
n Suevicis ſuis Annalibus, cui pro-
a Rhætia noſtra diù annumerata
nos non parùm juvit.
oc noſtro ſeculo in theatrum produ-
ſunt, Ampliſſimus Vir, Marcus Velſe-
Patritius Auguſtanus, cum Franciſ-
uillimanno, Viro ornatiſſimo. Ille, octo
, res Vindelicas Auguſtanas (ubi Rha-
Inalpinis noſtris magnum lumen at-
) eâ diligentiâ & gravitate eſt com-
us, ut divinum ejus ingenium & ju-
um admirari quidem, imitari non li-
: Hic, patrias, Helveticas videlicet,
ticas, & ſociorum antiquitates, quin-
eruditis libris comprehendit.
lis ſuperadde præſtantiſſimum Virum,
lippum Cluverium, Germanum. quid,
ſo, is, in Germaniâ antiquâ, Norico,
Vindeliciâ ſuâ, non perſcrutatus eſt?
d tantus Vir ignoravit?
ſtis, ut & cæteris nominatis omnibus,
ltum, imò plurimum, unicuique in ſuo
ere, me debere fateor. Difficultatibus

tamen inſtitutum meum non caret: præſertim ſi vera & genuina Topographia, cum non-fucatâ hiſtoricâ rerum narratione, in epitomen, eamque, quantum fieri poteſt, magis ſuccinctam, redigenda ſit. Accedit altera, non minori conſideratione digna cauſa: quòd nullum ſcriptionis genus, majori periculo, graviorique cenſuræ, propter varias perſonarum, rerum, & locorum affectiones, diverſaſque temporum periodos, ſubjectum ſit, quàm hiſtoricum. Democratico quidem in ſtatu, liberum magis & populare cujuſque eſt ferre judicium: vivis autem, & ipſius Patriæ filiis, majus impendere videtur. Inde factum, ut proverbio ferè receptum ſit: Nullum verè prudentem Patriæ ſuæ conſcribere hiſtoriam, ut eam lucis publicæ faciat, dum ipſe ejus uſurâ fruitur. Imò,

Vivere, & Hiſtorico vix licet eſſe bono.

Atque hinc fieri putamus, quò minùs hactenus Illuſtris Heros, Ioannes Gulerus à Weineck, auratæ militiæ Eques, & Rhæticarum copiarum olim Archiſtrategus, Dominus ac Sympatriota meus colendus, perfectam, tantoque viro dignam, quam præ manibus habet, Rhæticarum rerum hiſtoriam divulgare voluerit: cujus tamen primam partem, in lucem editam,

ſummo

o cum fructu, in ipſo veſtibulo pro-
ſtionis operis mei, vidi.
umeratis periculis, alia quoque ob-
a & impedimenta, tenuitas nempe
ii, parcumque dicendi genus, juven-
nea ſocia, adjungenda, imò præmit-
, veniunt. Quæ omnia ſimul juncta,
non ab inſtituto deterrere debe-
contrario autem omnipotentis DEI
igit benignitas: cujus divino fretus
io, gloriam & honorem illius inpri-
ectans, alacri ſtudio tantum opus
dior. Adeſt mihi etiam unanimis
m, chariſſima Patria, civium hone-
titio, & ardentiſſima cognoſcendi cu-
as, quid à generoſis noſtris majoribus
ſtum: cujus ſi non, tanquam plenio-
uſtu, ſitim extinxero; ſaltem eam,
ucundiſſimâ frigidâ, temperavero;
alius, quibus felicius ingenium, fa-
iorque ſtilus divinitùs obtigit, incita-
o eſſe ſuffecero.
idis etiam cuſtodibus, ab utroque la-
Veritate & Sinceritate, (quibus Bre-
tem ancillari deſidero) in hanc ſcenam
itus prodeo. Sanctè enim proteſtor, me
uti Cynoſuram, præ oculis habuiſſe
er: cùm ratio inſtituti, & lex hiſtoriæ
a lux eſt veritatis, ſapientiæ mater,
iſtra vita, & nuntia vetuſtatis) eaſ-

dem ſedulò & unicè requirant.

Accipe ergo, Excelſa Reſpubl. hos qualeſcunque meos labores; quos tibi, uti ſummo in his terris meo capiti & nutricio, exporrectâ fronte, & humili debitâque animi ſubmiſſione, offero, dono, & dedico: tueque potenti patrocinio, contra Zoilorum invidos morſus, (res tua cùm ſit) ſtrenuè illos defende; atque ab obtrectatorum theonino dente, & omni injuriâ, me fortiter vindica; &, uti hactenus feciſti, fovere perge. DEUM *trinum & unum ardentibus votis, veriſque gemitibus, ſupplex, ex intimis cordis mei penetralibus oro; ut te, tuoſque ſocios, ad ſanctiſſimi ſui Nominis laudem, piorum conſolationem, veræ libertatis defenſionem, & tuam ipſius exaltationem, quàm diutiſſimè ſalvam, florentem, victricem & triumphantem, eſſe jubeat. Amen. Davoſii in patriâ, ex Muſeo meo,* XXIV. *Menſis Martii Anno* MDCXVII.

Inclytæ Tuæ Virtutis, & Glorioſi Nominis,

Studioſiſſimus Civis & ſervus,

FORTUNATUS SPRECHERUS à BERNECK.

ARGU-

ARGVMENTA
CEM LIBRORVM
LLADIS RHAETICAE.

huſcorum, Duce Rhæto, in Alpe-
m tractum migratio: finium am-
tio : antiquæ Rhætiæ Alpinæ in-
ſuos terminos deſcriptio; ac re-
geſtarum acta, àd fata uſque Au-
ti Cæſaris.
Geſta ſub aliis Imperatoribus Ro-
nis, ad Francicum uſque Impe-
m.
Rerum geſtarum memoria, ſub
ncico & Germanico Imperio, uſ-
ad annum milleſimum quadrin-
teſimum ſeptuageſimum-ſextū.
Bella; Suevicum cum Maximilia-
Imperatore, anno 1499. & alte-
m, cum Io. Iacobo Medicæo, Ca-
lano Muſſii, anno 1525. & 1531. ge-
m; ſpeciatim enarrantur.
ella, quibus noſtri Rhæti, uti auxi-
res, & ſtipendia ſub Principibus
nfœderatis merentes, interfuêre, ad
ſtra uſque tempora.
Fœderum Rhætorum inter ſe, cum
lvetiis, aut aliis Principibus con-
nctis; Sanctionum item, & juris
miniſtrandi, formæ: aliorumque
bello

bello & pace memorabilium, ad hodierna tempora, ſuccincta enarratio.

VII. Origo Fœderis Griſæi, & ejuſdem per Communitates ſpecialis deſcriptio.

VIII. Deſcriptio Cathedralis Fœderis; cum Epiſcoporum Curienſium præcedente Catalogo.

IX. Deſcriptio decem juriſdictionum Fœderis, & Dominii de Haldenſtein.

X. Deſcriptio Volturenæ, Comitatus Clavennæ, & Bormii: quorum juſta acquiſitio, & adminiſtratio, breviter præfigitur.

PRO-

PROOEMIUM.

*Q*Vàm magnum & ingens donum Dei ſit vera libertas, uti rem inæſtimabilem, & ...m quaſi vitam, nemo perpen-... oterit; niſi qui durum miſeræ ...utis jugum (quod non modò ...ſimæ morti conferendum; ſed ...gè præponendum eſſe, quilibet ...ſus animus judicat) vel ipſe ... expertus, vel alios ſub eo vi-... s propiùs cognoverit. Ad quæ ...nè Poëtæ veteres ſequentibus ...ulis alluſêre:

> ...ida libertas claro deſcendit Olympo:
> ...iſte at ſervitium de Phlegethonte venit.
> ...enè pro toto libertas venditur auro,
> ...c cœleſte bonum.--------
> ...na libertas pretio pretioſior omni!
> ...nmum primumque decus! quâ procul adē-
> emtâ,
> ...ratum, nil dulce viris; & vivere mors eſt.

...auſtus hic Theſaurus, à ſupre-... divinâ Majeſtate, in excelſis ...obis concreditus fuit: utq; tu-... intactus conſervaretur, emi-... s montes, pro firmâ ſede & re-... ulo, aſſignati. Namq; ſi ordine

omnia

omnia, & ad amuſſim (quatenus ratio inſtituti noſtri ferret) examinare vellemus: inveniremus, ſemper veræ libertatis hoſpitium fuiſſe montes. Creationis primorum Parentum locum, ubi ſancta libertas, prope montes fuiſſe, ex hoc etiam colligimus: quòd quatuor fluminum ſcaturigine (quorum proprium eſt, ex montibus deorſum præcipitari) inſignitus fuerit. Secura illa ſupernatans Noë arca, in montibus Armeniis conſediſſe fertur: ut ſuperſtites à diluvio, ſummam Dei clementiam, in loco etiam eminentiore, experirentur. Legiſlator omnipotens in montibus ſervos ſuos allocutus eſt; indeq; eos ad cœlos aſſumpſit. Salvator noſter Ieſus Chriſtus, gloriam ſuam, ante & poſt aſſcenſum ad cœlos, in cacumine montium oſtendit; ibique ſuis apparuit: qui etiam Eccleſiam ſuã, in locis montoſis, & eremo, eſſe voluit. Sic Prophetarum & Apoſtolorum, aliorumque Chriſti ſervorum

habi-

habitationes deſerta fuiſſe, teſtes locupletes habemus. Pagani ipſi, lumine naturæ illuſtrati, Diis ſuis eminentiorem locum attribuerunt; & proinde ibidem eis templa & ſacra facere ſolebant.

Has commoditates, imò hæc magnalia, etiam ſentiunt omnes genio & ingenio magni Viri & Principes, qui caſtris & Muſeis ſuis aſtra magis appropinquare cupiunt. Leo, rex quadrupedum, & huic generoſitate vix cedens Capricornus; ſic etiam Aquila, alarum dominio cæteris volatilibus præpoſita; animalia etſi ratione deſtituta, hanc tamen eximii ſenſus habent partem, ut regioni aëris ſuperiori proximiora loca, etſi aſpera, ſibi pro ſede eligãt. ita ſecurum imperium exercent ſuper reliquis, in molli planitie, inter cathenas, lora & caveas, ſervilem vitam ducentibus. Et ubi major delectatio & ſecuritas, quàm ubi jucundi & grati ſpirant Zephyri? virides ſuaveſque rident

rident herbæ? leniter ſcaturientes murmurant fontes? ſalubres frigeſcunt acidulæ? thermæ caleſcunt? aliaq; balnea utrumque temperant? ubi modulantur volucres, ſaltant capreolæ, & pretioſa effodiuntur metalla? cacumina niveo colore prominent; colles Liberi muneribus ſuperbi, & valles ſubjacentes aureâ Cereris fœcunditate beatæ, cominus & eminus conſpiciuntur? denique nihil deeſt, quod generoſior Natura appetere velit?

Tutiſſimis ergo in montibus, magnanimi noſtri Majores, cùm furori Barbarorum eſſet cedendum, aut avita libertas amittenda, tempore, modo, cæteriſque circumſtantiis, prout ſuccincto ordine enarrare nitimur, conſidêre.

PALLADIS RHÆTICÆ

Liber Primus.

ITALIA omni tempore, propter ſaluberrimam aëris têperiem, pinguiſſimorum agrorum felicitatem, & omnium deliciarum ubertatem, artium denique & ſtudiorum excellentiam, ceu Paradiſus alter, & totius Europæ ocellus, omnium ordinum & nationum homines ad ſe pertraxit: quos deinde non modò pulcherrimarum artium & ſcientiarum, quarum eſt ingenioſa magiſtra; ſed & contubernii, ris & patrocinii, ob humaniſſimam oſpitalitatem laudatiſſima, participes it. Pro quo beneficio tamen, non nper meritam gratitudinem, & tanis ſanctitudinem; ſed injurias ſæumerò & inſidias experta eſt. Vnde nobilis Regio, à variis populis iliter ſæpiùs tentata & afflicta fuit. orida, & præ cæteris Italiæ provin-

ciis excellens, Majorum noſtrorum Patria, invidia & ſimultatibus internis (ut ſolent animi luxuriare rebus ſecundis) diſtracta, exteros, illecebrarum blanditiis allectos, dominos & indigenarum expulſores, ſibi, ſuo fato, acquiſivit.

Dum enim, Ioſiâ tum Hieroſolymæ, & Anco Martio Romæ regnante, Demarathus, potens & opulentus famoſæ civitatis, Corinthi, in Græciâ, civis, ſeditione ibidem natâ, ſalutem ſuam alibi quærere ſtatuit: vicinam Italiam, & Thuſciam, pòſt Hetruriam dictam, petiit; tractumque ejus longè optimum, ac in gente Tarquiniâ ſedem, & nobilem uxorem, ſibi elegit. ubi poſtquam Lucumonem filium genuiſſet; rem familiarem ita auxit, ut hæredi, ſub tutelâ relicto, ingentes etiam divitias reliquerit. Lucumo autem, animi, corporis, & fortunæ bonis ornatus, & à tutelâ liber factus, uxorem parem egregiamque, nempe Tanaquilam, ex primis civibus natam, duxit. Omnium oculi inde, ad Orientem hunc Solem converſi, radios ipſius, indies magis ſplendentes, diù ſufferre non potuêre. Ab æmulis ergo is accuſatur; quòd tutoris ſui Aruntis, qui ex Cluſienſibus primatibus non erat poſtremus, conjugi vitium obtulerit. Zelotypia cum invidiâ conjuncta, alas

Aruntis

Aruntis pedibus addit: qui cùm populi favorem videret Lucumonem poſſidere; ad exteros recurrit: rebuſque ſuis ad iter compoſitis, dulciſſimi vini non exiguā copiam trans alpes ſecum vehit: optimates & plebem (quorum corda jam mero exhilarata eſſent) prece & pretio, ad invadendam terram, hujus grati potus productricem, invitat: & voti compos factus, aliquas copias ultra Alpes ſecum duxiſſe fertur. De geſtis autem eorum, & ſucceſſu rerum, ex Auctoribus nihil aliud eruere poſſumus: niſi quòd ipſe Lucumo invidiæ Thuſcorum locum dederit, & Romæ cum uxore conſederit; ibique principatum & regnum, quod alibi ambiverat, nactus, mutato nomine L. Tarquinius Priſcus nominatus fuerit. uti apud Paulum Diaconum & plures alios, fuſius adnotatum invenimus.

Extat alia privati cujuſdam, & mechanici hominis, regionis hujus inveſtigatio, quam ſuperiorem paulò anteceſſiſſe aut ſecutam eſſe, conjecturis probabilibus accepimus. Elico, ex Helvetiis civis, fabrilem ob artem Romę commoratus, ficum ſiccam & uvam, oleique ac vini promiſſa, in patriam reverſus, ſecum tulit: ut meminerunt, Plinius, Livius, & Polybius, ubi de Tyr-

rhenis verba facit. Stat firmum ergo, delicias Celtarum irruptionem promoviſſe.

Tempore vero prænominati Tarquinii Priſci, anno 18. regni ſui, Vrbis conditæ 146. & ante Chriſtum natum 587. vel, ut alii, 588. Galliæ Celticæ præerat Ambigatus, ex Senonibus: (quibus reliquæ Celticæ genti Regem dare competebat) huic filius unicus erat: ex ſorore verò duos ſummę ſpei habebat nepotes, Bellovoiſum *(Baldtvvyſs, Weltvvyſs)* & Sigovoiſum, *(Sigvvyſs.)* hosce, ne filio aliquando, ſpe regnandi, moleſtiam crearent, cum ingenti multitudine, quibus commodè carere poterat, & quos aliter regere poſſe diffideret, in diverſa loca emiſit. Sigovoiſus quidem, Hercyniæ ſylvæ tractum, auguriis Deorum motus, petiit: & ibi Tectoſages ſedem fixiſſe, ex Cæſare habemus: & à Sigovoiſis ortos Bojos, Strabo aſſerit.

Bellovoiſus autem (de quo noſter ſermo eſt) cum ſelectâ turbâ ex Senonibus, Biturigibus, Avernis, Heduis, Ambarris, Carnutibus, Aulericis, & procul dubio non exiguo numero ex Helvetiis, profectionis & itineris auctoribus & ductoribus, ſuperato Rhodano, ad Tricaſtinos, ſic ſorte monente, rectâ

tendit.

tendit. qui cùm præ oculis Alpes viderent, cõmeatuſq;illos deficeret;anxietas animos de montibus ſuperandis occupat. ſed ſtatim eis per nuntios innoteſcit, Maſſilienſes Græcos, ex Phocide, nobiliſſimâ Aſiæ minoris provinciâ, per mare mediterraneum, ad Salluvios populos appuliſſe, ibique ſedem figere ſtatuiſſe. his novis recreati, quòd & ſocios ſolum mutantes haberent, ex Tricaſtinis, per Taurinos ſaltus, inviaſque Alpes, in Italiam tranſcenderunt. Horum irruptione per exploratores Thuſcis cognitâ; quorum potentia, præ Romanis, & cæteris Italiæ populis, eminens erat: (dominabantur namque intra Tyberim, Atheſim, Alpes, & utrumque mare) collectis copiis, eos à finibus ſuis arcere ſatagunt. Sed numero & ferocitate Barbarorum deterriti; & acie primâ, haud procul Ticino flumine, fuſi fuerunt. Hoſtium vero, qui victoriâ elati progrediebantur, pars una, nempe Hedui, in eo agro & tractu, quem Inſubriam appellari audiebant, conquievêre; gaviſi hoc nomine, cum in relictâ patriâ, provinciæ cuidam, idem nomen eſſet: & Mediolanum, ſumto à Santonum Mediolano nomine, aliaſque urbes, condidêre. Cæteri, ulteriùs victoriæ ſigna ſecuti, potiore

Thuſcorum dominio potiti ſunt. Paulò enim pòſt (ut hæc annectamus) Cenomani, hos ſecuti, Elitovio duce, Brixiam & Veronam poſuerunt. Tum Boji & Lingones, Pado trajecto, ſe efferentes, ex eâ parte Hetruſcis & Vmbris pulſis, ad Appenninum uſque caſtra poſuère. Sic 200. pòſt annis, Galli Senones, Brenno duce, poſt Appenninum ſuperatum, Cluſiumque expugnatum, univerſam Romam, præter Capitolium, igne devaſtarunt.

Sed ad lineam ut redeamus: Relicta à præliis nobilitas Thuſca, inaſſuetum Barbarorum jugum ferre, animo induci haud poteſt: quæ procul dubio præ cæteris, ut à quâ ſibi victores, ne rebellarent, magis timebant, duriori ſervitute premebatur. eoque modo expulſionem illius magis promovebant; contenti infimâ plebe, & colonis, qui rura colerent: & ita lætabundi, palatiis & opibus Magnatum, pro opimâ prædâ, gaudere ſecuri valebant. Aſſumptis itaque eis mobilibus & ſuppellectilibus, ad quæ ipſi viri, cum uxoribus, liberis, ſervis, & clientibus, dominorum fata ſequentibus, perferenda apti erant, Thuſci primæ patriæ valedicunt, &, de tutâ ſede providere volentes, ad altiſſimos (ſecundæ, & alterius nunc dicendæ pa-

triæ) montes, duce Rhæto, ætate, gloriâ, generoſitate & imperio, præ cæteris claro, ſe conferunt. Iam antea hæc ora, præſertim quæ Italiam ſpectat, florente ipſorum imperio, dum plures in Italiâ & Inſubriâ colonias deducerent, (ut Livius teſtatur) procul dubio ipſis innotuerat. Superatis Alpibus, veniunt ad Alpinos populos, Tauriſcos: (ita enim omnes Alpini populi vocantur. nam, linguâ Celticâ, *Tauren*, mons dicitur.) interque hos primos incolas Lepontios inveniunt. Gens hæc antiquiſſima eſt; Cæſare, Strabone, Ptolemæo, & Plinio teſte: qui eos ab exercitu Herculis, Alpes tranſcendentis, in ſummis ibidem Alpibus relictos & collocatos, (inde λειπόντοι, quaſi *Relicti*) fabulatur. Certum tamen eſt, eos ut cæteros hujus diſtrictus habitatores, Celticæ gentis (quæ originem ſibi vendicat ab Aſcenaze, Noæ pronepote: qui ex tranſmigratione, & linguarum confuſione, Celta vocatur. unde Iudæi Germanos etiam nunc Aſcenazim appellant) fuiſſe: ut ex ipſo etymo vocabuli, (quaſi *die Lieben*) aliiſque conſequimur. Hi, ad itinera aperta & pervia tenenda, ad Rheni fontes; ſicut Lepontii Viberi ad originem Rhodani, deſti-

nati erant. Hoſce, cùm ſpes amiſſi imperii, ſucceſſu temporis aliquâ parte recuperandi, animo fixo hæreret, & eorundem operâ, ut aëri & regioni aſſuetorum, noſtri opus haberent, amicitiâ ſibi conciliant; & fortalitiis aliquibus fines ibidem muniunt: ipſi interim ad mitiora loca, uti educatæ ſuæ & aſſuetæ naturæ magis apta, tendunt. Vbi ergo Rhenum jam mitem curſum tenere vident, & regio alas ſuas in planitie expandebat, ipſi ſarcinas ſuas deponunt: incolarum, quorum exigua copia, aliquos ad montana relegant; alios amicâ ſervitute ſibi obligant: Pagum ibidem, ad montis pedem, (cui nomen amiſſæ patriæ, *Thuſcia*, imponunt) condunt: & caſtra multa, in altiſſimis locis, communi manu, nullo perſonarum reſpectu habito; Dux ipſe Rhætus tria, utpote Rhætiam altam, imam, & Rhætium, ſuo nomine inſignita; erigunt: Vallem hanc à cicuritate, Domeſticam (hodie *Tomiliaſca* dictam) vocant. Proximis his jam accolæ & vicini erant Cotvantii & Rucantii; qui ejuſdem originis cum Lepontiis ſunt: prout ex etymologiâ verborum (*die Guotten: die Ruchen*) patet. Iſtos, ut feroces, & in arcibus ac naturâ munitis locis degentes, ſocios & cives aſſumunt.

munt. Vnde clarum eſt, prima aliqua Rhætiæ caſtra, à primis indigenis ipſis, nomina Celtica, quæ hodie noſtrâ Germanicâ linguâ pronuntiamus, accepiſſe: quamvis inficias non eo, & certò conſtat, multa poſtea ab Allemannis, Gotthis, Longobardis, Francis, qui imperium Romanum invaſerant, & ab Epiſcopis Curienſibus, aliiſque eorum feudatariis, fundata, Germanica nomina etiam nunc ferre.

Rheni utramque ſcaturiginem, ad cujus anterioris fontes Lepontii Ætuatii erant, & ejus deſcenſum, cum populis accolentibus, jam inveſtigârant, ſibi ſubjecerant, & conciliaverant: animus autem & propoſitum erat, tractum montium horum occupare omnem. ita ductu Alpium, ſeriatim ſe erigentium, auxilio & conſilio exploratorum, Oeni, Atheſis & Abduæ, ac reliquorum fluviorum fontes inquirunt: incolas, quorum numerus exiguus, ſuo imperio (quod tamen benignum, imo ſociale erat) adjiciunt. De hac Rhætorum expulſione, profectione, & Alpiũ occupatione, teſtes locupletes ſunt, Cæſar, Strabo, Iuſtinus, Plinius, Solinus in Polyh. Horatius, Cornelius Tacitus: quorum verba formalia, ne epitome in opus excreſcat, non recito; ſed loca appono.

Mõtium ergo dominos factos, Rempub. ſuam in hac civitate, ubi mœnia divinâ, non humanâ manu, ſtructa ſunt, eâdem formâ, quâ in amiſſo imperio, (ubi duodecim erant præeminentes, Lucumones Græco vocabulo dicti; quibus decimus tertius, Laërtes, præſidens addebatur) adminiſtrâſſe, non levibus conjecturis adducimur. Et hodie etiam, recuperatâ priſtinâ libertate, in pleriſque juriſdictionibus, duodecim aut quatuordecim jus dicentes ſunt: quibus decimus tertius, vel quintus, Miniſterio fungens, (unde *Miniſtralis* dicitur) præſidet.

Repub. cæteriſque rebus ſatis, pro more patriæ, & ex voto ordinatis, aëris aſperitate acriores Rhætorum poſteri ſunt facti; ita ut etiam linguam corruperint, & vix ſonum retinuerint: quippe magis vicini Septentrioni, proinde graviori aſpiratione, ex naturali calore, verba proferunt. Olim quidem lingua hæc non ſcribebatur: noſtro verò ſeculo, eruditorum virorum opera, & ſcripta & impreſſa, in eâ elaborata cernuntur; tantoque Grammaticæ concentu, ut vix alteri alicui idiomati in obſervatione regularum cedant. Hoc Rhæticum Idioma, communiter Romanum (*Romaniſch*) vocant, (Germanicè,

Chur-

Churvvalſch:) ut qui Romano poſtea imperio addicti, eorum linguâ uti coacti ſint. Engadini Latinum (*Ladin*) appellant; & indè ſumptum putant: quòd multi nobiles, tempore Hannibalis, furori Pœnorum cedentes, ex Latio profugi, in hoc montium diſtrictu ſecuritatem quæſiverint. cujus rei multa familiarum & locorum monumenta hodie, præſertim in Engadina apparent.

Nec tamen ſubtilitas ingenii Thuſci, & dominãdi cupido, in eis extincta fuit. qui magis jam fœcundi, in ingentẽ multitudinem excreverant. Populoſus itaq; numerus, extra anguſtias montium ſe extendere, occaſione ductus, ſimul & neceſſitate coactus, virtute & potentiâ ſuâ paulatim ad utrumq; lacum, Ripanum & Acronium, (alii Potamicum & Brigantinum vocant) & plùs ultrà, penetravêre. Cujus clara veſtigia in oppidorum, caſtrorũ, & aliorum monumentorum nominibus, utpote Caſtris Rhæticis, Termino Helvetiorũ, & Vigiliarũ ſtationibꝰ, Tertia, Quarta, Quintã, aliiſque plurimis à Ripani lacus latere, & infinitis aliis à Brigantini parte, extant. quæ cùm extra Primæ, priſcę Inalpinę, & hodiernæ Confœderatorũ Rhætię, nobis deſcribendæ, terminos ſint; ne ab orbitâ deflectam; recenſere ſuperſedeo.

Nec interim tamen etiam delicioſæ Italiæ obliti ſunt: ſed fines ſuos ultra Alpes, verſus Comum, Tridentum & Veronam, eos extendiſſe, ex memoratorum auctorum unanimi conſenſu nobis apertum redditur. Et proinde Strabo, ferocitatem & petulantiam Cotvantiorum & Rucantiorum, (ut priùs monuimus) Inalpinorum Rhætorum, mirificè exaggerat. Ac veriſimile eſt, Romanos, quorum jam ampliſſimum in Italiâ imperium erat, Rhætorum conatibus & viribus, in proferendo dominio obſtitiſſe. Sed Scriptorum penuriâ hac in parte premimur: ideóque tenuibus conjecturis quædam inveſtigare, cum magnorum virorum judicio, tentabimus. Cùm ergo, alii ex antiquioribus Scriptoribus, Rhætiam noſtram Illyrio, cui àb Oriente cohæret, adſcripſerint; alii vero Galliæ, propterea quòd ab Occidente illi confinis erat: Galliæ autem Alpinæ mentio fit alicubi: utique propter vicinitatem, Rhæti noſtri populis Alpinis auxilia præſtitiſſe putãtur.

Anno ante Chriſtum natum 143. Appius Claudius Conſul, Salaſſos, Alpinos Gallos, cũ auxiliariis eorũ Alpinis, vicit.

Anno ante C.N. 166. Claudium Marcellum Alpinos Gallos ſubegiſſe, eſt in Capitolinis ſcriptum; eundem etiam de

Liguri-

Liguribus triumphâſſe, ex Livio habemus. Quod bellum Rhætos Inalpinos etiam attigiſſe arbitramur.

Anno ante C. N. 168. &c. Martius Rex, Conſul Rom. populum Alpinum, Sarnios (alii Stinos legunt) vicit.

Anno ante C. N. 195. L. Licinius Craſſus, egregius orator, Alpinum bellum affectâſſe, ex Cicerone in Piſ. habemus.

Hoc tamen firmiter, nec levibus argumentis ducti, credimus: Rhætos noſtros vicinis ſuis Tigurinis, Tugenis, Ambronibus, Teutonibus, & Cimbris, in bello Cimbrico, odio potentiæ Romanæ, ſibi admodùm moleſtæ, tranſitū & commeatu præſtò fuiſſe; & Geſſatas (hi ſeu à ſtipendio, ut vocamus [*Geſynde*] ſeu à genere teli; quod à Varrone & Vergilio *Geſum* dictum, ita ſunt appellati) conceſſiſſe. Iſti enim, ſecundum Polybii ſententiam, juxta Rheni & Rhodani originem habitabant. Horum etiam ope uſus erat antea (eodem Polybio teſte) Brennus, Gallorum Senonum dux, quum Cluſium & Romam, ſicut diximus, vaſtaret.

Romani, victoriâ de Cimbris & Teutonibus, ac cæteris eorum ſociis, in Galliâ & Italiâ potiti, Rhætis noſtris magis infeſti fiunt. Noſtri contrà etiam ea, quę ſibi à Marco Marcello, Conſule Romano

no, anno ante C.N.222. per victoriam, quâ Gallis inſultarunt, crepta erant, recuperare ſtatuunt. Comum itaque (ut Strabo ait) à ſuprà adcolentibus Rhætis afflictum, Cneius Pompejus Strabo, P. Magni pater, conſulatum cum L. Porcio Catone, anno V. C. 665. gerens, ante C. N. 89. (duodecim circiter poſt Cimbrorũ adverſam fortunam annis) inſtauravit, & colonos in eam reſtituit.

Ab alterà Alpium parte extenſis, uti ſuprà diximus, viribus, ad utrumque lacum, Acronium & Ripanum, per emigrationem Helvetiorum, & ſociorum Rauracorum, Sequanorum, & aliorum, adepti occaſionem, quæ, ut colligitur, ante C. N. 58. contigit: loca vacua, & ab incendiis libera relicta (conniventibus fortè diſcedentibus Helvetiis) occupaverunt. Helvetii autem, veteres hoſpites, in Gallia à Cæſare fuſi, & retroacti ad priſtinos lares redeũt: Rhæti adepta, & ſibi relicta, reddere recuſant. Illi igitur Helvetii, fabricis intenti, & viribus diminuti, ex fœdere cũ Cæſare inito, opem & ſuppetias petunt. quæ, auſpiciis Lucii Munatii Planci, quem Cæſar Galliæ Comatæ præfecerat, ſunt miſſæ. Hic Rhætorum vires & copias, Galliæ imminentes, & in latâ planitie palantes, retudit, ac de iis triumphum,

(qui

(qui tunc, & ſubſequentibus aliquibus temporibus, facilè, perturbato & inverſo antiquæ Reip. ſtatu, etſi hoſtis non eſſet ſubactus, concedebatur) eodem quo Cæſar eſt mortuus anno, egit: ut patet ex veteri inſcriptione, in promontorio Cajetæ inventâ:

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON. PLANCVS. COS. CENS. IMP. ITER. VII. VIR. EPVL. TRIVMP. EX. RAETIS. AEDEM. SATVRNI. FECIT. DE. MANVBIIS. AGROS. DIVISIT. IN. ITALIA. BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS. DEDVXIT. LVGDVNVM. ET. RAVRICAM.

Anno præcedente, nempe ante C. N. 44. D. Brutus, Conſul deſig. & à Cajo Iulio Cæſare Galliæ Togatæ præfectus, Rhætos Italiæ imminentes repreſſit: ut patet ex Cic. ubi ſcribit, ſe ad Inalpinos cum exercitu progreſſum fuiſſe, & multa caſtella cepiſſe, multa vaſtâſſe; non ſine causâ ad Senatum literas miſiſſe.

Interea interficitur Cæſar: ſequuntur pugnæ, & ultricia arma Octavii, Antonii, (qui etiam ex Alpibus anno ante C. N. 41. triumphavit: etſi nihil dignum triumpho egerat, neque omninò illis

in

in locis imperium habuerat; ut Dio prodidit) & Lepidi, Triumvirûm, contra occiſores. Mox cupido imperandi inter ipſos quoque diſſenſionem parit: & tandem habenæ ſoli Octavio (Auguſto nobis, poſt Actium & Alexandriam, V. C. 727. ex ſententiâ M. Plancii dicendo) delatæ ſunt.

Romani Imperii potentia omnibus formidabilis facta, ex quo, anteactis temporibus, ut ſuo loco monuimus, Comum Rhætis ereptum erat, vicinos etiam Vennonetes & Camunos, Alpinas gentes, ſibi adjicere ſtatuit. hi tamen Rhætis dominis ſuis fidi, contra Romanos arma ſumpſerunt; victique à P. Silio, & ſubacti ſunt, Dione teſte, anno V. C. 738. Gaudens hac victoriolâ Auguſtus, cum ſuis Romanis, quorum victricia arma jam per Aſiam, Africam, Europam, Galliam & Hiſpaniam circumlata erant, *Indomitum Rheni caput*, (ut Lucanus canit.) & hactenus invictam gentem, in Alpibus ſuis aggredi propoſuit. Huic aviditati inſerviebant crebræ, Rhætiæ vicinorum, Imperio Romano ſubditorum, querelæ; eos, de intuto viarum tranſitu, quotidianis itē depopulationibus, rapinis, & latrociniis, accuſantium: quæ tamen apud Celtas, (uti Cæſar ait) ceu quæ extra

fines

fines cujuſque civitatis fiebant, pro nullâ infamiâ habebantur; ſed juventutis exercendæ, & deſidiæ minuendæ causâ fieri, prædicabant. addebant; immanitatem, quam exercerent, (nempe quòd omnes maſculos, quos comprehendiſſent, etiam in utero matrum agentes; id quod certis divinationibus perveſtigabant; interficerent) ſic conſuetudinẽ (aſſerente eodem Dione) apud Rhætos receptam eſſe: ut in eos, qui nullo fœdere eſſent conjuncti, ita ſtatuerent. Dioni aſtipulatur Strabo; qui tamen hanc feritatem & rapacitatem aliquo modo temperare videtur, dum commercia Inalpinorum Rhætorum, cum gente in campis & planitie degente, commemorat: eis nempe quòd pepercerint, victumque, & alia, quibus ipſi indigebant, tutò ad ſe deferre permiſerint: Inalpini viciſſim campicolis, de ſuis mercibus, reſinam, picem, tedam, ceram, caſeum, & mel retribuerint.

Quæ Rhætos primos Alpeſtres, eadem fortuna excipiebat vicinos & conjunctos Vindelicos, veteris Illyrici populos, ita à fluvio Vindone & Lyco dictos. Hi propter incurſiones in proximosSequanos & Bojos adjacentes, Imperatori ſubigendi videbantur. Anno

ergo ante C. N. 15. M. Livio Druſo Libone, L. Calpurnio Piſone Cæſonino, Coſſ. Rhæticum bellum motum eſt. Quod ſi non temporis circumſcriptione, ſed animis & obſtinatione partium, metimur; inter graviſſima numeremus licet. Verbi invidiam Romani Victores lenient: quorum confeſſione palàm eſt, fortiſſimam gentem, militaribus potiſſimum artibus & inſidiis, non apertæ virtuti, ceſſiſſe. Nam, cùm Auguſtus uni huic utrumque privignum, Tib. Claudium Neronem, & Neronem Claudium Druſum, duces præfeciſſet; præſtantiſſimoſque viros legatos, & viros doctos, unde

quid ſtudioſa cohors ſtruit,

addidiſſet; illi præſidentem, ſed inconditam Rhætorum & Vindelicorum fortitudinem, eâ fregêre ratione; ut bellum latè per omnem provinciam ſpargerent, & hoſtium exercitum in multa minúta agmina deducerent. quo excogitato, diſperſos non admodùm difficulter vicêre; quorum unitæ vires invictæ erant futuræ.

PrincipioDruſus, contra Rhætos, ut vias aperiret, ab Auguſto cum exercitu miſſus eſt. hic eos apud Alpes Tridentinas ſibi obviàm factos, (ut Dio ait) prælio agreſſus, haud magno certamine

mine fudit: ejuſque victoriæ ergò, Prætorios, cùm Quæſtor tantùm fuiſſet, honores adeptus eſt. Dein, cùm ab Italià rejecti, nihilominùs Gallias urgerent; Tiberium quoque, ex Armeniâ reverſum, contra eos miſit.

In diverſas partes partitus, ut diximus, exercitus Romanus fuit. Tiberius, ex Galliâ veniens, commeatu & cæteris rebus ab bellum inſtructiſſimus, Rhætos, à Druſo in Alpibus ſparſim profligatos, & ad planitiem tendentes, excipit; & per lacum Acronium navigiis ſubvectus, commodè utens Inſulâ ejuſdem laci, (quæ etiam nomen ab eo retinuit) Rhętos & Vindelicos ibi concuſſit. Druſus frater in Alpibus rem gerebat:

(Videre Rhæti bella ſub Alpibus
Druſum gerentem, & Vindelici.)

Et hinc vallis quædam, ubi commoratus aliquandiu, ab eo Druſiana etiam nunc vocatur.

Victorias hactenus Romani, arte & conſilio à diſperſis copiis Rhætorum & Vindelicorum, diverſis exiguis præliis, extorſerant, Quæ ergò ex cladibus Alpinis, & navali pugnâ, ſuperfuère reliquiæ, tamen neque generoſos ſpiritus, neque libertatis amorem poſuère; imò hoſtes, toties victores, & exercitum jam conjunctum habentes, directâ acie,

in amplâ planitie, (in campis ad Lycum immenſum patentibus fuiſſe, conjecturis ducimur) quæ nihil ad tegendas inſidias latebrarum haberet, teſtandæ virtuti delectâ, aggredi auſi ſunt;&,evẽtu minùs læto, extremam fortunam tentaverunt. Inde Horatius iterum:

Major Neronum mox grave prælium
Commiſit; immaneſque Rhætos
Auſpiciis repulit ſecundis.

Incredibilia etiam facinora, Rhæticarum Inalpinarum, & Vindelicarum mulierum, (ut Paterculus & Florus notant; & idem ab Oroſio Cheruſcis, Suevis & Sicambris, tributum fuit) commemorare cogimur: quæ (Amazonum inſtar, à quibus originem ducunt; ut Horatius innuit, & Servius ait) hoc bello, proprios filios, deficientibus telis, humi afflictos, tormenti locò, in ora hoſtium contorſiſſe dicuntur. ubi neq; patriæ, neque libertatis amor, ſatis laudari; neque deterrima in liberos ſævitia, quam nulla beluarum feritas imitetur, ſatìs vituperari poteſt.

Verum, etiamſi Rhætis dilaudandis omnium auctorum (præſertim Dionis & Paterculi, duorum inſignium adulatorum) ingenia conſpirent: nullum à quoquam ornatius elogium excogitari poterit; quàm quod eos

Devota morti pectora libera

appellavit Horatius. & idem Rhætos Draeonibus, Aquilę reluctantibus, comparat: quòd nunc hos, nunc illos, implacidum genus, veloces, immanes, agmina ferrata, appellat. Ovidius, in carmine abjectæ adulationis, Auguſtum duobus bellis, Rhætico & Threïcio, timuiſſe, haud quaquam diſſimulat.

Rhætica nunc præbent Thraciaque arma metum.

cùm de reliquis leniùs locutus eſſet:

Nunc tibi Pannonia eſt, nunc Illyris ora domanda.

Hoc certum eſt, eum, Rhætici belli periculo & metu, in Galliam conceſſiſſe: ubi multas, ut in Hiſpaniâ, colonias fundavit. Vnâ æſtate Rhæti & Vindelici debellati ſunt. & inde ſibi nomen Auguſti ſumpſit, à Sextili menſe, propter inſignes victorias. Tiberio cùm triumphus, tot rebus geſtis, decretus eſſet: ipſe Auguſtus, ne ageret, obſtitit; triumphalia tamen ornamenta conceſſit. Hoc verò elogium SCto conſecravit:

IMP. CÆS. DIVI. F. AVGVSTO.
PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIB. POT. XVII.
S. P. Q. R.
QVOD. EIVS. DVCTV. AVSPICIISQ.
GENTES. ALPINÆ. OMNES.
QVÆ. A. MARI. SVPERO. AD. INFERVM. PERTINEBANT.
SVB. IMPERIVM. P. R. REDACTÆ. SVNT.
GENTES. ALPINÆ. DEVICTÆ.
TRIVMPILINI. CAMVNI. VENNONES. VENNONETES.
HISARCI. BREVNI. NAVNES. FOCVNATES.
VINDELICOR. GENTES. IIII.
CONSVANETES. VIRVCINATES. LICATES. CATTENATES.
ABISONTES. RIGVSCI. SVANETES. COLLVCONES.
BRIXENTES. LEPONTII. VIBERI. NANTVATES.
SEDVNI. VERAGRI. SALASSI. ACITAVONES.
MEDVLLI. VCENNII. CATVRIGES. BRIGIANI.
SONTIONTII. EBRODVNTII. NEMALONI.
EDENNATES. ESVBIANI. VEAMINI.
GALLICÆ.
TRIVLATTI. ECTINI. VERGVNNI.
EVITVRI. NEMENTVRI. ORATELLI.
VELIVSI. VELNANI. SVETRI.

Regio

Regio jam victa, in provinciæ formã redacta fuit: Rhætia nempe & Vindelicia, in unam ſolam; & Rhætia vocata à Norico & Pannonia diſtincta. Et his ferè conditionibus, (ut ſequitur ex Dione) in fidem eſſe receptam, autumamus. Quia verò populoſa erat gens; videbanturque bellum retentaturi: maximam ejus, & ætate validiſſimam partem inde abduxerunt; iis relictis, qui & colendæ ei regioni ſufficerent, & ad rebellandum non ſatis virium haberent. Reliquos, præcipuè autem Vindelicos, & planitiem incolentes, magnâ agri parte mulctavit; & tributis præterea immenſis afflixit. cujus fidem faciunt Batavorum verba apud Tacitum.

Inalpini autem Rhæti, ad originem Rheni & Oeni conſidentes, non omninò victi; ſed tantùm hinc inde palantes repreſſi fuerunt: uti Lucani elogio patet, qui indomitum ſtatum Inalpinorum, tempore civilis belli, expreſſit. Claudianus etiam, longo pòſt intervallo, ſuccinit.

———*Rhenumque minacem*
Cornibus infractis.—— ——

Et Suetonius, in Auguſto, verbo & ſermone modeſto utitur. *Rhætiam*, inquit, *& Vindelicos, ac Salaſſos, gentes Alpinas, coërcuit.* Mitiùs illi, tum ob

antiquã ex Thuſciâ originem, & linguæ affinitaté; tùm ut montium itinera per eos conſervarentur aperta, ad quæ non quælibet natio, ob aſperitatem aëris, & vaſtas nivis moles, ac inaſſuetos Alpium anfractus, apta erat; tractabantur.

Rhæticæ interim devictæ juriſdictio, & procuratio rei militaris, ſequenti modo conſtituta fuit. Auguſtus eam, uti Barbaris finitimam, ſibi regendam ſumpſit; & Præſidem eò (qui erant Prætores aut Conſulares: &, ut rectè addit Strabo, Equites) miſit. Hi jus gladii, in milites etiam vitæ neciſque poteſtatem habebant: & militari habitu, hoc eſt, paludati, in provinciam proficiſcebantur; ut Dio docet. Eorum Magiſtratus non circumſcribebatur: ſed quouſque Imperatori collibuiſſet. Sedem ejus fuiſſe Auguſtæ Vindelicorum, quæ à Romanis colonia deducta fuit, conjectamus; in edito nempe loco, prope Vindonis & Lyci confluvium. Coloniæ autem in agros captivos, ſubſidium adversùs rebelles, & imbuendis ſociis ad officia legum, deduci ſolebant. Voto Druſi patroni, Auguſta illa vocata fuit. De ritu religioſo, obſervato in deducendis coloniis, canit Ovidius:

Foſſa ſit ad ſolitũ; fruges jaciuntur in ima;
Et de vicino terra petita ſolo eſt. (*aras;*
Foſſa repletur humo; terraq; imponitur
Et novus accenſo finditur igne focus.

Et, prout ex numiſmatibus veteribus, à Marco Velſero collectis, conjicere poſſumus; primus Rhætiæ Præſes fuit, Titus Sempronius Gracchus, vir Conſularis, & magnæ authoritatis. Erant deinde etiam Imperatoris Procuratores, aut Rationales: qui erant plærunque Equites, aut Liberti. His tributorum cura demandata erat, & quæ ad fiſcum præterea pertinerent.

Invaluit tamen paulatim conſuetudo; ut certæ provinciæ Procuratoribus, nullo alio Præſide, regendæ committerentur. Sic etiam Rhætiam, poſt Neronis mortem, Procuratore cohibitam fuiſſe, perſpicuum eſt. Et Præſidum appellationes, ſub Imperatoribus, ſæpius pro re natâ, mutatæ ſunt. Sic Rhætiæ Procuratorem apud Tacitum invenimus: Prolegatum Rhætiæ in lapide, vidit Velſerus: inde Legatum licet colligere. imò etiam nomine Iudicis, Curatoris, Præfecti, Provinciarum Rectores promiſcuè appellati ſunt.

De militari præſidio, (ſi Aventino creditur) Vindeliciam, præter auxilia, tres legiones, Martia, Quarta & Quinta

 Batava,

Batava, cuſtodiverunt. Velſerus autem, ſub Auguſto, & deinceps aliquando, nullam legionem in Rhætiâ ſtativa habuiſſe, etſi quædam ſubinde immigraverint; firmis argumentis probat. Sic Tacitus, auxilia Rhætica, alas, cohortes, ſæpe; ſemel, Vindelicorum cohortes, nominat: legionum nuſquam meminit. Tiberius 25. legiones in armis habuit; ut ex eodem Tacito colligimus. tot enim fuêre ſub Auguſto; (ut Dio prodidit:) quibus omnibus tamen extra Rhætiam locum aſſignat.

LIBER II.

LAtiſſimam ergo hanc Rhætiam Inalpinam, & Vindeliciam, ac bonam partem Helvetiæ, potiſſimùm ſuperiorem & inferiorem Duregiam, comprehendentem, deſcribit Claudius Ptolemæus Alexandrinus; qui vixit ſub Hadriano & Marco Antonio Impp. *Occidentale latus*, inquit, *terminatur monte Adulâ*, (vulgò vocatur *de Vogel*) *unde Rhenus oritur; & lineâ, qua eſt inter capita amnium Rheni & Danubii. Latus Septentrionale limites habet, eam partem Danubii, qua eſt à fontibus, uſque ad Oenii fluvii diverticulum. Orientale verò*

-ò latus , ab ipſo Oeno diſcriminatur. eridionale , Alpium montibus ſupra liam extenſis, apud Grajas Alpes , & ud Pœnas , quæ ſunt juxta principium ci amnis ; qui in Danubium exit , & znia urbis Auguſtæ alluit. Rhætiamque Vindeliciâ disjungit.

Strabo verò, qui tempore Chriſti & uguſti in vivis fuit, diverſis locis, ubi Rhætis & eorum cultu ſcribit, limis ejus ſummatim ita complexus eſt: ut Oriente, Veronam & Noricos, & artim Vindelicos, qui eoſdem ad Septentrionem ſeparant, poſuerit; versùs Meridiem, Comum, & Inſubres; contra Occidentem demùm, Helvetios, & Lepontios. Iſque Epiſcopatus Curienſis planè circuitus eſt. Nam ab Oriente, habet Epiſcopatum Auguſtanum & Brixienſem; deinceps in Meridiem declinando, Tridentinum & Verònenſem; & ad ipſum Meridiem, Inſubres Comenſes, Clavennates & Vennonetes, (qui etſi ſub Rhætorum juriſdictione ſint; tamen per commoditatem Diœceſi Comenſi annumerantur) item Biltionenſes, Helveticæ ditionis, & prædictæ diæceſeos; contra Occidentem, in ſummis Alpibus, Lepontinos Vranios Conſtantienſis, & Viberos Sedunenſis Epiſcopatus: A plagâ Septentrionali, uſque

ad

ad Acronium lacum, ab utroque Rheni latere, & caſtra Rhætica, pertingit.

Quicquid itaque eſt intra circuitum hujus Epiſcopatus, veræ antiquæ Rhætiæ eſt: & omnes incolæ, præter reliquias Lepontiorum & Viberorum, ex quibus aliqui in Rhætiam migrârunt, qui ſemper linguam ſuam Celticam retinuêre, & in ſummis montium partibus (unde etiam *VValdtſeſſer*, quaſi ſylvarum incolæ, cæteris, etiam-num hodie dicuntur) ſuas ſedes habent: Rhæticâ linguâ, quam Romanam, imò etiã, Engadini Ladinam vocant, uſi ſunt: ut ex oppidorum, caſtrorum, & omnium ferè locorum nominibus, perſpicuè quiſque deprehendere poteſt.

Nos autem ut ad inſtitutum noſtrum revertamur, ſolam illam primam Priſcam Inalpinam Rhætiam, & eos, qui perpetuo trino fœderis vinculo cõjuncti ſunt, (proinde à Germanis, *die Grauvv Bündtner*; ſibi ipſis, & cæteris nationibus pleriſque, *Griſones*, ob habitum ex patrio panno griſeum, quem geſtabant, dicti) cum ſubditorum ſuorum tractu, delineare, quàm maximè ſuccinctè, propoſuimus.

Hi ergo noſtri excelſorum trium fœderum Rhæti, ab Oriente, habent hodier-

ios Vennones & Oenanos, ubi
s Venuſtus eſt, (*Vetmetza, Vinſter-
z*) unde ex altero latere Atheſis
m habet. Ab Occidente, Comitatus
onenſis, & Adularum Alpiũ mon-
ucumonis, nunc S. Barnabæ, Cri-
a, Vepca, ac Mærcha, terminum po-
:. A Meridie, ſunt Triumpilini, &
acus Larii accolæ, Vallis Saxea Me-
nenſis Ducatus, ac Bergomates &
uni populi Venetæ ditionis. Sep-
rionale latus, ab unâ parte per acco-
hæticonis montis, Valle-Druſianos
pe & Eſtiones; ab alterâ, per vicinos
uſcos & Sarunetes, diſcriminatur.
bus ubique etiam certi ſui termini
nt poſiti: nos hîc, generali populo-
finitimorum citatione, contenti
us.

b antiquâ ergo memoratâ Rhætiâ,
ie avulſa hæc ſequentia (quę videli-
extra ditionem trium fœderum, &
um ſubditorum, ſunt) numerantur.
ractu Tranſalpino, verſus Meridiem,
s Comitatus Tirolenſis, quæ eſt in
nonibus, Abbatia Montis S. Mariæ,
umpilini, Comitatus Biltionenſis,
n vicinis Lepontiis. In diſtrictu verò
alpino, verſus Septentrionem, ſiniſtrâ
eni ripâ, Vrſaria, Hãldenſtein, (quod
um fœderum patrocinium agnoſcit)
Faba-

Fabarium, Comitatus Sarunetum, Caſtra Rhætica, ubi Vindeck & Schennis; Vallis Duriæ, ubi S. Iohannes; Comitatus Verdenberg, Gambſum, Dominium de Alto-Saxo, & Rhingovia: dextro autem Rheni latere, Guttenberg, Vallis-dulcis, Schellenberg, Comitatus Velcurii, Sonnenberg, Pludonum, cum valle Druſianâ, Blumeneck, Montfortium, Nunburg, Altum Amiſium, Brigantium, cum circumvicinâ regione ad lacum uſque Acronium.

Longitudo etiam hodiernæ noſtræ Rhætiæ, ſi à Meridie in Septentrionem ſumatur, erit milliarium Rheticorum ſeu Germanicorum (8000. paſſus pro quolibet milliari numerando) circiter quindecim; Latitudo ab Oriente in Occidentem, tredecim circiter.

Placuit etiam familiârum præcipuarum numerum, quę antiquâ nobilitate, aut geſtorum gloriâ, in noſtræ Inalpinæ Rhætiæ circulo claruêre, aut etiam nunc vigent, vel inde originem trahunt, ordine alphabetico, (ne cuiquam injuriam facere videamur) apponere. Vtimur autem, pro varietate idiomatum, in multis, Germanicis & Italicis terminationibus.

Aburg,

A.

rg.
erici.
erti.
ertini.
lso.
nſtein.
enium.
acia. Comit.
bria.
iſum altum.
m.
edes.
reoſcia.
lriani.
etium, Ger.
einsberg.
anaſchi.
is.
goni.
ria.
rmontium.
aron.

B.

lcono alto;un.
Caroli.
iani. Com.
enſtein.

Bartenſtreit.
Barachi.
Baſelga.
Baſſi.
Bavier.
Bazoni.
Beccaria.
Belli de Belloforti.
Bellmontii Bar.
de S. Benedicto.
Bernburg.
Berneck.
Bernovii.
Bifrontii.
Billitiona. Com.
Bironda.
Biſſii.
Blumenthal.
Boſſi.
Bovitii.
Bovolini.
Brandani.
Brandis. Bar.
Brigantia. Com.
Brochi.
Brugberg.
Bruls.
Brumſli. inde Nob. in Turre.
Bruno.
Brunold.

Brunn.

Brunn.
Buchlen.
Buchberg.
Bundi.
Buolii.
Bupſer.
Burgarelli.
Burghauſen.
Burgover.
Burgſtall.

C.

Cabalzari.
Calderari.
Camenis.
Caminada.
Camontii.
de Campello.
Canobii.
de Capaulo.
Capitanei.
Carbonera.
Caroli.
Carugo.
de Carrate.
Caſolari.
Caſtelberg.
Caſtelli de { *Arcenio.* / *S. Nazaro.* }
Caſtriſium.
Caſtrum { *altum.* / *imum.* }
Caſtelmurum.
Cattanei.
Cazini.
Cingiacum. Germ. Rinckenberg.
Clingenhorn.
Conti.
Cornachia.
Coſta.
Crapa longa.
Cribelli.
Criſta.
Crottenſtein.
Crotti.
Curia. Com.
Curti.
Curtini.

D.

Dantii.
Diebethaler.
Dorta.
Duſch.
Duſdei.

E.

Eccleſia.

Ebren-

Ehrenfels. Bar.
Engelſperg.
Enderlini.
Eremuſium.

F.

Fagonium. Germ.
Feidſperg.
Falkenovia.
Falkenſtein.
Fardin.
Federſpil.
Ferla.
de Fine.
Sanct Finer.
Finer ab Aſpermonte.
de S. Fidele.
Florini.
Flugii.
de Flumine. Bar.
Fogeroli.
Foliani.
Fondra.
Fontana.
Fontenaſium. Bar.
Fragenſtein.
Franchi.
Freudenberg.
Friberg.
Fridborg.
Fridnou.
Fridruvv.
Frigeri.
Frizii.
Fronſperg.
Frueberg.
Fruenaus.
Furſtenburg.
Furſtenovv.

G.

Galli.
Gatti.
Georgii: aliàs Schorsh.
Geer.
Gerſter.
Giglieri.
Gilardoni.
Goettsken.
Grafberg.
Gravenfolen.
Greci.
Greding.
Griffenſtein.
Griffenſee.
Grimenſtein.
Grunberg.
Grueneck.

Gruenenfels.
Gruenſtein.
Guarinoni.
Gugelberg à Moos.
Guicciardi.
Guler.
Guttenberg.

H.

Haldenſtein.
Hartmanni.
Haſelſtein.
Haſenſprung.
Hatz.
Heidenberg.
Heim.
Heintzenberg.
Hertneck.
Heuven. Bar.
Homodai.
Hoſpital.

I.

Ieclini.
Ienni.
Imeldi.
Interjortuli.
Iochberg.
Iterii.

de Indicibus.
Iulini.
Iuvalta { *alta.* / *ima.* }

K.

Kilchmatter.
Kropfenſtein.

L.

Lambertengi.
Landolfi,
Langenberg.
Lavizari.
Lazaroni.
Leo.
Leoberg.
Leoſtein.
Liechtenſtein.
Lindenberg.
Liuri.
Loſſi.
Lucini.
Lumaga.
Lumbareni.

M.

Macii.

Major

jor.
lacrida.
alaguzini.
lles.
ulvaini.
arca.
arioli.
arlianici.
Mar- more. { *albo.* / *nigro.*
Marſilinum.
Marſinoilla.
Marutii.
Maſcaranici.
Matthias Ruotſch.
Matli.
Mazoni.
Meda.
Meienfeld.
Mejer.
Meli.
Menhardi.
Meruli.
Mingardini.
de Miſauco. Com.
Mohr.
Molina.
Mollen.
Montalta. Bar.
Montaſch.

de Monte.
Monter.
Montfortii. Com.
Montii.
Mora.
Moreck.
Morharten.
Moos.
Moroni.
Muſſii.
Myſani.

N.

Naſali.
Neuburg.
Nevenſins.
Nidberg.
Nidervald.
Nigri.
Ninguarda.
Nitten.
de Nobilibus.
Neva.

O.

Oberſtein.
Odeſcalci.
Oldradi.
Olzati.

Ortenſtein.
Ortvein.

P.

Prapoſiti.
Pagani.
Panigada.
Panitii.
Paravicini.
Paribelli.
Parini.
Parſantii.
Pauli.
Pellizari.
Perigola.
Peri.
Phaſelli.
Philipponi.
Pibetaler.
Piperelli.
Pirò.
Piſtalozii.
Pizzinoni.
Placii.
Planta.
Plana terra. Ger. Inburg, Bar.
Platti.
Pontiſella.

Porta.
Praten.
Pultinga.
Puzalii.
Pyrari,

Q.

Quadrii.

R.

Ragetti.
Randeck.
Rappenſtein.
Raſerii.
Rauſchenberg.
Reitnovia.
Reſen.
Rhætia. { alta. ima. } { am-pla. } Cō.
Rhatium. Bar.
Richenbach.
Richenberg.
Richenovia.
Richenſtein.
Rietberg. Bar.
Ringg.

Rin-

...ckenſtein.
...a.
...uſtelli.
...ſenberg.
...ſenſiz.
...ſenſtein.
...oſenrol.
...oſsi.
...otels.
...uchaſpermõtum.
Ruchberg. { alta. / ima.
Ruinelli.
Ruſca.

S.

de Sacco.
Salett..
Salis.
Salutii.
Santium,
Sargans. Com.
Sathains.
Satium.
Saxenſtein.
Saxum.
AltumSaxum.Bar.
Schalgett.
Scharpatellii.
Schaethen.
Schek.
Schellenberg.
Schenardi.
Schidberg.
Schmidt.
Schmidberg.
Schovenſtein.
Schrofenſtein.
Schvarzenſtein.
Schvartzhorn.
Schucani.
Schuler. { Davoſiani. / Caſtelmurii.
Scorpii à Freudenberg.
Sebregontii.
Segens.
Sengen.
Sermondi.
Sigberg.
Solaverſa.
Soles.
Somazzi.
Somiliana.
Sonvig.
Spandri.
Speluca.

Spilberg.
Spina in oculis.
Sprecher.
Stadionum.
Stampa.
Straleck.
Strasberg.
Streif.
Stupa.
Stupani.
Subvia. Germ. Undervvegen.
Sumerovia.
Supra-caſtrum.

T.

Tackii.
Tagſtein. { *altum.* / *imum.*
Terra plana.
Terra rotunda.
Terraſpum.
Thomaſini.
Tockenburg. Com.
Toniola.
de Tovo.
Torelli.
Traverſii.
Trimontium.
Trimõtium altum.
Tſcharner.
Tumbii à Nevvenburg.
Tuſcani.
de Turre.

V.

Vacani.
Vackenoug.
Vaelſperg.
Valckenouv.
Vald.
de Valendauno.
de Valerio,
Vandelberg.
Vanga.
de Vatio. Bar.
Vazerini.
Vegrich.
Velcuria. Com.
Venoſta.
Verdenberg. Com.
Vertemanni:
de Vice-Comitibus.
Vice-Domini.
Viſchler.
Vielandt.
Vietzel.

Vil-

Vildenberg à Freudenberg.	*Vogelſperg.*
Villi.	*Vulpera.*
Vineck.	**Z.**
Vindeck. Com.	*Zanoli.*
Vittani.	*Zenoni.*
Ulmi.	*de Zuno.*

Hæ familiæ ſunt, quas modo habere potui. Poſſunt etiam eſſe aliæ; ut proculdubio ſunt, & fuere: quibus tamen hoc meo catalogo nihil derogatum volo; & quas, notitia habita, libens quoque inſeram.

Iam nobis in poſterum geſta noſtrorum Rhætorum, omni brevitate, & ſtrictiſſima chronologia, dicenda veniunt. Proinde catalogum omnium Impp. nectere, cum hoc ab aliis in hac materia abundanter præſtitum ſit, hoc noſtro in opuſculo ſuperfluum duximus; ſed eorum tantum, quorum oblata Rhæticarum rerum occaſio poſtulat, ut meminerimus.

Druſo ergo defuncto, ejuſdem filium, patri cognominem, Provinciam Rhætię rexiſſe produnt; & contra imminentes Suevos, Rhætiæ auxilia ex veteranis miſiſſe, retulit nobis Tacitus. iſque etiam auſpiciis patrui Tiberii Cæſaris Germanos rebellantes domuit. In exer-

ſitu ſuo, quem contra Arminium Cheruſcorum Principem duxit, cohortes Rhætorum & Vindelicorum habuit: quę in pugna illa memorabili, ad Viſurgim, ubi Arminius fugatus fuit, vim hoſtium in Romanos irruentium fortiter ſuſtinuere; eodem teſte Tacito. ob quam victoriam, Druſus Senatusconſulto Germanicus dictus fuit. Tiberio Rhætia non ſolum armis adfuit; ſed ligna etiam contribuit: Pons enim, ad navale prælium paratus, igne conſumptus erat. Larices ergo immenſæ magnitudinis in Rhætia ſcindi juſſit, ad eundem reſarciendum. Trabs inde, tempore Plinii, Romæ, 120 pedum longitud. & 2. undique latitud. cernebatur.

Nero Imp. Portium Septimium Rhętis Procuratorem dedit. Poſt Cæſaris autem fata, mox à Galbæ imperio, à quo deſciſcendi initium fecerant Germanicæ legiones, ex Rhætia ſeceſſit: Othonem nunquam recepit; ſed in Auli Vitellii nomen, præeunte P. Septimio Procuratore, incorruptæ erga Vitellium fidei, juravit.

Porro iis bellis, quæ Vitellius cum Othone & Veſpaſiano geſſit, bonam & fidelem Rhætorum operam expertus eſt. Cum enim Alienus Cęcina, partium Vitellianarum Dux, per Helvetiam in

Italiam iter faceret; & Helvetii, de cæde Galbæ ignari, Vitellii imperium abnuerent, & tumultuarentur; miſſi ſunt ad Rhætica auxilia nuntii, ut verſos in legionem Helvetios à tergo aggrederentur. His autem Rhæticis alis, & cohortibus inter auxilia conſcriptis, ſe voluntaria provincialium Rhætorum juventus adjunxit: quam Tacitus hoc encomio, nempe *ſuetam armis, & more militiæ exercitam,* honorat. Pugnæ præcipuus locus ad aquas Helvetias fuit. Germani autem & Rhæti, hoſtes per ſylvas conſectati ſunt, & in ipſis latebris plurimos trucidaverunt. His & ſequentibus temporibus, Rhætorum haud parva fuit in armis gloria. Zoſimus etiam, Rhæticas legiones inter præcipuæ virtutis ponit. Flavius Veſpaſianus, de Imperio cogitans, ſibi quoque Rhætiam, teſte Tacito, occultis artibus adjungere tentavit. conſilium hoc tamen fruſtra fuit. Rhætia enim in fide erga Vitellium perſtitit. teſtes, duo propugnacula extructa in ejus honoré, in Engadina inferiori, Vitelliana, (*Viezel*) ipſius nempe nomine inſignita, fuêre: quæ Veſpaſiani partes ſequentes, occupata Verona, ſibi magno adjumento exiſtimarunt. ita enim ſe obſtruxiſſe aditum, per Rhætiam & Iulias Alpes, ſibi perſuaſerunt.

Vitellio occiſo, Rhætia, cum reliqua Republ. in Veſpaſiani poteſtate fuit; & in fide illius, Germanico bello, quod Civilis Batavus Dux (rebellionem & arma in Romanos meditans) tandem movit, perſtitit. quo Sextilius Felix, Romanis ad Rhenum ſubſidia adducens, ex Norico, cum auxiliariis cohortibus, per Rhætiam iter tenuit.

Poſt multos, Hadrianus, anno Domini 119. Imperator factus, pleraque, uti doctiſſimus, & qui omnes ſui Imperii provincias incognitus ipſe peragravit, in Imperii conſtitutione novavit: quæ, paucis à Conſtantino immutatis, inde uſque perſeverarunt. Et poſthac, Rhætias, plurali numero ab auctoribus, ante nunquam, appellatas, animadvertit Velſerus noſter. Proinde duæ, Prima nempe, & Secunda, ſub ſingulis Præſidibus, ſingulæ rectæ. Primæ Præſes, in caſtris duobus, Marſoila (*Mars in oculis*) & Spinoila, (*Spina in oculis*) unde poſtea in proximo planitiei ſitu civitas Curienſis initia ſua habuit, reſedit: Secundæ vero, Auguſtæ Vindelicorum ſedem habuit.

Res militaris ab uno procurata fuit in utraque Rhætia; qui primo Comes rei militaris; (ut in actis Martyr. dd. Iuſtini & Iovitæ, ſub Adriano Imperatore,

tore, mentio fit Italici Comitis utriuſque Rhætiæ:) poſtea, Rhætici limitis Dux dictus eſt. Hic ſub Magiſtri peditum diſpoſitione erat: & inter duodecim duces, quos Romani verſus Occidentem habebant, numerabatur.

Fiſcus à Procuratore, ex Rationalium claſſe, ſeu theſaurorum Præpoſito, qui Comiti Sacrarum largitionum rationes reddebat, adminiſtrabatur.

Hactenus Imp. Rom. unum ſolum Imp. habuit. Anno autem 163. Marcus Aurelius Antoninus Philoſophus, & Lucius Verus, (hos alii fratres; nos ſocerum & generum vocamus) illud conjunctim inière. Sub his fieri poteſt, ut Q. Cæcilius Ciſiacus Septicius Pica Cæcilianus, Rhętiarum Prolegatus, Auguſtorum Procurator fuerit: quemadmodum ex iſto monumento cognoſcitur, quod Veronæ legitur, in templo S. Floriani.

Q. CAICILIO. CISIACO.
SEPTICIO, PICAI.
CAICILIANO.
PROCUR. AVGVSTOR. ET. PROLEG.
PROVINCIAI. RHAETIAI. ET. VINDELIC.
ET. VALLIS. POENIN.
AUGURI. FLAMINI. DIVI. AUG.
ET. ROMAI.
C. LIGVRIVS. I. F.
VOL. ASPER.
7. COH. I. CR. INGENUOR.

Cùm Catti in Rhætiam irrupiſſent; contra eos Aufidius Victorinus, vir Senatorii ordinis præcipuus, Marciq́ue condiſcipulus, miſſus eſt: prout apud Capitolinum legimus.

Idem Marcus, L. Vero genero, anno 171. mortuo, ſolus Imperii habenas adminiſtravit:& cùm Barbari provinciam denuò incurſarent, P.Helvium Pertinacem,(qui deinde Commodo in Imperio ſucceſſit) Prætoriis auctum honoribus, cum legione primâ ſubmiſit. Is confeſtim Rhætias & Noricum ab hoſtibus vindicavit. Animadvertens autem prudens Imperator Marcus, Allemannos ſeu Germanos,(hos Aſinius Quadratus,qui earum res cum curâ,teſtibus Agathiâ & Strabone, ſcripſit, non unam gentem eſſe, ſed ex multis confectam promiſcuamq́ue, memoriæ mandavit: idq; ex ipſo nomine intelligi voluit; quaſi Allemanni, ſint *Allerleymann*,id eſt, omnis generis homines.& præcipuæ Germanię gentes procul dubiò, uno veluti fœdere animoq́ue conjunctę,in Romanos fines invasêre. Germaniæ nomen autem, à *Gerre*, vel *Guerre*, & *Mann*, q. d. belli virum, deductum volunt,excellentioribuſque tributum) Rhætiis & Norico magis inhiare; populationibuſque prohibendis, non ſufficere auxilia,per præſidia

ſidia diſpoſita; nec vicinarum provinciarum copias, in tempore poſſe adeſſe: novas itaque legiones inſtituit duas; ſecundam nempe in Norico, & tertiam Italicam, quæ in Rhætiis ſtativa haberet: ut prodidit Dio.

Sub hoc noſtro Marco Antonino Imperatore, anno Chriſti 176. Eleutherio Pontifice Soteri ſubrogato; vel, ut alii volunt, anno 179. Lucius, Britannicus Rex, Coilli filius, Mannii nepos, Arviragi pronepos, ardenti zelo Chriſtianæ propagandæ fidei, regnum Britanniæ reliquit, & magna terrarum ſpatia obiit eaque occaſione ad Bavaros venit; indè in Vindeliciam Rhęticam ac Auguſtam migravit. ubi de religione differenti fidem multi habuêre; qui antea Solem, Lunam, Ignem, Terram, Martem, Mercurium, ejuſque matrem Majam, Ciſam, Herculem, alioſque Dęos, & numina vana, ut reliqui Rhæti & Germaniæ populi, ſuperſtitiosè adoraverant. Cives verò reliqui, odio Chriſtiani nominis, hoſpitem conviciis primò, deinde lapidibus petiêre; in puteum demùm, malè mulctatum, deturbarunt. unde piorum auxilio ægrè ſemianimis extractus, in Alpinam noſtram Rhætiam conceſſit; & aliquandiù ſe in confinibus Rucantiorum & Eſtionum, in

deſerto loco, continuit. indè locus ille, Clivus Divi Lucii (*Sanct Lucis Steig*) etiam nunc dicitur. quo deinde ſuperato, ad tractum Cotvantiorum venit, cum ſorore ſuâ Emeritâ: & ibidem, ubi Romanus Procurator in caſtris Spinolâ & Martiolâ reſidebat, diſtantiâ fortè 1000. paſſuum, cryptam quandam & ſpeluncam, (*Sanct Lucis Lochlin*) quæ nomen ab-inde retinuit, pro habitatione elegit. Interim cùm in annuntiando Evangelio, ut & ſoror, quæ Trimontii degebat, (pagus ille 4000 paſſus à cryptâDivi Lucii diſtat) ſolliciti eſſent: Mox à ProcuratoreRomano,& incolis comprehenſi, martyrii coronâ, D. Lucius quidem, in caſtro Martiola; Emerita autem ſoror antè, Trimontii, donantur. Et quoniam Martyrum ſanguis irrigat Eccleſiam; eorum quoque uberrimos (LAUS DEO) fructus produxit. Gens etenim hæc agreſtis, pauca de Chriſto, & verâ religione, antè audierat. Quamvis alii, ex verbis Iuſtini, Philoſophi Chriſtiani, & Martyris, in colloquio cum Tryphone habito, temporibus Antonini Pii, qui imperare cœpit anno Chriſti 140. & huncce noſtrum proximè præceſſit, conjicere velint, jam tùm per RhætiasEvangelium intonuiſſe. Ait enim: *Ne una quidem natio, vel*

Græca,

Græca, vel Barbara, vel quocunq; tandem cenſenda vocabulo, ne ex his quidem, quæ pro domibus plauſtris utuntur ac tentoriis, agētes vitam paſtoritiam, tam aliena eſt à I. Chriſti crucifixi nomine; ut nec preces, nec gratiarum actiones, in eâ dirigantur ad omnium patrem conditoremq;.

Annus autem Chriſti 195. tres Impp. vidit; P. Helvicum Pertinacem, M. Didium Iulianum, (ſed hunc paucorum menſium) & L. Sěptimium Severum, qui multis annis imperavit; eiq́ue Rhætia in imperio adipiſcendo, teſte Herodiano, favit: quam proinde viciſſim & publicè & privatim honoravit. Ex privatis, amicum ſingularem, & magnæ auctoritatis virum, apud milites ibi habuit Ap. Claudium Lateranum: ut patet ex inſcriptione ſequenti, Anno Chriſti 195. facta; quę in ædibus Peutingerorum, Auguſtæ Vindelicorum, in lapide legitur.

MERCURIO.
CUIUS. SEDES. A. TERGO.
SUNT.
APPIUS CL. LATERANUS.
XV. VIR. SACR. FAC.
COS. DESIGN.
LEG. AUG. PR. PR.
LEG. III. ITAL.
V. S. L. M.

Publice

Publice autem, Severus Imp. & ejus duo filii Antonini, inſigni provinciæ commodo', vias & pontes, anno 200. (alii 203.) per Rhætiam reſtituerunt;lapideſque diverſos proin erexêre, quorum quiſque altitud. 8. ped. & 1000. paſſ. diſtantia ab altero diſtabat. Horum unius inſcriptionem Viltheimiæ exiſtentis, inſtar omnium, apponimus.

IMP. CAES. L. SEPTIMIUS. SEVERUS. PIUS. PERTINAX. AUG. ARAB. ADIABEN. PARTHIC. PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII IMP. XII. COS. II. P.P. PROCOS. ET. IMP. CAES. M. AURELIUS. ANTONINUS. PIUS. AUG. TRIB. POT. IIII. PRO COS. ET. IMP. P. SEPTIMIUS. GETA. ANTONINUS. VIAS. ET. PONTES. REST. AB. AUG. M. P. CX.

Anno 224. M. Aurelius Severus Alexander, Imperii habenas cepit: qui etiam primus inter Impp. cum aliis Diis, Chriſtum, cujus imaginem aſſervabat, coluit. Sub ipſo Germani, transgreſſi Danubium & Rhenum, fines Romani Imperii turbavêre: nec Rhætia ab eorum vexationibus immunis manſit. Et Imperator quidē cum auxiliis præſtò fuit: ſed cùm ad Rhenum veniſſet, à tumultuariâ militum manu occiſus eſt.

Anno

Anno 246. M. Iulius Philippus pater, cum filio Philippo Saturnino, imperium adminiſtravit. Sub his, Rhætiæ Procuratorem fuiſſe Titum Varium Clementem, ex quatuor inſcriptionibus, ejuſdem fermè formæ, in diverſis locis, nempe Graici, Claudiæ, Celejæ, in agro Valeriæ, & Pætovione, repertis, concludimus: quarum ultimam, inſtar omnium, apponimus.

T. VARIO. CLEMENTI.
PROC. PROVINCIARVM.
BELGICÆ. GERMAN. SVPERIORIS.
GERMAN. INFERIORIS. RÆTIÆ.
MAVRETAN. CÆSARIENS. LVSITANIÆ.
CILICIÆ. PRÆF. EQ. ALÆ BRITANNIC. MILIAR. PRÆF. AVXILIOR.
IN. MAVRETANIAM. TINGITANAM.
EX. HISPAN. MISSOR. PRÆF. EQ.
AL. II. PANNONIOR. TRIB. MIL. LEG. XXX. V.
PRÆF. COH. II. GALLORVM. MACEDONICÆ.
CIVES. ROMANI.
EX. ITALIA. ET. ALIIS. RROVINC.
IN. RÆTIA. CONSISTENTES.

Anno 255. Rhætia Romano orbi Imperatorem, Publium Aurelium Licinium Valerianum, Colobium dictum, dedit: ut ex Oroſio, Eutropio & Euſebio patet. Is enim, in Rhætiâ & Norico agens, ab exercitu Imperator, & mox Auguſtus, eſt factus. Senatus inte-

rim Gallienum, Valeriani filium, Cæſarem primò, & ſtatim Auguſtum, dixit: cujus initia laudata, exitus verò fœdus fuit. Pater Valerianus, anno 261. à Sapore Perſarum Rege captus, & ipſi loco ſcamni in aſcendendo equo ſervire coactus, triginta Tyrannis Imperium invadendi occaſionem dedit. Inde Barbari quinque proximas provincias populati ſunt. Germani, ut in Oroſio legimus, Alpibus Rhætiæ, totâque Italiâ penetratâ, Ravennam uſque pervenerunt. Rhætiam autem defenſam putamus, præſidio legionis tertiæ Italicæ: ſive à Fulvio Bojo; quem Rhætici limitis ducem fuiſſe, Marco Aurelio Memmio Fuſco Conſule, anno nempe Chriſti 261. ex Vopiſco ſcimus: ſive ab Aureolo, ex triginta Tyrannis uno; quem Victor, in hiſtoria, prodidit Imperium contra Gallienum ſumpſiſſe: Anno Domini 269. M. Aurel. Flavius Claudius quadraginta millia Allemannorum, apud Benacum, in Italiæ finibus, (teſte Euſeb. in Chron. & Aur. Vict. in Epitom. qui numerum non addidit) interfeciſſe dicitur.

Anno 271. Aurelianus Imperium adeptus eſt. Hic etiam Rhætiam & Vindeliciam, ab Allemannorum incurſionibus liberavit; & in extremis ad Iſtrum

partibus, conſerto prælio, multa Barbarorum millia delevit: ut Vopiſcus, & Zoſimus atteſtantur. Marcomanni interim ab uno latere, dum alterum defendit, in Italiam irrumpunt, omniaque circa Mediolanum vaſtant. Zoſimus etiam addit; Aurelianum Rhæticis auxiliis, adverſus Zenobiam, uſum fuiſſe.

Anno 279. Florianus, eoque ipſo paulo poſt, Probus, Impp. dicti. Hic etiam Rhætiam à Barbaris laceſſitam defendit: &, ut Vopiſcus ait, Rhætias ſic pacatas reliquit, ut illic ne ſuſpicionem quidem ullius terroris relinqueret. Saturninum, Proculum & Bonoſum, Romanum Imperium affectantes, extinxit. Hic Bonoſus aliquando Rhætici limitis dux fuit: & (ſi id ſcire intereſt) bibit, quantum hominum nemo.

Mox Maximianus à Diocletiano Chriſtianorum hoſte ſæviſſimo, inter alios, Collega aſſcitus; & Occidens ei demandatus fuit. Ea occaſio fuit, ut Allemannos, perpetuos Rhætiæ hoſtes, in propriis ſedibus aggrederetur; &, capto eorum Rege, ac vaſtatis agris, vinceret: ut prodnnt Panegyrici ſcriptores.

Sub Diocletiano, & ejus Procuratore Rhætiæ, Gajo, D. Afra, cum matre Hilaria, tribus ancillis, & patruo Afro

ac viginti quinque aliis perſonis, Martyrium, ob Chriſti nomen, Auguſtæ Vindelicorum, ſubjêre.

Anno 304. Diocletiano & Maximiano abdicatis, Imperium in Conſtantium & Galerium eſt tranſlatum: & Conſtantio Italia, ubi utraque Rhætia, obtigit. His temporibus, Romanis in vincendis Allemannis ad Vindoniſſam, & Francis in Lingonibus, Rhæti præſtò fuêre.

Conſtantinus, ob pietatem & geſtorum gloriam, Magnus cognominatus, Conſtantiique filius, patri ſucceſſit, Anno 306. Vrbem Romam à Maxentio liberavit: &, dum exercitum cogit, Auguſtæ Vindelicorum commoratum,) uti manuſcriptus liber prodidit) Chriſtianis leges Reipub. ſanas dedit. Fatis functus eſt anno 337. Tres filii hæredes ſucceſsêre: maximus natu, Conſtantinus, Galliæ, Hiſpaniæ & Britanniæ imperavit: medius, Conſtantius, Aſiæ & Orienti: minimus, Conſtans, Italiæ, Africæ & Illyrico. In hujus ergo poteſtate Rhætia fuit. Fratrum verò concordia non diù duravit. Conſtantinus enim, fidem labefactans, fratris Conſtantis provincias aggreſſus eſt: ſed prope Aquileiam cæſus fuit. cui pugnæ Rhætorum equitatus interfuit. Et, Magnetii fraude,

fraude, vitâ & imperio, paulò pòſt, Cõſtans exutus eſt: qui Magnetius Africæ, Galliæ, Italiæ, & Rhætiæ etiam, juſſâ dedit. Anno autem 353. à Conſtantio Magnetius magnis præliis victus, tyrannidi, quam ſcelerate invaſerat, fœdâ morte finem impoſuit: & ad Conſtantium totius Reipub. cura fuit devoluta; quæ Allemannorum excurſionibus miſerè afflictabatur. Hi latè per ea florentes tempora, à Mœno putà flumine ad Guntienſem uſque trajectum, Rheni Danubiique ripas prætexentes, Romanis provinçiis imminebant. Quumque Gundomadus & Vandomarius, illorum Reges, proximas vaſtaſſent Gallias, anno 354. obviam his profecto Imperatore, pacem componere non detrectabãt. paulò tamen pòſt, Lentienſes pagi, (partem Allemannorum eam eſſe, ex Ammiano Marcellino, quem in hac hiſtoriâ ſequimur, ſcimus) Romanis denuò perruptis limitibus, Rhætias populati ſunt. Quâ injuriâ excitus Conſtantius, in campos Caninos cum exercitu progreſſus, indeque Arbetionem, Magiſtrum Equitum, cum validiſſima exercitus parte attributâ, ad lacus Brigantini legendam oram, præmiſit: qui non exploratis hoſtium conſiliis, profectus, mox in paratas inſidias incidit: ut magno mili-

tum numero, & decem deſideratis Tribunis, vix ipſe, opacæ noctis beneficio, evaderet. Allemanni, ſublatis fauſto principio animis, Romana caſtra indies licentiùs inſultare; ſtrictiſque in conſpectu gladiis, minas impunè jactare non deſiſtebant. Tum moti rei infamiâ Scutarii, omnium primùm temerè palantes aggreſſi, aliquot ſupervenientium auxilio, in manifeſtam pugnam vertêre. reliquus inde exercitus, caſtris effuſus, victoriæ paucorum virtute partæ, inſtitit; & ſtragem eâ die ingentem edidit. Neque Allemanni fortunam ulteriùs tentare ſunt auſi. Conſtantius itaque lætus, ovanſque Mediolanum, in hyberna rediit. Aſt pervicax, quietiſque impatiens hoſtis, provinciam, anno 356. infeſtus repetiit. Imperator, Romæ agens, aſſiduis nuntiis & certis, indicantibus, Suevos Rhætias incurſare, terrebatur.

Anno 358. nova Barbarorum manus erupit. Iuthungi, (ut idem Ammianus ſcribit) Allemannorum pars, Italicis conterminans tractibus, obliti pacis & fœderum, quæ adepti erant obſecrando, Rhætias turbulentè vaſtabant; adeò etiam, ut oppidorum tentarent præſidia, præter ſolitum. Ad quos repellendos, cum validâ manu, Barbatio, in locum Sylvani, peditum promotus Magiſter,

ſter,ignavus, ſed verbis effuſior, alacritate militum vehementer erectâ, proſtravit acerrimè multos; ita ut exigua portio, quæ periculi metu ſe fugæ dederat, ægrè dilapſa, res ſuas non ſine lachrymis reviſeret,ac lamentis. Huic pugnæ Nevicta, poſtea Conſul, Equeſtri præpoſitus turmæ,& affuiſſe,& fortiter feciſſe,memoratur.

Anno 360. Iulianus Apoſtata, & Domini noſtri Ieſu Chriſti hoſtis, à militibus Pariſiis Auguſtus appellatur. Anno ſequente, Allemanni,à Vadomarii pago vaſtare confines Rhætii tractus exorſi,Rege capto à Romanis, ſimulatione amicitiæ, pacem pepigêre; firmam ratamque habituros polliciti. Iulianus deinde, ætate jam provectâ, è Rauracis, contra Conſtantium in Oriente agentem movit; & Magiſter Equitum,Nevicta,per Rhætiam profectus eſt: ut ex eodem Ammiano habemus.

Ioviano, qui Iulianum (juſto Dei judicio fulmine tactum) ſecutus fuerat, ſucceſſit Anno 364. Valentianus Imp. qui Valentem fratrem allegit; eique Oriente attributo, ſibi Occidentem retinuit: Mamertinum Præfectum Prætorio, Italiæ, Africæ & Illyrico, proinde etiam Rhætiis, præfecit. Variæ, per ea tempora, Barbarorum gentes, veluti

claſſico excitæ, (ait Marcellinus) proximis præruptis quæque limitibus, ſe Romanis ſuperfudêre provinciis: & Allemanni Gallias Rhætiaſque ſimul populabantur. Anno verò poſtero, acriùs eorum exarſere iræ: quòd eorum Legati ab Imperatore non ſolita munera retulerint. Hujus cauſa Vrſacius, Officiorum Magiſter, homo aſper, impotens & iracundus, verborum inſuper contumelias addiderat. Quas injurias gens, bello innutrita, armis vindicare ſtatuit; Gallico Rhæticoque bello decreto. Quomodo expeditio in Rhætias ceciderit, nullis, quæ ad noſtram memoriam duraverint, literis conſignatum. Gallicæ is fuit exitus; ut Barbaros, prædâ & ſecundis aliquot præliis exultantes, demùm Iovianus, Equitum Magiſter, primò & ſecundò imparatos, tertiò paratos, aggreſſus, plurimis occiſis, in fugam verteret: Regem milites captum, Ducis injuſſu, patibulo ſuffigerent.

Anno 367. Gratianus, Valentiniani filius, Cæſar Auguſtus à patre appellatus, & Valentinianus, anno ſequenti, bello Allemannico ingenti apparatu ſuſcepto, Rhenum unà cum filio trajecit; & regione latè vaſtatâ, ad Solicinum, pugnâ difficili, & diù ancipiti,

victoriam conſecutus eſt: qua, ſi Marcellino fides habenda, univerſam gentem delere potuit; niſi paucos aliquot, noctis tenebræ, per fugam abſtuliſſent. Imperator verò prudens & cautus, edoctus præteriti temporis experimentis, Barbaris quidem facultatem & vires deeſſe poſſe; voluntatem animoſque invadendi Romanas provincias ſuperfuturos; neque ſperandum, ut iis cohibendis fœderum religio, & jurisjurandi reverentia ſufficiat; magna animo concipiens, & utilia, Rhenum omnem, à Rhætiarum exordio, ad uſque fretalem Oceanum, magnis molibus communiebat.

Anno 370. Valentianus Burgundiones in Allemannos excivit: inter quos jamdudùm, propter confinia, & ſalis commercium, inimicitia orta: neq; tamen illis, quod pollicitus, auxilio in tempore fuit. Interim Allemannos, gentis antedictæ metu diſperſos, aggreſſus per Rhætias Theodoſius, ea tempeſtate Magiſter Equitum, pluribus cæſis, quoſcunque cepit, ad Italiam juſſu Principis miſit; ubi fertilibus acceptis, tributarii circumcolunt Padum. Clades ad Nicrum illata creditur. Cùm tamen quotidiè adhuc Imperio Romano negotium facerent Allemanni, à partibus

Galliæ; nec aſtu, nec vi illos opprimere valeret: amicitia & fœdere hos ſibi jungit. aliquos aulæ aſciſcit ſuæ, & militaribus muneribus honorat. Cum Macriano omnium ferociſſimo, Anno 374. pacem init: &, ut omnia tuta redderet, magnum numerum juvenum ad militiam conſcribit, partim ex Allemannis ultra-Rhenanis; partim verò ex populis Imperio Romano ſubjectis. Hi in cohortes certas diſtributi, & ad tuenda confinia Imperii adſciti, quotidiè ſe in functione militari exercebant. Inter hos, Rhætos fuiſſe, nemini dubium: cùm auxilia ſua promptè contribuerent, & natura bellicoſi eſſent. Extat Moguntiaci, in cœmiterio S.Petri, in lapide, his temporibus, Inſcriptio facta militi Rhætorum cohortis, ex familia Montanorum nato; qui adhuc virtute & eximia nobilitate, in hodierna Rhætia, vigent.

ATTIO. LANI. F.
MONTANVS.
ANNORVM. XLV.
MIL. COH. RAITORVM.
STIP. XIX.
H. S. E.

Alia hujus familiæ monumenta, in ædibus Peutingerorum, Auguſtæ Vindelicorum, reſervantur.

.... ARINI. MONTANI.
EX. 7. VET. POMPEIVS.
SALTVINVS. HERES.
FACIENDVM. CVRA.
EX. SS. .... N.

Anno 377. Gratiano cum Valentiniano minore fratre imperante, Lentienſis Allemannicus populus, tractibus Rhætiarum confinis, per fallaces diſcurſus, violato fœdere dudum concepto, colliminia populatione turbavit; fiducia inflatus, quòd Gratianum Valenti patruo, auxilio in Orientem profecturum, intellexiſſet. Anno enim ſequente, Lentienſium & reliquorum pagorum, Rheno per menſem Februarius glacie ſtrato, quadraginta millia in Galliam trajecere. Gratianus, collectis copiis, ad Argentariam eos memorabili prælio vicit; interfecto Priario, eorum Rege. Mox Thraciam petiturus, per Rhætiam amplam tendit; & ad Arborem felicem, Brigantini lacus oram, venit. Valens, eo non exſpectato, cum Gotthis congreſſus miſerè periit.

Anno 379. cùm ſolus impar fulciendis ruinis collabentis regni, & fratris Valentiniani ætas tantis curis minùs idonea eſſet, Theodoſium, cujus inpri-

mis

mis togatæ atque armatæ eminebant virtutes, in Valentis locum ſubſtituit. Ipſemet incredibili celeritate, per Illyricum, Venetiam, & inſuperabilia Rhætiæ (ut eſt apud Auſonium) ſe in Galliam retulit; Allemannis, pro more turbantibus, obviàm iturus. His temporibus Illyrii & Rhætiæ ſtatus pluribus oneribus obrutus fuit: ut patet ex epiſtolâ Gratiani, Valentiniani & Theodoſii Impp. ad Hypatium, Præfectum Prætorio. Sed Deus Opt. Max. temporibus Valentiniani, in propagatione fidei Chriſtianæ, eam reſpexit: & tunc Epiſcopatus Curienſis, ut ſuo loco dicetur, fundatus fuit.

Annus Domini 383. feraciſſimus fuit, & proximè præteritorum aliquot ſterilitatem compenſavit, tum alibi, tum præſertim in Rhætiâ: ut ex D. Ambroſio & Solino patet. Sed idem Barbaros allexit: quibus Valentinianus, prudenti Bautonis conſilio, Hunnos & Alanos oppoſuit. Hæ Allemannorum incurſiones, fraude cujuſdã Maximi evenêre: ut patet ex S. Ambroſii verbis ad eundē; *Tu feciſti incurſare Rhætias*, &c.

Theodoſius initio anni 395. obiit: & ejus voluntate, Honorius, filius major natu, Occidentem; Arcadius, Orientem regendum accepit: nomine qui-

dem

dem tenus, ut ait Zoſimus; re autem verà Occidens in Stiliconis, Oriens in Rufini fuit arbitrio. Per ea tempora Stilico, fœdera cum trans Rhenanis Barbaris icturus, iter fecit per Rhætiam: uti ex Claudiano ad Honorium cognoſcimus.

Hunc tamen inprimis populos lenire feroces,
Et Rhenum pacare jubes. Volat ille citatis
Vectus equis, nullaque latus ſtipante caterva,
Aſpera nubiferas quà Rhætia porrigit alpes
Pergit, & hoſtiles (tanta eſt fiducia) ripas
Incomitatus adit. ——

Et paulo poſt:

——Iuratur Honorius abſens;
Imploratque tuum ſupplex, Alemannia, nomen.

Annus verò 400. Gotthorum, Alarico duce, in Italiam irruptione memorabilis, Rhætiæ non minùs bellorum motibus infeſtus fuit. quod Claudianus oſtendit de bello Getico:

——Perfidia nacti penetrabile tempus,
Irrupere Getæ; noſtras dum Rhætia vires
Occupat, atque alio deſudant Marte cohortes.

Conſuetos hoſtes Allemannos provinciam vaſtaſſe, credibile eſt: quibus ſe Vandali junxere. Inde Claudianus iterum:

Accurrit vicina manus, quam Rhætia nuper
Vandalicis auctam ſpoliis defenſa probavit.

Stilico

Stilico, Allemannorum motus pacaturus, per Rhætiam rurſum proficiſci opus habuit. Non pigebit hîc verſus aſſcribere, quibus Claudianus, occaſionem nactus, regionis ſitum eleganter ob oculos poſuit: & partem primò, quæ Germaniæ magnæ obſervatur.

----- Sublimis in Arcton
Prominet, Hercyniæ confinis Rhætia ſylvæ;
Quæ ſe Danubii jactat Rhenique parentem:
Vtraque Romuleo prætendens flumina regno.

Alteram deinde alpinam, quæ veterem Italiam reſpicit.

Sed latus, Heſperiæ quà Rhætia jungitur oræ,
Præruptis ferit aſtra jugis, panditque tremendam
Vix æſtate viam: multi ceu Gorgone viſa
Obriguere gelu: multos hauſere profunda
Vaſta mole nives: cumque ipſis ſæpè juvencis
Naufraga candenti merguntur plauſtra barathro.
nterdum ſubitam glacie labente ruinam
Mons dedit, & tepidis fundamina ſubruit aſtris,
Pendenti malefida ſolo.----------

Anno 402. Alaricus, adverſis præliis fatigatus, belli reliquias ex Italia, ultra alpes, in Rhætiam, aut Galliam, transferre cogitavit: ut innuit idem Poëta;

-----Occulto tentabat tramite montis,
Si quas per ſcopulos ſubitas exquirere poſſet
In Rhætos Galloſque vias..---------

Verùm Stiliconis conſiliis excluſus, & in

& in Illyricum, unde venerat, pedem referre coactus, Rhętiam turbine & procellis tempeſtatis jam impendentis, liberavit.

Mox diverſis Imperatoribus, in diverſis locis, nominatis, varii etiam motus fuere. Rhætia autem ebullientibus bellorum motibus, alta & ſecura quiete, ſub Generido, homine barbaro, & vana Deorum ſuperſtitione imbuto, perfruebatur. Hunc Imperator Honorius, ut Zoſimus ait, diverſarum provinciarum militibus, & Rhætis etiam, qui uſque ad alpes in præſidiis erant, ducem præfecit.

Anno 451. Attila, Hunnorum Rex, maximum & apparatiſſimum in Galliam exercitum duxit. Ex Pannonia movit: ſed an per Germaniam magnam, an per Romanas provincias, Noricum & Rhætiam, iter tenuerit, inter auctores parùm convenit. Conjectamus autem, Allemanos occaſione uſos, ſub ejus tranſitu, in Rhætia primo aliquid occupaviſſe.

Leo, Imperator anno 457 factus, Majoranum, à Martiano antea deſtinatum, ut ex Iornande colligimus, Occidentis Imperatorem dixit. Quoniam autem, Avito à Ricmero abdicare coacto, in Italia interregnum erat: hanc
ſuis

ſuis cupiditatibus feneſtram Allemanni apertam rati, provinciam, cui animo ſemper inhiabant, tacitis dolis aggreſſi ſunt. Vnde Sidonius Apollinaris:

> ---------Conſcenderat alpes,
> Rhætorumque jugo per longa ſilentia ductus,
> Romano exiverat populato trux Alemannus:
> Perque Cani quondam dictos de nomine campos,
> In prædam centum novies dimiſerat hoſtes.

Sed à Buttone, quem Majoranus, ante ſumptam purpuram, militum adhuc Magiſter, obviàm miſerat, repreſſos, & in fugam actos fuiſſe; ex iiſdem verſibus Sidonii ad Majoranum, cognoſcimus. Allemannos nihilominùs ex illo jam tempore, Romanis invitis, in Alpium parte reſediſſe, & pervias illas ſibi feciſſe, Iornandes indicat. Et ſic multa, à prima & ſecunda Rhætia, avulſa fuere.

Anno 476. Odoacer Rugus, Turcilingorum, Scyrorum, Herulorumque inſtructus copiis, Momyllum Auguſtulum poteſtate exuit: ipſe primus Italiæ Rex appellatus. Quo nomine Rhætias quoque, quæ Romanis adhuc paruerant, rexiſſe intelligimus. Nam Theodoricus Oſtrogotthus, Theodomiro ex Amala gente patre, & matre Erelieva natus, ejus poſtmodum ſucceſſor harum etiam poſſeſſionem adiit. (Gotthorū prima ſedes ad Viſtulæ oſtia fuit.

Patriis hi ſedibus relictis, primum verſus Orientem brumalem, ad Mæotim lacum; inde vero regreſſi, verſus Occidentem brumalem, ad Boryſthenem & Pontum, Getarumque illic fines, venerunt, & ibi conſederunt: gente earum in duas partes diſtincta. qui ad Orientem verſus Pontum, Oſtrogotthi; alteri, in Occidentem ac Germaniam, Visgotthi vocati: utrique poſtea per Thraciam & Illyrium, in Italiam, Galliam, Hiſpaniam & Bithyniam, ac conterminas regiones irruperunt.)

Allemanni ſub eos dies, Rhæticis Noricíſque populationibus minus ſaturati, cum Italiæ partem pervaſiſſent: à Childerico, Francorum Rege, & Odoacre, ſive Rugo, ſive Saxonum quondam Regulo, (Gregorio Turonenſi teſte) victi ſunt. Theodoricus autem anno 489. Italiam, Zenonis auſpiciis, aggreſſus, Odoacrem quatuor præliis vicit. Itaque Imperium Italiæ Odoacer cum Theodorico communicat: ſed mox, collegæ inſidiis oppreſſus, fatis ceſſit.

Anno 495. venit Curiam, in Rhætiam primam, Sanctus Fridolinus; qui Regis Scotiæ & Hyberniæ filius erat: & diu fidem Chriſtianam ibjdem magno auditorum concurſu annuntiavit: ædificavitque templum Curiæ, in hono-

rem S.Hilarij,Epiſcopi Pictavienſis,apud quem vixerat: tandem Seckingam ſeceſſit.

Anno 499. Clodoveus Francus, Allemannorum Rege cæſo, gentem, auxilio divino, ad Tolbiacum difficili & cruenta pugna vicit. Theodorico tamen Allemanni, Rhætiam incolentes, ſemper parebant: Clodoveo autem, qui circa Argentoratum erant. Theodoricus Sueviæ, quæ magna erat Germania, & ab Allemannis occupata, Fridiladum quendam (quem ſecuti, Severinus, Oſus & alii) præfecit. Rhætiis proprius dux datus. quem, cum procuratione rei militaris, jurisdictionem quoque exercuiſſe, ex formula Ducatus Rhætiarum, quæ apud Caſſiodorum legitur, comprehendimus. Extat etiam Theodorici ad Servatum, Rhætiarum Ducem, epiſtola.

Anno 527. Iuſtinianus, ille juris, quo hodie utimur, conditor, Iuſtino avunculo ſucceſſit: & per nobiliſſimos duces,Belliſarium, natione Germanum, & Narſetem Eunuchum, Gotthos tandem vicit.

LIBER

LIBER TERTIVS.

DVM bellum inter Iuſtinianum Imp. & Theodatum Oſtrogothorum Regem, propter malam hujus adminiſtrationem, exardeſceret: Imperator, per nuntios & literas, Francorum Regem pro auxiliis ſolicitat. Idem magnis promiſſis, & pace inita, Theodatus facit. cui in bello & regno Vitiges ſuccedit: qui Francos iterum, conceſſa illis ea parte Galliæ, quæ eſt inter Italiam & Rhodanum. allicit. Hi porro, ad omnem prolatandi Imperij occaſionem parati, adſunt: ac Theodebertus, Theoderici filius, Clodovei Magni nepos, Francorum Rex, Anno 549. Italiam ingenti cum exercitu petit. Ita, hoc rerum ſtatu, Rhætia etiam Francico Imperio ſubjecta fuit.

Nomen hoc FRANCORVM primo aliquæ nationes, quæ à proxima ſede Allemannorum, inter Rhenum & Albim, ad Oceanum uſque habitabant, aſſumsêre: poſtea ſe late adeo diffudêre: Rhætiam Ducatui Allemanniç annexêre; &, inſtar cæterorum ejus membrorum, rexêre. Dux nempe præficiebatur: quem ſequebatur Præſes: ſub quo Comites; qui eo tempore Iudices tan-

tum, ob venerandam ætatem & aſpectum, (*Grauven.*) à canitie dicti, ad beneplacitum Principis erant; non autem hæreditario jure invicem ſuccedebant.

Ex Rhætiæ Inalpinæ Præſidibus primis, quos Francorum Reges dedêre, in monumentis & antiquitatibus Curienſis Eccleſiæ invenitur, Victor, vir Illuſtris, ex antiqua nobilitate Hetruſca oriundus: cujus, Curiæ in Eccleſia Monaſterij S. Lucij, prope magnum altare, marmoreo in lapide, Latinis literis eleganitbus, ſed barbarè, ut ea ferebant tempora, hoc legitur Epitaphium.

HIC SUB ISTA LAPIDE
MARMOREA
QUEM VECTOR VER IN
LUSTER PRESES
ORDINABIT VENIRE
DE VENOSTES
HIC REQUIESCIT DOMINUS.

Aliud eidem à Pronepotibus, Victore ſcilicet Epiſcopo Curienſi, & Iactato Præſide Rhætiæ, poſitum legitur Epitaphium, prope ſcalam, quæ in chorum Eccleſiæ S. Lucij ducit.

HIC SUB ISTA LABI
DEM MARMOREA
QUEM VECTOR
VER ILLUSTER PRESES
ORDINABIT VENIRE
DE TRIENTO
HIC REQUIESCIT
CLARISSIMUS
PROAVUS
DOMINI VECTORIS
EPI
ET DOMINI IACTADI.

In nomine filij & ſucceſſoris variant Auctores. alij Iactatum; nos autem, in monimentis Epiſcopatus Curienſis, Vigilium reperimus, qui Comes Brigantinus, & Rhætiæ Curienſis Præſes fuit. Sed & in hujus poſteritate iidem Auctores diſcrepant. nos, eadem auctoritate, quam diximus, fulti, tres filios, & filiam unam, Caſtomiam nomine, invenimus. Filiorum maximus natu, Paſcalis dictus, Comes Brigantij fuit: & Epiſcopatum Curienſem adeptus, decimus quartus in ordine reperitur. Vxorem habuit Æſopejam, natam ex familia Comitum ab Alta-Rhætia; cujus

familiæ hæreditas, maximam partem, ad eam devoluta fuit. & inde potentia Epiſcoporum & liberorum crevit. Hæc eadem etiam, propter functionem Epiſcopalem mariti, Epiſcopia vocata fuit: unde factum', ut viri etiam graves & eruditi, decepti in nomine proprio & officij, diverſas fuiſſe putarint.

Genuit autem ex ea filium unum, Victorem. ſecundum, qui patri in Epiſcopatu Curienſi ſucceſſit; & monaſterium nobilium fœminarum, Cacias nominatum, in Valle Domeſtica ſitum, ut ſuo loco dicemus, anno 760 fundavit: filias item duas; Veſpulam, quæ prima Abbatiſſa fuit ejuſdem monaſterij; & alteram, Conventualem ibidem, Vrſicinam dictam.

Secundus filius Vigilij Præſidis fuit, Paulus Comes Brigantinus: tertius vero, Zacco, Rhætiæ Curienſis Præſes; cui jam perperam Epiſcopiam uxorem tribuunt. Habuit is filium Iactatum, Rhætiæ Curienſis Præſidem: qui ex uxore Salvia procreavit Vigilium II. Comitem Brigantij, & decimum ſextum Epiſcopum Curienſem; atque Victorem III. Præſidem Rhætiæ Curienſis.

Ita duo hi fratres Rhætiam totam, in temporalibus & ſpiritualibus, regebant, ſub quorũ regimine, Othomajerus, ex familia

familia Amanſo, natione Suevus, in Collegio Curienſi educatus, & diſcipulus Vigilij Epiſcopi, primus Abbas Sancti Galli factus, (Monachi enim S. Galli, à Valtramo Comite, & Regum Francorum in Duregia Præfecto, Abbatem ſibi dari expetierant. hic ergo à Vigilio Epiſcopo, Othomajerum conſanguineum impetravit; & ad Pipinum, Caroli Martelli filium, miſit: qui eum, ex patris ſententia, Abbatem creavit. Abinde Monachi regulam S. Benedicti profeſſi ſunt) & poſtea, anno 854, in Sanctorum numerum relatus fuit.

Victor autem Præſes, cum uxore nobiliſſima Theuſida, quatuor filios habuit: Iactatum II, Brigantij Comitem; Zacconem II, Rhætiæ Curienſis Præſidem; Tellonem, decimum ſeptimum Epiſcopum Curienſem; & Vigilium Tribunum, qui poſt mortem fratrum, ſub Marte Francorum Equitum Magiſtro, Præſidem egit.

Sic extincta fuit, morte horum quatuor fratrum, familia; quæ ad tempora Caroli Magni duraverat: eorumque propinqui & conſanguinei, ad gubernationem Reipubl. promoti; qui poſtea, longo temporis ſucceſſu Magiſtratum geſſerunt: Comites videlicet ab Alta-Rhætia. Amaſij, Montfortij, Bri-

gantii, Sarunetii, Verdenbergici, Toc-kenburgici; Barones Rhętii, Bellmontii, Vatii, Saxenſes de flumine; & alii infiniti, præcipuæ nobilitatis Rhæticæ.

Conſiſtorium, ſive Iudicii provincialis locus, *Landtgericht)* Ranckuillæ in Eſtionibus erat. Præſidis munus obibant Comites Montfortii. ſexdecim ex Comitum, Baronum, & Nobilium præcipuorum familiis Rhætiæ, aſſeſſores erant.

Tempore Clodovei Magni, Francorum Regis, Sanctus Fridolinus, (ut ejus Legenda habet) ſub Baldeberto Præſide, jus & hæreditatem, ſibi ab Vrſo relictam, contra Landolphum Glaronæ Dominum, fratrem Vrſi, qui eam ſibi vindicabat, obtinuit. Vrſus enim, continuis S. Fridolini precibus excitatus, è ſepulchro prodiens, teſtimonium veritati præbuit.

Supradictis Præſidibus Epiſcopatum Curienſem, cum Præfectura Rhætiæ regentibus: multa in temporalibus, præſertim ea, quæ nunc Fœderis Domus Dei ſunt, (unde Cathedrales dicti ſunt) eidem Epiſcopatui, liberalitate Præſidum, & ipſorum Franciæ Regum munere, ceſſere. atque hinc inſigne eorundem, Capricornum, ſucceſſores Epiſcopi retinuerunt.

Sed

Sed ad Reges Francorum redeamus. Theodeberto ſucceſſit filius Theodebaldus. hic Gotthis, confœderatis ſuis, contra Narſetem Eunuchum, Cæſaris Ducem, Leutherem & Buccellinum fratres, Allemanniæ Duces, auxilio miſit: in quorum exercitu etiam Rhæti, utpote in eorum Ducatu exſiſtentes, fuêre. Pugna, utriuſque Ducis morte, infeliciter ceſſit: & Gotthi tandem, poſt octodecenne continuum bellum, victi ſunt.

Theodebaldo, abſque liberis extincto, ſucceſſère patrui magni, Clodovei ſcilicet Magni filii; Childebertus, & Clotharius. quibus ſublatis, ad Sigiſbertum, Clotharii filium, Ducatus Allemanniæ cum cæteris venit. Sub hujus imperio, anno 568. Longobardi, ex Pannonia, (unde ex antiqua ſede, quæ intra Albim & Oram amnes erat, non ita pridem ſe effuderant) à Narſete, quem Imperator Iuſtinus, cum uxore Sophia, ut eunuchum, irriſoria licentia ſpreverant, accerſiti, per Iſtriam, Duce Alboino, Italiam invadunt: Mediolanumque, Bergomum, Comum, & alia vicina Rhætiæ loca, occupant.

Anno 582. Saxones, qui cum Longobardis in Italiam irruperant, patriam aliqui per Rhætiam repetunt, & pluſima damna inferunt; hoſpites, dum

aurichalcum pro auro puro expendunt, defraudantes.

Anno 586. Childebertus, Sigiſberti filius, Francorum Rex, Longobardos, inſtinctu Imperatoris Mauritii, in Italia aggreditur. ſed muneribus à Gotthis corruptus, re infecta redit.

Sequente anno, iterum inſtigatus, exercitum contra eos movet: ubi Allemanni, & ſub eis Rhæti, caſtra ipſius ſequuntur. Sed propter diſſenſiones inter Francos & Allemannos natas, uti antè, diſceſſum fuit.

Interim Autharis, Longobardorum Rex, Inſulam Comacinam in lacu Lario, (ubi multi adhuc Imperatori adhærebant; qui, duce Francileone, cum pretioſioribus ſuis mobilibus eò ſe contulerant) obſidet: &, poſt ſemeſtre ſpatium, eam deditione cepit.

Sic quoque anno 602. Agilulphus, hujus ſucceſſor, Oloniam, in finibus Vallis Telinæ, cepit.

Imperator Mauritius iratus, ad tertiam expeditionem Childericum incitat: qui prælio ab Authare vincitur. Vindictæ igitur cupidus, etiam quartam tentat. Sed pacem tandem cum Agilulpho init, anno 591. quæ ad tempora uſque Pipini, Caroli Magni patris, duravit.

Bellis Longobardicis durantibus, à morte

morte nempe Clotharii, Francorum Regis, ad hæc uſque tempora; Allemanniæ, Sueviæ & Rhætiæ, præfuit Leutfridus. cui, perfido in Dominum facto, ſuffectus fuit Vncelinus, anno 590.

Anno 614. temporibus Heraclii Imperatoris, & Theodeberti Francorum Regis, initium ſumpſit Monaſterium Diſertinum, in Rhætia ſitum, à Sancto Sigiſberto, Sancti Columbani diſcipulo; uti fuſius ſuo loco indicabimus.

Anno 616. diſſidentibus inter ſe Theodeberto Rege noſtro, & fratre ipſius Theodorico, Childeberti filiis: Allemanni cum Rhætis domino ſuo, cum auxiliaribus copiis, præſtò ſunt: Vrſamque flumen ſuperantes, & in minorem Burgundiam penetrantes, ibidem, ad montem Iuraſſum, incolas, qui ſe ſub ducibus Cambeleno & Herpino oppoſuerant, fundunt, totamque regionem depopulantur.

Anno 618. Clotharius 2. Franciæ regnum adeptus, Paterque Patriæ vocatus, Allemannis & Rhætis Graffrathum, virum prudentiſſimum, Ducem dat.

Idem Clotharius, coadjutorem & ſucceſſorem habet filium Dagobertum, Magnum dictum: ſub quo Rege, & antea, Allemanniæ & Rhætiæ Dux fuit Sigiſbertus, Regii ſanguinis Princeps.

Huic

Huic Dagobertus literas mittit, ex Iſenburg, anno 630. datas: ut ſtrenuò militi, Othoni à Præpoſitis, nobiliſſimo ſanguine ex Fabia gente patritia oriundo, regioque duci contra Arioaldum Longobardorum Regem, Caſtrum altum Viceprani in Breuvalia, in Alpibus Curienſibus, cum ſuis juribus & pertinentiis, atque decimas, à Iulio monte, uſq; ad oppidum Oſcellam (*Metiolam*) lacus Larii, reſtituat. Ex hac nobiliſſima familia, multi adhuc, præſertim in prædicta Prægallia, virtutibus antiquis florent.

Sub eodem Rege Dagoberto, Allemanniæ, Sueviæ & Rhætiæ, præfuit Dux Conzo. In hujus præſentia, Iohannes, vir pius, ex Rhætia Curienſi, Epiſcopus Conſtantienſis factus eſt: quem honorem S. Gallus reſpuens, hunc ſuum diſcipulum promovit.

Variis de hinc diſſenſionibus inter ſucceſſores Dagoberti natis, occaſio Magiſtro Palatii, Pipino Craſſo, data eſt, poſteris ſuis viam ad regnum ſternendi. Allemanniæ igitur, Rhætiæque Dux factus fuit ejus agnatus, Martinus.

Anno 670. regnante Childerico, Hunni multas regiones, & inter has Rhætiam quoque, uſque ad Diſertinum monaſterium, miſerè ferro & igne depopulati:.

lati; ibique tandem à collecto Rhætico exercitu fuſi fuerunt.

Anno 697. Pipinus contra Gottofridum, Allemanniæ & Rhætiæ Ducem, ſibi adverſantem, bellum movit: ejuſque exercitus duces, Otovinum & Arionoldum, vicit. ſecundò, eundem Gottofridum rebellantem Ducatu ſpoliavit, Arnholdo in ejus locum ſuffecto.

Pipino ſucceſſit Carolus Martellus filius, Palatii Magiſter: Arnholdum verò Ducem ſecutus eſt Luitfridus, Gottofridi nominati filius.

Anno 723. Carolus Saxones domuit: annoque ſequente, Allemannos, Suevos & Rhætos, ad obedientiam redegit. Aſt horum dux Luitfridus, ſe Bavaris, libertatis ergò, contra Carolum, aſſociat: qui proinde in eos arma, anno 725. movet; & prope nemus Ferlenforſt, Luitfridum vincit & fugat; ejuſque locum in Ducatu Bertholdo dat.

Anno 726. Carolus Martellus, jam Galliæ ſupremus Princeps atque Dux ſalutatus, monaſterium apud Fabarias in Rhætiâ fundavit; conſilio & precibus Sancti Pyrminii ex Gallia oriundi, Abbatis Richenòviæ; qui etiam in novo monaſterio primus Abbas eſt factus. Monachi Ordinis ſunt Sancti Benedicti.

Locu-

Locus celebris factus eſt, propter ſaluberrimas thermas, ibidem propè, in vaſto ac deformi horribilique aſpectu antro, Friderici II. Imperatoris tempore, ab aucupe quodam (*der Vogler*) dicto, ex familia Alto-Balconorum nato, dum corvorum ſylveſtrium nidos indagaret, repertas. Has egregiè deſcripſit Theophraſtus Paracelſus Medicus: & poſtea carminibus illuſtrarunt, Carolus Paſcalius, Regis Francorum apud Rhætos Legatus; & Iohannes Gulerus à VVeineck, Eques Auratus.

Anno 730. Luitfridus Dux noſter, Carolo reconciliatus, fortem & fidelem operam cum ſuis, in bello contra Eudonem, Aquitaniæ Ducem, qui Saracenos ſibi aſſociaverat, navavit. Luitfridi filii & ſucceſſores fuere, Theobaldus, & Vattilo, aliis Odilo dictus.

Carolum Martellum ſequuntur filii; Pipinus, cognomento Brevis; & Carolomannus, cui Allemannia obtigerat. Hic, abdicata adminiſtratione, Monachus factus, Pipino omnia ſua renuntiavit. Iſte, favore Papæ Zachariæ II. & ignàvia Childerici, ultimi Francorum Regis ex ſtirpe Merovæa, ſceptrum & nomen regium quoque adipiſcitur.

Anno 754. Pipinus, inſtinctu Stephani II. Pontificis, magno cum exercitu,

(in

(in quo etiam Allemanni & Rhæti,ſub Duce ſuo Marſilio, erant)contra Aiſtulphum, Longobardorum Regem, movet: Papiæ ipſum obſidet, & ad pacem cogit. qua à Longobardo violata,anno ſequente iterum contra eum proficiſcitur; plurimis Italiæ oppidis ei ademtis: quæ Papæ poſtea donavit; inde Chriſtianiſſimi titulo decoratus.

A Pipino etiam Caſtrum in Rhætia noſtra Alpina, Trimontium altum, conditum fuit: quo poſtea Franci commodè uſi ſunt.

Pipino ſucceſſit Carolus, ob geſtorum gloriam Magnus dictus: cui, ſecundis nuptiis, Heldegardis, Hiltebrandi (qui filius Marſilii erat) Allemanniæ & Rhætiæ Ducis filia, conjuncta fuit. Noſtris hic populis, in diverſis bellis, uſus eſt: contra Deſiderium Longobardorum Regem, Saxones item, Bavaros, Saracenos, Aquitanos, Sorabos, Hunnos, Avaros. His in bellis, Geroldus à Puſſonia, Caroli Magni affinis, (filius enim erar Hiltebrandi, Ducis noſtri) Conſiliarius & Vexillarius, cum ſuis Suevis & Rhætis, ita ſe geſſit: ut poſthac in bellis Imperii primam aciem ducere valerent.

Sed ad Epiſcopos, & Præſides Rhætiæ noſtræ Alpinæ, reflectamus. Carolus

lus, poſt obitum Thellonis, Epiſcopi Curienſis, (qui incidit in annum Domini 784.) Conſtantium, Epiſcopum Curienſem, toti Rhætiæ ſuo nomine Præſidem, cum aliis magnis privilegiis, dedit: uti ex inſtrumento patet, dato x. Cal. Iunii, anno, Chriſto propitio, xvii. regni inluſtris Caroli Francorum Regis, Indictione 11. in Civitate Antiſiodorenſi.

Anno 801. Carolus, ad inſtantiam Leonis 3. Pont. Max. Romam proficiſcitur, magno exercitu ſtipatus; in quorum numero erant Suevi & Rhæti: ibidemque in Vaticano, Imp. Romanus à Papa, omnium cum applauſu, coronatur.

Anno 806. Regna ſua inter filios tres diſtribuit. Pipino Rhætia Curienſis, inter alia, obtingit: quo, quarto pòſt anno, mortuo, Carolus ipſe eandem iterum adminiſtrat.

Eodem anno 806, regnante Pipino, initium ſumpſit monaſterium nobilium fœminarum, ad Schennis, in caſtris Rhæticis ſitum; fundatum ab Hunfrido, Comite Rhætiæ & Iſtriæ. Conſtantium Epiſcopum, ſecutus eſt Remigius, Præſes & Epiſcopus 2.

Anno 813. ſub hujus regimine, miſit Carolus M. Volpharium, Epiſcopum Rhemen-

Rhemenſem, in Rhætiam Curienſem; ut negotia quædam Imperatoris curaret.

Anno ſequente, Carolus, gloria ſatur, Aquisgrani fatis ceſſit: quem in Imperio & Rhætiæ dominatu, ſecutus eſt Ludovicus filius, Pius dictus. Hic, Rhætorum auxiliis uſus eſt, anno 820. & ſequente, contra Lindevitum, Pannoniæ inferioris Regem: quem etiam domuit.

In Epiſcopatu Curienſi, Victor II, poſt Remigium ſedet: cui diuturnum diſſidium fuit cum Roderico, Comite à Langaro; cujus fines, circa Curiam, à Langaro flumine, ad Rhenum & Criſpaltam montem, ab utraque Rheni ripa, ſe porrigebant. Miſit ergo Ludovicus Impp. Beroldum Epiſcopum Argentinenſem, & Gottfridum Abbatem Gregorianæ Vallis, cum Ruggero Comite: quorum auctoritate factum eſt, ut Rodericus, quæ eripuiſſet, Victori reſtitueret. quâ de re inſtrumentum extat, Dat. VIII Kalend. Auguſt. Anno propitio Chriſto 825. Imperij XII. Domini N. Ludovici, Indictione III. Actum Straſzburg.

Eodem tempore moritur Victor: cui ſuffectus Verendarius, Ludovico chariſſimus. Hujus temporibus, anno nempe 829. Rhæti, Helvetij, & vicini Alpini

 populi,

populi, duce Guidone Puſterlâ, Marchione Lombardię à Ludovico Pio creato, fidelem operam Gregorio IV. Papę, & urbi Romanæ, navavêre contra Saracenos: qui jam, captâ Siciliâ, Latium petierant; Vaticanum, & templum Divi Petri, Romæ ceperant, & ſpoliaverant: Vrbemque oppugnare volebant. ſed, audito ex Ciſalpinâ Galliâ copiarum auxiliarum adventu, prædâ onuſti retroceſsêre. Ludovicus propterea Alpinos illos immunitatibus donavit.

Verendarius, noſter Epiſcopus, interim Epiſcopatu, & Præfecturâ, à filiis Ludovici Imp. Lothario, Ludovico & Pipino, privatur: dum patrem illi, ob nimia dona, in Carolum filium, ex ſecundo matrimonio genitum, collata, capiunt. Liber autem factus Imperator, Verendarium reſtituit; ipſique omnia privilegia in Rhætiâ, item de parochiâ & bonis Seleſtadij in Alſatiâ, & aliis, confirmat: ſub dato VI Idus Ianuarij, anno propitio Chriſto 834. Imperij XXII. Domini N. Ludovici, Indict. XIV. Aquisgrani.

Temporibus Ludovici Imp. & Verendarij, anno circiter 838. regnabat in Rhætiâ, infra Langarum & Brigantij, Adelbertus, filius Hunfridi, Comitis Rhætię & Iſtrię: quem Ludovicus prius, anno

anno 812. ad Paſcalem II. Pontificem Max. legatum miſerat. Contra hunc Adelbertum, aulicus quidam, Rapertus nomine, tantum adulatione ſua apud Imperatorem credulum potuit: ut Imperator eidem Comitatum Rhætiæ, neglecto Adelberto, concederet; quem ille etiam armis Imperatoriis expulit. Pulſus Hiſtriam petit; & à fratre Burchardo, ibidem Comite, auxilia obtinet: Rhætiamque cum exercitu repetit. Ad pugnam cum deventum eſſet, quæ ad pagum Cicers commiſſa, Rapertus cum ſuis ſuperatus, & in fugâ ab equo lethaliter læſus fuit; quem Adelbertus mortuum, Lindaviæ, in cœnobio, ſepeliri curavit.

Ludovico Pio, in Imperio, anno 940 ſucceſſit Lotharius: quem pater etiam coadjutorem jam antè aſſumpſerat. Hic Epiſcopo noſtro Verendario, vectigalia in Curia civitate confirmavit; & in ſuam tutelam eum ſuſcepit: ut habet inſtrumentum, datum XII Kal. Februarij, anno Chriſto propitio 840. IV Imperij N. Lotharij Pij Imperatoris in Italia, Indict. IV. Actum in Grundulphi-villâ, palatio regio.

Lothario Imp. negotium faceſſebant duo fratres ipſius, Ludovicus Bavariæ, & Carolus Aquitaniæ Rex, ob inæqua-

lem regnorum diviſionem. Ludovicus, aſcitis ſibi Francis, Saxonibus, Haſſis, & Sclavis, per Sueviam in Galliam tendit. quibus oppoſuerat Lotharius exercitum in Rhætiâ; ne ille ſe cum Carolo conjungere poſſet. Sed à Ludovico, viribus magis potente, prope lacum Brigantinum, anno 841. die 10 menſis Maji, fugatur: ac prædictorum Dux, Comes Adelbertus, Rhætiæ Præſes, cum multis aliis, interficitur. Tandem Lotharius, 26 Iunij, anni dicti, cum fratribus, in Campis Altiſſiodorenſibus, in Ducatu Burgundiæ, congreditur; &, 100000. utrinque cęſis, vincitur. Viribus tandē omnes tres exhauſti, pacem anno 843. ineunt, diviſionemq; inſtituunt: qua Ludovico Rhætia noſtra, inter alia, obtigit. Rhætiæ ergo Præſidem ille dedit Adelrychum, Comitis Adelberti nominati filium; Berchimairo autem, Ducatus Sueviæ gubernatio conceſſa: qui eam poſtea ſponte, Carolo, Ludovici Regis filio minori, ceſſit.

Anno 869. Ludovicus Rex bellum, contra Vandalos & Sclavos, Imperij Germanici hoſtes & vaſtatores, decernit: ſed morbo præpeditus, Ratisbonę, filiis tribus negotium cõmittit. Carolus ergo, cum ſuis Rhætis & Suevis, contra Moravos & Sclavos profectus, ipſos,

cum

cum duce ſuo Ratiſlao, vicit; civitates illorum incendit; & mœnia diruit.

Poſt fata Verendarij, factus fuit Epiſcopus Curienſis, & Rhætiæ Rector, Eſſa, ſeu Heſſo. huic Ludovicus, Rex Franciæ Orientalis, privilegia quædam dedit; & arbitrium patris ſui, Imperatoris Ludovici, inter Epiſcopum & Comitem Rodericum, confirmavit, ſub dato 2 Idus Iulij, Anno Chriſto propitio 849. Reg. III. Ludovici Regis, Indict. XII. Et Anno 857. alia eidem ampliora inſuper privilegia conceſſit.

Anno 873. Ludovicus Rex, Forcheimiæ, regna inter filios dividit: ubi Carolo Suevia & Rhætia, inter alia, obtigit.

Anno 875. mortuo Ludovico Imperatore, Lotharij filio, Ludovicus noſter, & Carolus Calvus, fratres, ac demortui Ludovici patrui, uterque imperium ambit. Ludovicus filios, Carolomannũ, per Bavariam & Atheſis regionem; Carolum vero, per Sueviam & Rhætiam, cum exercitu in Italiam mittit: ipſe, cum filio Ludovico, Francos Occidentales petit; ut fratrem Carolum ex Italia revocaret. Imperium Romanum tandem, per mortem Ludovici ſupervenientem, penes Carolum Calvum remanſit.

Sequitur in ordine Rotharius Epiſco-

pus: qui cum Carolo Craſſo, Rege Francorum, tunc Ludovici Germanici filio, bona, quæ Epiſcopatus in Alſatiâ habuit, permutavit; receptis, quæ in Valle Druſiana, & dominio de Flumine, poſſidebat Lutardus, Epiſcopus Vercellenſis. Exſtant literæ, datæ 11. Non. Ianuarii, Anno Chriſto propitio 881. V. Regni Caroli, Regis Francorum. Actum in Regenſe civitate.

Eodem anno 881. Carolus Craſſus, Francorum Rex, extincto fratré Carolomanno, magno cum exercitu, (inter quos Suevi & Rhæti erant) per Rhætiam, Alpes nempe Iulias, una cum uxore Richarda, Italiam petit, & ejus regnum ſibi ſubjicit: eodemque anno, in demortui Ludovici III, Balbi locum, ad Imperium Romæ evehitur. Edicto hic publico cavit: ut tempora & anni, à nativitate Ieſu Chriſti (non autem ab imperio Imperatorum & Regum, ſicuti hactenus conſuetum erat) numerarentur. Ducatum Sueviæ, poſt Imperium adeptum, Richario & Rudolpho, Comitibus magni nominis in Burgundia, conceſſit.

Demum Dietholphus, Epiſcopus Curienſis, & Rhetiæ Præſes fit. Is, cum Salomone, Epiſcopo Conſtantienſi, & Abbate S. Galli, veteres Rhætiæ anti-

quæ

quæ & Helvetiæ, videlicet pagorum Rhingoviæ & Durgoviæ, limites reſtituerunt: præſente Vlderico à Buchorn, Comite Lentienſium, (cum quo Abbas, ob aliqua loca in Rhingovia, diſſidebat) multaque nobilitate, ex Durgovia, Rhætia, & Lintgovia. cujus rei ſupereſt monimentum evidens. eodem quippe juramento & Comitatus diviſerunt, terminum inter Rhingovve & Durgovve aſſerentes de Schvartzenecka; ubi aquæ adhuc ad nos vergunt, uſque ad Manen, in medium gurgitem Rheni, & inde uſque ad lacum Potamicum. qui termini adhuc hodie obſervantur. Acta ſunt in illo loco, ubi Rhenus in lacum influit Potamicum, III Kal. Septembris, Anno incarnationis Domini 890. Indict. VII. regnante Rege noſtro Arnolpho glorioſiſſimo.

Cum Guido, Dux Spoletanus, Berengarium Regem Italiæ depuliſſet: Berengarius ad Imperatorem Arnolphum recurrit. Hic ergo, anno 893. maximo cum exercitu, per Alpes Rhæticas & Tridentum, Italiam petit: multa oppida capit: magnumque terrorem incutit. ſed revocatur inſolentia Rudolphi, Burgundionum Regis; qui etiam ſe in tutiſſima loca receperat.

Anno autem ſequente 895, precibus

Formoſi Pontificis victus, (qui à Sergianis adverſariis ferè oppreſſus jacebat) Italiam repetit cũ exercitu, in quo Suevos & Rhætos plurimos habebat. tandem Romàm capit:& ibi coronatur.

Hoc anno, Concilium Triburienſe habitum fuit ab Arnolpho: cui Thietolphus, Epiſcopus Curienſis, interfuit.

Temporibus Arnolphi Imperatoris, Allemanniæ & Rhætiæ Dux fuit Burckardus, Rycharii filius. cui, tumultuariè in comitiis occiſo, ſucceſſerunt Erchingerus & Bertholdus fratres.

Extincta autem, in Arnolpho & filio Ludovico, Carolinorum in Germania proſapia, quæ per annos 372. duraverat; Imperiiq; rebus inclinantibus: ultimus ex Epiſcopis Curienſibus, Rhætiam, uti Præſes, Dietholphus, rexit. Poſthac vero Epiſcopi tantum ea, quæ Domus Dei nomen habent, aliquamdiu tenuêre: cætera Duces, Comites, Barones, & Nobiles, rexêre.

Anno 912. Conradus, Franciæ Orientalis Dux, fit Romanus Imperator: à quo, eodem anno, confirmationem privilegiorum ſuorum, Epiſcopus Curienſis Dietholphus impetrat.

Imperatori ſe opponunt Duces noſtri, Erchingerus & Bertholdus: qui tandem, propter vim illatam Salomoni

Epiſcopo

Epiſcopo Conſtantienſi,poſt longam incarcerationem,anno 917.decollantur.

Anno interim 916. tempore captivitatis eorum, Ducatus Sueviæ, qui ſub Clodoveis & Carolinis dura ſervitute preſſus erat, Romano Imperio adjunctus, & in feudum conceſſus fuit Burckardo II. nobili Suevo, ex familia Comitum à Buchorn. qui Burckardus, paulò pòſt, Rhæticam provinciam renunciavit Hulderico, ſuo ex filio nepoti. Huldericus verò eandem, anno 922. renunciavit Bertholdo, conſanguineo Epiſcopi noſtri Curienſis Valdonis, Dietholphi ſucceſſoris: qui anno 921. Vormatiæ ab Henrico I. in præſentia Rodolphi Burgundiorum Regis, & Comitis Hulderici, privilegiorum ſuorum confirmationem recepit.

Rudolpho Regi Burgundo, cum ultra præſcriptos terminos, verſus Allemanniæ Ducatum, evagari vellet, Anno 919. occurrit Burckardus, cum Suevis & Rhætis ſuis, prope Vitodurum: eumque pugna memorabili ſuperavit, & repreſſit: pace dein cum eo inita, filiam Bertham in matrimonium dedit. Atque ita Rudolphus, conſilio Suevorum & Rhætorum, Italiæ regnum adeptus eſt.

Burckardo paulò pòſt in Italià per inſidias occiſo, Henricus Imperator,

licate Rhætica interfuerint, præmiaque retulerint.

Othoni etiam I. Henrici filio, & in Imperio ſucceſſori, Suevi & Rhæti fidelem operam navavere, contra Eberhardum Comitem Palatinum, & Giſelbertum ſororium Othonis, Imperium affectantes: qui anno 940. victi & cæſi fuere.

Eodem anno, Epiſcopo noſtro Valdoni Imperator, ad inſtantiam Hermanni Ducis noſtri, aliqua privilegia & dona liberaliter conceſſit: ac Diſertinenſi etiam Cœnobio multa, ob damna à Saracenis accepta, compenſationis ergò (uti fuſius poſtea dicetur) benignè largitus eſt.

Anno 948. Hermannus, Dux noſter, Lindaviam civitatem incendit; & Caſtrum Brigantinum, juſſu Imperatoris Othonis, cepit: opera ſuorum Suevorum & Rhætorum uſus. Hermannus iſte filiam unicam, Itam, ex uxore ſuſcepit: quam Lutholphō, Duci Saxoniæ, Imperatoris filio, in matrimonium collocavit.

His temporibus, Valdo ſucceſſorem habuit Hartpertum, Imperatori Othoni gratum, & familiarem. à quo ille plurima privilegia & dona, ſeptem diverſis annis, accepit.

Anno

Anno 951. Imperator Otho, inſtinctu Adelheidæ, Lotharii Regis Italiæ viduæ, cum inſtructiſſimis copiis, (in quibus etiam Suevi & Rhæti, ſub duce Lutholpho erant) Italiam petit; ſibi ſubjicit: Adelheidamq; uxorem ducit. Quare filius Lutholphus offenſus, patri, cum patruo Henrico, Bavariæ Duce, bellum parat. Suevi autem & Rhæti noſtri, ſuaſu Sancti Hulderici Epiſcopi Auguſtani, & Hartperti Curienſis, contra Imperatorem pugnare nolebant. Imperator, filio iratus, Sueviam & Rhætiam Burckardo, Comiti ab Helffenſtein, regendam dat.

Anno 955. idem Imperator Otho, cum auxiliarib9 copiis Burckardi Ducis noſtri, in Campis ad Lycum, Vngaros undique palantes feliciter reprimit, ac ſuperat.

Anno ſequenti, eorundem opera utitur Lutholphus Dux, jam patri Imperatori reconciliatus.

Poſt fata ejuſdem, Sueviæ & Rhætiæ Ducatum adeptus eſt Burckardus tertius, Burckardi ſecundi filius, & Hermanni Ducis noſtri privignus.

Anno 958. vixit Victor, ex Rhætiæ Comitum familia oriundus, Conventualis Sancti Galli, vir doctus, qui invidię morſu malè tractatus fuit à Thietone, Abbate Sancti Galli; uti & frater ejus à

Cralocho,

Cralocho, ibidem Decano, & in Abbatia ſucceſſore. Victori adhærebat Enzelinus, Præpoſitus ad Fabarias. Hac eorum diſcordia motus Hartpertus, Epiſcopus noſter Curienſis, Abbatiam ad Fabarias Epiſcopatui ſuo, à quo Salomonis Epiſcopi Conſtantienſis tempore abſtracta erat, reſtitui petit. Enzelinus, rerum non ignarus, eam pro ſe ab Imperatore obtinet. Epiſcopo noſtro, plura querenti, & jam ſenio confecto, Curtis regalis, in civitate Curia, tollitur; & Luitholpho, Canonico Imperatoris, unà cum Victore Archiepiſcopo, regenda datur.

Anno 969. Suevi & Rhęti noſtri, cum Othone, Italiam, contra Berengarium, petunt: ubi, anno ſequente, Otho à Iohanne XII. Pontifice coronatur.

Hartperto ſucceſſit in Epiſcopatu Hiltibaldus: qui ab Imperatore Othone multa privilegia, Conſtantiæ, anno 973. accepit.

Eodem anno moritur Burckardus Dux noſter: cui ſuffectus eſt Otho, Luitholphi filius, Imperatoris nepos.

Anno 976. Otho II. Imperator, Hiltibaldo, Epiſcopo Curienſi, privilegia ſua confirmavit: & eidem Curtem regalem, à Luitholpho detentam, reſtituit.

Anno 980. Imperator, interceſſione

Theophaniæ Imperatricis, Othonis Ducis Allemanniæ, Hildibaldi Epiſcopi Vormatienſis, & Giſalhargii Epiſcopi Merſburgenſis, Epiſcopo noſtro Hiltibaldo, telonium de ponte Clavennæ, cum ſuis juribus, dedit.

Eodem anno Imperator Italiam adiit; & Othonem Ducem noſtrum, Ducatu Bavariæ etiam honoratum, cum ſuis Suevis & Rhætis, ſecum habuit. Othonem ſecutus eſt Conradus ſextus, Allemanniæ Dux.

Anno 995. in urbe Quindelburg, (vulgò *Quettelburg*) Otho III. Imperator, interceſſione Mathildæ Abbatiſſæ Quendelburgenſis, & Imperatoris ſororis Adelheidæ, Valdoni Epiſcopo Curienſi, juriſdictionem in caſtro Clavennæ & extra, cum omnibus juribus & immunitatibus, quibus eis gaviſus eſt Comes Anuzo, ita ut hæc Epiſcopatus propria ſint, benigne donavit.

In locum Conradi mortui, Ducis Allemanniæ, ab Imperatore promotus fuit Hermannus II.

Otho Romam profectus, ad Gregorium 5. Papam, agnatum ſuum, in comitatu ſuo Ducem noſtrum Hermannum, cum ipſius ſubditis, habuit: ex quibus aliqui, fulmine tacti, periere. Hic Imperator, primus Electores ſeptem inſtituit:

inſtituit: &, ut Imperium penes Germanos maneret, firmiter ſanxit.

Othonis ſucceſſor fuit Henricus II. Dux Bavariæ, ex ſanguine Saxonico. cui ſe Hermannus Dux noſter opponebat: ſed viribus impar, anno 1003. eidem reconciliatus eſt.

Anno 1004. Imperator Henricus, Sueviam & Rhætiam, poſt fata Hermanni Ducis, filio ipſius adhuc minorenni, ſub tutela matris, conceſſit. Nomen illi idem, quod patri fuit.

Anno 1005. Epiſcopus Curienſis Hul dericus, ſuorum privilegiorum confirmationem, in oppido Eriſtein, obtinuit: id quod duobus anteceſſoribus, Vrbano & Ruperto, denegatum fuerat.

Anno 1012. Hermānus juvenis mortem obiit: ſucceſſorem habens Comitem Erneſtum, hujus nominis primum, & ſororium Hermanni præmortui. cui anno 1015. ſucceſſit filius Erneſtus II.

Anno 1024. Imperator Valli Prægalliæ (quam Comitatum vocat) omnia ſua privilegia confirmavit: & in tutelā Imperii recepit, eique inſinuavit: Liberæ denique conditionis homines vocavit.

Henricus II. ſucceſſorem habuit Conradum, Saliquum dictum: cui ſe noſter Dux Erneſtus, in vana competentia, oppoſuit. Imperator, interceſſione uxo-

nis Giſelæ, anno 1030. repudiato Erneſto, Ducatum Sueviæ Erneſti fratri, Duci Hermanno, conceſſit.

Eodem anno, Imperator Hartmanno de Planterra, Epiſcopo Curienſi, privilegia ſua, atque donationem de telonio & juriſdictione Caſtri Clavennæ, confirmavit. Actum in Megelendorff. Septennio pòſt, alia privilegia eidem impertiit, in civitate Vlma.

Hujus Epiſcopi temporibus, Anno 1032. ante & poſt, florebat in Rhætia Marquartus, Comes infra Langarum: in cujus juriſdictione Monaſteria, ad Fabarias & Schennis, erant. Et ſucceſſit Eberhardus, qui anno 1040. ibidem viguit.

Clavennæ, eodem temporis curſu, erat in flore Rudolphus: cujus ſub regimine, bona Vilhelmi & Rutgari fratrũ, in eodem tractu, ob quædam delicta ab eis commiſſa, Canonicis Curienſibus, ab Imperatore, interceſſione Imperatricis Giſele, donantur. Actum Beneventi, 8. Iunii, 1038. Quod idem Imperator paulo poſt, per literas Nonantulæ datas, denuo confirmavit.

Eodem anno, in Italia, Tridenti, peſte correptus obiit Dux noſter Hermannus. Ducatus inde filio Imperatoris, Henrico, in Imperio ſucceſſori, conceſſus.

Anno 1040. Thietmarus, Epiſcopus Curienſis, privilegiorum confirmationem ab Imperatore Henrico 3. impetravit, & Vlmæ recepit.

Anno 1045. Imperator Henricus III. Othoni Palatino à Vuitliſpach, Ducatum Sueviæ conceſſit. cui, anno 1048. ſucceſſit Otho Marchio Schueinfurti.

Anno 1050. Nattæ, 11. Iulii, plurima privilegia Epiſcopatui Curienſi Imperator Henricus conceſſit: interque alia, jus venationis & incidui, à Valle Verſanna (*Fraxinea*) uſque ad flumen Langarum, ab utraque Rheni ripa, in Comitatu Othonis, Rudolphi, & Eginonis; filiorumque Othonis, Eginon's, Humberti, & Adelberonis: & inde, à ſiniſtro Rheni latere, uſque ad Camingam amnem: cum conſenſu Berchtilonis Abbatis ad Fabarias, & ejus advocati Vernheri.

Eodem anno, idem Imperator, Epiſcopo Curiẽſi Diethmarſo, in honorem Dei, pro redemptione animæ ſuæ, & benemeritis Epiſcopi, donavit alia jura venationis, nemoris & incidui, in Comitatu Eberhardi. Termini erant: Vgonis montis ſummitas, ad aquam Argam uſque, quæ inter Brugum & Quadrabitam (loca Comitatus Verdenbergici) fluit.

Anno 1053. Leoni IX. natione Germano, Pontifici Max. Imperator auxiliarem manum, contra Normannos, præſtitit. Suevorum tunc & Rhætorum dux militaris erat, Vernerius; qui ſe in pugna, in Apulia cōmiſſa, optimè, adverſa licet fortuna, geſſit.

Anno 1055. patri Henrico ſucceſſit filius, Henricus 4. ſeptennis, ſub cura matris Agnetis: cujus imperium diuturnum quidem, nempe 50. annorum; ſed valdè turbulentum fuit.

Anno eodem, Othoni à Schueinfurt, Duci Allemanniæ, ſucceſſit Rodolphus à Rheinfelden, Imperatoris ſororius: fruſtrato Bertholdo à Zeringen. cui Ducatus ab Henrico 3. annulo ſuper ea re tradito, promiſſus fuerat.

Anno 1070. Thietmaro, Curienſi Epiſcopo, ſucceſſit Henricus: qui privilegiorum confirmationem ab Imperatore nunquam obtinuit: propterea quòd Papæ, contra Imperatorem, faveret.

Anno 1075. Suevi & Rhæti noſtri, ſub Duce Rodolpho, ſe ſtrenuè geſſère in pugna ad Vnſtratum flumen, contra Saxones; victoriamque retulere.

Anno 1076. à Gregorio VII. Pontifice, Imperator fulmine tangitur & excommunicatur: quæ magnarum ſeditionum ubique, etiam in Rhætia, cauſa fuit.

ſa fuit. Dux noſter Rudolphus, affinem ſuum dereliquit; atque etiam Epiſcopus Curienſis.

Anno 1077. Papa Rodolpho, Duci noſtro, coronam cum hac inſcriptione mittit:

Petra dedit Petro; Petrus diadema Rodolpho.

Anno 1079. tempore veris, Velpho IV. Dux Bavariæ ſuperioris, Rudolphi partes defendens, magno collecto exercitu, in Rhætiam ſuperiorem irrumpit: ferro & igne obvia quæque, præſertim quæ filii Hathonis, ſeu Othonis Comitis, tenebant, devaſtat: eoſdemque Othonis filios invitos, utpote Imperatori Henrico fideles, ad ſua vota trahit. tandem victor, ſuperatis anguſtiis viarum, & inſidiis ſtructis, ex regione alpeſtri, ſecundùm Oenum, relicto in oſtio ſtrictiſſimo montis Venuſti (*Veſmenza*) præſidio, ſalvus ad ſuos redit.

Eodem anno, Vldericus 3. Abbas Sancti Galli, cum auxiliaribus copiis fratris ſui Lutholphi, Carinthię Ducis, qui Henrico Imperatori addictus erat, Brigantium oppidum occupavit, & combuſſit: Marquartum etiam Comitem ibi cepit.

Epiſcopatus Curienſis annum unum vacavit: quem deinde per Simoniam, fa-

vore Velphonis, aſſecutus eſt Nortpertus Bavarus.

Imperator, Ducatum Allemanniæ Rudolpho adimit, & Friderico ab Hochenſtauffen, cum filia Agnete, dat. Hic autem, vivo Rodolpho, dominium Allemanniæ plenè aſſequi non potuit; ſed poſt ejus mortem demùm: quæ incidit in annum 1080. quando in prælio maximo, Volſæ, ad Elleſtramum flumen, non procul ab urbe Mersburgo, commiſſo, Rodolphus ab Henrico victus, & in ipſo conflictu dextra manus ei amputata fuit. Profugientibus tum in urbem Mersburgum omnibus; Rodolpho, in lecto decumbenti, circumſtantibus Epiſcopis, manus allata eſt. quâ ille viſa; *Heu*, inquit, *Domini mei Epiſcopi! hæc manus eſt, qua Domino meo Henrico Cæſari fidem confirmavi. ipſi nunc vos expendite, quam piè mihi conſuleritis, ut ab eo deficerem.* atque ita gemebundus exſpiravit.

Bertholdus II. à Zeringen, & Velpho Dux Bavarus, multa ab eodem Ducatu avulſere. unde factum, ut Hochenſtauffiani plerumque titulo Ducum Sueviæ tantùm uſi ſint. Rhætia tamen noſtra penes ipſos manſit.

Anno 1080. Fridericus Dux noſter, VelphonemBavarum, & cæteros, Hochſtetii,

ſtetii memorabili prælio vicit: atque ita damna, Rhætis & aliis Imperatori fidelibus illata, ultus eſt.

Anno 1104. Imperator Henricus IV. Vdalricum Epiſcopum Curienſem conſtituit: eumque, cum aliis Epiſcopis Romam, ad Paſcalem 2. pro coronatione Henrico filio ſuo obtinenda, miſit. Epiſcopus autem ſe Papę, contra Imperatorem, aſſociavit.

Anno 1105. Friderico, in Ducatu Sueviæ & Rhætiæ, filius Fridericus monoculus ſucceſſit.

Anno 1108. Rudolphus Comes à Brigantia, in Rhætia Curienſi, infeliciter cum Hartmanno Comite à Kirchberg, prope Idungesheim, pugnavit.

Anno 1114. Vido, Epiſcopus Curienſis, privilegiorum confirmationem, Baſileæ, ab Imperatore Henrico 5. recepit.

Anno 1120. Mediolanenſes, cum ſuo Epiſcopo, Iordano à Clivio, bellum vicinis Comenſibus movere, propter mortem, à dictis Comenſibus, Landulpho à Carchano, ab Henrico IV. Imperatore, per Simoniacas artes, Epiſcopo Comenſi conſtituto, illatam. Voltureni, partes tunc Comenſium ſecuti ſunt: ubi virtus ſingularis Adelrani Quadrii emicuit. Mediolanenſes undique præ-

dantes, Anno 1124. pecora, cum ingenti ac varia præda, in Volturena coëgerunt, & aliquot villas incenderunt. Collecti autem apud Berbennum ruſtici, & cum Mediolanenſibus pugnantes, acie victi ſunt: ſupra 30. interfectis; cæteris verò captis. Bellum tandem, poſtquam ſeptennium integrum duraſſet, compoſitum fuit.

Anno 1126. Lotharius Saxo, Imperator ab Honorio Papa ſalutatur. Huic ſe Fridericus Dux noſter, cum fratre Conrado, quippe ex ſanguine Imperatorio, ſecundùm genealogiam maternam, grogeniti, oppoſuerunt. Lotharius igitur, ut rerum potiretur, filiam Henrico Bavaro in matrimonium collocat. Bavarus autem, ut Friderici vires in Rhætia imminueret, ſororem ſuam Volphildam, Rudolpho Comiti Brigantino in Rhætia, elocat. Inde natus eſt Hugo 3. Palatinus Tubingæ, Comes Brigantiæ & Rhætiæ: qui duos filios habuit; Rudolphum, & Henricum. Atq; ita Rhætia ſciſſa in diverſas partes fuit.

Anno 1129. Conradus Suevus, Imperium prætendens, per Rhætiam Alpinam, Italiam petit: interim rebus ipſius in Germania jacturam patientibus. Anno 1134. Imperium Lothario renuntiat. quod tandem, poſt

poſt hujus mortem, iterum aſſequitur.

Anno 1130. & ſequentibus, in Rhætia magnæ authoritatis erat Comes Hugo à Verdenberg: cujus in inſtrumentis crebra eſt mentio.

Anno 1139. Conrado à Bybrech, Epiſcopo Curienſi, Imperator Conradus privilegia confirmat.

Anno 1140. Fridericus monoculus, duobus prœliis, ad cœnobium Ehrenheimium & Einhoffium, prope Vinſpergam, Velphonem & Henricum Bavaros, fratri Conrado Imperatori adverſantes, auxilio ſuorum Suevorum, Helvetiorum & Rhætorum, vicit & fugavit.

Anno 1146. Friderico monoculo ſucceſſit filius Fridericus, in Ducatu Sueviæ & Rhætiæ; poſt Imperium adeptum, Barbaroſſa dictus. Hic, eodem anno, Palæſtinam petiit: & in exercitu ſuo multos Rhætos & Suevos habuit.

Anno 1152. quo Imperium aſſecutus eſt Fridericus; diſſenſiones, inter Ardetionem Epiſcopum Comenſem, & Clavennates, per Epiſcopum Conradum Auguſtanum, ex Imperatorio decreto, pacantur.

Anno 1153. Imperator Fridericus, Suiccardum ab Aſpero monte Rhætum,

Conſiliarium ſuum, ad Mediolanenſes miſit: ut eos à vi & inſolentia, quibus Laudenſes perſequebantur, dehortaretur. ſed literæ Imperatoriæ conculcatæ fuere: & ipſe Suiccardus, ex eorum manibus, vix ſe eripuit. Iratus Imperator, Italiam petit; eoſque domat: ſepties eo exercitu moto, ſemper Suevos & Rhætos à latere habuit.

Anno 1164. Hugo Palatinus Tubingæ, Comes Brigantiæ & Rhætiæ, bellum geſſit cum Velphone juniore Bavaro. Victoria penes Hugonem fuit: quem Fridericus, Conradi Imperatoris filius, jam Sueviæ Dux creatus, adjuvabat. Hugo vero poſt, juſſu Friderici Imperatoris, ſe coram Velphone, ob illata damna, humiliare coactus, cum, in genua coram ipſo tertiò procidens, veniam efflagitaſſet: nulla hic benignitate illum reſpicere voluit; ſed per ſeſquiannum in carceribus, in caſtro Neuuenburg, penes pagum Vatium Inferius, in Rhætia detinuit. Velphone autem juniore, Romæ, peſte extincto, liberatus ille fuit.

Anno 1170. in civitate Menga, Fridericus Imperator, Eginonem, Epiſcopum Curienſem, Principem vocat: eodemque tempore, filio ſuo Friderico, Duci Sueviæ, Advocatiam Epiſcopa-

ſcopatus Curienſis concedit; quam prius Rodolphus Comes de Brigantia, & poſt illum Rudolphus à Pfullendorff, habuerant.

Anno 1176. Iohannes, Comes à Monteforti, ex Palæſtina rediens in Cyprum venit: ibique Famaguſtæ ſepultus, poſtea miraculis claruit.

Anno 1179. Suevi & Rhæti, ſub Duce ſuo Friderico, cum Friderici Imperatoris exercitu, Paleſtinam ſecundo petunt. Ibi Imperator, in Comagena flumine ſuffocatus, periit. cui filius Henricus 6. in Imperio ſuffectus fuit.

Anno 1190. Sueviæ Dux factus eſt Conradus, Imperatoris frater.

Anno 1194. Henricus Siciliam armis, à Tancredo Pſeudorege, recuperavit: filiumque Tancredi Vilhelmum, caſtratum, cum multis aliis, quos oculis privari juſſit, in caſtrum Amiſium, Rhętiæ Curienſis, perpetuis carceribus deſtinatos miſit.

Anno 1196. Suevia & Rhætia fame oppreſſæ jacebant. Inde verſus:

Maxima tres annos preſſit fames hic Alemannos.

Eodem anno, Philippus, Imperatoris frater, Sueviæ Dux factus eſt: qui poſtea ad imperium promotus, Ber-

tholdo

tholdo Zeringenſi Sueviam ceſſit. His temporibus, Bormienſes Rhæti,cum Clavennatibus & Peſclavienſibus, in multis, Epiſcopatui Curienſi, ex tenore jurium Epiſcopalium, parebant. Comenſibus, quibus à Mediolanenſibus illi aſſignati erant, hoc non ferentibus, ancipiti Marte diù pugnatum eſt: donec tandem, poſt decennale bellum, Comenſibus illi ceſſere.

Anno 1209. ab Imperatore Otthone 4. regalia ſua recepit Reinherius, Epiſcopus Curienſis: qui cum imperatore, eodem anno, Romam ad coronationem profectus eſt. Ducatus Sueviæ tunc, Friderico Rogerio, Henrici 6. imperatoris filio, ceſſit.

Tempore Lotharii, belligerati ſunt inter ſe, maxima cum ſanguinis effuſione, Vernherus Comes à Kyburg, Epiſcopus Conſtantienſis, & Vldaricus Baro ab Alto Saxo, propter Reineckum caſtrum in Rheguſcis: quod tandem ab imperatore occupatum, neutri obtigit.

Anno 1212. Fridericus ſecundus, ex Siciliâ Germaniam petens, per Rhætiam iter habuit: aliis viis, ab Othone imperatore excommunicato, tunc occupatis. Illum Arnoldus de Amacia, Epiſcopus Curienſis, Abbas Sancti Galli, & Henri-

Henricus Baro ab Alto Saxo, Conſtantiam uſque ſunt comitati.

Anno ſequente, idem Epiſcopo noſtro privilegia confirmavit.

Anno 1220. Comenſes, bello Epiſcopatui Curienſi illato, Solium in Prægallia comburunt.

Sequente anno, iidem Comenſes Hartvigum, filium Egeni, cujus maxima auctoritas in Vennonibus erat, bello petunt: ſubſequutis mox pacis conditionibus.

Anno 1228. imperator Fridericus, Bertholdo, Epiſcopo Curienſi, confirmationem privilegiorum impertit. Idemque facit Vlderico Comiti à Kyburg, in Epiſcopatu ſucceſſori.

Anno 1239.& 1249. Volcardo à Neuvenburg, Epiſcopo Curienſi, adem privilegia concedit. Epiſcopus hic, Caſtra, Guardavallem in Engadina ſuperiore, & Fridnou ad pagum Cicers, conſtrui juſſit: Caſtrum vero de Flumine, apud Sarunetes, recuperavit.

Anno 1252. Conradus 4. Friderici 2. filius Romanorum Rex, Henrico Comiti à Monteforti, Epiſcopo Curienſi, Regalia benignè conceſſit.

Mortuo Conrado, imperium per 16. annos nullum certum caput habuit. Et in ejus filio Conradino, familia

milia Hochenſtauffiana, Ducum Sueviç, extincta fuit. Proinde ulteriore Ducum nominatione poſthac ſuperſedebimus.

In Rhætiâ tunc Epiſcopus Curienſis, Abbas Diſertinus, cum aliis Comitibus, Baronibus, Nobilibus, & Communitatibus, Rempubl. liberè adminiſtrabant: Imperio tamen Romano debitum honorē exhibere non renuentes.

Anno circiter 1262. Rhæti noſtri, Duce Marquarto Barone à Vatio, Eliſabethæ ab Homberg, viduæ Comitis Rudolphi à Rapertisvilâ, auxilio venêre: quam gravidam (poſtea namque filium, patri cognominem, peperit) Bertholdus, Abbas Sancti Galli, prætextu dominii ad ſe devoluti, expellere volebat. Pugnatū fuit in terminis Helvetiorum: ubi exercitus Abbatis à Barone (cui etiam Glaronenſes & Suitii aderant) profligatus fuit. multi tùm in aquis perierunt.

Hoc perturbato rerum ſtatu, Henricus, Epiſcopus Curienſis, optimè ſe geſſit: Aſpermontum & Rhætium amplū, caſtra, Epiſcopatui acquiſivit: alia duo Fürſtnou in Valle Domeſticâ, & Herrenberg in Comitatu Verdenbergenſi, exſtruxit.

Anno 1255. Longobardos idem, in Rhæ-

Rhætiam noſtram irruentes, ad pagum Amedes, fudit & repreſſit.

Quum patritii & populus Mediolanenſis inter ſe diù multumque altercati eſſent: anno 1264. Philippus Turrianus, populi dux, interceſſione Alphonſi Comenſis, apud Hugonem Fycum, Prætorem Clavennæ, obtinuit; ut hic Prægallos, ducibus, Papone à Caſtromure, & Berthramo Previdà, excitaret. Hi igitur aliquot caſtra Nobilium, in Comitatu Clavennæ, diruêre: & anno 1268. Alpes hoſtium ſpoliavêre, armentaque abduxêre: Nobilibus Clavennenſibus & Plurienſibus viciſſim caſtrũ, Caſtromurum dictum, occupantibus. Tandem, anno 1272. interceſſione Othonis Vice-Comitis, Archiepiſcopi Mediolanenſis, & Henrici Curienſis Epiſcopi, bellum hoc, quod octennium duraverat, compoſitum fuit.

Hoc tempore, civitas Velcurienſis, cui Comes à Monteforti præerat, à Bertholdo Abbate Sancti Galli, & Hugone Comite à Verdenberg, obſidetur.

Anno 1272. Conradus Baro à Bellomonte, Epiſcopus Curienſis, privilegiorum confirmationem à Rudolpho Habſpurgenſi Comite, Rege Romanorum electo, obtinuit. Idem, caſtrum Fürſtenburg, in Vennonibus, ex-

ſtruxit

ſtruxit: atque dominium de Flumine, ab oppignoratione redemptum, Epiſcopatui reſtituit.

Anno 1278. in exercitu Rodolphi Regis, cōtra Ottocarum Regem Bohemiæ, Rhæti, ſub Comitibus, Menhardo Tirolenſi, & Hugone Tuberienſi in Vennonibus, cum laude militaverunt.

Anno 1288. prælium commiſſum fuit in planitie, ad vicum Balcha, inter Fridericum Comitem à Monteforti, Epiſcopum Curienſem, & Comites Verdenbergicos: quorum Comitatum Epiſcopus hoſtiliter invaſerat; Comites contra, juſſu Regis Romanorum, Vilhelmum Abbatem ſancti Galli, Epiſcopi fratrem, Abbatiâ expulerant. Epiſcopus tunc vincitur, & cum Henrico Bruſſnang, Domino de Grieſſenberg, capitur. cumque ſe, tædio carceris, poſt biennalem captivitatem, ex caſtro Verdenbergico, conſutis linteaminibus, demittere pararet: iiſdem ruptis, ex gravi lapſu moritur. Ejus in locum, anno 1290. Bertholdus electus fuit. Caſpar Bruſchius hîc Vldericum quendam intertexit: quo authore, neſcio.

Anno 1291. Hugo, Comes Tuberii in Vennonibus, ad inſtantiam Menradi 2. Comitis Tirolis, copias ſuas, quas in Rhætis & vicinis collegerat, contra

Ibanum Vngarum, Comitem Guntienſem, Auſtriam deprædantem, duxit: ſed prece & precio ab hoſte corruptus, re infecta rediit.

Anno 1292. pugnatum fuit ad Vitodurum, inter Tigurinos (duce Eglino Comite à Tockenburg) & Hugonem Comitem à Verdenberg, Alberti Auſtriaci ducem, qui multos Rhætos ſecum habebat. Tigurini, pridie, nempe 12. Aprilis, victores exiſtentes poſtridie, decepti ſtratagemate militari, (commutatis vexillis hoſtilium, ac ſi Epiſcopi Conſtantienſis & Abbatis Sancti Galli homines eſſent, qui Tigurinis ſubſidio venirent) ſuccumbunt.

Anno eodem, Vittani, qui jam rerum Comi potiebantur, auxilio Advocati à Matio Voltureni, Volturenam ingrediuntur; caſtra ac loca quædam Capitaneorum Mediolanenſium, hoſtium ſuorum, deprædaturi. Capitanei contrà, Nobiles ab Aquâ, & Petrum Quadrium, habebant: qui Comenſibus viriliter obſtiterunt. Pugnâ commiſsâ, devicti Comenſes in fugam converſi ſunt: qui ſubſequentes nihilominus hoſtes, ad lacum uſque, pugnando ſuſtinentes, quoquo modo licuit, in tutum ſe receperunt.

Anno 1294. Epiſcopus Bertholdus,

domi-

dominium de Flumine, cum ſuis pertinentiis, Nobili Vlderico à Flumine. pro quo multi ex prima nobilitate Rhæticâ fidejuſſerant, oppignoravit.

Poſt mortem Rodolphi, anno 1291. Imperium ad Adolphum, Naſſoviæ Comitem, delatum eſt. Huic oppoſuit ſe Albertus, filius Rodolphi. Devenitur ergo ad pugnam, prope Spiram: ubi Adolphus, anno 1298. victus occiditur. Albertus multos ex Rhæticâ nobilitate ſecum tunc habuit.

Anno 1300. Bormienſes Epiſcopatui Curienſi, cui antea jam ſubjecti fuerant, iterum ſe dedunt. Comenſes eos proſcribunt, & commerciis interdicunt. quibus Bormienſes tamen parum movebantur: ut qui, ſine illorum ope & communicatione, bene agere poſſent.

Bertholdo ſucceſſit, anno 1305. Syfridus de Flumine, in Epiſcopatu Curienſi. quo anno Vittani, Comenſes, Caſtrum Coſium (quod erat Vicedominorum, partes Ruſcanorum ſequentium) ſolo ęquavêre.

Anno 1309. eorundem Vitannorum duces, Tignaca Paravicinus, Prætor Comi, & Advocatus à Matio, Caſtrum Clavennæ fruſtra obſident: quod paulo poſt tamen, interceſſione Romerii Lavizzarii, Cureoni Fontanellæ,

&

& Iſaaci à Sancto Benedicto, pro certa pecuniæ ſumma, Vittanis deditur.

Quum Imperium, poſt mortem Henrici VII. duobus, Ludovico Bavaro, & Friderico Auſtriaco, per diverſa ſuffragia, electis, variè dilaceraretur: à partibus Bavari, inter alios, Helvetii tunc Vranii, Suitii & Subſylvani, erant. Auſtriacum Papa, cum Eccleſiaſticis, tuebatur. Abbas itaque ad Eremitas, cum Henrico Comite à Monteforti, qui Rhętos nobiles in exercitu ducebat, fratrem Friderici Leopoldum excitant; ut cum maxima Nobilium caterva, dictos Helvetios incautos opprimeret. Hi tamen præmoniti, ad oſtium ſtrictiſſimum, Morgartum dictum, hoſtibus obviam facti, anno 1315. die 16. Novembris, Nobilitatem ex improviſo adoriuntur, cædúnt & fugant. ex quibus Abbas & Comes Montfortius, primi auctores, inter primos etiam fuga ſalutem quæſiverunt.

Anno 1321. pugnatum fuit ad Hoſpitale, apud Vrſellanos Lepontios: ut patrii annales, cæteris tamen circumſtantiis omiſſis, produnt: ſed proculdubio inter factioſum Abbatem Diſertinum, & Helvetios, Bavaro adhærentes.

Anno 1322. propter eaſdem factiones Bavari & Auſtriaci, bellum exardeſcit,

inter Rudolphum Comitem à Monte-forti, Epiſcopum Conſtantienſem, & Curienſis Epiſcopatus (cui Syfridus præerat) Vicarium, Auſtriaco addictum; atque Iohannem Donatum Baronem à Vatio, Bavari partes tuentem. Montfortius validum exercitum, ex omni ſua jurisdictione, Turegia, Tigurino pago, & Rhætia Epiſcopatui ſubjecta, ſub auſpiciis fratris ſui Henrici, contraxerat. Vatius, in Rhætia potens, Helvetios etiam tres pagos ſibi adjunxerat: cujus copias Baro à Rhætio, conſanguineus illius, ducebat. cum igitur ſe diu depopulationibus mutuis vexaſſent: tandem ad prælia aperta ventum eſt. Primus pugnæ locus fuit in plano, intra Alvinovum & Filiſurum: ubi Montfortii ſuccubuere. multi, in proxima montana perfugientes, inter ſaxa, nives, rupeſque, regionis ignari, periere. plurimi capti, & à Vatio blande initio excepti, fame poſtea, frigore, & carcerum ſqualore confecti, inter ululatus (quos homo tyrannicus, Vatius, cantum avium ſuarum interpretabatur) vitam finiere.

His ipſis diebus, Epiſcopales, per Engadinam ſuperiorem, Davaſianos, qui Vatianæ ditionis erant, bello & præda petunt. Incolæ exiguo numero, (multi enim

enim apud Vatienſem erant) in Valle Diſmaa, duce Luca Gulero, viro intrepido, illis occurrunt, ac forti animo hoſtes repellunt & fugant; multis deſideratis. Locus pugnæ adhuc hodiè nomen, Pratum belli, retinet: & loricæ, aliaque hujuſmodi arma, quandoque ibi effodiuntur.

Anno 1323. duo competitores Imperii, Ludovicus & Fridericus, ad pugnam deveniunt, inter Donſpergum & Muldorffum, non procul ab Oetinga urbe. Leopoldus, Friderici frater, magnum exercitum ex Suevis, Helvetiis ac Rhætis, fratri adducebat: qui aliquamdiu, in devaſtanda ditione Guilielmi, Comitis à Monteforti, Bavaro adhærentis, tardans, prælio intereſſe non potuit. Bavarus, poſt duodecim horarum pugnam, victoriam obtinuit: Friderico competitore, & fratre ejus Henrico, captis.

Anno 1327. Ludovicus Imperator, Italiam petens, Galeatium Vice-Comitem Mediolani, cum duobus fratribus & filio, carceribus mancipat. Locumtenentem & Gubernatorem Imperii, Gulielmum Comitem à Monteforti, compenſationis ergo, ibi conſtituit: qui per biennium, cum præſidio Germanico & Rhætico, Reipublicæ, uſque

ad liberationem Galeatii, feliciter præfuit.

Anno 1333. Abbas Diſertinus, admodum inquietus, junctis ſibi Ætuatiis ſuis, aliiſque Rhætis, infeliciter cum Vrſellanis, qui ab Helvetiis propinquis adjuvabantur, congreditur: 500. ex Abbatis exercitu cæſis; Duce verò & Præfecto illorum capto: qui lytro 1000. librarum poſtea redemtus fuit.

Eodem anno 1333. Epiſcopatum Curienſem adeptus Vldericus Schuldtheis de Lenzburg, S. Scripturæ Magiſter, regalia & privilegia ab Imperatore Ludovico recepit: quibus anteceſſores tres proximi, Rudolphus à Monteforti, (Imperatori quidem tandem reconciliatus, ſub Papæ verò excommunicatione mortuus) Hermannus Baro ab Eſchenbach, & Iohannes, Auditor Rotæ in Aula Romana, propterea quod Papæ adhærerent, fruſtrati fuerant.

Anno 1337. Epiſcopus Vldericus, Alberto & Othoni fratribus Archiducibus, Caſtrum Marſilinium, in Rhætia ſitum, in feudum concedit.

Anno 1339. Carolus 4. Imperator, Epiſcopo Vlderico, Præfecturam Imperii Curienſis civitatis, pro 360. marcis argenti, oppignoravit.

Idem Epiſcopus, per emptionem

Caſtra

Caſtra duo, Rietberg & Iuvalta, in Valle Domeſtica ſita, ſibi acquiſivit.

Anno 1346. Epiſcopus Vldericus, cum ſuis, apud Atheſinos, à Ludovico Romano, Ludovici IV. Imperatoris filio, ſuperatus prçlio fuit, & cum multa Nobilitate captus: mox tamen, victoris benignitate, liberatus.

Anno 1348. in civitate Pragâ, Vldericus Epiſcopus, à novo electo Imperatore Carolo IV. privilegiorum confirmationem, & caſtrum Montani in Vennonibus, obtinuit.

Anno ſequente, mandatum idem Imperator dat, ut Clavennenſes, cum tota juriſdictione, Epiſcopatui Curienſi pareant: omniaque anteceſſorum ſuorum Imperatorum privilegia, ſuper eâ re data, confirmat. telonium item à Langaro flumine ad Luverum amnem uſque in Prægallia, benigne concedit.

Anno circiter 1350. Vldericus Comes ab Amaciâ, Advocatus Epiſcopatus Curienſis, bellum (contra voluntatem tamen Epiſcopi & Canonicorum) cum Vicecomitibus Mediolani, Volturenam tenentibus, gerit: itaque Bormium, Peſclavium, & Comitatum Clavennæ, Epiſcopatus amittit.

Eodem anno 1350. proſperiore fortuna, Griſæi Rhæti, Comitem quendam

Suitienſem, in ipſorum regionem cum exercitu irruentem, in Valle Ætuatiâ, domum prædâ onuſtum revertentem, fundunt, & ſua recuperant.

Anno 1351. Albertus, Archidux Auſtriæ, Tigurum primo obſedit: in cujus exercitu Vldericus, Epiſcopus Curienſis, erat.

Eodem anno, prælium ad Tatuillam contigit: quo Auſtriaci, ſub Duce Iohanne ab Ellerbach (qui multos Atheſinos, Vennones, & Rhætos nobiles, penes ſe habebat) à Tigurinis victi ſunt.

Anno ſequente, Valtherus à Stadiono, nobilis Rhætus, & Auſtriacorum Præfectus Gueſchæ, Glaronam dominio Auſtriaco adjecturus, cum multis cæſus fuit.

Eodem anno 1352. die 12 menſis Maji, congreſſi ſunt hoſtiliter in Montanâ, (loco alpeſtri ſupra Ilantium oppidum) Rodolphus Comes Montfortius, & Vldericus-Valtherus Baro à Bellomonte, qui victoriam tunc reportavit; Montfortio cum multis capto, & aliquot præcipuæ Nobilitatis, Curiæ, in periſtylio Cœnobii Sancti Nicolai, ubi etiamnum illorum arma cernuntur, ſepultis.

Anno 1355. in Epiſcopatu Curienſi, Vlderico ſuffectus eſt Petrus de Bohe-

miâ;

miâ: cui privilegia Carolus 4. confirmavit Norinbergæ, anno 1360. Biennio pòſt, caſtrum Trimontium Epiſcopatui inſinuatum fuit.

Anno 1362. Rodolphus Comes à Verdenberg, Mediolano domum rediens, & Collaterali Ducis Mediolani Comitatus, intra Clavennam & Plurium, à duobus latronibus, duarum ſagittarum ictu, interficitur. Ex Plurienſi Communitate 12. Mediolanum propterea citati, nomine Communitatis, carceribus mancipantur: qui tandem, re cognitâ, ejuſdemque Communitatis innocentiâ compertâ, poſt longam carcerationem, ſunt liberati.

Anno 1366. Petrus, Epiſcopus Curienſis, Rodolpho, Alberto, & Leopoldo, Ducibus Auſtriæ, feuda ſua in Comitatu Tirolis, (qui triennio ante, à Margaritâ, unicâ Comitatus hærede, ad ipſos devenerat) & aliis locis, concedit.

Petro ſuffectus fuit Fridericus à Menzingen, Leopoldi Archiducis Auſtriæ Cancellarius: qui à Carolo IV Imperatore privilegiorum confirmationem recepit, anno 1372.

Anno 1376. Leopoldus, Archidux Auſtriæ. Caſtrum & Comitatum Velcurii, à Rodolpho juniore, Rodolphi

IV. filio, Comite Monteforcio, pro 36000 florenis, emit.

Idem Leopoldus, eodem tempore, ab Alberto Comite à Verdenberg, oppidum & caſtrum Pludonenſe, itemque Sargans & Heilgenberg, cum ſuis pertinentiis, acquiſivit.

Anno 1377. Epiſcopatum Curienſem adeptus eſt Iohannes, Alberti Archiducis Auſtriæ Cancellarius: & eodem anno, à Carolo IV. Imperatore, privilegia recepit.

Anno 1386. conflictus memorabilis fuit ad Sempachium: ubi Lucernates, Vranii, Suitii, & Subſylvani Helvetii, Leopoldum III. Auſtriæ Archiducem, cum multa Nobilitate, interfecêre: in quibus fuêre ex Rhætiæ antiquæ tractu multi; præſertim 35. Vennones, & Vldericus atque Egolfus ab Amiſio. Ita humilitas Ruſticorum, ſuperbiam Nobilium depreſſit.

Eodem anno, Veſcha (*Veſennium*) oppidum ab Helvetiis ex manu Auſtriacorum ereptum fuit: ibique Helvetii victores præſidium poſuerunt. ex quo 180. anno 1488. feſto Matthiæ, ab incolis & Auſtriacis, proditoriè interfectis, cæteri iterum in verba Auſtriacorum, præeunte Iohanne Comite à Verdenberg, Sarunetum Domino, juravêre.

ſtatim.

ſtatimque pugna ad Navalia ſecuta eſt: quâ Auſtriaci ſuccubuêre, & Veſcha recepta fuit.

Anno 1387. Iacobus à Plantâ, Vicedominium in Tomiliaſcâ, Vlderico Bruno, Rhætii Domino, vendidit.

Anno 1388. Epiſcopatum Curienſem adeptus eſt Hartmannus, Comes à Verdenberg & Sarunegans, Eques Teutonicus: qui, anno 1396. caſtra Eremuſium & Gryphenſteinium, quæ Comites ab Amaciâ, ut beneficiarii & feudatarii, tenuerant, Epiſcopatui recuperavit. Cum Vlderico, Barone Rhætiæ, propter venationem in monte Amedes prærogativam, atque decimas Caziæ in vicino monte, diu contendit. ſed tandem, per Legatos urbium, Tiguri & Velcurii, tanquam ſequeſtros, reconciliati fuerunt.

Infelici etiam bello Epiſcopus, cauſa fratrum ſuorum, Comitum à Verdenberg, cum Leopoldo Auſtriæ Archiduce, propter dominium Rheineck & confinia, implicitus fuit.

Anno 1405. Abbatiſcellani, ſub Duce Rodolpho Comite à Monteforti, cum Abbate Sancti Galli, Cunone à Stauffen, & Auſtriacis ejus adiutoribus, feliciter belligerantur, plus 60. urbibus & caſtellis captis.

Eodem anno, caſtra duo, Alto-ſaxum, (Baronum hujus familiæ antiquiſſima ſedes) & Forſteccum ejuſdem dominii, Abbatiſcellani & Sancto Gallenſes comburunt: quorum poſterius adhuc in cineribus jacet. Idem bellum biennio poſt renovatum: quo Rheguſci, Rhæticæ antiquæ populi, multa damna paſſi ſunt.

Anno 1407. die 8 Novembris, Abbatiſcellani & Sancto Gallenſes Brigantium obſedere. Obſidio autem, anno ſequente, 13 Ianuarii, re infecta, ſoluta fuit.

Anno 1408. dum Franchinus Ruſca Como præeſſet: Dieteganus Curienſis, magnæ auctoritatis vir, inſcio Epiſcopo, Caſtrum Clavennæ, per inſidias, ſeptem militibus in ſaxoſis illis locis deliteſcentibus, & ad id inſtructis, capit. ſed auxilio & commeatu illi deſtituti, mox ad deditionem rediguntur.

Anno 1412. Baro Huldericus à Rhætio, cum fratribus, & auxilio Friderici Comitis à Tockenburg, ſui conſanguinei, Epiſcopum Hartmannum, non ſine gravi damno civium, in urbe Curienſi obſedit: re tandem, cum jactura Epiſcopatus, compoſita.

Anno 1414. cum Fridericus, Archidux Auſtriæ, Papam Iohannem XXIII. clam

clam ex Concilio Conſtantienſi abduxiſſet; proindeque ab Imperatore Sigiſmundo proſcriptus eſſet: Hartmannus Epiſcopus, damna à Leopoldo, Friderici fratre, accepta ulturus, una cum civitate Lindavia, Velcuriam, quæ Friderico addicta erat, bello petere contendit. Epiſcopus autem, cum fratre Hugone, à Præfecto Friderici, qui ex Comitibus à Stülingen erat, in oppido ipſo capitur; & vix poſt novimeſtre liberatur.

Anno 1417. Iohannes Abundius, Naſo dictus, Epiſcopus Curienſis electus, Conſtantiam ad Concilium, quod triennio antè cœperat, proficiſcitur; & ad finem Concilii permanet.

Hoc ipſo anno, Fridericus, Comes à Tockenburg, oppidum & caſtrum Velcuriæ, ſibi ab Erneſto Auſtriæ Archiduce oppignoratum, vi capit. Rhætorum multi, ejus juriſdictioni ſubjecti, tum aderant.

Eodem anno, in Rhætia & circumvicinis regionibus, primo conſpecti ſunt Nubiani. Cingaros & Ægyptios alii vocant; quaſi ex Zeugitana, Africa nempe propria, (illi patriam Ægyptum minorem commenti ſunt) oriundi eſſent. gens atra & lacero veſtitu erat: etſi argentum & gemmas penes ſe haberet.

Hi, abſoluto tempore exilii, quod ſibi ob abnegatam à Majoribus ſuis religionem Chriſtianam, pœnitentiæ loco impoſitum eſſe dicebant, domum ſunt reverſi. In eorum locum ſucceſſit manipulus furum, præſtigiatorum & latronum; quos noſtro etiamnum tempore circumvagari videmus.

Anno 1422. Iohannes, Comes Miſauci, pecuniæ ſummam, jure ſibi à Philippo Mariâ. Mediolani Duce, debitam, efflagitat. Duci, petitionem ſpernenti, Comes Biltionam aſtu ſurripit. ſed inferior viribus, captum oppidum, cum juribus ſuis, Vraniis & Subſylvanis (quos ſibi conciliaverat) vendit. Hi mox etiam Suitios admittunt: varia fortuna poſtmodum, cum Franciſco Carmagnola, Angelo Puſterla, Ducis capitaneis, pugnantes. Biltiona tandem Helvetiis remanſit.

Eodem anno, diſſidium magnum fuit, inter Epiſcopum Abundium, & Civitatem Curienſem, propter electionem Magiſtratus, & alias quoque cauſas. Cives, caſtrum Marſoila, ſedem Epiſcopi, vi occupant, & ſpoliant. Controverſiæ tandem, octodecim articulis cōprehenſæ, per tredecim electos judices, quorum quatuor Tigurini, (propter jus Civitatis, quod Epiſcopus & Civitas Tiguri

Tiguri habebat) reliqui Cathedrales erant, ami.è componuntur.

Anno 1427. Fridericus Comes à Tockenburg, ultimus hujus familiæ, Abbatiſcellanos, ob diſſidium de reditibus, aliiſque ſibi ab eis præſtandis, injuriam item Abbati Sancti Galli illatam, bello aggreſſus, bis, Goſſoviæ primo, deinde ad Honeck, trium dierum intervallo, feliciter cum illis conflixit. In exercitu ſuo, Rhætorum ſuæ ditionis juſtum numerum habebat: quibus Henricus à Sigberg, nobilis Rhætus, præerat.

Anno 1434. Veneti, cum Philippo-Mariâ Vicecomite belligerantes, ducibus Georgio Cornario & Daniele Veturio, Volturenam occuparunt. Cornarius eam, cum præſidio trium millium, tenebat. factio enim Gibellina, Philippo fidiſſima, ibi prævalebat. Nicolaus ergo Picininus, Philippi Dux primarius, auxilio factionis ſuæ, hoſtes aggredi cogitat: ac ſexta, quæ ſecuta eſt, die, poſt irruptionem Venetorum, ſupra Soricum, ubi lacus anguſtior eſt, ponte fabricato, utramque ripam jungit; & exercitum in Vallem, nihil tale Venetis metuentibus, traducit. Cornarius, qua fluit Abdua, quæ per vallem ipſam in Larium effertur, foſsâ manu

facta

facta, & per transverſum deducta, copias concluſerat. At Picininus, juncto Iohanne Ruſca, Francini filio, fluvium & foſſam, junctis ratibus, ſuperat: moxque, commiſſo prælio, haud tenui accepta clade repellitur. Poſtero igitur die paratior venit; ductu inprimis factioſorum, quorum caput fuit Stephanus Quadrius Pontenſis: qui, magna indigenarum manu, deſuper in hoſtes incubuit. Picininus enim, in primo conflictu, regionem jam cõtemplatus erat: mores etiam Cornarii, in diſcrimen præcipites, ſimul & exercitus victoris inſoleſcentis temeritatem, per exploratores Clavennenſes (quorum Duces, Antonius Naſalis & Antonius Brochus erant) intellexerat. Ergo prælio vix tumultuariè commiſſo, Picininus diſſipatos hoſtes in fugam vertit. ſtatim enim Stephanus Quadrius, & pagani, undique ſupervenerant. Capti ſunt, Cornarius ipſe, Thaddæus Eſtenſis, Cæſar Martinengus, Italianus Forojulianus, Baptiſta Capitius, Antonius Martinaſcus. celeberrimi ductores. Ex reliquis hoſtibus, vix 300 Equites, per ſaltus, evasêre. Exſtat ibi ſacellum, Divæ Dominicæ dicatum: quod Philippus reditu & ſacerdote ornavit, in memoriam victoriæ eo in loco, de Venetis partæ; haud
pro-

procul à pago, qui Dalebium nuncupatur.

Anno 1437. civitas Curienſis & multi ex fœderibus Rhæticis, auxilia confœderatis ſuis Sarunetibus, contra Henricum Comitem Verdenbergicum & Sarunetum, adjutum ab Auſtriacis, præſtant: caſtraque Nidenberg & Freudenberg deſtruunt. Cauſa belli erat; quod Comes, Sarunetes à Tigurinis, quibus jure civitatis juncti erant, avulſos vellet.

Anno 1438. Sarunetibus, cum ſuis confœderatis Rhætis, quotidianas depopulationes ab Auſtriacis, (qui Comitem Henricum à Verdenberg, Dominum Sarunetum, adjuvabant: ad quem, poſt fata Friderici, ultimi Comitis à Tockenburg, ita conniventibus Auſtriacis, perſoluta oppignoratione, dominium redierat) ac præſertim pecudum abactiones, patientibus: Sarunetes, qui ſecum Rhætos vicinos aliquot habebant, ita ut illorum 800. eſſent, intempeſta nocte, ad oppidum & caſtrum Verdenbergicum accedunt. His obviam veniunt 300. ex oppido: quorum decem cæſi ſunt. Sarunetes igitur victores domum, cum opima præda, redeunt.

Anno 1440. Suitii & Glaronenſes,

cum auxilio incolarum Caſtrorum Rhæticorum, (exercitus erat ex 1000. conflatus) ſummo ſilentio Vallisſtadium veniunt, illudque capiunt. inde progreſſi, oppidum Sarunetum intrant. quò ad eos venit Comes Henricus Verdenbergicus, cum Dominis ab Alto-Saxo, à Brandis, & à Tetnango, aliquas copias ducentibus, quas ad Rhenum collegerant. Hi omnes tantum operati ſunt: ut, ad inſtantiam Suitienſium, Sarunetes Comiti fidem juraverint. Tanta celeritate iſta peracta fuêre, ut nec Tigurini, nec Rhæti, Sarunetum confœderati, hæc ſcire potuerint. Atque ita Sarunetum cum Rhætis fœdus exſpiravit.

Eodem anno Fridericus à Rechberg, Epiſcopus Curienſis, à Friderico III. Imperatore, privilegiorum ſuorum confirmationem recepit.

Anno 1444. Albertus Dux Auſtriæ, (qui ſe Tiguris conjunxerat) Sarunetum oppidum, caſtrum, & ditionem, cepit: Comitemque Henricum fide ſibi obſtrinxit, & ab Helvetiis ſegregavit. Anno verò ſequente, Suitienſes & Glaronenſes, cum auxilio Abbatiſcellanorum & aliorum, oppidum Sarunetum recepêre; caſtro fruſtra tentato, & ſexaginta, ex Helvetiis deſideratis, regioni

gioni autem, in diſceſſu, tributum impoſuêre.

Hoc ipſo anno, Sarunetes, damna accepta ulturi, in Vallem Duriæ, ad Sanctum Iohannem (Monaſterium ibi & Abbatia eſt, à Nobilibus de Sancto Iohanne fundatum: poſtea à Comitibus Tockenburgicis, tanquam patronis, ditatum: ordinis hodie Sancti Benedicti) irruptionem faciunt; 20. homines occidunt; magnamque prædam ex armentis abigunt.

Eodem anno 1444. Henricus Baro ab Hevven, Epiſcopus Curienſis, privilegia ſua, à Friderico III. Imperatore, accepit.

Anno 1446. veteri Tigurino bello, multi ex Rhætis noſtris, ſex veteribus pagis Helvetiis, in pugna ad pagum Ragatium, in Rucantiorum finibus, auxilio fuêre. Copiæ Ducum Auſtriacorum incautæ ab Helvetiis tunc obrutæ: multi cæſi: reliqui fugientes, in Rheno flumine ſubmerſi.

Anno 1447. cum, poſt mortem Philippi Mariæ Vicecomitis Mediolani, publice libertas promulgata fuiſſet; idê Clavennenſes & Plurienſes fecêre. Iohannem Balbianum Comitem, non aliorum; ſed Civitatis nomine, præeſſe voluerunt. Interim etiam cæteros

K Magi-

Magiſtratus liberè ex ſuis eligunt: Caſtroq; Clavennæ Præfectum ex ſuis imponunt.Balbianus,rebus parum fidens, Inveſtituram ab Imperatore ſecreto accipit: & mox, aſſcitis ſibi decem militibus, qui ſub ſcala prope Caſtrum latitabant, intempeſta nocte, fores Caſtri pulſat; Sfortianos ſe perſequi ſimulans. Præfecto, rerum ignaro, aperiente, Iohannes cum ſuis intrat; & Præfectum excludit.

Anno 1454. ſucceſſor Henrici Baronis ab Hevven,Epiſc.Curienſis,Leonhardus privilegiorum quoq; confirmationem, à Friderico III. Imperatore, habuit.

Anno 1460. Ortliebus, Baro à Brandis, Epiſcopus Curienſis, ab eodem Friderico III. Imperatore, confirmationem obtinuit.

Anno 1474. per Rhætiam Chriſtianus, Rex Daniæ, Romam tendens, iter fecit.

Anno 1475. mutuo bello ſe vexabant Epiſcopi, Genevenſis & Sedunenſis. Pugnatum fuit ad oppidum Sedunum: ubi Epiſcopus Sedunenſis, cum auxiliari manu Bernenſium, Solodurenſium,.& Rhætorum, Genevênſem vicit, & profligavit.

Cum variæ diſſenſiones, inter Sigiſmundum Archiducem Auſtriæ, & ejus

anteceſſores. ut Comites Tirolis, cum Epiſcopatu Curienſi, exarſiſſent; quæ tamen, confœderatorum Rhætorum interceſſione, anno 1465. dum propter caſtrum Teraſpum etiam minus inter eos conveniret, ſopitæ videbantur: Sigiſmundns, ſeu potius Caſtellani ipſius Schlandersbergenſis & Enudrienſis, anno 1475. copias contra Ortliebum Baronem à Brandis, Epiſcopum Curienſem, ducunt; Caſtrumque Eremuſium, in inferiori Engadina, comburunt. Mox anno ſequente, ulterius graſſari volentes, ab Engadinis, in ipſa Engadina inferiore, quos paratos ibi inveniebant, funduntur. Hoc in conflictu, ſingularis virtus Gebhardi Gulielmi, Engadinorum ducis, apparuit: qui ſingulari certamine cum Iohanne Martino, Tyrolenſium Anteſignano, congreſſus, victor evaſit; & Vexillum Civitatis Hallenſis, in Valle Oenana ſitæ, in medios hoſtes ſe præcipitans, ſcidit: ſicque glorioſe occubuit.

Cætera, quæ gens fortiſſima Rhætorum, ſive pro patria libertate tuenda, ſive auxiliari manu pro Principibus confœderatis, geſsêre, ſequentibus libris, ſuo quæque loco & ordine, recenſebuntur.

LIBER IV.

DEVENIMVS ad alia bella, & minacis Martis opera. Duo autem pręcipua nobis quàm breviſſimè dicenda ſunt: Suevicum nempe, (quod Cæſariani Helveticum vocabant) idque ea tantum ex parte, qua noſtrorum confœderatorum Rhætorum copiæ præſentes fuere; cum Maximiliano primo Imp. ſeu potiùs impetuoſis ejus & inquietis Conſiliariis & Ducibus, geſtum: alterum cum Io. Iacobo Medicæo Mediolanenſi, caſtrorum Muſſii & Leuci Larii lacus dominium ſibi vendicanti: utrumque autem felicibus auſpiciis finitum.

Vt autem rem aliquantulo altius repetam. Sereniſſima Domus Auſtriaca, adverſus Helvetios & eorum ſocios, tum ob Gubernatorum ſuorum aliquos, propter ſævam & inauditam exercitatam tyrannidem, expulſos ac interfe-ctos; tum ob adverſa prælia diverſa, cum dominii non exigua amiſſione; (in quorum uno, Leopoldus III. Maximiliani proavus, ad Sempachium; in alio, ad Nancejum, Carolus Burgundiæ Dux, Maximiliani ſocer, ceciderant), odio, ſi minùs aperto, veterano tamen & inteſtino, diù laboraverat.

Magna-

Magnanimum ergo huncce Principem, Maximilianum, inſolens paraſitorum & thraſonum turba quotidie ad vindictam (ut ajebant) excitare nõ deſinebat. Hujus ergo pater, Fridericus III. Imp. cùm efficiſſet; ut aliquot Principes, Civitates, & ex prima Nobilitate Romani Imperii plurimi, fœdus ad certum tempus inirent: (quod Magnum fœdus Suevicum dicebatur: cujuſque finis & ſcopus eſſe debebat, ut quidem prætendebant, latrociniorum & deprædationum, quę tum admodum frequentes erant in Imperio, extirpatio; ſed non minus ad libertatem Helvetiorum opprimendam ſpectabat) hoc nondum ad finem perductum, Maximilianus patre defuncto, continuavit, eique præfuit.

Interim Sigiſmundus, Archidux Auſtriæ, cui cum Helvetiis fœdus hæreditarium erat, omnia ſua dominia, anno 1490. (annuo, viciſſim & Principe digno, accepto ſtipendio) Maximiliano, ceu adoptato hæredi, renuntiavit. Quæ renuntiatio ideò præcipuè facta videbatur: ne ipſe Helvetiis & ſociis, jam oppreſſioni deſtinatis, opem, ex vigore fœderis hæreditarii, ferre teneretur.

Pauló pòſt Maximilianus Helvetios, Lindaviam, Imperii oppidum, ad ſe vo-

cat: deque fœdere Suevico ineundo, & Cameræ Imperialis, quæ Spiræ eſt, conſtitutionibus, ut ſe ſubjiciant. Quibus petitionibus, ne avitæ libertati ſuæ derogarent, aſſentire illi recuſant. Aliam ergo viam, ſpe hac fruſtratus, ingreditur: & de fœdere hæreditario ſecum, uti Archiduce Auſtriæ, & Sigiſmundi ſucceſſore, renovando, ipſos compellat. Sed & hoc ipſi; quod in præjudicium ſuum renunciatio illa Sigiſmundo, anno 1496 præmortui, facta, jamque ipſi à fœdere liberi eſſent; conſtanter renuunt.

Accedit ultimum; quod bello tandem principium dedit. Inter Auſtriæ Principes, & alios, qui Comitatum Tirolis antè poſſederant, atque inter Curienſem Epiſcopatum, ejuſque Cathedrales Rhætos, de confinibus, mineralibus fodinis, teloniis, & aliis ad juriſdictionem pertinentibus, diverſa diſſidia fuerant: adeò ut quondam Epiſcopi Curienſes, cum ſuis hominibus, adverſus Ludovicum, Romanum nominatum, ex familia Brandeburgica, maritum Margaritæ, Comitiſſæ Tirolis; itemque adverſus Fridericum quintum hujus nominis, & Sigiſmundum ejus filium, (uti ſuo loco enarravimus) aperta bella geſſerint. Hæc tum iterum repullula-

pullulabant: dum novis & inaſſuetis oneribus atque pedagiis Cathedrales gravabantur.

Res quidem inter Cæſarem, & Henricum ab Heuven, Epiſcopum Curienſem, ejuſque Cathedrales, poſt multa, ad judicium Thomæ, Epiſcopi Conſtantienſis, (nominatis utrinque ſuis aſſeſſoribus) delata fuit: verùm hic, cauſa indeciſa, fatis ceſſit. Subrogatur in ipſius locum Fridericus, Epiſcopus Auguſtanus. Et optimus quidem Imperator negotii finem (efflagitante parte adverſa) ipſe videre cupiebat: Curia tamen ipſius Oenipontana tacitè tardabat, & obſtabat. Interim angariæ adverſus Cathedrales creſcebant: & Legati ipſorum, Oenipontum miſſi, ut deciſionem cauſæ (cùm Cæſaris eadem eſſet voluntas) ſollicitarent, à Curialibus reſponſum ferebant ambiguum; quaſi qui Mandati Cæſarei eſſent ignari. Cùm itaque animum adverſariorum ad bellum inclinatum viderent Cathedrales: vicinis Helvetiis ſeptem pagorum veterum, (quorum cum aliquibus jam antè fœderis conditiones nonnullæ erant) die Luciæ feſto, 13. Decembris, 1498. in Comitiis Tiguri celebratis (prout Griſæi ſuperiore anno, nempe 1497. in feſto Ioann. Bapt. fecerant) perpetuo

fœderis vinculo ſeſe conjunxere; mutuumq; auxilium, inter alias conditiones, contra omnem vim & injuriam, firmiter promiſere.

De hoc fœdere certiores redditi Tirolenſes, fœdus & ipſi Suevicum ingrediuntur; ſibique de armis, aliiſque ad bellum neceſſariis, provident: ſicque in Vallem Venuſtam, (olim *Vennones* dicebantur) Rhætis Engadinis finitimam, cum exercitu veniunt; ac Monaſterium Montis D. Mariæ, præſidio militari, & machinis bellicis, muniunt. Cujus rei primordia, contumelioſis verbis hinc & inde ſparſis, magis magiſque accreta, exacerbabantur.

Dies rebus componendis, ad Campum D. Petri (hodie *Velcuriam* vocant) indictus fuit: ubi cantilena admodum famoſa, in contemptum fœderis Rhætorum cum Helvetiis initi, publicè decantabatur: quam Magiſtratus poſt triduum demum edicto inhibuit. Fiunt tamen induciæ, ad medium uſque Quadrageſimæ: ita, ut interim controverſiæ, amica judiciali diſceptatione, dirimerentur. Ad has conditiones, non niſi fraude præmeditata, Cæſaris Curiales conſcenderant. Fecialem enim Rhætorum, Ioannem Veibel de Taminio, qui ad Engadinos & Monaſterii

Vallis

Vallis incolas, per montem Arulam, cum induciarum literis mittebatur, captivum per triduum detinent: quo interim per ſuum, qui dies noctesque feſtinabat, miles in Valle Venuſta, de voluntate ipſorum certior fieret, & irruptionem in Vallem Monaſterii faceret, ſub prætextu capiendi & muniendi Monaſterii Monialium dictæ Vallis, cujus advocatiam ſibi Cæſar adſcribebat. Res autem ſecus ceſſit. Engadini enim & Monaſterienſes vigilantiores, Cæſarianos opprimunt; octodecim ex eis, in dicto Monaſterio, interficiunt; idque præſidio muniunt. Atque hæc belli fax fuit. Hoc irrito rerum ſucceſſu, Curiales magis commoti, majorem militum numerum conſcribunt: partemque Vallis Monaſterii depopulantur, pulſi inde à Rhætis, in proximis locis, Tuberii, Damalii, & Laudi cum militari manu conſident.

De his omnibus, Epiſcopus, & cæteri confœderati Rhæti, per crebros nuntios admoniti, mittunt Legatos: qui partem adverſam, ad ſervandas inducias Velcurii factas, commonefaciant. Sed illa aure ſurda omnia prætermittit. Tandem, habito conſilio Curiæ, 15. Ian. à confœderatorum Rhætorum Legatis, & Epiſcopo ac Collegio Curienſi,

auxilia (invito etiam Epiſcopo, qui bellum diſſuadebat) Cathedralibus mittenda concluduntur. Executio prompta eſt: Griſæi adſunt; Epiſcopus ipſe arma induere, & cum exercitu proficiſci cogitur. Hinc miræ contra ipſum murmurationes: ita ut ad tuendam vitam, ſatellitio ſibi, ab Henrico Ammano, civitatis Curienſis Capitaneo, dato, opus eſſet. Clam itaque & intempeſta nocte, cum in Vallem Monaſterii veniſſet, ſe ab exercitu ſubducere ſtudet, ac verſus montem Braulium tendit: ſed à ſuis fautoribus, benignis verbis, revocatur.

Interim in Valle Scarla (eſt inter Engadinos & Vallem Monaſterii ſita; minis olim metallorum celebris) velitatio fit. Vallis à ducentis Cæſarianis militibus munita detinebatur: qui prædas eò deportabant. Hi ſemel palantes Engadinam invadere tentant: quos ſexaginta Engadini viriliter excipiunt; in fugam agunt, & illorum undecim (inter quos Ioannes Donna Anna, Engadinus transfuga, & eorum dux, antea Caſtri Terraſpi Præfectus) interficiunt: nullo ex Engadinis cæſo; ſed his præpinguem prædam recuperantibus.

Vranii Helvetii, de irruptione Cęſarianorum in Vallem Monaſterii, ab Abbate

Diſerti-

Diſertinenſi ſtatim commoniti; 600. ſelectis, ductore Henrico Vollebio, Curiam uſque, auxilio veniunt. Reliqui Helvetii, 2. Febr. ad fines ſuos undique præſidiales copias; cæteraque ad bellum neceſſaria, mittunt.

Dum miles Rhæticus in Valle Monaſterii eſt, Cæſarianis proximus: Curienſis & Conſtantienſis Epiſcopi, de rebus inter Imperatorem & Confœderatos ſedandis, agunt. Fit compoſitio, utrique parti tolerabilis: qua ab armis diſcedere juſſum. Confœderati Rhæti domum ex Valle Monaſterii revertuntur. Cæſariani, pacis non uſque adeò ſtudioſi, Laudo diſcedentes, tres domos Cathedralium incendunt, & 400. præſidiarios, in oppido Glorii, in confinibus relinquunt.

Vranii, à Curienſibus humaniter tractati, de pace certiores facti, ad ſuos reverti volunt: & verſus Sarunetes pergunt. Lucernates autem, Suitii, Vndervaldii, & Tugienſes, ſecus ſiniſtram Rheni ripam, ad Scalam montem, patrios lares repetentes, à præſidiariis Cæſarianis, in caſtro Guttenberg, quod trans Rhenum è cōſpectu eſt, contumeliis & tormentis bellicis petuntur. Illi igitur de his ſtatim Vranios ſuos, apud Sarunetes, commonent: qui illico

cum Sarunetibus, ad ipſos convolant, & eodem modo à Guttenbergicis excipiuntur. Vtrique in pago Aſmatio, caſtra ſimul ponunt.

Nefanda verò Cæſariani milites jactitabant: blaſphemi in Deum, in beatiſſimam virginem Mariam, ac Sanctos; (ita ut animus ſingula referre totus horreat) & contumelioſi in confœderatos Helvetios & Rhætos, quaſi quorum exanimem & mortuum ante aliquot annos unum magis, quam nunc decem vivos extimuerint. in mutua propinatione vini, ſingulo hauſtu decem quiſque Confœderatos interficiebat: imò Regi Romanorum, ad delendos Confœderatos, (mulgendis vaccis tantum aptos) ſufficere ſolos æditu os ſuæ ditionis, qui ſono campanarum eos fugent, quidam proxeneta Auſtriacus, in conventu Glorii jactabat. Cui Conradus à Marmore Rhætus argutè reſpondit: Confœderatos eiſdem ſolos paſtores Alpium cum pedis ſuis oppoſituros.

Tota belligerandi ars jam penes ſolos Cæſarianos erat: quam etiam contra ſuperos exſecratiſſimis verbis proructabant. Confœderatis enim ſe veterem Deum, & Mariam apud Eremitas, cum garrulis & orgyalibus eorum precatiunculis, relinquere velle, ajebant: ſe

viciſſim

viciſſim Iuncker Ieſum (verbo *Iuncker* nobiles compellari ſolent) in auxilium vocaturos, blaſphemabant: tam vaſtos præterea in Confœderatorum regionibus fumos excitaturos; ut Sanctus Petrus, Cœli Ianitor, portas aperire minimè ſit auſurus; Deumque ſummæ inſidentem iridi, præ ſæviente æſtu, pedes ad ſe trahere oporteat.

Flagrante bello, vitulum, Beneduri in Eſtionibus, baptizaverunt; illumque *Amman Rudi* (Miniſtralem Rudolphum) vocaverant: ſic abominandis picturis & dicteriis (Confœderatorum cum beſtiis commixtionem mentientes) impietatem ſuam aperiebant. Confœderati verò, poſtea loco potiti, & juſta ira commoti, illum combuſſerunt.

Die 6. Febr. ſexcenti ex Cęſarianis Rhenum tranant; Rheguſcos depopulari volentes. Hi ab Helvetiis fortiter repelluntur. Mox Tigurini & Glaronenſes, ſuis Aſmatii auxilio veniunt.

Curiales interea Oenipontani, ab Engadinis & Vallis-Monaſterienſibus, juramentum fidelitatis, connivente & aſſentiente Epiſcopo, expetebant: ita enim in compoſitione, per nominatos duos Epiſcopos facta, ſtabilitum fuiſſe affirmabant. quod tamen in tranſſumpto & exem-

exemplari literarum, Rhętis dato, (quod penes ſe Henr. Ammanus, Curienſium ductor habebat) minimè apparebat: ſic ergo blanditiis aliqui Cathedrales, ſub CaſaVenæ, (locus ſitus eſt interTuberiũ & Glorium; ita, quod ibi metalla purgarentur, dictus) ab Epiſcopo & Cæſarianis inducti, illud præſtitere. Major pars autem, cum cæteris Vallis-Monaſterienſibus & Engadinis, viriliter recuſavit. Nona ergo die poſt compoſitionem factam, AtheſiniCæſariani irati, Monaſterium Virginum, unde antea pulſi fuerant, vi occupant, ignique conſumunt: Abbatiſſam, Emeritam Plantam, cum tribus aliis monialibus abducunt.

Hæc cum viderent confœderatiRhęti; finibus ſuis de præſidiis providere volentes, ad Clivum S. Lucii, (locus ita dictus, quod illac quondam D. Lucius, cum in Rhætiam ſuperiorem, convertendi populi ad Chriſtianam fidem, iret, tranſcenderit) ubi tranſitus admodum ſtrictus, & ad arcendas irruptiones Cæſarei exercitus commodus; aliquot milites, ſub duce Schonouglio, apud Ciceronianos Miniſtrale, ponunt.

Ludovicus autem, è familia Brandiſia natus, Vallis-Dulcis Dominus, & Cæſaris dux, cum aliis nobilibus, ex propinquis

pinquis locis. militem, Velcurii congregandum, conſcribit. Multi tum erant ex Valle-Druſiana, qui ſervitutis nomine Brandiſio obſtricti erant: cum quibus potiundæ Rhætiæ; præſertim Lupini oppidi, quod parebat ipſius fratri Sigiſmundo, recta ad S. Lucii Clivum tendit. Præſidiarios Rhætorum, cum loco cedere non vellent, ferè omnes, una cum eorum Duce Schonouglio, cædit: & Lupinum (quorundam civium perfidia adjutus) ſtatim cum caſtro, eâdem die, quæ erat 10. Febr. occupat. Poſterâ die Malanſiani & Genienſes, in ejus verba jurare coacti ſunt. In oppido rebus ſuis non admodum fiſus, 400 præſidiarios, ex Valle-Druſianis & Brigantinis, ibi relinquit: ipſe, cum Rhætos ex caſtri ſpecula adventantes videret; una cum uxore fratris, & aliquot nobilibus, aſſumpta potiore ſupellectile, ad Vallem-Dulcem ſecedit. Clivo S. Lucii prius, equeſtri & pedeſtri militari manu, providerat.

Fama, de capto Majævillæ dominio, ſtatim ad vicinos Rhętigojos & Curienſes perlata; Rhætos omnes in arma vocat: qui Helvetiis, confœderatis ſuis, omnia veloci curſu nuntiant. Tumultuariè interim ad loca capta feſtinant: conſilio prius ad ædem D. Volgangi,

in nemore, (non procul ab oppido Lupino) cum Helvetiis inito; cujus ſumma: ut Rhæti eo veſpere ad Clivum S. Lucii ſe conferrent, & diei ſequentis ſummo mane, hoſtes incautos ibidem aggrederentur; Helvetii vero ſuperato Rheno, Cæſarianos in vico Balzares exciperent.

Rhæti, pro exſecutione conſilii, ad locum deſtinatum veniunt: hoſtes jam cœnaturos, nulliſque poſitis ſtationariis, inopinatos, (rati præveniendum tempori potius ſtatuto, quam talem occaſionem negligendam: inſuper ad vindicandam cædem ſuorum præſidiariorum, quorum ſanguinis veſtigia adhuc cernebant, cupidi) ſummo cum impetu, & alacri animo, adoriuntur: eos in fugam agunt: aliquot illorum trucidant. Hic, ex Cæſarianis unus ſaucius, & in ipſo ferè mortis articulo conſtitutus; cum Rhætos inſectantes videret; à ſubſannationibus adhuc abſtinere non potuit: mugitumque tauri inſtar edidit. Ex Rhætis igitur miles quidam accurrit, eique genitalia abſcindit; dicens: hoc modo in patria noſtra tauros mugientes caſtrare ſolemus.

Mox, cum ad fontem S. Catharinæ (locus in ipſis finibus eſt) deveniſſent; alium militum manipulum inveniunt.

Acie

Acie itaque inſtructâ, eundem adoriuntur; & ex eo 600. cædunt. Inter hos Vlmenſis Civitatis Signifer inventus fuit, qui vexillum dentibus prehenſum mordicus retinens, multis confoſſus vulneribus, dimittere noluerat. Reliqui fugantur, & aliis Cæſarianis adventantibus timorem & fugam communicant. Illos Rhæti, ſuperato hoſtium vallo, ibidem ſtructo, ad vicum Balzares, & ulteriùs ad nemus Triſienſe uſque perſequuntur. Opaco autem noctis præpediti, in eodem vico Balzares domum incendunt, ad ſe mutuò dignoſcendum: cœnamque ibidem, more militari, ſatis lautam, ab hoſtibus paratam, ipſi ſumunt. In hoc prælio, ex Rhætis octo tantùm cecidêre. Inter alios gloriosè ſe geſſere, Hercules à Capaulo, Lombarenus de Lombareno, & Ioannes Frantius Ilantinus.

Helvetii, audito fragore machinarum bellicarum, ex caſtro Guttenberg (cui præerat Vldericus à Ramshaug) adverſus Rhætos exoneratarum, eiſdem mille auxiliarios mittunt. Sed cùm illos, qui hoſtem inſecuti erant, non invenirent: inſtructâ acie, per totam noctem in armis, penes dictum caſtrum, manent; atque Cæſarianorum manipulus, è prælio profugus, prope ipſos: utrique ita quie-

ti,ut neuter alterius proximam ſtationem animadverteret.

Sequente die,quæ erat Martis,12.Feb. Helvetii totis viribus, vadato Rheno (hoſtium copiis fruſtrà eos impedire conantibus) ad pagum Treiſam contendunt. Rhæti,è loco pernoctationis ſuæ (ubi Sexamienſes ſex, cum presbytero, omnes vino obruti, & in longam diem uſque ſtertentes, ab hoſtibus occiduntur; presbytero captivo facto) prorumpentes Helvetiis ſuppetias ferunt,& ita prælium Treiſæ crevit. Ex equeſtri & pedeſtri Cęſarianorum numero,350.occubuêre: ex victoribus ne unus quidem. Reliqui hoſtium per monté Treiſienſem fugati,in manus mille illorum Helvetiorum, Rhætis auxilio miſſorum, incidêre: de quibus plurimi occiſi. E 600. qui in templum confugerant, 200. Vallis-Druſiani erant: ad quos ſervandos, tota Vallis Druſiana, cum incolis Treiſæ, fidelitatem Helvetiis & Rhætis jurant: quam tamen mox, defectione ſua ad Cæſarianos,iterum violarunt.

His peractis,eâdem die, Vallem-Dulcem, ubi Caſtrum Ludovici Brandiſii erat,petunt Helvetii & Rhæti.Illo, de ſe dedendo, cum ducibus tractante: caſtrũ interim à gregariis militibus(ut quidam ſcribunt) occupatur,ſpoliatur, & combu-

buritur: ubi in cellâ vinariâ tredecim combibones, ignis obliti, fumo tandem pereunt. IpſeBrandiſius, cum fratre Volgango, captivus factus; mox Rapersvillam ablegatur. 13. Febr. Rhæti, ita ſuadentibus ſociis, ad obſidendum oppidũ Lupinum remigrant. cumque vi rem gerere vellent, obſeſſi gratiam implorantes, ſe dedunt. Sigiſmundus & Doricus Brandiſii, ante dictorum fratres, in caſtro ibidem inventi, Curiam ad fratrem eorum, Præpoſitum Collegii Curienſis, captivi deducuntur: Præſidiarĳ & ipſi Curiam mittuntur. Mox tamen, lytro perſoluto, liberati illi fuerunt. Quatuor (inter hos Ioan. Volfius Ort, & Vldericus ab Eccleſia) ex civibus Lupinianis, proditionis, uti ſupra memoravimus, accuſati, decollantur: Caſtrum Lupini, ut etiam Aſpermontum, ſupra Gennenſium ſitum, more bellico captum, & à Schlandersbergiis tunc detentum, devaſtantur.

Poſt hæc ſtatim, 16. Febr. ex Griſæis & Cathedralibus aliqui, Davoſium miſſi, quæcunque eo in fœdere ad Auſtriacos pertinebant, ſibi vindicant: caſtrumque Caſtrenſe, in Valle Rhæticona, occupant.

Die 20. Febr. Helvetii Ranckvillæ caſtra ponebant: Cæſarianis, quorum

numerus circiter 10000. erat, Hardę (locus eſt non procul ab oppido Brigátino) caſtrametantibus. Cumque utrinque ſe levibus velitationibus ſtationarii milites, ad Hochſtam S. Ioannis (locus eminens ſic vocatur) tentarent; & Cæſariani Hardam uſque fugarentur: ibi totus hoſtium exercitus inventus fuit paratus. Helvetiorum cohortes omnes interim à ſuis velitatoribus admoniti, convolant undique, & cum hoſtibus pugnam ſummis viribus ineunt: quorum 5000. occidunt; omnibuſque eorum ſuppellectilibus ac impedimentis bellicis potiuntur.

Victores, à prælio in pago Hardâ cōmorantes, in ſupremâ contignationẽ ædium quarundam, ubi Rapersvillani hoſpitabantur, inveniebant ſimplicem Suevum ex pugna profugum, & ibi latitantem; is in conſpectum militū productus, & in genua procidens, veniam his verbis petebat: O chara & proba ora vaccina, (*Küemüler*: ita Helvetios adverſarii per contemptum vocabant) miſeremini mei miſeri! Hi verò iram cum riſu & minis miſcentes, eccur eorum gratiam ita contumelioſe imploret, rogitant: ipſe illachrymans, Deum & ſacra teſtatur, ſe alio eos nomine apud ſuos nunquam audiviſſe nomina-

tos,

tos, nec de alio ſcire. Atque ita, ſimplicitati ejus indulgentes; ipſum in pace dimiſere.

Eadem 20. die, Henricus, Epiſcopus Curienſis, Caſtrum Fürſtenburgum, ubi à tempore tractatæ pacis commoratus fuerat, blandis & largis deceptus promiſſis, Cæſarianis contra Cathedrales ſuos tradit: inanis ipſe Oenipontum ablegatur: tandemque in miſeria (digna proditionis pœna) diem ſuum Argentorati claudit. Hoſtes caſtrum, ablata ſupellectili, comburunt. His moti Rhæti, cætera Epiſcopatus caſtra occupant, & communiunt: Bellofortum (die 4. Martii) & Strasbergum (die 6.) Auſtriacorum arces, in fœdere decem-Iuriſdictionum ſitas, reliqua duo fœdera capiunt, & igni ſacrant.

Die 9. Martii, Rhæti, duce prædicto Henrico Ammano, per Engadinam inferiorem, Oenotrium (vicus amplus in confinibus eſt) petunt, occupant, & ſpoliant: ex hoſtibus 6. occidunt. Rhætorum tunc duo deſiderati ſunt.

Poſterà verò die, Cæſariani parati, eos ex inopinato, & vino obrutos, adoriuntur, & loco cedere cogunt: multis priùs domibus igne abſumptis. Singularis tum virtus fuit, Herculis Pauli Curienſis; qui in ipſo incendio, Cæſaria-

nis vexillum , cui Aquila rubea coronata pro inſigni erat, eripuit,& ad ſuos detulit.

Die 24. Mart. pugnatum fuit ad locum Sylva fratrum dictum, non procul ab urbe Baſileâ. Cæſarianorum ſub duce Friderico Caplero,8000.erant: ex quibus 600. cæſi. Ex mille autem Helvetiis victoribus, unus cum gloriâ mortuus eſt.

Die 25. hoſtium ingens numerus ad 15000. Rheno ſuperato , in Rheguſcis multa loca , ad Abbatem S. Galli pertinentia ; duos item vicos, Vlderici Baronis ab Alto Saxo, Helvetiorum fautoris ; & Cambſum , quod Suitenſium & Glaronenſium ditionis eſt , ſpoliant & comburunt : atque ex Helvetiis , qui incauti oberrabant,75.occidunt. Sed concurrentibus undique Helvetiis ex locis præſidiariis,hoſtes loco cedunt, 150. ex eis deſideratis. In tumultuario hoc prędio,Ioan. Valus Glaronenſis,à ſuis commilitonibus caſu aberrans,& à 20. equitibus hoſtibus circumventus, nactus locum defenſioni aptum, ſtrenuè ſe haſtâ prælonga defendit; eorumque tres equo dejecit. Heroicum factum miratus Ioan. Nicolaus à Brandis,eum humanis verbis compellat,ut ſe (promiſſà prius ſalute) dedat: quo facto, Velcuriam ductus,

ab om-

ab omnibus ſingulari cum laudis admiratione conſpectus fuit. Pòſt etiam liberè dimiſſus, teſtimonium hujus facti publicum ab hoſtibus in ſcriptis obtinuit.

Crebræ interim inter Helvetios & Cæſarianos, in loco Suaderloch, (nemus eſt non procul ab urbe Conſtantia, quæ ipſa etiam Suevico fœderi ſe conjunxerat) ubi Helvetii præſidia ſua habebãt: itemque apud Rheguſcos, in Valle Leimiã, & aliis in locis, velitationes erant. Tandem, undecima Aprilis, in dicto loco Suaderloch, ad prælium apertum deventum eſt. Cæſarianis notum erat, quod 7000. Helvetiorum in Rheguſcis eſſent. Volfius ergo Comes à Fürſtenberg, Cæſarianus dux, ex urbe Conſtantia & Richenovia, 8000. ſuorum colligit: Ermatingen, Tribeltingen & Mannebach ſummo mane occupat. Ex præſidiariis Helveticis, quorum 400. erant, 73. incautos trucidat: cæteros fugat. Claſſicum inter proxima Helvetiorum præſidia canitur: quorum ad 1500. congregati, hoſtes prædà onuſtos, & Conſtantiam repetentes, inopinatos, ex proximo nemore, ſub veſperam adoriuntur: 2500. circiter occidunt. Multi in proximo lacu & Rheno ſuffocati; & ita eodem die victi & victores extiterũt.

Vnum ſolum ex ſuis Helvetii, in hoc ultimo conflictu, amiſere: præda tota recuperata fuit. Helvetii & Rhæti in Valle-Dulci caſtrametati erant, & cum deſiderio copias hoſtium, quæ in Valle-Druſianâ conſtructo fortiſſimo vallo deliteſcebant, exſpectabant: ut nempe caſtro Guttenberg, à Rhætis in eum finem obſeſſo, ſuppetias ferrent. Sed, cùm nemo prorumpere vellet: 20 hujus menſis, inſtructa acie, Vallem-Druſianam, ut hoſtes retrò aggeres opprimerent, petunt. Cujus rei conſcii hoſtes, claſſico dato circumvicinum populum undique ad aggeres ſuos, & Fraſtentiã, retrò aggeres ſuos, convocãt. Parti exercitus Helvetici, mons altiſſimus, Lanzegaſt dictus, ſuperandus erat: id quod Henricus Vollebius, Vranius Dux, cum 2000. ſelectis, feliciter præſtitit. Hi Præſidiarios ibidem, quorum 1500. minarum foſſores, præ cæteris celebres erãt, & chalybea cohors ob fortitudinem vocabantur, audacter aggrediuntur, & cædunt; ita ut 200. tantum elapſi ſint: qui in manus reliqui exercitus Helvetici incidentes, trucidantur. Aggeres nullo labore occupantur: ubi Cæſariani reliqui, in duas acies diſtributi, eadem virtute ab Helvetiis, (qui ſe, dum hoſtium tormenta bellica exonerabantur, humi

pro-

proſtraverant) funduntur: fugitivi verò in Rhætos, ad ſarcinas & impedimenta bellica cuſtodienda ordinatos, incidunt. Sic igitur ab utraque parte preſſi, plurimi in Illum flumen ſe præcipitant; quos cùm cives Velcuriani à longinquo advehi aquâ viderent, rati Helvetios ſubmerſos eſſe, ſignum lætitiæ, campanarum omnium ſono, excitant: aſt propius eos conſpicientes, & pro ſuis agnoſcentes, in luctum & funebrem ſonum campanæ pulſantur.

Ex hoſtibus circiter 3000. extra aquá occiſi ſunt. Inter hos, ſtrenuè ſe defendens, occubuit Ioannes Nanus à Nænzinga. Mille circiter aqua ſuffocati. Prędam ingentem victores adepti ſunt; & ex ſuis undecim tantùm amiſerunt: inter quos fuit, nunquam ſatis laudatus & fortiſſimus Vir, Henricus Vollebius Vranius; qui cum Vlderico, Barone ab Alto Saxo, præ cæteris gloriæ coronam meruit.

Oenotrio, ut antè monuimus, à Rhętis relicto: præſidia caſtris, Remuſienſi & Ardetiano, ac aliis, imponuntur: quę tamen paulatim, cùm ab hoſte, alibi occupato, non premerentur, dilabuntur. Tirolenſes autem, adventu Cæſaris ex Menapiis, (qui hodiè Geldrii) ad proximos Harudes, (qui nunc Briſgoji)

 exhi-

exhilarati,animoſos magis ſe oſtentant: ut qui copias etiam ingentes in promptu haberent. Conſcripſerant enim, ultra ordinariam totius regionis Atheſinæ militiam, mille& quingentos Lanciferos: ita ut totus numerus ad 15000. ſe extenderet. Hos in Vallem-Venuſtã, Laudum uſque deducunt: ibique propè in Caſa Venæ, intra Laudum & Tuberium, vallum fortiſſimum, ex lignis cõtignatis,& terra expletis, ab uno montis pede ad alterum tendens, (ſic ut tranſitus clauſus eſſet) conſtruunt. Engadinam inferiorem ad Pontem altum uſque, occupant: reſiſtentes incolas occidunt, vicos decem deprædantur & incendunt: captivos (quorum multi erant) triduanâ inediâ templis incluſos vexant: iiſdem, ut cæteris locis parcerent, contributio pecuniaria imponitur: quam cum in promptu pendere non valerent; ex primariis regionis obſides triginta tres ſecum, donec promiſſa ſumma perſoluta eſſet, Meranum deducunt. Populus in verba Cæſaris, prę-eunte Ioanne Schulero Davoſiano, Imperatoris in caſtro Caſtrenſi prius Præfecto,& nunc inter præcipuos duce uno jurare cogitur.

Ex Engadinis inferioribus multi, ad ſuperiores transfugerant; qui cum aliis

Rhætis

Rhętis auxiliaribus, Cęſarianos in monte Valderâ (qui inter Zernetianos & Vallis-Monaſterienſes eſt) 11. Maii, levi prælio aggrediebantur: 27. ex hoſtibus interfectis; ſeptem verò ex Rhætis, deſideratis. ob denſitatem nemoris, à prælio aperto utraque pars abſtinere cogebatur.

Reliqui interim confœderati Rhæti, fata ſuorum miſerati, (Vallem enim Monaſterii, hoſtes, copiis ingentibus & aggeribus ſuis confiſi, iterum igne vaſtaverant) cum quatuor millibus ſelectis, ipſo die Pentecoſtes, Engadinam inferiorem petunt: poſteraque die in Vallem Monaſterii deveniunt. Horum adventus ab hoſtibus, irriſoria potiùs, quàm militari proviſione, excipiebatur. Ampullas enim & ſeſquipedalia verba, more conſueto, projiciebant: non ſolum Confœderatis, ſed univerſo orbi, retro vallum ſuum ſecurè inſultantes. Vnus tamen Ioannes Nicolaus à Brandis, (cujus antè mentionem fecimus) Cæſarianorum Cataphractorum dux, ipſo Pentecoſtes feſto, ſuas ipſemet inungebat ocreas; cæteris mirabundis, deque violato feſto increpantibus, reſpondens: Si Rhæti Griſones, ut fama conſtans eſt, adventant: (horum enim virtutem indomitam ad Clivum S. Lu-

cii, u[illegible]

cii, ubi in feſtis Bacchanalibus ſanguineam choream cum noſtris duxere, & alibi quoque cognovi) qui cras ocreas ſuas inunget, illi axungiam & ocreas ipſe, quibus per vitæ curriculum uſurus ſit ultrò contribuam. Atque ita fuga matura ſalutem ſuam, reliquis admonitis, quæſivit.

Die Martis proximâ, ſub noctem, à Rhætis, de aggrediendo hoſte, conſilium capitur. Seliguntur, pro exſecutione ejus, ex toto exercitu aliquot; qui cum magna parte Engadinenſium, & Vallis Monaſterienſium, quibus omnium locorum anfractus ibi noti erant, montis altiſſimi, Schlingæ dicti, crepidinem ea nocte ſuperent; & hoſtes, retrò memorata valla ſua, à tergo aggrediantur. Monte ipſo tandem, magno labore, ſuperato: (opacum enim cœlum erat: ita ut aliqui errantes Scholium, in Engadinam inferiorem, pervenerint) ſociis, prout concluſum erat, ſtabulo incenſo, & expanſo velo candido, ſignum dant. Per deſcenſum Montis, hoſtes, invocato Nomine divino, die Mercurii, 22. Maii, viriliter aggrediuntur. Equitatum primo, ſibi obviam factum, ad peditatum uſque, in tres acies diviſum, fugant: ubi equites cedentes, ſeque cum primo peditatus manipulo conjungen-

jungentes, fortiter pugnabant. Ex Rhætis non pauci, præſertim tormentis bellicis petiti, occubere. Sed tandem & illi fugantur. Secunda verò peditatus acies, à noſtris etiam ſternitur & diſſipatur: ambiguâ tamen adhuc Martis aleâ; adeò ut reliquus exercitus crebris nuntiis, qui arma ſanguine madida oſtentabant, ſollicitaretur. Statim ergo omnes, in tres manipulos diviſi, quorum etiam aliqui per flumen Rhamum, lumbotenus feſtinabant, (antea, uti quidam ajebant, à Theodorico Freulero Glaronenſi, caſtri Berenburg Præfecto, quacunque tandem intentione, præpediti) animo intrepidi, præſto ſunt; ac poſt duram pugnam, ſuperatis aggeribus & propugnaculis, hoſtes in fugam agunt. Horum alii, Glorium verſus; (quos illi per oppidum ipſum, & ultrà, perſequebantur) alii ad pontem Laudenſem (quem hoſtes, per inſidias, ut Rhætos præcipites darent, abſciſſis ferè ſubliciis, in damnum proprium conſtruxerant) contendebant; plurimis ibi, in Rhamo flumine præterfluente, ſuffocatis: alii, per deſcenſum Montis, iter verſus Oenotrium ſumebant; qui omnes propè, aut aquâ ſubmerſi, aut confoſſi ſunt. Ex hoſtibus tunc, præter numerũ in aquâ ſubmerſo-

rum incertũ,ad 6000. occubuere: Rhętorum verò Griſonum ad 250. ceciderе. Pugnæ præcipuus locus fuit in campo Caſæ Venæ; non procul à Campis Malii: unde poſtea nomen retinuit. Prædam ingentem, omnis generis apparatus bellici, nacti ſunt Rhæti: vexillum item Tirolenſe,& ſeptem alia ſigna militaria.

Magna quidem omnium fortitudo tunc apparuit: aſt heroicam laudem, præ cæteris,meruêre, Conradus à Marmore, Grallator dictus; Dominus Rhætii, cum duobus filiis, Rudolfo & Ioanne; Benedictus à Fontana; Supraſaxienſis; (qui ſtrenuè vallum hoſtile ſuperavit: cumque ab interiore ſui parte cæderetur; unâ manu ilia ſaucia tenens, & altera defendens, inclamaſſe fertur: O macti virtute,ſocii eſtote; nec mei unici hominis caſum moramini: hodiè enim, aut victores patriam, & fœdera veſtra libera ſervare poteritis; aut victi perpetuum jugum etiam poſteris relinquetis:) Lombarenus item de Lombareno,Gulielmus Ringius, Iacobus à Monte, Iacobus & Thomas Plantæ,Petrus Gulerus Davoſianus, decem juriſdictionum fœderis dux præcipuus.Bombardarii etiam duo;alter Gallus,à Ioanne IacoboTrivultio,cum quatuor

tuor colubrinis bellicis, miſſus; alter Rhætus, Vldericus Stubenvollius;in machinis diſplodendis ſtrenui fuere. Durã autem ſortem ſubivere obſides illi triginta tres Engadini. Cæſariani enim,ex prælio profugi,& toti exacerbati, Meranum venientes,obſides illos ſibi dari petunt: ſecus, vim & incendium oppido minitantur. Eos igitur inermes, & qui nihil aliud,niſi arma ſibi ad fortiter occumbendum dari,efflagitabant,(ex quibus Ianus Simon Barbleta Lavinienſis, & Balthaſar Claudebũlius Suſienſis ereptis ex manibus hoſtiũ bipennibus, diu ſe defendêre) in fruſta, manibus pedibuſque abſciſſis,partiuntur.

Victores Rhæti, nonnullos in Vennonibus pagos depopulantur, incendio (par pari referentes) abſumunt.Et quiſque,nullo poſt ſe militari relicto præſidio,præda onuſtus, (ubi multæ Engadinæ mulieres maritos & victoriam ſecutæ erant) domum repetit.

Cæſar interea, qui Friburgi Briſgoiorum erat, de infelicibus ſuorum præliis certior factus, Velcuriam venit.inde Vallem Druſianam, cum collecto exercitu, cujus major pars equites erant, petit. hinc Engadinã, 8. menſis Iunii, invadit.

Omnia loca,ad fontem Merulam uſque, (qui in medio ſuperioris Engadinæ eſt)

eſt) milites igne devaſtant. Incolarum aliqui, Zutienſes putà & Scanfienſes, viſa hoſtium ſævitia, proprios pagos, defoſſis in terram prius bonis magis precioſis mobilibus, ipſi incendunt: & per montem Albulam, Curiam verſus refugiunt. Dux Equitatus erat Ioannes Comes à Sonneberg: qui etiam auxilia, à Ludovico Moro, Mediolani Duce, Cæſari miſſa, excepit: hæc vero per Lavinium & Caſannam montem, Maratius Lavinienſis, faber ferrarius, homo ſurdus, ad Cæſarianum exercitum perduxit.

Ioannes Schuolerus Davoſianus, Cæſarianarum copiarum ductor, ad Rhætigoios opprimendos, deſtinatus erat: verùm ad confinia ubi ventum eſt, militi edicit: ſe quidem eum in Rhætigoiam, quam cernerent, ducturum; cæterùm de receſſu ſibi quiſque ipſe conſuleret. Sic gravius onus, reflectere gradum, quàm deſcendere, quiſque ſecum reputans, ad ſuos in Vallem Druſianam revertuntur. Apud Cœnobianos tamen Rhætigoios, quidam incolæ, Cæſari faventes, & cum deſiderio militis adventum exſpectantes, apparatum lautum, de more regionis, pro excipiendo milite, inſtituerant. Quidam ex eis, cum nullum aliud ſignum militare,

ad declarandum animum ſuum, haberet; uxoris veſtem rubram diſſecuit, teſſeram inde Auſtriacam ſibi texens. Hic proinde, ſedatis rebus hujus belli, ab Imperatore, hominis ſtudium admirante, liberaliter tractatus fuit.

Rhæti, de his inopinatis Cæſarianorum irruptionibus per Engadinos certiores facti, ſocios undique de auxiliis interpellant; & extemplo Engadinam petunt. Cæſariani, eorum adventum & conſpectum non ſuſtinentes, celeri gradu recedunt. Adſunt Helvetii, Tigurini, Vranii & Glaronenſes; ac per montem Albulam, ad Rhætorum exercitum Malſî, veniunt. cæteri, Davoſium uſque: ubi per feſtum D. Ioannis Baptiſtæ, parochialis Eccleſię patroni, commorantur. Mox rumor inter eos ſpargitur: Cæſarem, relictis Vennonibus, per montem Arulam, cum exercitu ſuo alio diſceſſiſſe; & ab alia parte irruptionem parare. Proinde, potiore ſuffragiorum voto, iter eo flectunt. Rhæti interim Vennonum regionem deprædantur, ad caſtrum Bellum uſque, ubi aggeres Cæſarianorum erant. tum in velitatione ſemel viginti ſex Engadini; ex hoſtibus vero longe plures, occubuêre. His perterriti Meranenſes, cum circumvicinis pagis ma-

gnam pecuniæ ſummam,qua ſe à depopulationibus ſervarent, offerunt. Helvetii vero, qui Malii caſtrametati erant, de ſociorum deliberatione, Cæſariſque profectione certiores facti,ulterius progredi, inſcio ipſorum magiſtratu, recuſant. atque ita re infecta diſceſſum fuit.

Cæſariani, de Rhætorum & Helvetiorum profectione ad Vennones plenè informati, copiis ingentibus undique collectis, per Clivum S. Lucii, (eo uſque enim exploratores ſuos miſerant) Rhætiam occupare ſibi imaginantur. Sed claſſico per Rhætiam & Sarunetum ditionem dato, Helvetii, qui patriam repetentes, Vallenſtadium uſque jam pervenerant, confeſtim revertuntur: quorum adventu hoſtes perterriti, pedem reflectunt: à Confœderatis tamen, ultra præſidium ordinarium, 600. alii milites, in Clivo S. Lucii relinquuntur.

Hoc flagrante bello, multæ prædæ pecuariæ, à Cæſarianis, ex Engadina, Rhætigoia, nempe ex Caſtrenſium & Acerſienſium montibus, & convallinorum alpe Silvapina, Valle S. Antonii, ac Sturvia, ditionis Majævillanæ, aliiſque locis confœderatæ Rhætiæ, ſunt abactæ: aliquot etiam homines interfecti; alii captivi abducti. Rhæti quoque viciſſim,

viciſſim, præſertim Engadini, mutua deprædatione, gnaviter hoſtes vicinos ſunt ulti.

Ludovicus Maurus, Mediolani Dux, res Cæſaris minus proſperum ſortiri effectum cernens, pacem, per Legatum ſuum, Galeatium Vicecomitem, ſollicitat. Idem, Rex Galliæ, Ludovicus XII. per Legatum ſuum, Epiſcopum Caſſelli, aſt alio fine, tentat; Confœderatis prius ex vigore fœderis, bellicis tormentis, cum apparatu neceſſario Solodurum uſque, ſubſidio tranſmiſſis. Imperator autem, vano Aſtrologorum judicio, ſeductus, victoriam certam de Helvetiis ſibi promittit, proindeque pacis ſtudio minus tenetur.

Dum hæc ita tractantur: Præſidiarii Cæſariani 500. qui Pfuntii in Valle Oenanâ erant, 18. Iulii, per Samnonum, (vallis hæc ad Engadinam inferiorem pertinet) ad Celinum vicum deveniunt. Populus tunc exſequiis mortui cujuſdam intererat: in ædibus mortui anus quædam, Lupa vocata, prope ollas, ad parentalia paranda, relicta erat. hæc ab exploratore hoſtium, de tanto apparatu interrogata, reſpondet: Pro adventante Rhætorum ac Helvetiorum exercitu parari; & interim elata voce ſuos è templo evocans. Hi ergo

 arrepti

arreptis crucibus, quibus pro vexillis utebantur, hoſtes intrepide adoriuntur; & ex eis per nemus dicti vici fugatis, 47. occidunt. Hoſtium multi, de proxima rupe, ſe præcipites dabant; ita ut ultra centum ex illis occubuerint: aliqui etiam captivi detéti: ex victoribus autem nullus deſideratus fuit.

Ejuſcemodi argutum reſponſum, paulo poſt, Cæſarianis exploratoribus dedit etiam alia mulier, in pago Cernetii. Cum enim ignes in montanis, pro more regionis ad arcendam pruinam, ne ſegetibus obeſſet, excitati eſſent: Helvetiorum & Rhætorum exercitum, Davoſio, per montem Flolam adventare illa dicebat; hoſque fumos excitare: ſpeculatores igitur ad ſuos reverſi, eos à propoſito opprimendæ regionis deterruere.

Quotidianæ etiam Helvetiorum cum Cæſarianis erant velitationes, & excurſiones in Latobrigos, Tulingos, Sequanos. Et hoſtes viciſſim, Helvetiorum fines infeſtare non ceſſabant.

Tandem, ad caſtrum Dornaccum, quod Solodurenſis ditionis eſt, 22. Iulii, ad prælium apertum eſt deventum. Cæſariani, duce primario Comite Henrico à Furſtenberg, (qui penes ſe Burgundos equites, à Philippo, Imperatoris Maximiliani

miliani filio, cum quatuor millibus Geldriis ſelectiſſimis, miſſos habebat, adeò ut totius exercitus numerus ad 15000. aſcenderet) caſtrum Dornaccum obſidebant. Helvetii, ad ſolvendam obſidionem, prompti adſunt, & hoſtes incautos obruunt. Admonitus namque ab aliquibus Comes, ne ita ſecure in camiſiis & crepidis milites obambulare fineret, utque ſtationes vigilum conſuetas inſtitueret; Helvetiis in aliis locis, prçſertim Suaderloch, laborandum eſſe, reſpondebat; nec inſtar nivis ubique decidere: qui timeret, loricam induere jubebat. Multi initio, inter ſuos rixam exortam rati, ad pacem conclamant: mox verò, ubi hoſtem adeſſe vident, ſtrenuè ſe defendunt; Geldrii præſertim, & equites Burgundi. Supervenientibus verò Lucernatibus, & Tugianis, locum Cæſariani dedere; ex quibus ultra 3000. una cum exercitus duce, cæſi. Helvetiorum etiam plus quam centum tunc occubuere.

Hoc ex octo prçliis campeſtribus (poſt illa, ad Clivum S. Lucii, Treiſæ, Hardæ, ad ſylvam fratrum, in nemore Suaderloch, Fraſtentii, in campis Caſæ venæ ſeu Malii) ultimum fuit: quæ omnia intra quinque fere menſium ſpatium geſta ſunt. Singularis Confœderatorum

M 3 pietas

pietas, mutuus amor & fides,cum ſumma celeritate & vigilantia conjuncta, tam glorioſam victoriam paravit. Cæſarianorum in illis ultra 25000. cecidere;Confœderatorum non ultra 800. deſiderati. Pacem igitur, majori ſtudio, quam unquam antea, Mediolani Ducis Legatus promovet. Cæſar quoque adverſitate fortunæ territus, ad eam inclinat:nec ipſi victores ab ea alieni ſunt. Tandem Baſileæ, (habitis prius Comitiis Lucernæ,Scaphuſii, & alibi) 22. Sept. pax utrique parti acceptabilis, præſentibus partium Oratoribus & Deputatis, concluditur.

EXPLICITI è BELLO SVEVICO, qua brevitate fieri poteſt, alterum quoque, cum Io. Iacobo Medicæo, arcis Muſſii Præfecto, geſtum, enarrabimus. Iſte, Bernhardini, civis Mediolanenſis, & Medicinam ac Chirurgiam exercentis, filius fuit; & inde Medichinus dictus, quanquam moderni aliqui ſcriptores, ejus familiam, à Medicæorum Florentinorum domo,quorum aliqui factionibus pulſi Mediolanum devenerint, deducant. Ab ineunte ætate, militarem ille ſpirabat animum:proindeque ad interficiendum Hectorem Vice-Comitem, Monſignorinum dictum, facili negotio conductus, una nocte, facinus illud perfecit.

fecit. Cædis autor credebatur Hieronymus Moronus: qui, compenſationis ergò, ad Præfecturam Muſſii, à Blaſio Mallacrida detentam, Medicæum promovit: (Caſtrum hoc à Io. Iacobo Trivultio initium habuit: in cujus ignominiam, Anno 1500. exciſum, Anno 1508. eorundem impenſa, qui diruendum curaverant, reſtitutum fuit.) Mira autem aſtutia Medicæus, in caſtro hoc adipiſcendo & retinendo, eſt uſus. Cæſaris enim & Sfortiadum partes primo ſecutus; cum Franciſcus, Galliæ Rex, qui totis viribus Papiam tunc oppugnabat, in exercitu ſuo ſex mille Rhætos haberet: hoſce ut Regi ſubtraheret, conſilio cum Cæſarianis habito, ſocium ſibi aſſumit Gerardum, Comitem de Arco, quondam Comi Præfectum: quem, collecto aliquo milite, ad locum Pizium dictum, non procul à Malaguarda (Comitatus Clavennæ pago) ſubſiſtere jubet; viginti duobus ſelectis, duce Franciſco Matto Cremonenſe, præmiſſis.

Anno 1525. 8. Ian. ad oppidum & caſtrum Clavennæ noctu deveniunt, & in locis illis ſaxoſis latitant: donec Commiſſarius Rhætorum, Volfius Sylveſter, aſtu, ut ferebatur, quorundam incolarum ad cœnam evocatus, (alii ſcribunt, Commiſſarium, cum filio manu ducto,

ad equile accedere voluiſſe; ſimulque tres proditores ſimulaſſe ipſi reducere captivum facinoroſum, qui paucis antè diebus è carceribus ei aufugiſſet; eoque nomine illum eis obviam iviſſe) ad caſtrum rediturus, in manus ipſorum incidit; quem illi captum ante portam Caſtri deducunt; & mortem, admotis jugulo pugionibus, interminantur; niſi claves per familiam, quæ ex ſolis fœminis in arce erat, ipſi tradi curaret. Ille fortiter reſtitiſſe fertur; & familiam, ne claves dejicerent, ſæpius inclamaſſe. Vxor autem & filiæ, vitæ mariti & patris timentes, eas tandem tradunt. Caſtro hoc ſtratagemate capto; urbem quoque non magno labore adipiſcuntur: cui Franciſcus Mattus, abſente Medicæo; caſtro verò, Capitaneus Bologna, imperant.

Hoc felici rerum ſucceſſu, Triumpilinos populos, (Rhætorum ibidem Commiſſario, Conrado Planta Cernetienſi, viro ſtrenuo, in patria ægrotante, & ejus vices obeuntibus filiis adoleſcentibus, Ioanne & Conrado; qui vix Tyranni manus per Montungum, Miſaucum verſus, effugêre) in ſuam poteſtatem redigunt. Audacioreſque facti, ponte ſuper Lario, ubi anguſtior is eſt, ſtructo, Volturenæ expeditionem ſtatuunt.

tuunt. Alebii aliquot Vallis incolas fundunt: vicum capiunt & diripiunt. Mox cum equitatu ulterius progreſſi, cum obvium haberent Vallis Gubernatorem, Ioannem Traverſium, (celerrimo curſu, è caſtro Furſtenburg, quo ſe Reip. cauſa contulerat, cum de capto oppido & caſtro Clavennæ certior factus eſſet, in Volturenam reverſum) cum aliquot Rhætis confœderatis, cæteris Volturenatibus; non procul à pago Talamona, (Morbenium jam captum erat) equites illos retro agunt, & ex tota valle fugant: Morbenium oppidum recipiunt; &, quo valent modo, ad reliquorum Rhætorum adventum communiunt.

Rhæti confœderati, claſſico dato, undique convolant: Commiſſarium Caſtaneti, in pago Prægalliæ inventum, Plurium deducunt: eumque per furorem, non quod proditionis convictus; ſed quod rei privatæ potius, quam boni publici, ſtudioſus, non duos famulos, (uti præceptum illi erat; & ipſe ſalarium proinde exigebat) alterumque ex eis non ſemper in caſtro habuiſſet; decollari faciunt. Oppidum ſtatim obſident: urgentque ab una parte Prægallienſes, cum ſociis, qui per Septimum montem venerant.

Hos oratione prolixa, ad impetum

faciendum ſub veſperam, pluvioſo admodum cœlo, excitat Gubertus Caſtromurus Scholaſticus Prægallus. Sed in ipſo conflictu, ad hoſtes, ubi frater ejus Pauletus erat, tranſit. Griſæos verò, qui Betti, ab altero urbis latere, erant; cum ſe ad Cathedrales conferre vellent; 700. Hiſpani Præſidiarii adoriuntur: quos illi viriliter cædunt, & fugant; partemque oppidi Vltra-Mairani occupant: (ubi fortiter pugnando cecidit Hilarius, Ammanus Sexamienſis) hoſtes ad ripam uſque Metiolam Larii lacus inſequuntur, & multos trucidant: ibique etiam alios adventantes, & de navibus deſcendentes, pari animoſitate excipiunt, & occidunt: multi in lacu & Maira fluvio ſubmerſi: adeò ut numerus interfectorum ultra 800. excreverit. Multi præterea capti, è quibus ſartor quidam Clavennenſis, arcis proditor, ſuſpenſus fuit. Hoſtium quoque ſuppellectilibus, & vexillis militaribus, potiti ſunt Rhæti. ex quibus pauci deſiderati. Dies conflictus, fuit 21. Ianuarii.

Rhæti interim, ſuaſu præcipuè Ferdinandi Archiducis Auſtriæ, & Imperatoris fratris, (qui, Legatis propterea ad eos miſſis, magnam erga ipſos benevolentiam præ ſe ferebat) ſuos milites Ticino, è caſtris Galliæ Regis, revocant: qui

ui etiam paulo poſt, liberaliter, dato
ium menſium ſtipendio, à Rege di-
iſſi fuerunt.

Militiæ autem Duces in Valletelina,
lavennam ſe conferunt; de obſidione
ppidi & arcis deliberantes. Hac arre-
a occaſione, Comes de Arco, cum
oo. militibus, quorum multi Neapo-
ani erant; Vallem (ubi milites, duci-
ıs deſtituti, ſecure per vicos hinc inde
ſpatiabantur) denuo invadere ſtatuit:
cui dominatus, viam prope præſcide-
t: ita ut duces, per montem Berninam,
Vallemtelinam redire cogerentur.

Die ergo 2. Febr. hoſtium adventu
deſcenſu ex navibus, jam cognito;
nnes, ſacris peractis, & cibo refecti, à
orbenio & Trahona, (ubi Decem-
riſdictionum fœderis exercitus erat; &
rum dux primarius, Ioannes Gulerus
avoſianus) ad pontem Mantelli con-
niunt: ad cujus præſidium, 60. haſta-
s relinquunt: reliqui ad vicum Dubi-
ım, ab hoſtibus jam munitum, rapi-
, confertimque currunt: in hoſtes im-
ngunt; quos clivo quodam, poſt quem
tebant, veluti vallo tectos, & acie in-
ructa paratos, inveniunt, eoſque in-
epide adoriuntur. Illi noſtrorum im-
tum, poſt diſploſa tormenta, non diù
ſtinuere; timoreque perculſi, terga

dare cœperunt, & effuſa fuga ad lacum perveneruñt; ubi à noſtris, eos inſequentibus, partim cæſi, partim Abdua flumine obruti ſunt: pars per pontem, Abduæ impoſitum, cum Comite de Arco, evaſit, Comumque petiit. Præter ſubmerſos in aquis, ultra 500. in campis mortui inventi: ex Rhętis quatuor tantum deſiderati. Tribus hi ſignis militaribus potiti ſunt. Strenuę inter alios pugnavit Bartholomæus Salicæus, Sondrii & Berbenni Archipreſbyter: qui bipenni armata undecim hoſtium interfeciſſe dicitur.

Rhæti autem, qui prope Clavennam erant, oppido toti recuperando intenti, conveniunt cum Franciſco Matto Cremonenſi, Civitatis duce, qui morbum ſimulans (invito Medicæo) urbem dedit. Induciæ interim trimeſtres cum hoſte fiunt: & arcis Clavennæ obſidio admodum lente procedit; multis ex obſidentibus domum profectis.

Durantibus his induciis, Rhæti Legationem Oenipontum, ad Archiducem Ferdinandum, mittunt; deque omnibus eum edocent: & cum, ejus præſertim ſuaſu, ſuos Ticino revocaverint; ſibi caſtrum Clavennæ cum Triumpilinis reſtitui, obnixe petunt. Ille, cum Legatis Ducis Mediolani, inducias,

cias, quæ Calend. Majis exſpirabant,
quatuor alios menſes, ad 14. Menſis
ptemb. prorogat. Comitia Davoſi
dicuntur: & ad Mediolani Ducem,
o ratificatione prorogationis, Legati
ittuntur.

Diu multumque interim de pace tra-
ant cum Rhætis, Ennius Philonardus,
piſcopus Verulanus, & Scipio Vitellia-
us, Ducis Mediolani Legatus: qui pro-
ade in Rhætiam venientes, omnium
eſtitutionem firmiter promittebant;
nodo Legatos illi ad Ducem Mediolani
eſtinent. Noſtri, verbis ipſorum fidem
abentes, ſex Legatos eo mittunt. Hos
Gabriel, frater Io. Iacobi Medicæi, (qui
morbum ſimulabat) comitatur. Re au-
tem infecta, cum ad ſuos reverti vel-
lent: prope caſtrum Muſſium, à paratis
ſatellitibus Medicæi, omnes (præter
Ægidium à Monte, Præſidem fœderis
Griſæi, qui Miſaucum petierat) capiun-
tur; & cathenis vincti ad eum adducun-
tur. De fide non ſervata conquerentes,
contumeliis excipiuntur. Ille, nullam
ſe eis fidem ſervare teneri dicebat: quo-
tidieque illis ſuſpendium, niſi Rhætis
ſuis ſignificent, ut caſtrum Clavennæ
cibari permitterent, minitabatur. Du-
rius autem, præ cæteris, cippo conſtri-
ctos, tractabat Ioan. Traverſium Enga-
din

dinum,& Iacobum à Caſtromuro Turrianum, Prægallum: quod uterque militiæ dux fuiſſet. Ex decem juriſdictionum fœdere, erat Caſper Hoſſang Davoſianus.

Eadem ipſa die, qua Legati capti fuere, Bologna, Caſtri Clavennæ Præfectus, per colloquium cum Petro Simone Traverſio, Rhætici Præſidii Præfecto, ſe caſtrum inopia preſſum dedere velle ſimulat: ſed inſidiis interim ſtructis, hoſtes Traverſium ſauciant, & cum ſocio capiunt.

Præſidiarii ergo noſtri, adverſo ſuorum caſu magis inflammati, obſidionem, tormentis aliis bellicis, Miſauco adductis, urgent. Medicæus vero, collecto exercitu ad 1500. Dalebium petit.

Rhætorum multi Trahonæ, ut diximus, caſtrametati erant: quos ille ex inopinato opprimere inſtituit. Sed magnanimo & forti gradu illi obviam veniunt: adeo ut, ſi aliquantulo velocius inceſſiſſent, ipſum in fronte aciei conſtitutum cepiſſent. Fuga itaque cum ſuis ſalutem ille quæſivit; non paucis eorum deſideratis.

Eodem tempore, Marcus Graſſus (ex conſilio cum Medicæo compoſito; quo Rhætos utrinque concluſos obruerent) Vallem Bitti, per Vallem Saxeam, cum

o. ſcloppetariis, ingreditur. Noſtri
m ad vicum Saccum excipiunt & fu-
nt. Idem poſtea reverſus, & eminus
ſtros de monte ſcloppetis petens, ex
ta valle pellitur. Interea, per Vallem
adre, (è conſpectu oppidi Berbenni,
ans Abduam) Io. Baptiſta della Cam-
neaVolturenus, perfidus in Dominos
os, hoſtem in Vallemtelinam adduce-
ſtudebat: tranſitus autem ipſi à Ber-
matibus, Venetæ ditionis, quibus il-
confinis eſt, inhibitus fuit, Rhætique
eis ſtatim certiores redditi, rebus ſuis
rovidere.

Arx Clavennæ tandem, poſt diverſos
npetus, (aliqui 150. ſcribunt) com-
eatu & viribus deſtituta, à Bologna
ræfecto, qui libere cum præſidio di-
niſſus fuit, deditur; & cum caſtro Mi-
auci, aliiſque in Valletelina, funditus
eſtruitur. Strenuam cum aliis ducibus
peram, in hac obſidione, navarunt,
udolphus à Marmore; Georgius de
Georgiis Spelucenſis, (quem Ioannes
Traverſius, in Valliſtelinæ gubernatio-
ne, ſucceſſorem habuit) & Petrus Si-
non Traverſius.

Helvetiorum autem duo Legati, in
res alios menſes inducias faciunt: &
cum Rhætorum Legatis, ad caſtrum
Muſſii, pro liberandis captivis; qui in
ſextv

ſextum menſem jam detinebantur, profecti, lytrum aureorum 11000. promittunt; & 5000. exprõptè numerant. Induciç hinc per 6. alios menſes producũtur.

Brevi poſt pax, mediante Claudio Duce Guiſio, initur: qui omnes Italiæ Principes & milites, contra Carolum Cæſarem, qui Regem Galliæ captivum detinebat, ad fœdus & unionem ſolicitabat.

Gallorum partes jam Medicæus ſequebatur: & infeliciter copias Rhætorum & Helvetiorum; uti ſuo loco explicabimus; ad Carathum, contra Cæſarianos duxit. Mox autem Cæſari reconciliatus, ejuſque favore confiſus, DuciMediolani, Franciſco Secundo, moleſtus eſſe cœpit: neque ejus imperium ulterius agnoſcit. Totus fere lacus, à Neſſio ſurſum, ipſi ceſſit: & Leucum additum eſt. Inde ſe Marchionem Muſſii, & Leuci Comitem, vocabat: & præterea quotidie locum aliquem vicinum, homo inquietus, depopulabatur; omneſque occaſiones dilatandi fines ſuos quærebat.

Volturenam, ob vicinitatem & amœnitatem, mente fixam ſemper tenebat: utque ea potiretur, fieri commode poſſe putabat, per promotionem fratris ſui, Io. Angeli (qui poſtea Papa factus,

& Pius,

x Pius 4. vocatus fuit) ad Epiſcopatum
Curienſem: jamque annuo ſtipendio,
Paulo Epiſcopo, pro renunciatione, pro-
miſſo, connivente etiam Abbate S. Lu-
ii, rem aſtute, pro more ſuo, aggreſſus
rat: ſed hæc irrita, detectis conſiliis,
eſſere.

Franciſcus, Mediolani Ducatui à Cæ-
re plene reſtitutus, cum ſibi ab alio
mminente periculo nihil amplius ti-
eret; Hiſpanica præſidia, ex caſtro
Mediolani & Comi, aliiſque locis, di-
iſit. Medicæus itaque, ex cohortibus
aurentii, filii Ioannis Emanuelis, Hiſpa-
, Comi & Caſtri Mediolani Præfecti, ad
oo. veteranos, exiguo ſtipendio con-
icit: ſpem magnam opimæ in Valle-
lina adipiſcendæ prædæ, ſibi addens.
oca Larii lacus, Valliſtelinæ & Claven-
e proxima, quæ tenebat, communie-
t: fama ſparſa, ac ſi hæc juſſu Ducis
ediolani gereret. Ad quod credendum
æti animum inducere non potue-
nt: ac proinde Martinum Bovoli-
m, Miſaucienſem Iuris peritum, &
cariatus munere apud Volturenos
nctum, ad Ducem mittunt. Hic do-
um ad ſuos reverſurus, à quatuor præ-
nibus, à Medicæo conductis, prope
trum Muſſii, in dumetis, cum filio
ico comite, occiditur.

Spem autem victoriæ illi addebant fautores,quos nonnullos in Valletelina habebat. Inter alios autem proditorie ſe geſſit frater quidam Dionyſius, Ordinis Prædicatorum, in cœnobio Morbenii: qui poſtea, cum duobus Rhætis, Gaudentio Suraſto Caſatienſi Prægallo, & Ioânne Andrea Supraſaxienſi,tertioque extero, de Larii lacus accolis, ex familia Ritiorum, proditionis ſociis, in arboribus à Rhætorum exercitu, ſuſpenſi fuere.

Proditorum iſtorum ope adjutus, Morbenium, anno 1531. die Sabbathi, 12. Mart. noctu cum copiis ſuis conductis occupat: oppidum communit; fratre Gabriele ibidem, duce Præſidii, relicto. Rhæti confœderati, claſſico undique dato, tumultuarie accurrunt; & Volturenos, Sondrii congregatos, qui ulteriorem Vallis deprædationem, cum Gubernatore Vallis, impedire conabantur, ſecum aſſumunt: ad loca capta feſtinant: prope pontem S. Petri, (ſub oppido Berbenni) in equites aliquot levis armaturæ, ex hoſtibus, incidunt; quos viriliter fugant,& cędunt: ac præſto congregatis ſignis, nullo ordine ſervato, contra ducum ſuorum voluntatem, (qui hoſtem, commeatu deſtitutum, brevi ad voluntariam deditio-

nem

nem cogendum eſſe, ſuadebant) oppidum Morbenium oppugnant. Verum impetus iſti, ut qui abſque præcipuis bellicis inſtrumentis, ad oppugnationem requiſitis, fierent, prorſus irriti fuere. Multi ergo ex Rhætico exercitu ſcloppetis, trabibus & lapidibus obruti, periere. Inter quos fuerunt Ioannes à Marmore, Rhætii Dominus, Suevico bello ante clariſſimus; Dieteganus Salicæus, animo & corpore magnus; & Martinus Traverſius. Sauciati etiam plurimi: ex quibus fuere, Rudolphus Salicæus de Promontorio, Prægallus; Paulus Buolius Davoſianus; & Franciſcus Albertus Bormienſis, Eques auratus. Ex hoſtibus vero pauci deſiderati.

Confœderatos hinc ſuos Helvetios noſtri de auxiliis interpellant: qui (exceptis Quinque Pagicis, contra Medicæum belligerare recuſantibus) ipſis Calendis April. præſto ſunt. Medicæus 3000. Lanciferos, ſibi à ſororio ſuo, Volfio. Theodorico ab Alt-Emps, promiſſos & conductos, exſpectabat: hi tamen à Tirolenſibus, ex tenore fœderis hæreditarii, & à Chriſtophoro Madrutio, Epiſcopo & Cardinale Tridentino, tranſitu prohibentur.

Cognito Helvetiorum adventu, & impedimento ſuis dato; commeatu inſu-

per deſtituti, & majori vi ac dexteritate preſſi, obſeſſique Morbenii, poſt 35. à capto oppido diem, de elabendo & fugiendo cogitant: eruptionem proinde ſimulant profuſam, & pugnam minitantur ingentem. Incolas & canes, ne ploratu & latratu eorum proderentur, cellis vinariis & intimis penetralibus includunt: & è loco prope montem, ubi nulla fugæ erat ſuſpicio, ideoque negligentius à noſtris obſervabatur, noctu dilabi conantur. Noſtri tamen, à Stationariis ſuis admoniti, eos inſequuntur; multoſque illorum occidunt: alii lacu merguntur; alii per montem Colici; alii per naves ad hoc paratas, effugiunt: qui Grabedonam delati, locum communiunt.

Marcus Graſſus (cujus ante mentionem injecimus) duabus navibus in ſuperiorem lacus partem delatus, catena obducta intercluditur, & cum ſuis capitur. Hic à belli ducibus, præſtito juramento de hoſte non adeundo, dimiſſus; à gregariis quibuſdam militibus, ducum promiſſa, tanquam ſe inſciis facta, improbantibus, Sondrii iterum in vincula conjicitur, ac Morbenium verſus ducitur. Conſtitutis ex illorum numero judicibus, ad patibulum, ut inſignis latro, condemnatus, ſuſpenditur: conclamanti-

clamantibus & crucem commendantibus incolis; præſertim mulieribus. deprædationibus quippe in ipſas immaniſſimus ipſe fuerat, ac violator pacis in Legatis Rhætorum, quos catenis vinciri curaverat.

Rhæti, Helvetiorum adventu exhilarati, (ex quibus Tigurini, Glaronenſes, Toggenburgii & Turgovii, per Clavennam, recta ad Rhætorum exercitum appulerant: cæteri per Vallem Miſaucinam, aliquantulo tardius venientes, ad alteram lacus ripam, Menaſii caſtrametati erant) & à primis illorum adjuti, aggeres hoſtium ad ripam lacus deſtruunt. Mox etiam, machinis bellicis, mira dexteritate & induſtria Herculis, filii Rodolphi à Salis Prægalli, juvenis intrepidi, & poſtea Rhæticarum copiarum, ſub auſpiciis Galliæ Regis Franciſci, ſummi ducis, adductis, Datio primum, Turri & loco munito, quo prædas ſuas hoſtes deportabant, potiuntur. Oppidum poſtea Grabedonam, à 600. Hiſpanis, & 300. Neapolitanis detentum, hoſtibus dilapſis, occupant: eodemque modo cum Monſonico & Dongo agunt; ubi adventantes Confœderatos hoſtis exſpectare noluit. Obſidio dehinc caſtri Muſſii deliberatur. Rhæti, cum primis Helvetiis, Adunci,

ſub caſtro Muſſii; cæteri Menaſii, ut diximus, ex altera lacus parte, 27. April. caſtra habebant.

Franciſcus, Dux Mediolani, rem ſerio à Confœderatis geri videns, Titum Indicianum, Secretarium ſuum, in caſtra ad eos mittit; operamque ſuam illis offert. Miſſis ergo utrinque cum auctoritate Legatis, conditiones, 7. Maij, 13. articulis comprehenſas, de hoſte pellendo, ac mutuo auxilio ineunt. Summa erat: Vt ſincera & mutua amicitia inter eos vigeret & perſeveraret: commeatus & commercia libera eſſent: Dux Franciſcus, miſſo exercitu ſuo, caſtri obſidionem urgeret; nec ab oppugnatione prius, quam captum illud eſſet, ceſſaret: occupatum funditus, uti & turrim Oloniæ, deſtrueret; neque unquam illud reædificaretur: omnibus prætenſionibus ſuper Volturena, Comitatu Clavennæ & Bormio, exemplo fratris Maximiliani, in perpetuum renuntiaret. Helvetii, (quibus dux miſſus erat, Henricus Rhonius Tigurinus) & Rhæti, 2000. milites, ad bellum finiendum, darent: quorum 1200. ſtipendia Dux Mediolani penderet: reliquos confœderati Helvetii & Rhæti alerent. Loca, quæ occuparentur, Duci cederent: pro expenſis, Dux Helvetiis & Rhætis,

30000.

30000. florenos aureos, tribus proximis, poſt finitum bellum, annis, perſolvendos, promitteret.

Dux ergo ut exſecutioni negotium mandaret, ſe ad bellum, navale & terreſtre, præparat: exercitus ſui duce, Franciſco Cribello, Mediolanenſe, creato. Neque res ſuas interim negligit Medicæus: claſſem enim 22. navium habens, loca vicina omnia depopulatur; prædáque Muſſium & Leucum defert. Ducalis exercitus, primo caſtrum Domuſellam occupat: inde ad oppugnationem arcis Mongutii, Alexander Gonzaga, Ducis Capitaneus, à Bentivolo Comi Præfecto mittitur: cujus primus impetus irritus fuit, 80. ſuorum deſideratis. Aſt Præſidiarii tandem, rerum penuria coacti, noctu aufugiunt, arcéq; vacuam relinquunt. Tum Ludovicus Viſtarinus, contra Medicæum cum claſſe emiſſus, apud Menaſium, prope Helvetios caſtra ponit. Hoſtis, loco cedens Mandelli ſe continet, illudque communit: inde ad opprimendum Viſtarinum, magno impetu Menaſium delatus, cum in paratos incideret, cum ignominia ſecedere cogitur. Turris Neſſii à Ducalibus recipitur.

Medicæus, rebus ſuis diffidens, Cæſarem & Ferdinandum, Romanorum

Regem, ut pacem inter Ducem & ipſum conſtitueret, obnixè rogat. Cæſar Ducem compellat: qui, ob conditiones cum belli ſociis initas, ſe excuſat. Regem etiam Galliæ compellaverat Medicæus, caſtra ſua, Muſſium & Leucum, illi offerens. Sed neque hic contra Confœderatos ſuos aliquid tentare voluit.

ArcemMuſſii, (ut ante diximus) Rhæti & Helvetii oppugnare decreverant; & magno proin impendio machinas tormentarias, in montis cacumen, quod arci imminet, pertraxerant, eamque pilis ferreis petere cœperant. Sed de die in diem auxilia Ducis exſpectantes, remiſſius obſidionem urgent. Hanc occaſionem arripit Medicæus; & ope aliquorum fautorum ſuorum, patriæ proditorum, negligentia item ſupina Georgii Veſtiarii, Vigilum Præfecti, fiſus, noſtros conſcenſo culmine incautos adoritur & fugat: machinas per montis præcipitia deturbat: victoriamque perſequens, Bellaſio Varena & Bellano, Ducalibus per intervalla profligatis, potitur, ac vicos diripit. Mandello mox diſcedens, Leucum cum omni exercitu ſe confert.

Viſtarinus, ne Medicæa claſſis in ſuperioré lacus partem graſſari poſſet, apud Mandel-

Mandellum caſtra locat. Vtraque pars ſegnius bellum proſequitur. Medicæus enim claſſem in portum deducit; parſemque nautarum dimittit. Idem etiam Dux facit. Qua re perſpecta, hoſtis reparata claſſe, Muſſium denuo cum ſuis petit; & aliquot obvia loca occupat.

Gonzaga ad obſidendum Leucum deſtinatus erat: qui cum ibi negligentius ſe haberet, eruptionem Medicæus facit; eoque capto, omnes ipſius milites diſſipat: machinas bellicas in foſſas dejicit.

Qua re intellecta, Ludovicus Viſtarinus, ſummo mane Mandello adveniens, milites diſſipatos recolligit: machinas erigit: pontibuſque Abduæ receptis, obſidionem renovat. Medicæus obſeſſus, à Cæſare, militiæ duce, 400 Neapolitanos adductos Leucum introducit: horum auxilio, Ducalem cohortem, ſub Accurſio Laudenſi, apud Malgrate (vicum ab altera parte lacus ſitum) agentem, noctu, à proditoribus adjutus, profligat; Accurſium cum aliis occidit.

Hæc reſciens Dux Mediolani, Hieronymum Cribellum, Clanatum cum copiis, ad tuendum agrum Comenſem, mittit. Hoſtes cum claſſe per lacum interea prædantur: quæ ubi è conſpectu

Mandelli venit, à Viſtarino tormentis petitur: ubi inter alios Gabriel, Ioan. Iacobi Medicæi frater, cadit. Paucis poſt diebus, Alovifius Borſerius Comenſis, Medicæi intimus, Muſſio Leucum cum claſſe proficiſcens, à Viſtarino ſupra Mandellum obruitur, & ſcloppeto trajicitur: naves quoque ipſius capiuntur.

Medicæus his duobus fidis Achatibus privatus, animo abjecto, conditiones acceptabiles offert. Ita pax, mediantibus Auguſtino, Epiſcopo Vercellenſi, Marino Caracciolo Legato Cæſareo, Io. Angelo, Medicæi fratre, ac duobus militiæ ducibus, uno Rhæto, altero Helvetio, concluditur. Ditionem ille omnem dimittit, recepta aliquãta pecuniæ ſumma, & ſupellectili ſua retenta: ſibi quoque & commilitonibus rapinarum & flagitiorum impunitate impetratà; ipſe in agrum Vercellenſem, qui dominii Sabaudici eſt, concedit.

In decimum uſque menſem, bellum hoc, perfidia & negligentia quorundam, protractum fuit. Caſtrum vero Muſſii, in exſecutione promiſſionis factæ, ſtatim funditus deſtruitur.

LIBER QVINTVS.

DIutius opinione, in his duobus bellis enarrãdis ſum commoratus. Nunc ergo, quam maxime ſuccinctè, & chronologice tantũ, recenſere animus eſt, quibus in bellis noſtri confœderati Rhęti, Principibus ſibi fœdere & amicitia junctis, auxiliares manus præbuerint, ac ſtipendia, cum ſociis ſuis Helvetiis, plerunque demeruerint.

In bello igitur Burgundico, (ut inde exordiar) anno 1476. contra potentiſſimum Carolum Burgundiæ Ducem, &c. Pugnacem dictum, ab Helvetiis & eorum belli ſociis geſto, Rhætorum noſtrorum multi, ſub auſpiciis Confœderatorum, militavêre, & liberaliter tractati, in patriam ſunt reverſi.

Anno ſequenti 1477. cum Ludovicus XI, Galliæ Rex, Helveticæ & Rhæticæ gentis confœderatus, Ducatu Burgundiæ potiretur, illius milite & auxiliis in ea expeditione uſus eſt. Burgundi, ſuo Duce cæſo, propria & ultronea voluntate, imo ſupplices, Helvetiis ſe dedere volebant. Verum hi, neſcio quo ſinceritatis aut ſimplicitatis numine tacti, Galliæ Regem, jura quædam prætendentem, adjuvare maluerunt.

Anno

Anno 1480. idem Ludovicus cohortes Helveticas & Rhæticas conſcribit: cui 7000. præſto ſunt: quos in campis Catalaunicis Galliæ, quam humaniter & liberaliter exceptos, cum pro hac vice opera eorum ulterius non indigeret, ad patriam remittit.

Anno 1488. Sigiſmundus Archidux Auſtriæ, contra Venetos bello implicitus, milites ex Rhætis, præſertim Decem jurisdictionum fœdere, penes ſe habuit: quorum eximia fortitudo, in prælio Rovereti ad Atheſim habito, exinde apparuit; quod victoriam inſignem ab hoſtibus reportarunt.

Anno eodem, à Carolo octavo, Galliæ Rege, bellum contra Franciſcum, Britanniæ citerioris Ducem, gerente, ex confœderatis Helvetiis & Rhætis 8000. conducti fuerunt: qui ſtrenue ſe in prælio ad fanum S. Albini geſſerunt, victoreſque exſtiterunt.

Anno 1494. hic idem Carolus, Regno Neapolitano, aliiſque dominiis in Italia, potiturus, ſelectiſſimam turbam, ex prædictis ſuis Confœderatis ſecum duxit. Quorum tria millia, ſub Antonio Baſſæo, Ballivo Divionenſi, Genuæ; tria item millia in regno Neapolitano, reliquit. Hi viriliter ſe gerentes, ſub Duce de Obigny, Calabriæ Gubernatore,

bernatore, à Ferdinandi Regis Neapolitani exercitu., quem Conſalvus Magnus Capitaneus ducebat, victoriam ad Seminaram, prope mare, obtinuerunt: Iidem etiam, ſub auſpiciis Domini de Perſi, Gallici Ducis, Comitem de Matalonà, Ferdinandi Regis ducem, ad lacum Pizzolum vicêrunt. Alii, quos ſecum Neapoli reducebat, anno 1495. 6. Iulii in conflictu illo gravi ad Fornovæum, prope flumen Tarrum, de Confœderatis Italiæ, qui Carolum tranſitu prohibere conabantur, ſummam laudem, perſonam Regis tutando, viaſque cum aliis audacter aperiendo, reportarunt.

Eodem tempore, Ludovicus Aureliæ Dux, à Confœderatis Italiæ in oppido Aſtenſi obſeſſus, confœderatos Helvetios & Rhætos ſecum habuit: ultra quos Rex Carolus, ſub eodem Ballivo Divionenſi, 10000. alios conduxit. Sed mox, pace inita, Novaria, Ludovico Duci Mediolani; Aſtum, Ludovico Duci Aureliæ, cedit.

Eodem anno 1495. Ferdinandus, Rex Arragoniæ & Caſtiliæ, cum exercitu ſuo, (ut Carolum diverteret) Parpenianum uſque venit; & in Galliam Narbonenſem excurrit. Huic Comes Foiſſæus, ſecum 3000. Confœderatis,

opponit:

opponit: quorum Dux Henricus Vollebius Vranius fuit.

Anno 1496. Carolo, Italiam iterum ingredi volente; Ludovicus Maurus, Dux Mediolani, Imperatorem Maximilianum,& Papam Alexandrum, in auxilium, contra illum vocat: qui, ſub prætextu, ac ſi contra Vrſinos iis opus haberet, 4000. Confœderatos conſcribit.

Anno 1497. Carolus, Galliæ Rex, Ioann. Iacobum Trivultium, cum exercitu, in quo quatuor millia Confœderati erant, Genuam & Savonam uſque mittit: cumque ipſe etiam ad iter in Italiam ſe pararet, morte prævenitur.

In turbis & bellis illis, quibus Ducatus Mediolani à Gallis occupatus fuit, varia Helvetiorum & Rhętorum, quippe in diverſa ſtudia ſciſſorum, fortuna erat. Vtrique, & Gallo & Sfortiadæ domui, fœdere illi juncti erant. eorum opem utraque pars efflagitabat: quam etiam ex vigore fœderum (quæ tamen recte conſiderata invicem non erant contraria) contribuebant.

Anno 1499. Galliæ Rex Ludovicus, Confœderatos ſuos Helvetios & Rhætos, de milite interpellat. Galeatius Vicecomes, Ducis Mediolani Legatus, intercedit:

tercedit: & ne illi contra Ducem ſuum Regi ſervirent, inſtanter petit; imo ipſe auxilium efflagitat.

Gallus tamen, 12000. Helvetios, etſi eis (jam enim Ducatum Mediolani occupaverat) non admodum indigeret, tantum ut à ſervitio Ducis ipſos abſtraheret; per Legatum ſuum Antonium Baſſæum, Ballivum Divionenſem dictum, conducit: quorum ope, quod reliquum erat in Valletelina, præcipuè oppidum Tiranum, in cujus caſtro 500 Lanciferi, à Ludovico Duce relicti erant, occupat. Helvetii tamen, malè quoad ſtipendia tractati, domum mox revertuntur: quorum 2000. cum quibus Rhæti etiam concurrebant, Cæſari Borgiç, Duci Valentino, Alexandri Sexti Pontificis filio, in occupanda provincia Flaminia, inſerviunt.

Anno 1500. 17. Ian. Galeatius Vice-Comes, Ducis Legatus, Curiam Rhætorum venit; & ex Rhætia, atque etiam Helvetia, præſertim ex iis, quibus ſtipendia à Ballivo non erant perſoluta, 5000. (contra ſevera tamen magiſtratus edicta) conſcribit: horumque & Cæſarianorum ope, in recuperanda majore Ducatus parte, utitur.

Ballivus interim Confœderatos, ex tenore fœderis, de milite ſolicitat. Imperator

perator Maximilianus, & Ludovicus, Mediolani Dux, omnibus modis obſtant: ſed fruſtra. Militem Gallus obtinet; ac potente collectâ manu, per Veragros, in Vercellenſem agrum ad Regem ſuum venit: qui etiam illos 2000 Duci Valentino conceſſos, ad ſe revocat.

Dux Ludovicus Novariæ, ubi penes ſe Confœderatos illos 5000. habebat, obſidetur. Confœderatis à Rege liber abitus, ex urbe conceditur. In horum agmine Dux Ludovicus, Helvetico habitu & bipenni armata, inſtar gregarii militis incedens, effugere parat: ſed à Petro Turmanno, ſimplici milite, cui à latere ibat, (ex compoſito tamen, ut fama erat, quorundam ducum) proditur; & cum aliis in Gallias captivus abducitur: ubi in carceribus diem ſuum obit.

Eodem anno 1500. ex confœderatis Helvetiis & Rhętis aliquot, à Florentina Republica, contra Piſanos conducti, magna cum laude militarunt.

Anno 1501. duo millia circiter ex Helvetiis, quibus aliquot Rhæti milites ſe conjunxerant, ſtipendia ſibi in bello Neapolitano retenta, à Rege Galliæ efflagitant; & obligationes ſuper eâ re ſibi in ſcriptis datas oſtendunt. Sed diu vana ſpe retenti, ex Bilitiona erum-

pentes,

pentes, Lugani Gallos obruunt; & obvios quoſque occidunt. Horum aliqui in caſtrum ſe recipiunt: quod tamen & ipſum mox deditur. Eodem modo etiã Lucarno potiuntur. Illis copias ſuas Trivultius opponit: qui à magiſtratu revocati, Biltionam uſque noctu recedunt: & montibus Lario imminentibus ſuperatis, ex Adunci & Grabedonæ regionibus pecora abigunt. Porletiam quoque depopulantur, & Corlatium incendunt. Verùm res tandem, judicibus conſtitutis, deciſa fuit.

Anno 1503. Ludovicus, Galliæ Rex, recuperando regno Neapolitano intentus, 1400. ex Confœderatis (invito tamen Magiſtratu, inter quem & Regem, ob Biltionam ab Vraniis, auctore Ammano Beroltingero Vranio, anno 1500. receptam, diſſidium erat) conducit. Horum ſub duce Nemourſio, cum Gallico peditatu, Cirignolæ in Apuliâ, ſub veſperam, 17. Apr. cum hoſtem in caſtris, curribus munitis nimis audacter aggreſſi, & ab equitatu Neapolim verſus refugiente, derelicti eſſent, ad 500. cæduntur: reliquis ferè omnibus captivis factis; quorum aliqui à Lanciferis venditi, & ad triremes condemnati; alii mitius tractati. Rex de adverſo prælio per Legatos ſummoperè conqueritur; &

militem à Confœderatis efflagitat: qui ſuos, utpote inobedientes, dignas luiſſe pœnas, reſpondent, neque ullam veniam aliis concedere volunt: ſicque Legatos diſcedere jubent. Hi tamen, pecuniis poſt ſe relictis, quater mille clanculum conducunt; qui prælio infelici, ad flumen Garilianum poſtea interfuerunt, mille quingentis illorum deſideratis.

Eodem anno 1503. cum Ludovicus Rex commeatum ex Italiâ Biltionam deferri prohiberet, & cuique licitum eſſet, eos, qui fines Regis attingerent, impunè occidere: aſſiduis incolarum & Vraniorum, qui dominium ibi habebant, querimoniis, moti Helvetii, ex duodecim pagis (ſoli Abbatiſcellani non aderant) magno cum exercitu ſuis auxilio veniunt: caſtrum Locarni obſident: hoſtiumque copias profligant; quæ cum feſtinatione naves turmatim conſcendentes, naufragium faciebant. A Caſtellano Io. Iacobi Trivultii, qui in caſtro Miſauci erat, bombardas majores jam antè petierant: quo recuſante; Miſaucum vicum (cum caſtro potiri non valerent) devaſtant. Pacem mox cum Rege, prætentioni ſuæ ſuper Biltiona renunciante, ineunt.

Anno 1504. Imperator Maximilianus Bohe-

Bohemos (qui Ruperto, Philippi Electoris, & Comitis Palatini filio, hæreditatem ſoceri ſui Georgii, Ducis Bavariæ, adituro, contra Albertum & conſortes, Bavariæ Duces, quos Maximilianus tuebatur, auxilio venerant) ad Ratisbonam urbem, notabili prælio vicit. Ejus in exercitu multi Rhæti, præſertim ex fœdere decem Iuriſdictionum, erant: quorum dux Ioannes Schuolerus Davoſianus, juſſu Imperatoris, exercitui gratias egit, eumque pro militiæ more collaudavit.

Anno 1507. Ludovicus Galliæ rex, in occupanda urbe Genuâ, Confœderatorum copias ſecum habuit.

Anno 1508. Maximilianus Romanorum Rex, Romam, accipiendæ coronæ imperialis, petiturus, in exercitu ſuo 2000. Rhætos habuit: quorum dux primarius Conradus à Plantâ, Zutienſis Engadinus fuit. Verùm illi cùm ad Ripam lacus Benaci veniſſent, nec ſtipendia eis perſolverentur, mox domum ſunt reverſi.

Anno 1509. cùm plerique omnes Europæ Monarchæ, fœdere Cameriaci facto, contra Venetos moverent; Confœderati etiam aliqui Gallo ſerviebant: qui in memorabili illâ, ad Rivoltam in Glerâ Abduanâ, contra Venetos, pu-

gnâ, fortem operam navantes, à Gallo liberaliter dimiſſi ſunt.

Anno 1510. poſt fœdus inter Iulium II. Pontificem Max. & confœderatos Helveticos & Rhætos, opera Matthæi Schineri, Cardinalis & Epiſcopi Sedunenſis, initum, 6000. ex iſtis (contra Alfonſum, Ferrariæ Ducem, ut ille ajebat) in Italiam educuntur: ſed eorum opera Gallos Mediolano pellere conabatur. Galli, dolo cognito, ſe muniunt. Confœderatorum exercitus, abſque juſſu magiſtratus, & præter tenorem fœderis, ulterius progredi recuſat: moxque à ſuperioribus ſuis revocatus, nullis receptis ſtipendiis, domum revertitur.

Anno 1512. Multi ex Confœderatis, Pontifici Max. ob non ſoluta ſtipendia, irati, Gallicas partes ſequuntur; prælioque ingenti ad Ravennam, ipſo die Paſchatis, interſunt: & cum Gallis de victoriâ gaudentibus, optima præda onuſti, domum redeunt.

Eodem anno, 20000. Confœderati, auſpiciis ſummi Pontificis, in Italiam veniunt: & cum Venetis, qui Papæ jam reconciliati erant, conjuncti, Cremonâ & Ticino urbibus, primo impetu captis, Gallos toto Mediolanenſi Ducatu ejiciunt; ſic, ut præter arcem Mediolani,

nihil

nihil illis reliquum manſerit. Helvetii, Ciſalpinas provincias, Luganum, Locarnum, Mendriſium & Vallem Madiam; Rhæti, Volturenam, Comitatum Clavennæ & Bormium, Pontificis juſſu, recuperant.

Anno 1513. 6. Iun. 4000. Confœderati non exſpectato auxilio Vlderici Baronis ab Alto-Saxo, & aliorum 8000. Confœderatorum, Gallicum exercitum, ex prima nobilitate & ſelecta turba conflatum, (ſub ducibus Ludovico Trimolio, & Io. Iacobo Trivultio, contra Maximilianum, Mediolani Ducem, cui Cõfœderati ex fœdere inſerviebant) ad Novariam, ingenti prælio ſuperant: hoſtium circiter 8000. occiſis; gloria perpetuâ cum præda opima, exinde reportata. Confœderatorum 1800. tunc cecidere; plerique tormentis bellicis, contra quæ audacter currebant, petiti. Præ cæteris, virtus & conſilium Iacobi Mottini, ex Valle Lepontina oriundi Helvetii, & glorioſa ipſius mors, celebratur.

Eodem anno, Maximiliano Imperatori in obſidenda urbe Divione in Burgundiâ, Confœderati cum exercitu præſtò fuere.

Anno 1515. 13. Sept. pugna cruenta ad Melignanum (non procul ab urbe

Mediolani, ad S. Donatum, major conflictus erat) inter Franciſcum Galliæ Regem, & cōfœderatos Helvetios ac Rhætos, Maximilianum Mediolani Ducem tutantes, exſtitit: biduo pugnando conſumpto. Confœderati pridie victores, poſtridie ſuperveniente in Regis auxilium Venetorum exercitu, non tam victi, quam deſtituti qui latera tegeret, equitatu, nuſquam interruptis Ordinibus, tormentis etiam bellicis conſervatis, & ſauciis ſecum aſſumtis, loco ceſſere, 5000. ſuorum deſideratis: & fruſtrà expectato, Cæſaris Maximiliani, cùm ſummi Pontificis promiſſo auxilio, domum tandem rediere. Ita Mediolanum, & cætera Inſubriæ loca, in Gallorum poteſtatem venere. Ex Rhætis, inter alios, ſtrenuè pugnando, tunc occubuere, Rudolphus à Salis, Longus ob proceritatem vocatus, & longa militia clarus; Lucius item Gugelberg à Mobſs, Conſul Curienſis, qui anno 1499. in bello Suevico, pro patria multa prudenter geſſerat.

Anno 1516. Cæſar Maximilianus Mediolanum recuperare tentans, per juga Rhætica ac Volturenam iter inſtituit. Helvetiorum tunc quidem & Rhætorum copias, magno numero ſecum habuit: ſed cùm exercitui Confœderatorum

rum

rum minus fideret, & nervo etiam belli deſtitueretur, re infecta ad ſuos rediit.

Anno 1521. Leo Decimus, Pontifex Roman. odio Gallorum, Franciſcum II. Sfortiam, Ludovici filium, Mediolanenſi Ducatui reſtituere conatus, aſtutia Cardinalis Sedunenſis, Confœderatos de milite interpellat, eo ad oppidorum, Parmæ, Placentiæ & Rhegii, cuſtodiam ſe uſurum ſimulans: (contra Gallum enim, ne pacem perpetuam, anno 1516. initam, violarent, magiſtratus militem denegabant) eum tamen in Italiam perductum, occupando Ducatui Mediolanenſi deſtinat: (aliis extra fines ditionis Papæ proficiſci conſtanter recuſantibus) Gallos expellit: Franciſcum Ducem reſtituit: & voti compos factus, præ nimia lætitia moritur.

Anno 1522. Gallus, cum Confœderatorum copiis, recuperationem amiſſorum tentat. Sed hi infeliciter, ſub duce Lautrechio, contra Proſperum Columnam, ſummum hoſtium ducem, ad Biccocam, in Ducatu Mediolani pagum pugnant, & ſpe ſuperandorum hoſtilium aggerum fruſtrati, loco cedere coguntur. Multi tunc ex ordinum ductoribus, globis ferreis læſi, occubuere.

Anno 1523. Gouffierius, Galliæ Ad-

miralius, & exercitus ductor, magnas copias in Inſubriam ducit. Rhætorum 5000. duce Dietegano à Salis, ad Fridericum Gonzagam Pozzulum, Gallicum ducem, qui Laudæ Pompejæ reſidebat, per Begomatum ditionem, tendentes, à Ioanne Medicæo, Coſmi, Magni Hetruriæ Ducis patre, continuis velitationibus defatigantur; & viis undique occupatis domum redire coguntur.

Anno 1524. Franciſcus, Galliæ Rex, infelici ſucceſſu & reditu Admiralii in Galliam commotus, ipſemet bellũ maximo cum exercitu, in Inſubria reſtaurat. In eo, ordinum ductore eodem Dietegano, 6000. Rhætos habet: qui tamen mox à magiſtratu, propter inopinam Caſtri Clavennenſis, à Io. Iacobo Medicæo occupationem, ſtipendiis à Rege perſolutis, domum revocantur. Apud Regem tamen aliquot Rhæti permanſere: è quibus Florius Taccius & Ioannes Sceccius fortiter ad Ticinum, anno milleſimo quingenteſimo vigeſimo quinto 24. Febr. pugnantes (Rege ipſo etiam capto) occubuere. Petrus etiam de Zuno, de Ardetio dictus, cum aliis ibi captus fuit.

Anno 1525. Pontifex Max. & Veneta Reſp. ex tenore fœderis cum Gallo initi, Helvetiorum & Rhætorum copias conſcri-

ſcribunt : quibus Octavius Sfortia & Io. Iacobus Medicæus duces dati. Hi cùm in ſtatum Mediolani perveniſſent, mox iterum dimiſſi fuêre.

Anno 1526. auſpiciis Confœderatorum Regni Galli, Helvetiorum & Rhætorum cohortes Florentiam uſque proficiſcuntur: ut Clementi VII. ſummo Pont. contra Cæſarianos & Columnenſes, auxilio eſſent.

Anno 1527. Io. Iacobus Medicæus, Principum Confœderatorum Galliæ & Italiæ partibus addictus, ex Rhætis, quibus Dieteganus à Salis præfectus erat; & Vraniis Helvetiis, milite collecto, ducatum Mediolani petit. Antonius de Levâ, Hiſpanus, Cæſarianorum ductor, Mediolano egreſſus, incautos, ſummo mane, ad Carathum, prope flumen Lambrum, obruit & profligat. Medicæus tunc primus in fuga fuit.

Anno 1528. Lautrechius Gallorum primarius dux Neapolim cum Confœderatis infeliciter obſidet: ipſo duce, & majore parte exercitus peſte abſumtis.

Anno 1531. Rhæti Tigurinis auxilia mittunt: quæ ubi in regionem, quæ à caſtris Rhæticis nomen habet, perveniſſent: Quinque Pagici Helvetii, certiores de adventu Rhætorum facti, eos hoc ſtratagemate militari tardant. Ve-

ſtem nempe fecialis Tigurini, ad Capellas interfecti, unum ex ſuis induunt; additis inſuper literis, quaſi à Tigurinis ſcriptis, quibus eis pro auxiliis gratias agerent; ac ne ulteriùs progrederentur, monerent, cum de pace tractetur; quæ mox etiam ſecuta fuit.

Anno 1536. Confœderati, Regi Galliæ inſervituri, Avenionum petunt: ibique ſummam Regis benevolentiam experiuntur.

Anno eodem, cohortes aliquot Rhæticæ, in Ducatum Mediolani, Carolo Cæſari ſervituræ, proficiſcuntur. ſed mox à Magiſtratu revocati, multi ex intenſo frigore in nivibus, cùm montem Aviculam (Adulæ membrum) ſuperare vellent, periere.

Anno 1543. Rex Galliæ cum Confœderatorum copiis, (Rhæticorum ordinum ductores erant, Antonius & Hercules à Salis) inſtante hyeme, ſuis in oppido Landreſii obſeſſis, renitentibus Cæſarianis, commeatum & recentem militem, pro voluntate, immittit: inque Galliam, paucis deſideratis, incolumis revertitur.

Anno 1544. ſtrenuam operam Confœderati Galliæ Regi, copias ducente Franciſco Angujano Borbonio, regii ſanguinis Principe, contra Cæſarianos (quo-

(quorum ductor Alfonſus Davalus, Marchio Vaſti erat) in memorabili illâ pugna ad Ceriſolam, apud Subalpinos, navarunt. Carignianum tunc deditione receptum fuit.

Eodem anno, ad impediendum iratum Cæſarem, totis viribus Pariſios per Campaniam petentem, 20000. Confœderati Regi Galliæ promptè inſerviunt: paulò pòſt pace inter Cæſarem & Galliæ Regem initâ.

Anno 1545. Galliæ Rex, ingenti cum exercitu, terreſtri itinere, (cum Anglicana claſſis maris oram legeret) Boloniam, ſuperiore anno ab Anglis ereptam, petit; duodecim cohortes Rhæticas, duce Antonio à Salis, ſecum ducens; cumque urbis capiendæ ob frigus intenſum ſpes non eſſet; propugnaculum fortiſſimum, ad excurſiones Anglorũ prohibendas, erigit. Sed mox anno ſequente pacis conditionibus, urbs Gallo reſtituenda obligatur.

Anno 1553. Rex Galliæ cum Confœderatorum exercitu, Cæſaris irruptiones in Picardiam avertit.

Anno 1554. Rhætorum 3000. ductore Antonio à Salis, in Italia, Henrico II. Galliæ Regi militant: qui Senenſes in libertate aſſerta cõſervare cupiebat. His Papa Iulius III. Imperator Carolus, & Coſ-

Coſmus Dux Hetruriæ, copias ſuas ſub Io. Iacobo Medicæo, belli duce, oppo-nunt. Venitur ad prælium, 1. Aug. intra Marcianum, Lucinianum & Folianum, in Valliculâ, ubi foſſa erat, quæ aquam pluvialem colligebat, & in proximum flumen Chianam deferebat, noſtro exer-citui ſummo impedimento: 3000. Rhę-ti (in quorum acie Furcovallius, cele-bris Gallicæ militiæ dux, pugnabat; illiſ-que poſt fugam equitum, Petrus Stroz-zius, Florentinus, exul, & Gallici exerci-tus dux, virtutem eorum admiratus im-miſcebat) unà cum Aquitanis, fortiter hoſti jam fugam cogitanti, reſtitere. De-ſtituti autem tormentis bellicis majori-bus, (quę Folianum & Lucinianum ver-ſus præmiſerant) & auxiliari equitatu peditatuque Italico, qui fugam ſtatim ab initio pugnæ, (ex compoſito, ut cre-debatur, cum hoſte) arripuerat; victi ſunt. Ex Rhætis ductoribus, & primis militibus occubuere ferè omnes. Anto-nius à Salis, ordinum primarius dux, Iacobus à Saxo, & Martinus Belinus, exorto pridiè inter Rhætorum & Italo-rum gregarios milites tumultu, cum ſe interponere vellent, ab Italis ſcloppetis diſploſis ſauciati, ſequente nocte moriũ-tur. In prælio ipſo, ex ducibus cecidere, Martinus à Capaulo, proceritate, qua

omnes

omnes ſympatriotas ſuperabat, maximè conſpicuus; Ambroſius à Monte; Bartholomæus Iacobus Stampa; Volgangus Salettus; Ioannes Gulerus, Ioannis ſenioris filius; Io. Iacobus Finerius; & Ioannes, Lucii filius, Gugelbergius à Mooſs. Ex præcipuis militibus, Iacobus à Schovenſtein; Gaudentius & Fortunatus à Planta; Martinus Cramerus; Ioannes Schegius; Rudolphus Matthias, longâ militiâ clarus; Florius Sprecherus; Ambroſius Lieta; Bartholomæus Iegenus; Ioannes Muntſchius Bergunienſis; Antonius Trojanus Routſchius; Adamus Graſſius Cernetienſis; alii multi capti; & à Medicæo, dato inſuper viatico, domum liberi remiſſi ſunt.

Anno 1555. Gallorum exercitus, Confœderatorum auxilio, Vlpianum in Pedemontio expugnat.

Anno 1557. Galliæ Rex, per Franciſcum, Ducem Guiſium, qui Confœderatos in exercitu ſuo habebat, Paulo IV. Pontif. contra Hiſpanos, quos Albæ dux ducebat, in Italia belligeranti, ſuppetias mittit.

Anno 1558. idem Galliæ Rex, auxilio Confœderatorum (in quibus Rhæticarum cohortum Chiliarcha, Rudolphus à Schovenſtein erat) ante 211. an-

nos amiſſam urbem Caletum, ab Anglis recuperat.

Anno 1562. Confœderati, Carolo IX. Galliæ Regi, auxilio profecti, in prælio ad Plovillam, vicum apud Druydas, ita viriliter ſe geſſere, ut etiam ab hoſtibus conſtantiæ & fortitudinis bellicæ laudem meriti fuerint. Gallicus quidem atque Germanicus Proteſtantium equitatus, magna tunc vi in Confœderatorum phalangem impreſſionem fecit; & pleroſque ex primariis Centurionibus concidit: hi nihilominus tertiâ vice aciem ſuam reſtaurarunt, & ordines conſervarunt.

Anno 1567. à Carolo, Galliæ Rege, iterum vocati, eumque tutati ſunt: prælioque ad S. Dionyſium, prope Lutetiam, commiſſo; biennio poſtea in Gallia perſeverarunt, & Regis ſigna ſunt ſecuti.

Anno 1569. ad Baſſacum & Montconturum pugnatum fuit: ubi Regius exercitus victoriam reportavit.

Anno 1574. prope Diam, Delphinatus oppidum, Helvetiorum & Rhætorum aliquot cohortes, Regis Galliæ partes ſecuti, à Domino de Monbruno, Proteſtantium ibi duce, ex inopinato, loco anguſto, opprimuntur, ac cæduntur.

Anno 1585. Rex Galliæ, Henricus III.

Con-

Confœderatorum copiis, contra Henricum II. Navarræ Regem in Aquitaniâ uſus eſt.

Anno 1587. auſpiciis Henrici II. Navarræ Regis 15000 Helvetiorum & Rhętorum Evangelicorum, ſub Clarevantio Gallo, militare cupientes, morbis & inſidiis pleriq; abſumpti ſunt; neque ad exercitum Navarræi pervenire potuerunt: reliquis, impetrato à Galliæ Rege libero tranſitu, in patriam reverſis.

Anno 1588. Henricus III. Galliæ Rex, inſidiis Ligæ, (ita Vnionem rebelles ſubditi, contra regium ſanguinem initam, vocabant) Pariſiis fermè oppreſſus, anno ſequente exercitum ex Confœderatis conſcribit. Rhæticarum tùm cohortium dux primarius erat Rudolphus à Schovenſtein: in cujus demortui locum ſucceſſit Hartmannus ab Hartmannis, Eques auratus.

Rege autē à Monacho nefariè perempto, ad Coronam Galliæ legitimè vocatus fuit Henricus Borbonius, Navarræ Rex, qui Henrico tertio, contra Ligam, auxilio priùs venerat: poſthac Quartus hujus nominis dicendus. Hic animo intrepido rem & regnum eſt aggreſſus: annoque 1590. ſequente, memorabili prælio cum exercitu ſuo, in quo noſtri Confœderati erant, hoſtes ſuos, quos Carolus

Lotℏ

Lotharingus, Dux Maynius, magno numero ducebat ad Iurium, prope fanum Druydum, feliciter vicit, & plurima oppida recepit.

Anno 1593. idem Gallię & Navarrę Rex, ad compeſcendos in totũ rebelles Ligiſtas, & Hiſpanos ex Gallia expellendos, Confœderatorũ copias novas conduxit.

Anno 1600. pugnatum fuit in Flandria, intra Neoportum & Oſtendam: ubi Confœderatorum cohortes aliquot ſub auſpiciis Principis Mauritii, Comitis à Naſſau, & Ordinum unitarum provinciarum Belgicarum ſummi ducis, contra Albertum, Auſtriæ Archiducem, militarunt; & à Principe Mauritio victore laudem præmiaque reportarunt: inter quos Chriſtianus Iuonius à SontioRhætus, in medio hoſtium interfectorũ, tredecim vulneribus ſaucius repertus, & ſanitati reſtitũtus, cohorti poſtea præfectus, in defenſione Oſtendæ, triẽnio pòſt, ſtrenuè pugnãdo occubuit.

Anno 1610. Henricus IV. Galliæ & Navarræ Rex, Magnus digno cognomine dictus, Confœderatorum copias iterum in Galliam evocat: quo nefariè & proditoriè (heu facinus!) per Franciſcum Ravilliacum occiſo, illæ in Ducatum Iuliacenſem, favore Brandenburgici & Neoburgici Principum, mittuntur:

tuntur: Iuliaque urbs cum reliquo toto Ducatu capitur.

Anno 1614. Ludovicus 13. Galliæ & Navarræ Rex, Henrici Magni filius, cum matre Regina Maria Regente, exercitum ex Confœderatis in Galliam conſcribit: Rege mox, annum 14. ingreſſo, majorenni ab Ordinibus declarato, regnique habenas moderante.

Anno ſequente, Rex idem, iiſdem copiis uſus eſt ad ſedandas turbas, à quibuſdam Regni Principibus excitatas.

Anno 1615. bello inter Venetos & Sengianos, Liburniæ populos (vulgo Vſcochi dicuntur) ſub Ferdinandi, Archiducis Auſtriæ & Carinthiæ, tutela degentes, magis magiſque exardeſcente, multi ex Rhętica & Helvetica juventute (etiam contra ſevera Magiſtratus edicta) Venetorum partes ſequuntur: quorum aliqui Heſperiæ urbibus, quæ ditionis ſunt Venetorum, præſidio dati; alii ulterius profecti. Veneti interim Rhætos de renovando fœdere ſolicitant; quo ſucceſſu, tempus docebit.

Multi præterea ex Rhętis noſtris, pręſertim Nobilibus, auſpiciis Caroli V. Ferdinandi, Maximiliani II. Rudolphi II. Romanorum Imperatorum, & aliorum Principum in Germania, Italia, Vngaria, & aliis locis ſumma cum lau-

de militarunt; atque etiam Ordinum ductores aliqui fuerunt, & ſecretioribus conſiliis adhibiti. Quoniam autem illi non integras Rhæticas cohortes, ſed plerunque Germanicas, duxere: ne aliis famam præripere velle videar; ulteriore narratione nunc ſuperſedebo.

LIBER VI.

FOEDERIBVS, & inde dependentibus, utpote generali & particulari juſtitiæ adminiſtrandæ rationi, conventuum publicorum (ubi res forenſes ſubditorum etiam tractantur) aliarumque conſtitutionum & judiciorum formæ & modo, liber hic dicatus eſt. Fœderum autem, uniuſcujuſque inter ſe, vel unius cum alterutro, aut omnium trium ſimul, ut etiam cum vicinis Helvetiis, ad omnem æternitatem initorum, argumentum ſummarium (quoniam omnia articulatim enarrare inſtitutum noſtrum non fert) hoc eſt: Vt omnis pietas, juſtitia, ſynceritas & fraternus amor, inter eos perpetuo regnet; ad tuendam libertatem communem, jura item & privilegia, generalia & ſpecialia. Confœderati ſibi auxilio & conſilio mutuo ſint; omnemque vim & injuriam

riam unitis viribus repellant. Commeatus & commerciorum exercitium liberum & abſque impedimento inter eos vigeat. Controverſiæ ex æquo, & certa juris, ac in fœderibus præſcripta forma, (prout latius infra dicetur) inter eos decidantur.

Hæc itaque nunc præcipua, ſucceſſivo & ſtrictiſſimo ordine enarrabimus.

Griſæi ergo, ut in ejuſdem fœderis deſcriptione fuſius diximus, ex primis fuere, qui ſe per Dominia & Communitates conjunxerunt.

Anno 1424. medio menſis Martii, Troni, celebre illorum fœdus ſcriptis exaratum eſt.

Cathedrales aliquæ Communitates, circa Annum 1400. & poſtea 1419. ſe certa formula invicem obſtrinxerunt.

Anno 1425. Ilantii aliquæ communitates ex Cathedralibus, nempe Supraſaxum, Vatium, Averſa, Bivium, Bergunnium, Furſtenovum, Griſæo fœderi ſe jungunt.

Anno 1428. Fridericus Comes à Tockenburg, qui Decem-Iuriſdictiones tenebat, ſe ad viginti annos, cum Engadinenſibus inferioribus, à Ponte alto ad vallem Taſnam, & claro Conrado Planta Cernetienſi, fœdere obligavit.

Decem-Iuriſdictionum homines ſul

Vatienſibus & Toggenburgiis, uniti vixere. Extincto autem Friderico, Comite Toggenburgi, hujus proſapiæ ultimo, cum hæreditas ejus varie diſtrahi videretur, Anno 1436. die Veneris ante feſtum corporis Domini, fœdus perpetuum inivere.

Subſequenter Decem-Iuriſdictiones cum Cathedralibus, Anno 1450. Curiæ, & paulo poſt cum Griſæis, Anno 1471. die Iovis ante feſtum Conceptionis D. Virginis, menſe Martio, ſe junxere: de quibus omnibus ſuæ fœderales extant literæ.

Eodem anno 1471. omnia tria fœdera indiſſolubili nodo, diplomate ſuper ea re confecto, in perpetuum ſe colligavere, in loco Bellfortenſis juriſdictionis, Vatzerolo dicto.

Anno 1524. in feſto divi Matthæi, & Anno 1544. fœdus illud juratum ampliori forma comprehenſum, ac ſingulis duodecim annis ut renovetur, præceptum eſt.

Epiſcopis porro Curienſibus, & Cathedralibus, ac Griſæis, cum aliquibus Helvetiorum pagis, uti confinibus, antiquæ conventiones fuere. Sic etiam Decem-Iuriſdictiones, cum Sarunetibus vicinis, à longo tempore, pacta conventionalia habuere.

Anno

Anno 1282. Fridericus, è Comitum Montifortium familia, Epiſcopus Curienſis, fœdus cum Petro Epiſcopo Sedunenſi iniit.

Anno 1400. Ioannes, Abbas Deſertinenſis, cum Capitulo & Communitatibus Abbatiæ; Vldericus Brunus, Baro Rhætii, cum filiis, Ioanne, Henrico & Vlderico; Albertus à Saxo; Ioannes & Donatus fratres, Barones Miſauci, Leguntinæ Vallis & Foveæ, pro ſe, & ſuis hominibus; & homines de Valle Rheni; cum Miniſtrale; & hominibus de Glarona, perpetuum fœdus ſanciunt.

Anno 1402. pax & unio fit, inter Epiſcopum Hartmannum, & ejus Cathedrales, ex una; & Glaronam, Suitiam, homines de Agria & Entlibuoch, ex altera parte.

Paulo poſt, Anno 1407. cum eiſdem Glaronenſibus & Vraniis, pacta prius inita, Griſæi ampliando confirmant.

Anno 1419. Ioannes Abundius, Naſo dictus, Epiſcopus Curienſis, cum Capitulo ſuo, fœdus & Civitatis jus apud Tigurinos, per quinquaginta & unum annos, iniit.

Anno 1437. poſt mortem Friderici, Comitis à Tockéburg, Sarunetes fœdus cum civitate Curienſi, & multis Communitatib⁹ ex tribus fœderibus, fecere.

Anno 1497. in feſto Ioannis Baptiſtæ, Tiguri, cum ſeptem veteribus Helvetiæ pagis, Tiguro, Lucerna, Vrania, Suitia, Vndervaldia, Tugio, & Glarona, ſe fœdus Griſæum jungit perpetuo.

Anno 1498. Tiguri in feſto Luciæ, fœdus Cathedrale cum iiſdem ſeptem pagis, & iiſdem fere, uti priores, conditionibus, perpetuum fœdus init: & abinde Rhęti omnes à toto fœdere Helvetico, Confœderatorum nomine appellati, & mutuo amore & auxilio ſe invicem amplexi ſunt.

Anno 1590. Decem-Iuriſdictionum fœdus, cum Tigurinis & Glaronenſibus, (uti cætera duo fœdera juncta erant) amplo fœdere, in perpetuum ſe jungit.

Anno 1600. tria Rhætorum fœdera, cum vicinis Valeſianis, perpetuum fœdus, decimo quinto quoque anno renovandum, feriunt.

Anno 1602. cum Ampliſſima urbe Berna, iidem æternum fœdus pangunt.

Fœdera vero, & pacis conditiones, quas Rhæti noſtri cum Principibus habent, ſequentis ſunt tenoris.

Inimicitiæ, contentiones & diſſidia, ſi quæ fuerint, per pacis vigorem radicitus exſtirpantur. Amicitia ſincera & non ſimulata initur. In hoſtibus arcen-

dis

dis & petendis auxilia mutua,& certus militum numerus, promittitur. Stipendia & penſiones certæ à Principibus penduntur. Commeatus & mercimonia tuta & libera ſunt. Controverſiæ jure & judicio (cujus certa forma traditur) diſceptantur. Et hæc generaliora ſunt.

Anno 1478. Helvetiorum fœdus, Sixtus quartus, Pontifex Maximus, ambiit & obtinuit; ac Rhætorum amicitiam magni fecit. Succeſſores ejus, ad Iulium ſecundum in eadem perſeverârunt.

Hic denuo Anno 1510. opera Matthæi Schineri, Cardinalis & Epiſcopi Sedunenſis, cum Helvetiis & Rhætis, ad certum tempus, fœdus iniit; & eorum, uti ſuo loco diximus, opera uſus eſt: quapropter eos titulo Defenſorum Eccleſiæ ornavit, & vexilla nova Rhætis tria donavit; Vniverſæ autem genti Helveticæ & Rhæticæ, duo majora vexilla, pileum, (libertatis ſignum) ac gladium, dono dedit.

Cum ſucceſſore, Leone decimo, fœdus continuatũ fuit; quo extincto, cum reliquis in Pontificatu ſucceſſoribus, nulla Rhætorum fœdera extant.

Gallorum Regum primus fuit Carolus ſeptimus, qui ſe Helvetiis junxit, Pariſiis, Anno 1453, 4. April.

Anno 1463. 27. Novembr. Abbevillæ, hanc ſanctionem confirmavit filius ejus, Ludovicus undecimus, patris in regno ſucceſſor.

Hic Anno 1444. Helvetiorum virtutem, cum adhuc Delphinus eſſet, in memorabili prælio, prope Baſileam, expertus erat: quorum opera, ad reſiſtendum Carolo Burgundiæ Duci, etiam uſus eſt.

Anno 1474. cum eis, eorumque ſociis, articulos fœderis ampliores iniit: qui cum omnibus ejus ſucceſſoribus hactenus continuati ſunt.

Anno 1484. cum Carolo filio, & ſucceſſore, renovatum eſt hoc fœdus.

Anno 1499. cum Ludovico XII. idem ad decennium initum eſt.

Anno 1508. 24. Iunii, idem Rex cum Rhætis illud Cremonæ renovavit.

Anno 1516. Friburgi, prid. Calend. Decembris, Franciſcus primus, Ludovici gener, & in regno ſucceſſor, Pacis perpetuæ (ut vocant) cum Helvetiis & ſociis conditiones & pacta iniit.

Anno 1521. 7. Maji, Lucernæ, Helvetii (Tigurinis exceptis) ut & fœdus Griſæum, cum Franciſco, Galliæ Rege, fœdus iniere.

Anno vero 1523. 5. Februarii, Curiæ Rhætorum, fœdus Cathedrale & Decem.

cem-Iuriſdictionum, in illud etiam ingreſſi ſunt. Tunc Rex Galliæ omni prætentioni, quam ſuper Triumpilinos habebat, renuntiavit: inter alia, 3000. Francicas libras cuilibet fœderi, 2000. videlicet ex vigore pacis perpetuæ, & 1000. ex fœdere inito, Abbati Diſertino 100. aureos, quotannis pendit, & ita ſucceſſores quoque continuarunt.

Anno 1549. Henricus II. Franciſci filius, illud renovavit. Huic cum duobus ante annis, initio nempe regni ſui, filia nata eſſet; Helvetiorum & Rhætorum Legatos, ſponſores pro ea in ſacro baptiſmate habere voluit, eoſque ſummo amore & liberalitate complexus eſt.

Anno 1564. Carolus nonus, & Anno 1582. Henricus tertius, Henrici ſecundi filii, & Reges Galliæ, uti etiam poſtea, Anno 1602. Henricus quartus, Galliæ & Navarræ Rex, (qui Delphinum filium, & ſucceſſorem, eidem ſimul incluſit) illud renovarunt.

Inter ſereniſſimam Domum Auſtriacam, Comitatus Tirolenſis poſſeſſorem, & Epiſcopum Curienſem, ejuſque Cathedrales, ut diverſa diſſidia; ſic multæ contra pacis conditiones fuere: quarum ſequentes ſunt præcipuæ.

Anno 1471. inter Sigiſmundum Ar-

chiducem Auſtriæ, & Ortliebum Baronem à Brandis, Epiſcopum Curienſem, & Cathedrales, pacta, quæ non diu duravere, ſunt inita.

Anno 1499. Baſileæ, 22 Septembris, poſt Suevicum bellum, inter Cæſarem Maximilianum, Helvetios ac Rhætos, eorumque ſocios, pax, per Galeatium Vice-Comitem, Ludovici Mariæ Sfortiæ, Mediolani Ducis, Legatum, conſtituta fuit.

Anno 1500. idem Cæſar, fœdus hæreditarium, ad viginti annos, cum Paulo Epiſcopo Curienſi, & tribus Rhætiæ fœderibus, percuſſit.

Anno 1518. 15. Decembris, illud fœdus nondum finitum, ad perpetuum optimus Imperator & Princeps renovavit: quo, ex dominiis ſereniſſimæ Auſtriacæ domus, Comitatus Tirolenſis, & quatuor dominia cis montem Arulam, nempe Velcurianum, Brigantinum, Hocheneck, & Pludonenſe; ex altera parte, Epiſcopus Curienſis, & Rhæti trium fœderum, cum ſuis ditionibus, comprehenduntur. Inter alia pacta, etiam hoc eſt: quod cuilibet fœderi ducentos florenos Rhenenſes quotannis dat. Hoc inter ſereniſſimos Auſtriæ Duces & Rhætos, hactenus inviolabiliter obſervatum fuit.

Anno 1534. 23. Ianuarii, cum quædam diſſenſiones, inter Domum Auſtriacam, ceu Comites Tirolis, & Rhætos aliquos, ortæ eſſent, illæ amice, cum Ferdinando Romanorum Rege, Tirolis Comite, deciſæ fuere.

Poſſeſſoribus Status Mediolani, ab antiquo cum aliquibus Communitatibus fœderis Griſæi & Cathedralibus, tanquam vicinis, certæ capitulationes (uti vocant) fuere. Primo cum Vice-Comitibus: poſtea, Anno 1466. cum Galeatio Maria Sfortia Duce; & ſubſequenter cum ejus filio, Ioanne Galeatio Maria, & Matre Bona, cæteriſque ex familia Sfortiade ſucceſſoribus. Vnde Maximilianus & Franciſcus ſecundus, Ludovici filii, ab Helvetiis & Rhætis, Ducatui bis ſunt reſtituti.

Anno 1531. 7. Maji, cum Franciſco ſecundo Sfortia, Rhæti & Helvetii, de amicitia mutua colenda, & Ioanne Iacobo Medicæo Muſſii Caſtellano, repellendo, (uti ſuo loco fuſius diximus) certa pacta & conditiones iniverunt.

Inter sereniſſimam Rempublicam Venetam & Rhæticam ſemper, tum propter vicinitatem, & Reipublicæ affinitatem; tum etiam quod Rhæti eorum auſpiciis aliquando militaverint, ſincera amicitia viguit: proinde etiam

certæ conventiones inter eas ſunt tractatæ.

Anno 1579. menſe Auguſto, in Venetiarum Civitate, certæ capitulationes, propter bannitos, & propter commercia, ac mercatorum noſtrorum, qui eo armenta ducebant, à teloniis exemptionem, ſancitæ ſunt.

Anno 1582. conſimiles propter liberam armorum in dominio Veneto geſtandorum licentiam, & telonium in Domo Germanica Venetiis cum certa moderatione à noſtris ſolvendum, initæ fuere.

Anno vero 1603. menſe Auguſto, in Comitiis publicis Davoſii fœdus ad decennium cum Venetis pactum fuit: quo, præter alia, Veneti, cuilibet Rhætorum fœderi, quotannis 1200. coronatos Venetos, & tribus fœderibus communiter ſexaginta ſcloppeta, quas muſcetas vocant, contribuerunt.

Anno 1616. hoc fœdus renovandum conditionibus amplioribus tractatur.

Fœdera paucis abſolvimus: proximũ nunc eſt, ut juſtitiæ adminiſtrandę formam ſtricto etiam calamo tradamus.

In capitalibus ſeu criminalibus ergo, hunc ordinem ſervari videmus: ut perſona detenta, (ad cujus capturam & inquiſitionem, nonniſi legitimis præcedentibus

dentibus indiciis proceditur) poſtquam totus proceſſus, tam in examine de plano, quam rigido & quæſtionali, ſecundum facti exigétiam eſt finitus,(id quod brevi temporis ſpatio plerumque fit)publicè univerſo populo, cuſtodia adhibita, proponatur; & ibidem à Fiſcalibus, coram conſeſſu judicum, ſub dio congregato, (qui conſtans ex peritioribus juriſdictionis illius, numerum tricenarium nunquam excedit) actio,cum ſuccincta totius proceſſus offenſivi enarratione, per unum ex jus-dicentium numero, ad hoc delectum, inſtituatur. ReoCuratores poſtulati,ut vocant,dantur: qui una cum conſanguineis rei, ſi qui ſunt, Advocatum ſeu Procuratorem ex eodem conſeſſu ſibi aſſumunt: per quem dein defenſiones accuſati proponuntur. Maturè itaque proceſſu toto, offenſivo & defenſivo, cum ſuis circumſtantiis perpenſo, ſecundum reſultantia, juraque patria & Cæſarea,fertur judicium; quod executioni mandatur. ſubinde etiam rigor in caſibus favorabilibus, pro interceſſione & deprecatione, prout ubivis locorum eſt conſuetum, contemperatur.

In Civilibus, judicium in omnibus ferme locis ex Præſide, & quatuordecim Aſſeſſoribus conſtat. Matrimoniali

lia, pauciores in pleriſque locis aſſeſſores (quales in toto fœdere Decem-Iuriſdi-ctionum, in qualibet juriſdictione, ſeptem cum Præſide ſunt) dirimere ſolent: Parochos tamen, uti juris Eccleſiaſtici peritos, plerumque conſulunt.

Habet præterea quælibet juriſdictio ſuum Scribam, Apparitorem, Quæſtorem & Aedilem. ſuccincte pariter & ſummarie proceditur.

Audita utraque parte in voce, per Procuratores ſuos, ex Aſſeſſorum numero ſumptos; ſcripturis ſimul & teſtibus, ſi qui ſint, cæteriſque partium juribus, qua fieri poteſt, diligentia ponderatis, ad ſententiam deſcenditur, ita ut fere ſemper eodem die, ſi pars utraq; parata accedat, (unus enim vel alter probationis & defenſionis terminus nemini negatur) principium & finis liti detur.

Atque ut trina fœdera & quodlibet eorum ſeorſim, certas ſuas habent conſtitutiones: ſic una fere quæque Communitas ſeu juriſdictio, ſua habet ſcriptis comprehenſa ſtatuta: quæ in adminiſtrandis rebus ſuis diligenter obſervat. Verum non multum illa inter ſe differunt: & ad eundem ſcopum, ſalutem nempe populi, tendunt.

Cæterum æquas conſuetudines, uſu approbatas, pro legibus recipiunt; & mira

mira dexteritate (etſi literis non omnes ſint exculti) ſua ferunt judicia. Perſonarum & munerum acceptatio eſt nulla.

Appellationes in fœdere Griſæo, quolibet feſto D. Georgii, Troni (uti ſuo loco memoravimus) à Deputatis audiuntur. In Cathedrali, extra juriſdictionem magnam, raræ ſunt appellationes: ſi quæ tamen ſint; plerumque ad proximam juriſdictionem deferuntur.

In fœdere Decem-Iuriſdictionũ ſunt nullæ; (exceptis Majævillanis; ut ſuo loco dicemus:) ſolentque ſubinde aliqua graviora ad fœdus pro conſultatione deferri. Si tamen nova reperiantur & reſultent jura, ita ut actio redintegrari poſſit, in integrum partes, per totam Rhætiam, reſtituuntur. Sic litium diſpendia, & mala inde provenientia, vitantur. Cuilibet enim jus-dicenti, plerumque quarta pars aurei, pro ſymbolo ſolvendo, per integrum diem, (quo plures feruntur ſententiæ) loco mercedis contingere ſolet: ſicque vera amicitia conſervatur.

Quod ſi cõtroverſia aliqua inter tria fœdera oriatur: ex quolibet fœdere tres aut quatuor judices deliguntur, hi ſoluti juramento, quo ſuo fœderi obſtricti ſunt, cauſam vel amice componunt; vel ex æquo & bono dijudicant: Si paria

fuerint ſuffragia: Arbiter, communibus trium fœderum ſuffragiis, eligitur. Sin vero inter duo fœdera lis oriatur: ad tertium fœdus eam deferunt: quod judicium utrique parti æquum conſtituit, litemque dirimit. Si denique duo fœdera contra tertium in judicio procedere velint: ſex judices plerumque ex parte actrice, nempe duobus fœderibus, ſecernuntur; & ex tertio fœdere reo, totidem nominantur, qui ſi votorum paritate cauſam dirimere non valeant, trium fœderum ſuffragiis Arbiter deligitur.

Dato etiam caſu, quod Conventus ſeu Communitas aliqua controverſiam habeat cum ipſis fœderibus, vel cũ uno tantum: tres, quatuorve ex ſingulis fœderibus, aut eo cum quo res eſt, nominantur. Et in his enarratis, judices etiam à juramento, quo fœderibus obſtricti ſunt, relaxationem habent.

Vbi vero diverſorum fœderum Conventus ſeu Communitates inter ſe contendũt: Senatus trium fœderum, ex cæteris neutralibus Cõmunitatibus judices conſtituit. Sin duæ jurisdictiones ejuſdẽ fœderis, controverſiam aliquam habeant, judicio proximæ Communitatis in eodem fœdere utuntur, partiſque reæ eſt, eam ex duabus proximis eligere.

Contro-

Controverſiæ vero, ſi quæ inter noſtrũ populum Rhæticum, & confœderatos Helvetios, oriuntur, amicabili & æquo judicio, tribus plerunque ab utraque parte conſtitutis judicibus, (quibus diſcrepantibus, ſeptimus à parte rea, ex actricis ditione, nominatur) diſceptantur.

Nec diſſimilia ſunt judicia, quibus lites, ſi quæ naſcuntur cum Chriſtianiſſimis Galliæ Regibus, Sereniſſimis Auſtriæ Principibus, Comitibus Tirolis, & aliis confœderatis Principibus, dirimuntur; ubi non armis & Marte; ſed egregia juris forma, decertatur.

Apud omnes autem generalis juris regula, ut actor in litibus particularibus rei forum ſequatur, trita & recepta eſt.

Aggredimur jam etiam Comitiorum & Conventuum publicorum formam, quibus ea, quæ ad totius gentis Rempublicam pertinent, (qualia ſunt de pace & bello, de fœderibus, de legationibus, de legibus & edictis patriæ) tractantur: & horum conventuum primus Ilantii; (quod oppidum fœderis Griſæi eſt) ſecundus Curiæ: tertius rurſum Ilantii; quartus iterum Curiæ; & quintus Davoſii, celebratur.

Verum ſingulis annis (ex tenore Reformationis, Anno 1613. inſtitutæ) in

feſto Ioannis Baptiſtæ, generalia Comitia, [*Bundtstag*] recipiendis rationibus ab Officialibus Præfecturarum (quibus etiam biennio quoque novis electis, in publicis Comitiis, juramentum, de legitime & juſte adminiſtrando officio, deque obſervatione decretorum & ſtatutorum, ac fideli ratione reddenda, defertur) ſubditorumque gravaminibus & appellationibus audiendis, aliiſque rebus publicis, pro re nata, cognoſcendis, habentur.

Gravamina à Cauſidicis, qui illuc magno numero confluunt, coram Senatu proponuntur: & ab Oratoribus ex æquo & bono, ſecundum ſtatuta ſubditis lata, & optima recepta jura ac conſuetudines, feliciter, & promptè deciduntur. Ex hiſce Comitiis, ut & biennalibus, tertium quodque Davoſii celebratur; Dominiis enim acquiſitis & acquirendis, cum eorum juribus, acceſſoriis & emolumentis, tria fœdera, æquis portionibus (ex tenore literarum fœderis) fruuntur.

His & ſuperius enumeratis Comitiis, ex Griſæo, viginti octo; ex Cathedrali, viginti quatuor; ex Decem. Iuriſdictionum fœdere, quindecim legati, ſeu Oratores, una cum Cancellario & Apparitore cujuſque fœderis, conveniunt.

Præſes

Præſes illius fœderis, ubi conventus celebratur, poſtquam conſidere omnes; ſalutatis aliis, & de ſe ex more pauca præfatus, exponit quid proximo conventu legati in receſſibus deliberandum acceperint: ſique aliæ ſenatus habendi cauſæ ſint, eas ſimiliter ſuccincte proponit. Ordine poſtea ab eodem Præſide rogati, ſinguli ſenatores ſeu legati, non proprio arbitratu, ſed mandato ſuæ quiſque Communitatis ſeu juriſdictionis, ſententiam, ſcriptis plerumque comprehenſam, (*Inſtructionem* vocant) dicunt, & ad eandem acta referunt. Atque eo, quod major Senatus pars decreverit, reliqui tenentur. Extrema autem provocatio, eſt à Senatu ad Communitates. Ac tum cauſæ in ſingulis Communitatibus proponuntur: quarum ſententiæ, in ſcriptis relatæ, colliguntur.

Frequentiora autem ſunt Subcomitia (*Beytag* vulgo dicta.) Hi conventus plerumque Curiæ celebrantur: ibique præcipui tantum Magiſtratus, Præſides ſeu Capita (ut vocant) trium Fœderum, conveniunt, ſubinde etiam, pro gravitate rerum tractandarum, alii ex ſingulis Fœderibus convocantur; qui tamen plenam ſtatuendi poteſtatem non habent. Propoſita enim & acta, receſſibus comprehenſa, ſi cujus momenti

ſint, ad Communitates fœderum ſeparatim referuntur: quodque major harum pars ſtatuerit, ratum eſt. Hæc juris paciſque ſtudia ſunt.

Ad diſciplinam militarem, omnes ſponte, & naturali quodam armorum ſtudio, à pueritia ſe aſſuefaciunt. Magiſtratus, ſingulis bienniis, populum armatum luſtrare ſolet: ac quælibet juriſdictio, ſuum militiæ Ducem, Vexillarium, & reliquos officiales, habet.

Legibus omnes arma habere jubentur: quæ, pro facultatum ratione, ſibi comparare, & domi conſervare coguntur. In tractandis ſcloppetis, ſingulis fere feſtis diebus, propoſitis etiam præmiis ſe exercent publice. Armorum genera eadem, quæ Helvetii habere ſolent. Plerique lorica induti, haſtam fraxineam prælongam; alii ſcloppeta majora [*muſchettas*] geſtant. Pauci nunc bipennes ſeu halabardas, aut haſtas tantum, & ſcloppeta minora, [*archibuſos* vocant] portare volunt: & hi caput tamen galea muniunt. Lateri prælongum & latum enſem ſinguli accingunt. Teſſeris albis cuncti, uti etiam galea ejuſdem coloris, plumis exornata, conſpicui comparent. Vexilla cruce alba rectangula inſigniunt: hæc enim omnium Helvetiorum eſt militare ſignum: Tympanis

panis & tibiis utuntur: pulſus & ſonus cum Helvetiis idem eſt. Phalangé ſuam etiam Helvetiorum more, ſi commoditas loci ferat, inſtituunt: & equitatui cum denſatis haſtis, ad formam Erinacei, optime ſe reſiſtere poſſè, in prœliis experti ſunt.

Leges militares (quas *Ordinantiam* vocant) bonas, & æquas habent: & ad harum obſervationem, per ſacramentum militare obſtringuntur. Earum ſumma eſt: ut DEUM timeant & colant, neque ejus ſanctum Nomen in vanum ſumāt: ab omni blaſphemia abſtineant; ebrietatem, fornicationem, & aleam, vitent: Patriæ communis libertatem, leges, & commodum, ad extremum uſque halitum, defendant, & promoveant: Ducibus, & Officialibus militiæ, debitam obedientiam præſtent: nullam ſeditionem excitent: caſtra, ſigna, & ſtationem, nullus abſque venia, deſerat: nec alter alterum ulla injuria, verbi, aut facti laceſcere; aut vetera odia, ſi quæ ſint, renovare, audeat: exortas rixas, quiſque pro viribus, vinculo pacis interpoſito, ſeparet, ac dirimat: lites, ſi quæ oriantur, judices deputati decidant: nec cuiquam prædandi cauſa, ex acie excedere liceat; donec hoſtes prorſus profligati fuerint: poſtea vero, ubi prædan-

di poteſtas facta eſt à Ducibus,quicquid partum fuerit, id omne in publicum conferatur, & viritim diſtribuatur: denique, Eccleſiis, locis ſacris, perſonis Eccleſiaſticis,mulieribus gravidis, virginibus, ſenibus, infantibus, annonam & arma ſubminiſtrantibus, molendinis, piſtrinis, aratris, vitibus, ſegetibus, & arboribus frugiferis, omnes parcant.

Superſunt nobis Rhæticæ Reipublicæ Conſtitutiones, quæ ſecundum incidentes & urgentes caſus ſancitæ fuere, Laconico ſtylo adumbrandæ.

Anno ergo 1500. Rex Galliæ Ludovicus, & Ludovicus Sfortia Mediolani Dux, diſſidentes, & ſuper Mediolani Ducatu pugnantes, Penſionarios ſuos (uti etiam ImperatorMaximilianus primus) ſemper in Rhætia aliquos habebant. Proinde ad cõſervandam libertatem Rhætiæ intactam; aſſiduis quoque B. Nicolai Eremitæ, apud Subſylvanos Helvetios, adhortantibus, ad quem frequens ex Rhætia concurſus erat, moti; communi omnium voto, ſanctio conſtituta fuit: ne cuiquam Rhæto, cujuſcunque generis,gradus aut conditionis, liceret, ſub graviſſima pœna infamiæ,& arbitraria, ulterius judicibus deligendis, ab ullo Principe extero, munera & penſiones (ita enim ſtipendia Princi-

pum

pum vocant) accipere, Conſtitutio hæc, Literarum Penſionalium nomen retinuit.

Anno 1524. Dominica Quaſimodogeniti, certi articuli, propter abſentes, & Curtiſanos,(ut vocantur) ne eis præbendas poſſidere liceret; itemque propter decimas ſunt conſtituti.

Anno 1526. die 13. Ianuarii, celebris diſputatio Ilantii habita fuit,interEvangelicos Reformatos, & Catholicos cum Miſſa, in qua articuli controverſi argute tractati. Ab Evangelicorum parte primas tenebat Iohannes Comander, cum Philippo Salutio. ab altera parte aderat Theodorus Schlegel, vir acutus, Abbas D. Lucii, & Vicarius Epiſcopi, cum D. Bartholomæo à Caſtromuro, Protonotario Apoſtolico, multiſque aliis Canonicis & ſacerdotibus. Poſt illam ſeptem ſacerdotes miſſifici Reformatis ſe addixere. Aliæ, (nempe Anno 1538. Suſii, in Engadina inferiori; Anno 1595. & 1596. Tirani, in Valletelina) etiam in negotio religionis,habitæ ſunt in Rhætia diſputationes;quas hoc libello, cum typis exaratæ ſint, tractare ſuperſedeo.

Eodem anno 1526. in feſto Ioannis Baptiſtæ, certi articuli, numero viginti, inviolabiliter obſervandi, fuere ſanciti.

Summa eorum eſt: Ne Epiſcopus Curienſis, aut quiſquam alius Eccleſiaſtici ordinis, civilem Magiſtratum, & Præfectum ſeu Miniſtralem, Conventui & judicio alicui præponat; ſed populus, ſuos Magiſtratus, propriis ſuffragiis creet: Nec Miniſtri & officiales Epiſcopi, quamdiu illi ſerviunt, Comitiis & Senatui Rhæticæ interſint: Miniſtros Eccleſiarum ſingulæ parochiæ ſibi deligere, ab officio removere, & eis ſtipendia ſolvere poſſint.

Decumas minores nullas poſthac ſolvit Rhætia: majores, ubi jus exigendi eſt, non in agro; ſed collectis vino & frugibus domi; & quidem decimam quintam tantum, alibi etiam minus, ſecundum conventiones, pendunt.

Anno 1530. die Lunæ ante feſtum Purificationis Mariæ: cum tria fœdera Rhætiæ, graves expenſas & jacturam rerum, cum internecione multorum fortium virorum, in oppugnatione civitatis Clavennenſis, præſertim autem obſidione Caſtri ibidem, & bello Dubinenſi, à Ioanne Iacobo Medicæo, & ejus ſocio, Comite Gerardo de Arco, anno 1525. paſſa fuiſſent; Epiſcopus vero, cui antea quarti cujuſque Volturenæ Capitanei & Gubernatoris electio competebat, nec militem, nec commeatum, aut quic-

quicquam de ſuo contribuiſſet: ad certa pacta (quæ ſub ſigillo Ioannis Ebli, Landtammani apud Glaronenſes, deſcripta ſunt) deventum fuit: ut nempe Epiſcopus jus ſuum, quod in Volturena, Comitatu Clavennæ, & Bormio, haberet, tribus fœderibus libere renunciaret. Viciſſim illi, certam pecuniæ ſummam, nempe quolibet anno 1000. libras imperiales illi darent. Hodie itaque, ſingulis bienniis, ex telonio Clavennenſi, ipſi 573. florenos & 6. bacenos, pendunt.

Conſtitutionum transgreſſoribus ſemper ſuæ erant pœnæ; & proinde certa ordinata judicia: quæ deinde, furore populi, ſubinde pluſquamRadamanthea fuere.

Anno 1529. Theodorus Schlegel, Davoſio oriundus, Abbas D. Lucii, in civitate Curienſi, à trium fœderum judicibus, proceſſu longo inſtituto, morti adjudicatus fuit, & capite mulctatus. Criminationis ſumma erat: Quod Ioanni Angelo Medicæo (qui poſtea Pontificatum Romanum adeptus fuit, & Pius quartus vocatus; frater Ioannis Iacobi, Muſſii Caſtellani) favorem, opem & conſilium, in adipiſcendo Epiſcopatu Curienſi, promiſerit: à qua civitate ſedem ſuam Paulus Zieglerus, Epiſcopus

Curienſis, ob articulos ante triennium ſancitos Epiſcopatui præjudiciales, iratus, Furſtenburgum tranſtulerat. Ioannes igitur Angelus, prætextu comitandi ſororem ſuam, quæ Volfio Theodorico ab Alto Amiſio tum nupſerat, Curiam aut Furſtenburgum, in lectica, tanquam valetudinarius, deferendus erat, Epiſcopo vero Paulo, conditio alia digna obtingere debebat. Abbatis autem detentione, omnia detecta & præpedita fuere. Gubernator etiam Valliſtelinæ, Georgius Belinus Davoſianus, Abbatis conſobrinus, qui conſpirationis etiam ſocius putabatur, Zuzium, in Engadinam ſuperiorem, captivus ductus, & rigide examinatus eſt, innocentia vero ejus deprehenſa, liber iterum dimiſſus fuit.

Anno milleſimo quingēteſimo quadrageſimo ſecundo, Curiæ, aliqui Penſionarii, & Regis Galliæ ſtipendiarii, à judicibus ibidem congregatis mulctati fuere, & ad tempus acceſſu Senatus Rhætici, privati.

Sic etiam anno 1550. Davoſii, fœderis Decem-Iuriſdictionū homines convenere. Penſionarios Coronæ Chriſtianiſſimæ graviter mulctavere. Tumultuarius admodum proceſſus erat. Sæviebat populi pars maxime adverſus

Ioannem

Ioannem Gulerum, Davoſianorum Præſidem, & Valentinum à Vazerino, alias Valliſtelinæ Gubernatorem: quaſi qui fœderis Gallici, cum Henrico ſecundo Rege renovati, articulos aliter populo propoſuiſſent, ac Tabulæ ipſæ Confœderationis haberent. Tandem, re tota cognita, interceſſione Helvetiorum & Vlderici Philippi Baronis ab Alto-Saxo, integritas horum & aliorum, pecuniaria mulcta affectorum, perſpecta, ipſique priſtinis dignitatibus reſtituti fuere.

Hoc ipſo anno, die 23. Februarii, judicio fœderis Decem-Iuriſdictionum, reliquis duobus fœderibus inter ſe de præcedentia certantibus, ea Griſæo adjudicata fuit.

Anno 1561. inter alias leges, Ilantii in Comitiis latas, Ordo Ieſuitarum (quorum aliqui, Ponti, in Valletelina, virtute Legati cujuſdam, ſibi ab Antonio Quadrio Equite relicti, ſedem figere volebant) proſcriptus fuit.

Anno 1565. Fortuna Radamanthæorum judiciorum excepit Rodolphum à Salicibus, (poſtea Sacri Romani Imperii Baronem factum; ornamentum Helveticæ & Rhæticæ nobilitatis, in armata, & togata militia, ſplendidiſſimũ) ac alios munerum & penſionum à Principibus exteris acceptarum accuſatos. Iudicii

dicii locus Zuzii erat, in Engadina ſuperiori; hi enim cum inferioribus Engadinis, hoc præcipue judicium exercebant.

*Militiæ Ducis Rudolphi Salicæi, præcipua criminatio erat: quod Venetorum Reipublicæ ſubreptitiis trium fœderum diplomatibus, militem promiſiſſet. Miſere is tortus, purgatiſque tandem ſuppoſitis indiciis, expenſarũ perſolutione, dimiſſus fuit. Gallici etiam Penſionarii mulctati, & omnia in expenſas ſunt converſa.

Eodem anno poſt fata Thomæ Plantæ, Epiſcopi Curienſis, diſcordia nata eſt in electione ſucceſſoris. Beatus à Porta Davoſianus, potioribus Canonicorum ſuffragiis eligitur. Bartholomæus à Salis Prægallus, jam tertio Epiſcopatum ambiens, aliquot Canonicorum vota habet; & ſimul à Communitatibus fœderis Cathedralis expetitur. Res diu multumque acerbe diſputata, tandem conſenſu partium, ad Pontificis Max. judicium defertur: qui pro Beato pronuntiavit. Rhætorum deinde legati eos, anno 1568. amicabili deciſione, ad concordiam deduxere.

Cum in adipiſcendis officiis, tam in patria & Iuriſdictionibus Rhætię, quam apud ſubditos, mira vafrities introducta eſſet; ita ut prehenſationibus, quæ per crebras

crebras comeſſationes, & pecuniæ ac aliorum munerum diſtributiones, fiebant, (*practicas* illi vocant) pleraquè peſſimo uſu adminiſtrarétur;anno 1551. die 24. Ianuarii, ſeverum edictum ſuper ea re à tribus fœderibus, publicatum fuit: uti etiam, ne quis ſeditiones in Communitatibus excitaret: ſed cum hæc temporis progreſſu negligerentur: Anno 1570. die 25. Octobris, in publicis ComitiisDavoſii, eadem,majori ſtudio, & comminatione pœnæ, inhibita fuere: Ne cuiquam,cujuſcunque gradus & conditionis eſſet, liceret, directe nec indirecte, per ſe aut alios, in ambiendo aliquo Officio, ſive Miniſtralis aut Oratoris, ſive Præfecturæ apud ſubditos,vel cujuſcunq; alterius nominis, prece pretiove ullo modo uti;idque ille juramento poſt promotionem ſuam, confirmare valeret.

Anno 1572. Status Rhætiæ noſtræ admodum turbatus fuit. Conradus à Planta, I. V. Doctor,Decanus & Canonicus Curienſis, filius Ioannis à Planta, I. V. Doctoris, & Rhætii Domini, homo ambitioſus, habito conſilio cum Vincentio Quadrio, Equite Pontenſi, Voltureno, & aliis: à ſummo Pontifice, Pio quinto, Anno 1570. Breve Apoſtolicum, fruendi reditibus Eccleſiæ

D. V·

D. Vrſulæ, in Volturena Tilii, ſitæ, obtinuerat: qui reditus, conſenſu Senatus Rhætici, ab aliquibus Nobilibus ex familia Guicciarda exigebantur. Mox, ad majorem corroborationem, eo ipſo anno 1570. prid. Kal. Martii, mittitur ab eodem Pontifice Bulla: qua; Motu (ut ſonabant verba) proprio, non ad alicujus inſtantiam, (ad Nobilem virum Ioannem Plantam, quem Syndicum & Procuratorem ſuum, Epiſtolæ ante miſſæ mentionem faciens, conſtituebat) ut omnia bona in Rhætia, Clavenna, & Volturena, ad Abbatias & Præpoſituras pertinentia, & à perſonis inhabilibus occupata, poſſit recuperare, eaque etiam propriis filiis concedere; judices vult eſſe, Epiſcopum Curienſem & Comenſem, pro placito Syndici: Præterea injungit Patriarchæ Alexandrino & Conſtantienſi ac Baſilienſi Epiſcopis, faciant præmiſſa ab omnibus, quos illa concernant, inviolabiliter obſervari; rebelles & contradictores, per cenſuras, ſententias & pœnas, aliaque opportuna juris & facti remedia, appellatione poſtpoſita, compeſcendo: invocato etiam ab hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachii ſecularis.

Cum rumor ergo, de Brevi Apoſtolico & Bulla, increbreſceret: Papa literas

ras duas mitiores, primas menſe Majo, poſteriores decimo quinto menſis Septembris, exaratas, mittit: in quibus nulla mentio beneficiorum, in Rhætia dominante ſitorum; ſed tantum in Volturena & Clavenna; ſpeciatim, Sanctæ Vrſulæ Tilii & Sanctæ Margaritæ Trixivii, in Volturena, quæ à Monachis ordinis Humiliatorum poſſeſſa fuerant. Interim Anno 1571 Conradus, Decanus & Canonicus, poſſeſſionem Divæ Vrſulæ Tilii adiit.

Res in Subcomitiis agitatur: ubi Dominus Rhætii, Bullam cum literis Papalibus ſupra nominatis, trium fœderum Præſidibus conſignat. Diſceptatur, an Conrado Domini Rhætii filio, an vero Guicciardis, Præpoſitura Tilii relinquenda eſſet? Denique rem Communitatibus proponendam eſſe ſtatuitur. Mox, tumultuante populo, æmulorumque turba conclamante, ſigna Rhætiæ militaria Curiæ convolant. Rhætii Dominus, captivus Curiam ductus, ibidem cuſtoditur: filius Conradus & alii, fuga ſalutem quærunt. In magno plebis furore, judicium conſtituitur: &, poſtquam ille rigidiſſimo torturæ examine diu cruciatus eſſet, prævalentibus ſuffragiis, morti adjudicatur: quam capitis amputatione, menſe Martio, Anno

157[?]

1572. intrepide adiit: vir ſane, qui ſe in functionibus ſuis, in Senatu, & legationibus Rhæticis ac Volturenenſibus, (ubi Vicarius, & ſecundo Capitaneus ac Gubernator fuit) magna cum laude geſſit. Multi proſcribuntur, & bonis plurimi mulctantur.

Necdum horum tumultuum finis. Anno enim ſequente 1573. Thuſciæ, oppido fœderis Griſæi, à congregatis judicibus trium fœderum, electi Officiales Præfecturarum apud ſubditos, quod muneribus & precio eas adepti eſſent, mulctati fuere; majorque pars iis privata. Aliquot etiam ex Rhætis, & ſubditis, in exilium miſere: multos non exigua pecuniæ ſumma condemnavere.

Helvetii confœderati, his & ſuperioribus tumultibus, per Legatos ſuos, ſtrenuam & fidelem operam, in componendis & conciliandis animis, navavere. Tandem eorum opera, hoc eodem anno, defervente jam populi furore, Curiæ in Triclinio Epiſcopatus, judicium aliud, ex trium fœderum aſſeſſoribus, conſtitutum: ubi aliqui ex jus-dicentibus Thuſciæ ante congregatis; ob exceſſus, & proprii lucri ſtudium, caſtigati; plerique, Curiæ & Thuſciæ, ante, ut memoravimus, proſcripti & mulctati,

mulctati, auditis illorum defenſionibus & perſonalibus comparitionibus, patriæ,& priſtinis honoribus ac dignitatibus reſtituti ſuere.

Vt tumultus & furioſus concurſus popularis impoſterum evitarentur, ſuaſu etiam Helvetiorum, ſanctio conſtituta fuit, hoc ipſo 1573. anno, trium fœderum ſigillis (unde *Tabula Trium ſigillorum vocata*) communita: Nempe, ut poſthac non armorum terrore; ſed placida juris forma, omnia decidantur. Si quis ergo in juriſdictione contra avitam libertatem patriæ aliquid commiſiſſe, aut molitus eſſe, aut quovis modo hujuſcemodi crimine contaminatus, deprehenſus fuerit, ab ejus juriſdictionis hominibus judicio præfectis, meritas pœnas recipiat. Si oſcitantia juriſdictionis pateat: fœdus, cui illa annumerata, rem, juris ſervata forma, aggrediatur: & hoc languente, trina tunc fœdera, ne malum creſcat, inultumque maneat, auctoritate ſua ſuprema, provideant. Si aliquis vero alterum injuria, proditæ patriæ libertatis, (frequentiſſima hæc tumultuantium cantilena eſt) aut alio quovis modo inſimulaverit; & in probatione defecerit: ex lege Talionis reus ipſe fiat.

Anno 1575 magni motus intra Enga-

dinos ſuperiores, qui infra & ſupra fontem Merulam ſunt, propter juriſdictionalia, aliaque inde dependentia, excrevere; ita ut fere ad arma deveniſſent: tandem vero Legati Gallici in Rhætia, Helvetiorum, & trium fœderum interceſſione, & juridica deciſione, controverſiæ deciſæ fuerunt.

Publicam novem annorum quietem in Rhætia denuo turbant machinationes Rinaldi Tectoni Mediolanenſis mercatoris; ſed ejus, qui foro ceſſerat. Hic, cum junctis ſibi duobus aliis ejuſdem farinæ ſociis, Ioanne Ambroſio Rubiata, & Carolo Balcono, à Cardinale Carolo Borromęo, Archiepiſcopo Mediolani, & poſtea à Papa Paulo quinto, anno 1610. menſe Novembri, canonizato, (ut fama conſtans erat) adjuti, connivente & aſſentiente Ducatus Mediolani Gubernatore, D. Carolo Taleavia de Aragona, Duce Terræ novæ &c. militem, qua poſſunt tecta ſilentii arte, conſcribere incipiunt; & præſertim ſubditos ad defectionem, & conſpirationé, ſi quos poſſint, ſolicitate ſatagunt: cujus cauſa Gleram, in Triumpilinis Lacus Larii, veniens dictus Ioannes Ambroſius Rubiata, caſu ibidem invento Andrea Morono Sondrienſe, homine plebejo, alioqui ſatis arguto, illi inſtitutũ ſuum aperit;

aperit; & de Volturenenſibus aliquibus, conſpirationis ſociis, gloriatur. Hic magno quodam gaudio, propter religionis ſcilicet Catholicæ propagationẽ, ſe effuſum ſimulat: & ſuo, & aliorum Sondrienſium amicorum ſuorum nomine, tractatui ſubſcribit. Mox amicis ſuis Sondrium ſcribit; ut rem totam Vallisſtelinæ Capitaneo, Rudolpho à Schavvenſtein aperiant: ad quem, ne ſuſpicionem Rubiatæ moveret, ipſe ſcribere non audebat. Hinc benigne à Rubiata, cum plurimis pollicitationibus, dimiſſus, Ioannem Enderlinum Morbenii, & Ioachimum à Iochberg Trahonæ, Prætores, ipſumque etiam Capitaneum adit, ac rem totam aperit, qui veloci calamo Dominis ſuis omnia ſignificant. Statim ſubditi aliqui, de quibus Rubiata ſermones habuerat, Vincentius Maria Quadrius, Vallis Cancellarius, Fabius Quadrius, ambo Pontenſes, & Ioannes Baptiſta Torellus de Villa, una cum ipſo Morono, capiuntur. Torellus, quem Moronus cum Rubiata collocutũ fuiſſe aſſerebat, majoribus proin indiciis aggravatus, menſe Ianuario, Curiæ conſtituto judicio, acriter torquetur. In eadem civitate etiam cuſtodiæ mandantur, Nicolaus Venoſta Groſienſis, Præpoſitus Curienſis, & Vin-

centius Quadrius, ibidem Canonicus, Cancellàrii Vallis filius,qui etiam eodem tempore tortus fuit. Hi omnes tamen abſoluto proceſſu,ordineque judicii ſervato, indicia purgavere: nec infidelitatis aut criminis læſæ Majeſtatis ullo modo rei inventi, abſoluti fuere.

Menſe Novembri, Anno 1584. Cardinalis moritur. Illi nihiloſecius, Cardinalitiæ pecuniæ nervis, ad exſtirpandam (uti vocabant) hæreſin, in Italiæ finibus, deſtinatæ, aliquatenus corroborati, in propoſito ſuo pergunt. Propoſitum autem erat: Vallemtelinam, cum Comitatu Clavennæ deprędari;&, ſi valerent, occupare, omniaque ad Romanæ ſedis obedientiam pertrahere. Res vero aliquamdiu dilata fuit: quod non ſatis inter Gubernatorem, & Cardinalem adhuc vita fruentem, de ſummo militię Duce exercitui proponendo, conveniret: quem uterque ex ſuis habere volebat.

Mox, anno 1585. menſe Februario, milites aliquot confinibus Vallitelinæ appropinquare incipiunt. Inſidiis itaque plane detectis; Rhæti undique ad Clavennam & Volturenam, ſub ſignis ſuis militaribus, convolant. Fœdus Griſæum, Gaudentium à Caſa nova, fœderis Præſidem; Cathedrale, Ioannem

Pave-

Paverium, civitatis Curienſis Prætorem & Capitaneum; Decem-Iuriſdictionum, Florium Sprecherum, Equitem auratum, Davoſianæ regionis Capitaneum, patrem meum; ſummos belli duces elegerant. Gubernator Mediolani ſe noſtris Legatis excuſat: Rinaldum Tectonum cum ſociis, alio etiam prætextu, cum res minus proſpere ceſſiſſet, proſcribit: diligens interim perquiſitio, judicibus à Rhætis ad hoc delegatis, de conſpiratione aut colluſione apud ſubditos ſuos, inſtituta fuit, & certi articuli, quos Clavennates vocant, ab exercitu, circa Reipub. adminiſtrationem, maxime Valliſtelinę, (ut qui officium habuiſſet, eo in poſterum abſtineret) conditi.

Incepta à Tectono & ſociis perficere tentat, anno 1591. Comes Scipio Gambera, Brixienſis, patria patruelis ob cædem exul; ſpe magnorum præmiorum, Gubernationis nempe ipſius Vallis adipiſcendæ, allectus. Hic in Volturena ſe continens, quotidianis literis ſolicitabat, & ſolicitabatur ab Sfondrato, & aliis Cardinalibus, & Romanæ Eccleſiæ devotis Inquiſitoribus; qualis erat ille à Monte Sancto. Tractatus, mox exſequutioni mandandus, miro modo Volturenæ Officialibus, Ioanni Plantæ, Rhætii Domino, & Vallis Gu-

bernatori; Herculi à Salicibus, Tirani Prætori, in cujus juriſdictione Comes degebat, quique proinde primus in cognoſcendis inſidiis fuit; & Antonio à Sonvig, ejuſdem Vallis Vicario, & maleficiorum judici, (omnibus tribus poſtmodum, Anno 1603. auratæ militiæ Equitibus creatis) innoteſcit. Capitur primo Ioannes Maria Lazaronus Tiranenſis, conſpirationis ſocius, & quo pro ſuo ſecretario utebatur Comes: mox ipſe Comes cuſtodiæ datur: aſſcitiſque trium Fœderum Præſidibus, aliiſque ad hoc deputatis, morti adjudicantur. Comes ipſe, gratia facta, menſe Auguſto Tirani decollatus; alter vero, in quatuor partes diſſectus fuit.

Anno 1603. ultima Ianuarii, Curiæ, Reformatio Status Reipublicæ (qui, propter enormes præhenſationes, corruptiones & Practicas, admodum corruptus erat; præſertim in ambiendis Præfecturis apud ſubditos) anno priore cœpta, fuit continuata; Summa rei eſt: ut, quemadmodum ante ſancitum fuerat, omnis corruptela, in electione cujuſque officii, Legationis, aut quocunque alio nomine dici poſſet, ſub graviſſima pœna, vitaretur: Ex officiis & Præfecturis apud ſubditos, æqua diſtributione, cuique Communitati ex quolibet

bet fœdere, legitima ſua portio, obtingeret; ſervata tamen, in Cathedrali, ea diſtributione, prout inter eos jamdudum conventum eſſet: Electio officialium non, ut ante, à Senatu trium Fœderum, in Comitiis publicis, quovis biennio celebratis, fieret; ſed ab ejus juriſdictionis hominibus & populo, cui ſecundum diſtributionem inſtitutam competeret: ſelectis nempe quatuor ex juriſdictione aptioribus, qui provectioris eſſent ætatis, annum nempe viceſimum quintum exceſſiſſent; inter quos ſorte deinde certaretur, ita ut, ſuper quem ea ceciderit, officialis fiat. Qui ſemel officio functus fuerit apud ſubditos, in poſterum non amplius admittatur. Salarium quoque Officialium triplo auctum fuit. Comitia poſthac (ut alibi etiam innuimus) ſingulis annis celebrentur: & Syndicatorum, qui ad ſubditos ſingulis bienniis antea mittebantur, vices ſubeant Legati trium Fœderum, in iiſdemque Comitiis: qui diligentem adminiſtrationis rationem ab Officialibus exigant. Et alia præterea; quæ hic recenſere nimis longum foret. Vt autem hæc obſerventur: Cenſores eligantur, qui transgreſſores pro meritis caſtigent. Ad puniendos maxime exceſſus Officialium, (uti conſue-

tum eſt ſubinde, poſt leges latas, ad ſumptuum compenſationem) Iudices trium Fœderum conveniant. Sic variam ibi cenſuram varii ſubjere.

Eodem anno 1603. D. Petrus Henriquez Azevedo, Comes Fontium, pro Rege Hiſpaniæ Ducatus Mediolani Gubernator, & Capitaneus generalis in Italia, Rhæticæ noſtræ genti (quæ ſe aliis quidem fœdere, ſuo autem Regi hactenus jungere nunquam voluit) infenſus, in ipſis confiniis Volturenæ, (neglectis pactis inter Franciſcum ſecundum, Mediolani Ducem, & Rhætos, anno 1531. initis, quibus cautum, ut Turris Oloniæ, cum Caſtro Muſſii, deſtruerentur; nec unquam in illis confiniis, in æternum aliud quicquam hoſtile erigeretur) loco eminenti, *Monteccio* proinde dicto, & quo Ioannes Iacobus Medicæus, Volturenam infeſtans, commode uſus fuerat, cum prope Turrim Oloniæ ſit, (ubi etiam munimentum minus, *Forticellum* dictum, fabricari hoc tempore idem Comes Fontium curavit, quo naves tranſeuntes ad conſignationem urgerentur) Caſtrum (propugnaculum ipſe vocabat,) Fuentes, nomine ſuo inſignitum, erexit. Diverſæ propterea Rhætorum & Helvetiorum ad eum legationes miſſæ, ut ab inſti-

inſtituto deſiſteret, nunquam obtinere poterant. Rhætis ſe jugum impoſuiſſe, ipſe gloriatus eſt. Noſtri vero illud poſtea, ſepulturam Hiſpanorum, ob aëris intemperiem, qua multitudo plurima prçſidiariorum abſumpta eſſet, vocavere.

Anno ſequenti, omni commercio publico & commeatu Rhæticæ genti, cum Ducatu Mediolani, (uti anno 1544. poſt pugnam ad Ceriſolam apud Subalpinos, Marchio Vaſtii, Gubernator Mediolani, iratus, fecerat, quo Rhætos à Regis Galliæ amicitia avelleret: ſed cum hæc parum illi curarent, decretum mox ſuum revocavit) interdixit: Cum autem neque hac via noſtros, ad acceptandas certas capitulationes, quæ tractabantur, pertrahere poſſet: etiam hoc interdictum, quod Ducatui Mediolani non parum incommodi afferebat, poſt ſex menſes iterum ſublatum fuit.

Anno vero 1607. cum in confiniis Rhætorum miles undique fere conſcriberetur, (motus enim magni inter ſummum Pontificem & Venetos erant) Rhæti noſtri, pro præſidio, ſex ſigna (mille & octingenti hi erant, ſelecti milites) in ſubditorum Volturenæ & Clavennæ tractum mittunt. Mox tamé militiæ nervus (pecuniá dico) deficit. Con-

fœderatorum certæ quidem erant ſuppetiæ, ſed admodum tardæ. Veneti interim, ex pacto fœderis, ſex cohortes Rhæticas, mille nimirum & octingentos milites, conſcribere volunt. Inde occaſionem nacti, qui Capitulationes certas, cum Statu Mediolani Rhætis ineundas, aliquamdiu jam, ſed irrito conatu, tentaverant, populi concurſu excitato, extrema quæque moliuntur.

Primi ergo illorum ſunt homines, ex juriſdictione Belloforrtenſi; qui nempe ab altero Caſtri Bellofortenſis latere, Vatium verſus, habitant. Hi, anno 1614. Davoſii, judicio ſuper eis, à fœdere Decem-Iuriſdictionum, in quo ſunt, inſtituto; propterea quod, contra tenorem tabularum fœderis ipſorum, inſciis & renuentibus cæteris juriſdictionibus, Capitulationes Mediolanenſes iniiſſent; à fœderis communione ſuſpenſi fuere. Mox illos ſequuntur Coriovantii; ſtatim Scanavicenſes; inde Quatuor Pagici. Et ſic undique emiſſis nuntiis, neceſſariam patriæ defenſionem prætendentibus, contra adventantes Lotharingos, à Venetis conductos; (quorum tamen nullus hac de re ex patria ſe moverat) omnes Rhætiæ juriſdictiones, præter Miſaucos, (qui, cum in confiniis Inſubriæ eſſent, Legatos ſuos ha-

bebant)

bebant) erectis ſignis militaribus, armataque manu Curiam convenere. Hi miris modis in Senatum quindecim virorum, quod Concilium ſecretum vocabatur, non multo ante, pro ſecuriori & ſecretiori Reipublicæ (quæ ob Fontejum fortalitium, ſolicitataſque Mediolanenſes Capitulationes, admodum turbabatur) adminiſtratione, & quidem conſentiente populo, ad tempus, inſtitutum, fuit debacchatũ. Hos quindecim, vox populi erat, Principibus confœderatis tranſitum itinerum, in certa menſura, uti addebant, longitudinis & latitudinis, vendidiſſe.

Congregato Conſilio Curiæ: potioribus ſuffragiis, (multis tamẽ etiam fœdera in omnibus, rata volentibus) ſtatuunt: Principibus cõfœderatis ſe tranſitum nullum, per ſuas regiones, concedere velle, eo quod in propoſitione articulorum fœderalium, non fuerit plena ejus rei coram populo facta mentio: & proinde hanc fœderum moderationem quandam vocabant: cujus monimentum, una cum aliis non inutilibus conſtitutionibus, colorem & fucum negotio addentibus, publicis obſignatis literis, poſteritati commendaturi eſſent.

GeorgiusBelinus à Belloforti, Cęſareę

Majeſtatis &c. Conſiliarius, & Caſtri Caſtrenſis Præfectus, tunc Curiæ reſidens, una cum Capitaneo Caſparo Baſelga, apud Supraſaxenſes quondã Præfecto,& aliis nonnullis,cuſtodię dantur. Helvetii interim ſuosLegatos, ad ſedandos animos, & res amice componendas, mittunt; ſed nihil efficiunt:imo furia agitati aliqui, contumelioſis verbis eos inceſſère non verecundantur. Iudicium ſtatim (uti moris ſemper fuit) inſtituitur, & ſatellitio magno ſtipatur: cæteri domum redeunt.

Ioannem Gulerum à Veineck, Equitem Auratum, & Pręſidiariorum inValletelina & Clavenna Archiſtrategum, (quo juris fundamento, illosmet ignorare puto) cum bonorum publicatione, perpetuo proſcribunt. Sic & alios quam plurimos Rhætiæ magnates, qui cum Gulero, populi furori cedentes, ad vicinos Helvetios ſe contulerant, tumultuoſiſſimo proceſſu, maxima pecuniæ ſumma condemnant, honoribuſque(ut ajebant) & dignitatibus privant.

Supererant adhuc (uti diximus) multi boni viri, quibus illa fœderibus derogans ſanctio,& inauditus hic procedendi modus, diſplicebat. horum animos erigebat adventus aliorum generoſorũ, ex præſidio Valliſtelinæ & Clavennæ:

qui

qui illa tamen loca, honeſto præſidio, & vallis conſtructis, munita reliquerant. Itaque communicatis cōnſiliis, erectiſq; iterum vexillis forti & intrepida manu Curiam repetunt: Literas illas Moderationis fœderum & aliorum, in fruſta diſciſſas, abolent: Conſtitutiones alias honeſtas, & fœderum confirmatorias, erigunt.

GeorgiusBelinus à Belloforti, & Caſpar Baſelga, adhuc cuſtoditi, gravi torturæ examini & quæſtioni ſubjiciuntur: mox etiam pręcipue ob pecunias & munera àMiniſtrisHiſpaniæ Regis accepta, morti, per capitis obtruncationem, adjudicantur. Tumultuaria admodum erat exſecutio: quam tamen illi intrepide & pie adiere.

Alius etiam judicii locus, oppidum Ilantium nominatur. Otioſi interim Curiæ, præter morem, erānt judices veteres, cum ſuo ſatellitio. Quid igitur fit? Davoſii jam menſe Iulio celebrabantur ordinaria Comitia, rātionibus ab Officialibus exigendis, & ſubditorum appellationibus & gravaminibus audiendis, deſtinata. Mittunt ergo illi, ex ſatellitibus ſuis, circiter quadraginta: qui (ut aliquid, quod agerent, haberent) FranciſcumParavicinum Volturenū captivum faciunt. Davoſiani vero, cum judicii

judicii locus, pluribus Communitatum ſuffragiis, denuo, in his ipſis Comitiis, Ilantii nominatus eſſet, & Curiæ congregatis poteſtas ulterius procedēdi ſublata; Helvetios etiam, ut amicabiles cōpoſitores, (ſalvis ſemper privilegiis & juribus patriæ libertatis) audire vellent: eundem captivum eis, & arma, dum ſecuri in hoſpitio comeſſantur, Duce Ioanne Sprechero, fratre meo, Vicariatus munere apud Volturenos modo functo, viro intrepido, eripiunt; ipſumque, donec ulterius in Communitatibus deliberaretur, cuſtodiunt: vicinis juriſdictionibus, ipſi & judicio Curiæ, facti ſui cauſam, amico ſcripto indicant. Vacua autem, totaque irata hæc turba, Curiam diverſis itineribus, ubique populum, dira quæque contra Davoſianos evomens, concitando, redit: mox ulturi, ut ajebant, injuriam. Iudices cum cuſtodibus ſuis, aſſcitis etiam multis ex civibus Curienſibus, Quatuor Pagicis, & toto Decem-Iuriſdictionū fœdere, (prꝫterquam ex dominio Majꝫvillano; unde quadraginta tantum, deferveſcente jam tumultu, bono & ſedato animo adventabant) Davoſium, ſub noctem, armata manu veniunt. Davoſiani, claſſico & ſigno per totam ſuam juriſdictionem dato, ſubito exciti, in curia ſua, loco
pro

pro more regionis amplo,& ad reſiſtendum apto,trabibus & ſaxis undiq;comportatis, quo valent modo, ſe communiunt: turri etiam templi, & aliis contiguis curiæ ædibus, ſcloppetarios aliquot imponunt.

Poſtero die à prandio(cum animi vino magis incaluiſſent)cõſilium ineunt: mox ad curiam veniunt, & literas Curiæ ultimo conceptas, Confirmatorias nempe fœderum, quarum exemplar, quod erat fœderis Decem-Iuriſdictionũ, penes alias ſcripturas Davoſii, de conſuetudine & jure,aſſervabatur,una cum aliis rebus,& privilegiis, quorum cuſtodia ad illos minimè ſpectabat, ingenti excito clamore,& minis, expetunt. Davoſiani literas ex curia, per Cancellarium ſuum, eis prælegere conſentiunt. Vix jam lectio cœpta erat: cum totis viribus, & ſummo armorum impetu, fores curię infringere tentant.Davoſiani intrepide vim repellerę parant. Singulari autem dexteritate & fortitudine, Capitanei Florii Sprecheri, Equitis aurati, Davoſianorum tunc Præſidis, parentis mei colendi, atque etiam D.Præſidis, Salomonis Buolii, (quos illi omnes, etſi exacerbatiſſimis animis eſſent, propter canitiem & ſinceritatem,venerabantur) res aliquantulũ ſedata fuit,& ab

ab armis diſceſſum. Re infecta ergo (Davoſiani enim ipſi captivum Curiam deduxerunt) domum illi remeant.

Mox in pleriſque locis, alii jusdicentes à Communitatibus, loco priorum, eliguntur: armata & ſęviens cuſtodum cohors tollitur. Iſti ergo, Ilantii congregati, & potiore populi voto, Curiæ per tumultum condemnatos, & abſentes à patriis laribus, in integrum reſtituũt; ac de novo, libero acceſſu omnibus per fidem publicam dato, audiunt. Tum Gulerus, cum aliis præclaris viris, qui populi furori prius ceſſerant, priſtinis honoribus ac dignitatibus ſunt reſtituti: quos nihiloſecius, ad ingentes expenſas diſſolvendas, non exiguam pecuniæ ſummam contribuere oportuit.

Alii, (ſive Communitates, ſive privati eſſent) qui, contra potiorá trium Fœderum vota, Capitulationes Mediolanenſes inierant, haud parvo expenſarum diſcrimine mulctati fuere: aliqui in exilium acti: aliqui honoribus & dignitatibus privati; quibus tamen ſucceſſu temporis, venia & indulgentia data eſt. Atque ita ſeditio, cum præterlabente anno, detumeſcit.

Hiſtoriam hanc Rhæticam, ſepté annorum proximorum, ſequentibus verſiculis comprehenſam, apponere libet:

Fœderi

Fœderi junguntur: conſurgunt mœnia : fruſtra
Tentatur cum Fonte reconciliatio : miles
Præſidio Valli datur. Expetiere cohortes
Rhæteas Veneti. Hinc Hiſpanica factio ſigna
Excitat ; & coëunt furioſa mente coloni.
Belinus capitur : franguntur fœdera. vexat
Hinc cenſura patres. Fugere malique bonique.
Ruſtica turba redit. tunc vires fracta reſumunt
Fœdera. cum ſocio medius cadit enſe Belinus.
Rhætia tota fremit: Magnatibus ultima quæq;
Intentat vulgus. Mutatur mox locus & mens:
Iuſque datum eſt alibi. Redeuntque bonique malique :
Mulctanturque ſimul, magno haud diſcrimine, cuncti,
Plebs luit impenſas, pretiumque ob ſtulta reportat
Facta ſuum. Inficiare, malum hoc generale fuiſſe?

Numerale Diſtichon.

*Con*ſ*VrgVnt* VeXILL*a*, *tr*VC*e* & C*a*-
DI*c enſe* BeLInV*s*:
DI*ſſ*V*g*IV*nt proceres*: *Rhæt*I*a tota f*V*r*I*t*.

Aliud.

*R*V*ſt*IC*a t*V*rba f*V*r*I*t*: *Magnates Rhæt*I*a pel*lI*t*.
*E*X*po*ſVI*tq*V*e enſ*I *t*V*n*C C*o*L L*a* B*e*LI-
*n*V*s a*V*aro*.

Anno
D*e*M*ent*I*a* R*V*ſt*I*C*æ*.

Anno 1612. in Comitiis publicis Curiæ habitis, Ordo Ieſuitarum, qui in partibus Volturenæ & Clavennæ nidum figere volebant, (uti jam ante, anno 1561. conſtitutum, & anno 1600. reiteratum fuerat) in perpetuum proſcriptus eſt; citra ullam libertatis religionis Catho-

licæ, cum Miſſæ exercitio, derogationem: tantum ne ſtatus politicus turbaretur. Et mihi quidẽ, tunc optionis munere apud ſubditos Transalpinos fungenti, una cum Officialibus Rhætis ibidem, provincia exſecutionis data fuit.

LIBER SEPTIMUS.

CUM Pontificatum Martinus Quintus, Imperium Romanum Sigiſmundus Auguſtus, & Epiſcopatum Curienſem Ioannes Abundius Naſo, regerent: fœdus Griſæum initium ſuum ſumpſit. In regione ejuſdem Fœderis, rerum tunc potiebantur Petrus Pultingerus, Abbas Diſertinenſis; Ioannes Henricus & Vldericus Bruni, Barones à Rhætio; Ioannes à Sacco, natus Comes Miſauci; Hugo, Rudolphus, & Henricus, Comites à Verdenberg.

Status plebis ſubjectiſſimæ calamitoſus & miſerandus erat. Domini plerique juvenes, venationibus, aucupiis, & aliis libidinoſis exercitiis dediti erant. Præfecti, & Conſiliarii non niſi deglubendo gregi ſtudebant, ſi quas ædes, prata, armenta, aut alia ruſtici haberent, quæ præfectis placerent, injuria aut vi eis eripiebantur: &, quod atrociſſimum erat

uxores

uxores in conſpectu maritorum, filiæ in præſentia patrum, funibus alligatorum, violabantur: eſum cum ſuibus & gallinis ſumere cogebantur. Hæc lamentabilia ſi ad Dynaſtas deferrentur: ipſorum alii in eodem luto hærebant; alii ſurda alioquin aure præteribant. Petulantia autem Præfectorum Henrici Comitis Verdenbergici cæteros anteibat. Nec ſolum ſe intra cancellos ſuæ jurisdictionis quiſque continebat: ſed etiam prædam ex alterius juriſdictione abigebat. Sic etiam ab Epiſcopatus Curienſis hominibus multa iniqua perpetrabantur: ut ne quidem ab uno ad alium locum, ob raptores, tutus acceſſus eſſet. Nullus enim facilè, qui jus proinde diceret aut adminiſtraret, inveniebatur.

Provectiores itaque aliqui ex Communitatibus, memores adhuc antiquæ libertatis, & exemplo vicinorum Helvetiorum erecti, aliquoties nocturno tempore, (ſummoperè enim actus eorum obſervabantur à tyrannis; quorum animus nunquam eſt tranquillus) in ſylva, infra pagum Tronum conveniebant, conſilium captantes, de ſecuriore ſtatu adipiſcendo, tyrannicoque impetu & violentia per legitimos modos refrænandis. Vnanimis itaque votis delibe-

rant (ut qui non ſolum Magiſtratui, quantumvis improbo, obediendum; ſed eundem quoque officii admonendum eſſe, ex divinis oraculis accepiſſent) Dynaſtas ipſos quemque in ſua jurisdictione, per Deputatos, ætate & canitie, griſæoque amictu, venerandos, iterum interpellare. Illi, officio diligenter functi, injurias ac vim Præfectorum minutim enarrare; ſimul etiam, quę à vicinis nonnullis prædatoribus paterentur, adjungere: obnixe à Dominis petentes, ut his calamitatibus & oppreſſionibus tyrannicis, unione inita, provideant; judices, certamque juris & juſtitię adminiſtrandæ formam conſtituant, paratum viciſſim animum ſuum, ad mutuum auxilium, libere aperientes.

Abbas itaque Diſertinenſis, vir pietate, doctrina & probitate conſpicuus, & ibidem ex bona familia natus, (quæ etiam antehac vim & injuſtitiã paſſa erat) libens annuit; negotium promovet, ac juvenibus Baronibus Rhætii, ſibi à tumultu timentibus, perſuadet. His interea cum Epiſcopatu Curienſi varia diſſidia fuerant, ut etiam ad apertum bellum (uti libro tertio diximus) res devenerit: quæ nec dum ſopita erat.

Ioannes, Miſauci Comes, etſi Philippo Mariæ, Mediolani Duci reconciliatus videre-

videretur, cumq; in fœdere exciperet: tamen nec ab eo, nec ab Helvetiis, quibus Biltionam vendiderat, firmã ſibi amicitiam promittere poterat: Epiſcopo Curienſi autem, & Henrico Verdenbergico, infenſiſſimus erat. Subditi inſuper à Caſtellanis preſſi, conſtantiſſime inſtabant. Miſaucinam autem Vallem ille ſibi reſervabat, horum ope refrænandam: quæ poſtea anno 1496. ſub Ioan. Iacobo Trivultio, in fœdus etiam recepta fuit.

Hugoni Comiti Verdenbergenſi, cum agnato Henrico, non uſque bene conveniebat, proinde & ipſe licet invitus, votis ſubditorum annuit. Henricus autem, Comes Verdenbergæ, nihil niſi vindictam & minas ſpirans, & ab Epiſcopo Curienſi, aliiſque libertatis avitæ inimicis, inſtigatus, fœdus & omnem animorum conjunctionem reſpuit; imo durius adhuc ſubditos tractat.

Medio itaque menſe Martio, Anno 1424. Troni, ſub arbore Tilia, ubi ſacellum Sanctæ Annæ eſt, in nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis, fœdus perpetuum, decennio quoque renovandum, ſancitum, ac decem articulis comprehenſum eſt. quorum præcipui ſunt: Vt mutuus & individuus amor, auxilium, liberumque commercium vigeat; itinera à prædatoribus tuta

reddantur; uniuſcujuſque jurium & privilegiorum publica, privataque defenſio ineatur; nemo, niſi communi conſilio, in fœdus recipiatur; æqua manubiarum, juſto bello acquiſitarum, diviſio fiat; formaque juris, in controverſiis decidendis, certa præſcribatur. Locus Congregationum ordinariarum fœderis, Tronum ſtatuitur.

Fœdus hoc ingreſſi ſunt; prædictus Petrus Pultingerus, Abbas Diſertinenſis, cum Diſertinenſi & Vortienſi juriſdictione; Ioannes Henricus & Vldericus Brunii, fratres, Domini à Rhætio, cum ſuis juriſdictionibus, Rhætienſi, Superſaxenſi, Stuſſavia & Tenna; Comes Ioannes à Sacco, natus è Miſauco, & ejus juriſdictiones, Ilantium nempe oppidum, & Fovea tota, Vallis Leguntina, Vallis Sancti Petri, & Flemium; Hugo Comes à Verdenberg, & ejus juriſdictiones, Trimontium altum, cum Taminio, Leuvenberg, & Schlevenio; Liberi de Laaxio, qui ſub Rodolpho, Ioannis filio, Comite à Verdenberg, erant; ex Henrici Verdenbergici Comitis juriſdictionibus, domino non conſentiente, Miniſtralis & Communitas in Valle Rheni Sexamnio, Thuſcienſi, Montana & Cepinenſi juriſdictione; omnes pro ſe ipſis, & hæredibus, ac ſucceſſoribus ſuis.

Abbas

Abbas reſervavit in fœdere, Vranios, Suitios, & Subſylvanos Helvetios: Domini à Rhætio, & Ioannes Miſauci Comes, Dominum Mediolani, & quæ ſuum honorem & juramenta concernerent, ante hoc fœdus præſtita.

Henricus Verdenbergicus interim, auxilio Epiſcopi Curienſis & aliorum, à Pontifice Romano, & Imperatore Sigiſmundo, excommunicationẽ, ac proſcriptionem contra ſubditos ſuos, tanquam rebelles obtinet: quæ duo fulmina, eadem die, populo denuntiantur & intimantur, ſed cum neque ſic eos deterrere atque ab inita unione ſegregare poſſet; illique caſtra ac loca ſua, ab ipſius Caſtellanis derelicta, communirẽt, cum adjuncto ſibi Henrico Barone à Rhætio, (nam Barones etiam fœderis initi, quo ceu fræno aliquo cohibiti, pro libitu graſſari in ſubditos non poſſent, pœnituerat) de opprimendo populo conjurat; nomine conjurationi huic, Nigra liga, (teſſeras enim nigri coloris habebant) indito.

Anno itaque 1450. Comes Henricus Sexamnienſes opprimere ſtatuit; apud quos munitiſſimum caſtrum Berenburg erat: miſſo, ex Comitatu Sarunetum, Ioanne à Rechberg, duce ſuo, cum inſtructiſſimis copiis, per montem Gon-

gelium. Hæ nocturno tempore, per Tamminium & Rhætienſem, Montanamque juriſdictionem ſummo ſilentio tranſeunt. Baro Rhætii Henricus, omnium conſcius, ſubditis ſuis dicit; ut ne ſi quid ſtrepitus audirent, proinde moverentur: ſe enim, cum aliquibus Nobilibus, venationi indulgere velle. Cum ſic jam in Sexamnienſem tractum veniſſent: vias ubique, in ſtrictiſſimis oſtiis, Viamalæ, & alibi, obſident; ne quis auxilio Sexamnienſibus eſſe poſſet. inde ſe ad caſtrum Berenburg conferũt; inſidiiſque ſtructis illud occupare tentant. ſed in actu ipſo produntur, & ſtatim ad arma undique conclamatur.

Sexamnienſes Confœderatis, celerrimo curſu, per Stuſſaviam, ubi iter apertum erat, nuntium mittunt: hi, per eandem viam, cæteris omnibus præcluſis, intrepida manu adſunt; & conjunctis viribus, Rechenbergicum exercitum trepidantem cædunt, & fugant: è quo multi, verſus Vallem-Rheni ſalutem quærunt; ibique ab incolis trucidantur. Berenburgum itaque illi & itinera liberant, & ſtatim recta via Rhætium tendunt: Henricum doli conſcium ex improviſo capiunt; & Valendaunum deducunt: jamque communi judicio, uti fœdifragum & proditorem, capitis

pitis damnant. Carnificem, ab eo veniam petentem, viciſſim captivus (cum præpinguis eſſet) orat, ut uno ictu ſibi caput amputet. Ille agilitatem ſuam oſtentãs, gladio ſemiſtricto capillum, lenioris halitu, in illum impellit & diſſecat: Baro totus horrens & oſcitans, à ſervo ſuo ſalutare conſilium accipit: ut nempe militibus, in mortis ſolatium, prandium parari jubeat, Cerere & Baccho maxime ditatum, id quod ſtatim exſecutioni mãdatur. Exhilaratus jam militum animus erat: cum interim ille familiaris, de menſa in menſam, illos benignis verbis interpellat; & culpam Baronis juvenili furore agitati, qua ratione poteſt, excuſat; ac pro illius redemptione ſollicitat. Animi leonum, naturam agnorum (quam multis vinum tribuit) induunt; & vocibus elatis vitam Baroni condonant; qui coram eis ſemimortuus adductus, & in genua prolapſus, ſupplices gratias agit: fœdamque illam & atram conjurationem abnegat ac deteſtatur.

Henricus Verdenbergicus, ſpe omni ex ſiniſtro eventu fruſtratus, fatis mox cedit. Hujus ergo filius Georgius, poſtmodum jura ſua, in Thuſcienſi, Montana, Cepinenſi, Sexamnienſi, & Vatienſi ſuperiore juriſdictione,

Epiſcopo Curienſi, vendit: Vallem-Rhenanam & Stuſſaviam (hanc à Dominis Rhætii acquiſiverat) Ioanni Iacobo Trivultio cedit: ipſe tantummodò Ortenſteinum retinet.

Correcto ita per fœdus Reipublicæ ſtatu; juris publici adminiſtrandi forma certa, communi conſenſu ſancitur, & articulis quibuſdam comprehenditur. Inde nomen, Literæ Articulorum (*Artickelbrief.*) Caput & Præſes fœderis, quem judicem Provincialem (*Landtrichter*) vocant, eligitur. Hujus autem electio hodierno tempore ita fit. In feſto Georgii, Oratores totius fœderis, triginta nempe duo (computato etiam Abbate Diſertino, Domino Rhætii, & electo, quem illi Caput vocant, quique nomine Communitatum, Comitibus de Miſauco initi fœderis tempore parentium, comparet) Troni congregantur: judice Provinciali ſuperioris anni his adjuncto. Primo anno Abbas Diſertinenſis, ex juriſdictione Diſertina, tres plerumque, raro plures, nominat. Altero anno, Dominus Rhætii, ex juriſdictionibus, Rhætienſi, Vortienſi, & Supraſaxienſi, totidem eodem modo nominat. Tertio vero, juriſdictiones ipſæ, Leguntina, Fovenſis, & Flemiana, certo inter ſe ordine, ut Flemiani quintam partem;

partem; cæteræ duæ æqualem portionem habeant, Vnum eligunt, qui loco Comitum à Miſauco, (quibus Epiſcopatus Curienſis ſucceſſerat; à quo tamen illæ pecunia ſe redemere(ut prædicti ſuis annis fecerant, ex dictis juriſdictionibus aliquem nominet. Et hi ſunt tres antiqui Dominatus, ex quorum juriſdictionibus judices Provinciales eſſe oportet. His ita ſuo loco & ordine propoſitis, ſuffragia Oratorum à judice Provinciali ſuperioris anni, colliguntur, & potioribus agitur. Quod ſi quis ex Oratoribus congregatis nominatur, ſuffragari prohibetur. Paribus autem votis exſiſtentibus Præſes concludit. Magiſtratus Præſidis annuus eſt. Ab eiſdem Legatis, deinde Cancellarius, & Apparitor fœderis eligi ſolent; appellationeſque totius fœderis audiuntur; ac controverſiæ dirimuntur.

Fœderis totius Conventus magni octo ſunt: Iuriſdictiones autem minores viginti duæ; tot enim Miniſtrales numerantur. Ordinem in Comitiis publicis trium fœderum, quoad præminentiam, hunc ſervant: Diſertinum, Vallis Leguntina, Fovea, Flemium, Vurtium, Rhætiũ, Superſaxum fœderis Griſæi, Laaxium Vallis-Rheni, Sexamnium, Thuſcia, Montana, Scleyenium, altum Trinum

ſeu

ſeuTrimontium,Taminium,Vallis Sancti Petri, Stuſſavia, Cepina , Tenna, Miſaucum,Rogoretum,& Calanca.

Nos jam, ſitus ratione, ſingulas breviſſime deſcribemus.

Diſertinum , à Cœnobio ibidem , in deſerto loco fundatum , nomen adeptū eſt: de cujus principio & fundatione hæc accepimus.

Temporibus Dagoberti, Francorum Regis, Columbanus, vir pientiſſimus, natione (ut creditur) Hybernus, Chriſtianæ fidei propagandæ, Hyberniam cum multis diſcipulis reliquit; & in Burgundia,poſtquam diu inGallia commoratus fuiſſet, monaſterium Luxovium fundavit. Relicto ibidem Euſtaſio diſcipulo pro Abbate, in Helvetiam venit: ubi Sanctum Gallum diſcipulum quoque reliquit; Poſtea,per Rhętiam,in Italiam profectus, & ab Agilulpho Longobardorum Rege adiutus, Cœnobium Bobii fundavit. In Lepontiis autem, apud Vrſellanos, Anno 614. reliquit diſcipulum Sigiſbertum, ſolitariæ vitæ deditum. Ab Vrſellanis ſuperato monte Criſpalta, ad Ætuatios venit: ibique in loco ſylveſtri, & maxime tunc opaco, proinde Diſertina dicto, cellulám ſibi quoquo modo parat. Mox à populo circumvicino, ob vi-

ob vitæ ſanctimoniam viſitatur; & ſectatores atque diſcipulos alios nactus eſt: inter quos conſpicuus erat Placidus, eis in regionibus clara familia natus, vir fortis, & vitioru acerrimus reprehenſor.

Erat Rhætiæ tunc Præſes, Victor Comes, homo tyrannicus, injuſtitiæ, libidini, omnique vitiorum generi deditus. hunc Placidus, tanquam alter Baptiſta Herodem, ad pœnitentiam vocabat. mortem itaque ei minatur tyrannus. cujus iram ut effugeret Placidus; iter ad Sanctum Sigiſbertum Præceptorem parat: ſed à ſatellitibus Victoris captus, decollatur. Caput, (uti Sanctus Gaudentius Caſatii in Prægallia) velo mulieris ſibi obviam factæ involutum, ad Sigiſbertum, truncus ipſe, (ut antiquitates Monaſterii tradunt) defert; ibique humatur: ubi templum in ejus honorem erectum, & à multis Imperatoribus ac Principibus, etiam Tellone Epiſcopo Curienſi, prædicti Victoris tyranni filio, (quum Victor, poſt facinus in Placidum perpetratum, de Ponte in Rhenum decidens, miſere, juſto Dei judicio, periiſſet) ditatum fuit.

Abbatia eſt Ordinis Sancti Benedicti: cujus primus Abbas Sanctus Sigisbertus, uti fundator, numeratur. Reliquorum catalogũ, prout habere potuimus

mus, (multa enim monumenta hujus Cœnobii, igne abſumpta periere) nudè aſcribemus. Adelgundus ſeu Adelgottus: Vldaricus, anno 1048. Valtherus, 1140. Hugo, 1180. Albertus, 1207. Rudolhus à Rychenſtein, 1283. Doricus Baro ab Attinghauſen, 1304. Iacobus à Buchorn, 1314. Conradus; Vilhelmus, 1321. Martinus à Saxo; Ioannes, 1371. Conradus, 1393. Petrus à Pultingâ, 1404. Nicolaus à Marmore, 1456. Ioannes à Schneck, 1472. Ioannes Brugger, 1497. Andreas de Falera, 1510. Martinus Vinckler, 1526. Ioſias Kreien de Raſeino, 1535. Leonhardus Fierer, 1536. Paulus Nicolaus, 1551. Chriſtianus à Caſtelberg, 1567. Nicolaus Dironus de Trono, 1584. Iacobus Bundius de ſummo Vico, 1593. Sebaſtianus à Caſtelberg, de Diſertino, 1614.

Inter alia vetera privilegia hujus Cœnobii legitur Inſtrumentum: in quo, Anno 940. Otho primus Imperator, donavit monaſterio Diſertinenſi in Æstuatiis, Villam Pfaffinghoven, in Ducatu Allemanniæ, & in Comitatu Hattonis Comitis, cum decimis & juribus omnibus ad illam pertinentibus: item Curtē Amedes, in provincia Rhætiæ Curienſis, in Comitatū Adelberti Comitis, cum ſuis juribus & pertinentiis.

Abbas

Abbas privilegia ſua, in electione Iudicis Provincialis, uti diximus, atque etiam in juriſdictionibus Diſertinenſi & Vortienſi, ut audiemus, retinet: præterea jus cudendæ monetæ habet. Apud proximos Vrſellanos certis juribus & immunitatibus utitur. Miniſtralis ibidem electus, Abbatem accedere; ab eo officii exercendi jus recipere; & in ſignum ejuſdem, Abbati chirothecas albas offerre, tenetur.

Vrſellani, anno 1410. perpetuo juris municipalis vinculo, cum Vraniis ſe cõjunxere, cœnobio Diſertinenſi jura ſua reſervantes.

Iuriſdictio in quatuor (ut vocant) Curtes dividi ſolet:

1. Diſertinum; ubi Cœnobium, quò viculi ſpectant: Sanctus Ioannes, Sengium, Saxum, Brulſum: ubi caſtrum ejuſdem nominis, & in proximo eodem tractu Caſtrum Rigiſium, fuit.

2. Vallis Ætuatia: ab Ætuatiis populis, hujus regionis antiquiſſimis incolis, (quorum Strabo lib. 4. meminit; & qui poſtea corruptè Tuveraſci dicti ſunt) nomen habet. Fuit ibi Caſtrum Pultmenga, & Viciniæ, Sylva, Sanctus Iacobus, S. Vigilius, Cumanilſum, & Cimuntium, (*ſummum montis*) ubi Rheni anterioris nobiliſſimi fluminis, in monte

Criſpalta, origo eſt, prope ſummas alpes, ſive montem Gotthardum & Vrſariam; quam ab altero latere Bicornus, ſeu Furca mons claudit; aſſurgente in medio ſupra omnes Gotthardo. Ex Bicorno Rhodanus oritur; & ex Grimſelio, Bicorni parte, Arula, quę mediam Helvetiam ſecat. Et ſane inter triũ horum clariſſimorum fluminum fontes, vix 20000. paſſuum intervallum eſt. Inter Arulam, Rhenumque ex capite Gotthardi, Vrſæ ſcaturigò eſt: & ex oppoſito, Italiam verſus, Ticini. Atque ita hæc quinque flumina, pentagoni in modum, ad diverſas Mundi plagas diffunduntur. In Valle Ætuatia, multa cryſtalla effodiuntur: & ibidem in ſylva, Seiſa vocata, ſigna ſalis in lapidibus apparent, qui facile excoquuntur.

3. Brigelia parœcia, cum Darpagauſo, Daniſio, & Vallis Medela. Huc ſpectant viculi: Curallia & Platta. Trita hic via eſt, per Lucumonem montem, (hic nomen accepit à Lucumone Thuſco, qui cum Rhæto in hæc advenit loca) ſive S. Barnabæ, ut hodie vocãt, in proximam Vallem Pleniam, ſeu Breuniam. Ex eodẽ monte, qui Adulę membrum eſt, Rheno tertium fontem, quem mediũ vocant, aliqui aſſignant: qui ſe, prope pontem Diſertinum, cum anteriori jungit.

4. Tro-

4. Tronum; locus ob congregationes fœderis celebris. Ibi prope Caſtrorum Creſtatiæ & Fryberg rudera cernuntur. Illi annumerâtur hi pagi: Summus vicus, (ubi caſtrum Altum-Balconum fuit) Cingiacum, (*Rinckenberg*) (ubi caſtrum ejuſdem nominis & aliud, Birſellum dictum, ſtetit: eodem loco fodinæ etiam argenti & cupri feraces ſunt) Compallium, Tironum, & Daruella.

Senatus major, Diſertini ex 40. viris, & inſuper Miniſtrali conſtat. hi etiam cum conventualibus, ad electionem Abbatis concurrunt: & Criminales cauſas adminiſtrant. In civilibus & matrimonialibus, quindecim ex his jus dicunt: in matrimonialibus tamen, (uti per totam Rhætiam) ſuos Eccleſiaſticos conſulere ſolent. Dimidia mulctarum pars Abbati cedit: altera Communitati, per jus ab Hugone Comite à Verdenberg acquiſitum; qui emptionis contractus, à Ruperto Romanorum Imperatore, Heidelbergæ, Anno 1408. approbatus & confirmatus fuit: detractis ſemper prius expenſis judiciariis.

Secundum conventum magnum, ratione ſitus, Vurtium, Supraſaxum, & Laaxium, conſtituunt.

Vurtiũ (*Valtenſpurg*) ad ſiniſtrã Rheni

ripam poſitum eſt. Quatuor ejus præcipuæ Viciniæ. I. Vurtium ipſum ; ubi propè in parvo circuitu caſtra fuere, Mons Sancti Georgii, Vogelſberg, Gruefels, & Cropfenſtein. Supra Vurtium, in ſtatione alpeſtri, Balneum frigidum eſt: cujus aquæ tanta frigiditas, ut nemo per ſexageſimam horæ partem, in eo manere, multi ne quidem ingredi poſſint; lippientibus & ſurdis maxime conducere dicitur. Via ibi trita, per montem, ad vicinos Glaronenſes eſt. 2. Ruenium, cum Pingiano. 3. Andeſtum. 4. Septum, ubi arcis Fridberg veſtigia cernuntur; & Schlans, ubi arx ejuſdem nominis fuit.

Abbas Diſertinenſis, præminentias, ex commutatione cum Baronibus Rhætii, quibus jura ſua in Pago Amedes ceſſit, adeptus eſt. In electione Miniſtralis, Abbas quatuor ex conſilio proponit, ex quibus populus unum ſeligit. Criminalia à 25. (quatuor enim adjunctos à proximis Diſertinenſibus habent) adminiſtrantur.

Civilium & Matrimonialium judiciũ, tredecim exercent. Mulctæ detractis expenſis, Abbati cedunt: expenſas, ſi bona perſonæ, contra quam criminaliter proceditur, deficiant, ipſe Abbas ſolvere tenetur: (ita in Rhætia, ubi Domi-

nus

nus aliquis præminentias habet, recepti juris eſt.) Quæ feſtalia, incidua & paſcua aliaque hujuſmodi concernunt, à Communitate (ut in aliis locis) imponuntur & exiguntur. Certas etiam conditiones & pacta, anno 1479. Ioannes Abbas cum Communitate iniit; quæ utrinque obſervantur.

Superſaxum, (*Vberſax*) in montis frigidiore tractu jacet: ædes etiam hinc inde diſſitæ. Quatuor Vicinias habet, à ratione ſitus templi nominatas: 1. Exterior; ubi caſtrum Moreck dirutum. 2. Interior; ubi exciſæ arces, Saxenſtein, & Heidenberg. 3. Superior, ſeu Montana: & 4. Majoris villa ſeu Inferior. Hîc caſtri Schuarzenſtein rudera cernuntur.

Rhætii Dominus, ex tribus à populo propoſitis, unum Miniſtralem nominat. In Civilibus & Matrimonialibus, ultra Præſidem, quatuordecim judicant. In Criminalibus, ad hos ex Rhætienſi juriſdictione, duos adjunctos ſumunt. Mulctæ, detractis expenſis, Domini Rhętienſis ſunt.

Sequuntur illæ juriſdictiones, quæ tempore initi fœderis, ſub Ioanne à Sacco, Miſauci Comite, fuere: nempe Vallis Leguntina, Ilantium, cum Foveâ, & Flemium. Hæ primitus ſub Baronũ à Bello

monte dominio vixere. Inde hæreditario jure ad Miſaucos ſunt devolutæ. ex his, Ioannes Petrus, Henrico ab Heuven, Epiſcopo Curienſi, affini ſuo, jura ſua pro 4000. florenis vendidit. Ab Epiſcopatu autem illæ ſe anno 1538. perſolutis 1800. florenis, redemere.

Vallis Leguntina, ad dextram Rheni partem ſita eſt. Conventum magnum, cum Valle Sancti Petri conſtituit. Octo Vicinias habet, in interiori Vallis parte incipientes: ubi ex monte, Adularum Alpiũ membro, amnis Glennerus prorumpit, qui ſe prope Ilantium oppidum Rheno miſcet. 1. Frainũ cum Curtibus. 2. Lombarenum; ubi arx munita fuit. 3. Fientium, & Supracaſtrum, ubi ejuſdẽ etiam nominis arx fuit 4. Villa; locus principalis Vallis. 5. Igels; ubi Blumenthall, & non procul inde Solœrũ, caſtra fuere: cũ Rumeino & Fetix. 6. Mauriſſenum, cum Marciaga. 7. Cumbelum, Baidenum, (ubi pro febricitantibus admodũ ſalubria balnea ſunt) & Camontium. 8. Terſnaus, Fuortum, & Duvinũ. In principio Vallis, arx Caſtelberg ſtetit.

Politiæ hæc forma eſt:

In Matrimonialibus & Civilibus, Miniſtralis & octodecim aſſeſſores ſunt. In Criminalibus, ad hos, ſeptem aliis ex eadem Valle aſſumptis, duos item ex

Valle

Valle Sancti Petri, tres è juriſdictione in Fovea, & totidem à Flemianis, adjunctos habent.

Vallis Sancti Petri (*Vals*) quatuor Vicinias habet: 1. Ad Eccleſiam: ubi balneæ celebres ſunt, febri maxime medentes. 2. Campus. 3. Fale. 4. Leiſer. Civilia Miniſtralis, cum duodecim aſſeſſoribus, dirimit. In Matrimonialibus, ad hos, duos adjunctos aſſumunt è Leguntinis. Criminalia, in Valle Leguntina, dirimuntur.

Iuriſdictio, ſeu Conventus magnus, Fovea eſt, (propter rotundam & cavam illius loci planitiem ita vocata) cum Schleuvenio & Tenna. Fovea Vicinias octo cum dimidia habet. 1. Eſt Ilantiũ, inter oppida ſupremum, ad Rhenum ſitum, ubi comitia publica trium fœderum, ſuo ordine, celebrari ſolent. Frequentes etiam fœderis Griſæi, uti & juriſdictionis Foveanæ, conventus omnes ibi habentur. Anno 1484. miſerum in modum, & irreparabili rerum jactura, conflagravit: à quo tempore, portæ & mœnia collapſa, in cineribus, jacent. Habent Ilantiani in levioribus quibuſdam rebus ſuum tribunal:) *Burgergricht*) cæterum, cum reliquis Viciniis juriſdictionis, res publicas adminiſtrant. Ad oppidum pertinent, Flondum

& Strada. Caſtra in circuitu proximo fuere, Leuvenſtein, Grueneck, & Bruneck. 2. Valendaunum, ubi caſtrum ejuſdem nominis fuit: cui certæ annumerantur Curtes. 3. Caſtriſium: ubi caſtrum hujus nominis, & aliud Engelberg dictum fuere. 4. Segaunum: ubi caſtri Schydberg ruinæ cernuntur. 5. Falera.! 6. Ruſcheinum: ubi caſtrum Fronſperg erat: ex quo nobiliſſimi milites à Fronſperg originem ducunt. 7. Ladirum & Schnaus. 8. Rigeinum, (ubi arx Montalta in ruinis jacet) Luvium & Pitaſium. ibi propè arx Amatia fuit.

Matrimoniales & Civiles cauſæ à Miniſtrale & octodecim Aſſeſſoribus adminiſtrantur. In Criminalibus, ad dictum numerum, tres ex Valle Leguntina, totidemque è Flemianis adjunctos aſſumunt. Tribunalis locus in oppido Ilantii eſt.

Schleuvenium pagus eſt, cum adjunctis aliquot ædibus, in proximo circuitu ſitis: à lævo Rheni latere, non procul ab Ilantio diſtans. Dominium ejus in diverſas manus pervenit. Primos Barones à Vatio invenimus. inde ad Comites de Verdenberg devolutum eſt. Poſtea ad Ægidium à Monte pervenit: cui filius Gaudentius ſucceſſit.

hunc

hunc ſequutus eſt Chriſtophorus à Capaulo, ejuſque filius Ioannes, & gener Rodolphus Planta, Iacobus Ninguarda, Gallus à Monte; cujus hodiè filius Guilielmus præeſt. Caſtra in eo circuitu, præter Leuvenberg, ubi Dominus reſidet, fuere Spilberg & Vildenberg. Populus ibi tres nominat: ex quibus Dominus unum Miniſtralem ſeligit. Civilia, Miniſtralis cum quatuordecim dirimit. In Matrimonialibus & Criminalibus è proximis Laaxenſibus tres plerunque, aut plures etiam, pro gravitate rei, adjunctos aſſumunt. Mulctæ, præter expenſas, Domino cedunt.

Tenna, locus in altiſſimo monte eſt, maxime ſylveſtris ac anguſtus. Miniſtralem ibi libere eligunt: qui deinde à Domino Rhætii juramentum, in caſtro Rhætienſi, recipit. Miniſtralis cum duodecim aſſeſſoribus, Civilem & Matrimonialem juriſdictionem exercet. In Criminalibus, tres adjunctos è Rhætienſibus aſſumunt. Mulctæ, detractis de jure detrahendis, Rhætii Domini ſunt.

Laaxium, ſitum eſt à ſiniſtra Rheni parte; ſed aliquantulo altius, in monte. Caſtrum Langenberg ibi fuit. Huic adjungitur Savieinum; quod in ſecunda

Rheni ora ſitum eſt, in planitie concava, Fovea dicta, non procul à Caſtriſio. Incolæ olim ſub Baronibus à Vatio, deinde ſub Verdenbergicis Comitibus vixere, (unde nomen etiam Comitatus juriſdictio adepta eſt) qui aliquas ibi Dominii præminentias, ſed parvi momenti habebant. Liberi enim de Laaxio ſemper vocabantur. Anno 1414. die Sabbathi poſt feſtum Iacobi, Rodolphus, Ioannis filius, Comes à Verdenberg & Sargans, omne jus & prætenſionem ſuam, quã habuit in Comitatu & Dominio de Laax, honeſtis viris ejuſdem juriſdictionis, pretio 300. Ducatorum aureorum vendidit; ex quo liberam juris adminiſtrandi formam illi habent. Laaxium duas juriſdictionis partes, & Sevieinum tertiam conſtituit. In Civilibus & Matrimonialibus, Miniſtralis cum duodecim aſſeſſoribus judicat: in Criminalibus, è proximis Scleuvenianis, tres adjunctos, aut etiam plures, pro gravitate rei, aſciſcunt.

Et hæ quatuor juriſdictiones ſeu Conventus magni, ſupra ſylvam, quæ Laaxium & Flemium ſeparat, ſiti ſunt: proinde Supraſylvani dicuntur.

Flemium, quod cum proximis Alto-Trinianis ſeu Trimontanis, Taminienſibus, & Rhætienſibus, juriſdictionem ſeu

Con-

Conventum magnum conſtituit, ad læ-
vam Rheni oram ſitum eſt: ubi caſtrum
nobiliſſimorum Baronum à Bellomon-
te fuit. Ad pagum certæ villæ, Fitatiæ
dictæ, pertinent. In Matrimonialibus &
Civilibus, tredecim aſſeſſores cum Mi-
niſtrale judicant. In Criminalibus tres
ex valle Leguntina, totidemque ex juriſ-
dictione in Fovea, aſſumunt.

Dominium de Alto Trino ſeu Tri-
montio unum ex antiquiſſimis eſt. Ca-
ſtrum enim hujus nominis, tempore
Regis Pipini, Caroli Magni patris, ab
ejus Præſidibus exſtructum erat. Proprii
deinde hujuſce nominis Nobiles fuere:
quorum familia extincta, ad Epiſcopa-
tum Curienſem dominium venit; inde
ad Barones à Vatio; hinc ad Comites
Verdenbergicos; & ab his, ad fami-
liam Baronum ab Heuven. Defuncto
autem Alberto Arbogaſto, Volphgan-
gus Comes à Leuvenſtein, illius è ſorore
nepos, in derelicto dominio ſucceſſit.
Iure pignoris, illud aliquamdiu Egli-
nus & Ioannes Villius poſſedere. Mar-
tinus item Sægerus, & ejus heredes,
Martinus Florinus, ac Petrus Cramme-
rus. Deinde Ioannes Planta, I. V.
Doctor, Rhætii Dominus, illud te-
nuit: cui ſucceſſit gener Bartholomæus
Stampa, Rhætii Dominus. Tandem &

directum dominium, & pignoris jus, Rudolphus de Schouvenſtein ab Ehrenfels, Eques Auratus, cui vidua Bartholomæi Stampæ nupſerat, acquiſivit.

Alto-Triniani, qui in Dominio ex tribus partibus duas conſtituebant, anno 1616. pro 7000. aureis, ſe in libertatem vindicavere; proinde Magiſtratum ſuum libere eligunt. Fuit etiam prope Trinum arx Boviſia; quæ nunc cum caſtro Alto-Trino in ruinis eſt. Miniſtralis, cum duodecim aſſeſſoribus, Matrimonialia & Civilia tractat. In Criminalibus, è proximis Taminianis & Rhætienſibus, adjunctos pro rei gravitate aſſumunt.

Taminium, ubi prope in planitie Pons teloni eſt, & arx Richenou, quæ prope confluentiam anterioris & poſterioris Rheni ſtetit. Ex illa juriſdictione, iter, per montem Gongelium, ad Fabarianos, in Comitatu Sarunetum, eſt, Miniſtralis electio ita fit. Primo anno, Dominus tres nominat: ex quibus populus unum ſibi Miniſtralem aſſciſcit. altero anno, vice verſa, populus nominat, è quibus Dominus eligit. Civiles & Matrimoniales cauſas, cum duodecim aſſeſſoribus Miniſtralis judicat. In Criminalibus ad hos, è proximis Trinianis & Rhætienſibus, adjunctos habent.

bent. Mulctæ, perſolutis expenſis, Domini ſunt.

Rhætienſe Dominium, Barones primum ejus familiæ habuit: ad familiam deinde Brunorum delatum. Ex his ultimus, Vldericus Brunus, Baro Rhætii, anno 1459. extremum diem obiit: hæreditatem adeuntibus, Iodoco-Nicolao Comite à Zollern, & uno ex Liberis Baronibus à Lympurg; qui Zollerenſi poſtea jus ſuum ceſſit.

Anno 1490. Itel Fridericus, Iodoci Nicolai filius, conſenſu Fratrum, Dominium de Rhætio & monte Sancti Georgii, cum pacto tamen luendi, Conrado à Marmore de Novodegeno, pro 7000. florenorum precio, vendidit. Maximilianus inde Imperator, à dicto Itel Friderico, Cubiculario ſuo, directum jus retentum, ſeu gratiam luendi, coëmit. Anno itaque 1549. Ferdinandus Imperator Maximiliani ex filio nepos, dominia à Ioanne-Georgio à Marmore, perſolutis 7000. florenis, redemit: quæ deinde, pignoris jure, 14000. florenis datis, Ioanni Plantæ, I.V. Doctori, à Ferdinando conceſſa fuere. Huic anno 1573. ſucceſſit gener, Bartholomęus Stampa. Quo defuncto, anno 1580. ad Ioannem Plantam juniorem, Equitem Auratum, Ioannis filiũ, pervenere. Poſt cujus fata,

anno 1615. Bartholomæus Planta filius illa poſſidet.

Rhætienſis juriſdictionis, quatuor præcipuæ Viciniæ ſunt. 1. Rhætium: ubi caſtrum ejus nominis eſt, à RhętoThuſcorum Duce nomen trahens, quo Dominus reſidet. 2. Bonadulcium: ubi arx Vackenou fuit, cum Seulems. 3. Amades: quod, caſtrum eiuſdem nominis, jam dirutum, tulit. 4. Fagonium, (*Veldtſperg*) quod arcem cognominem habuit. In Miniſtrale creando, plebs tres nominat: ex quibus Dominus unum ſeligit; qui in Civilibus, & Matrimonialibus, cum duodecim aſſeſſoribus judicat. In Criminalibus, octodecim ex Rhætienſi ditione ſunt, cum ſex prętereа ex dominio Alto-Triniano. Conjudicem, (*Beyrichter*) unum ex Supraſaxenſibus Griſæis, alterum à Tenna, habent. Mulctæ, præter expenſas judiciarias, Domino cedunt; qui decimas præterea in Rhętienſi juriſdictione (prętérquam in pago Amedes; cujus incolæ ſe redemere) habet.

Vallem Domeſticam (*Tomiliaſcam*) ingredimur. Quæ vero ad lævam Rheni oram ſita eſt, ad Fœdus Griſæum pertinet.

Thuſciana itaq; juriſdictio, cum Montana, Cepina, & Stuſſavia, Conventum

magnum

magnum ſtatuunt. Hæ antiquitus ſub Baronum à Vatio dominio fuerunt. ab his, jure hæreditatis, per Catharinam, Donati à Vatio, ultimi huius ſtemmatis filiam, ad Rodolphum Verdenbergę Comitem, cum aliis pervenere. Georgius, & uxor eius Barbara à Sonnenberg, interventu ipſius Curatoris Henrici à Brandis, Iuriſdictiones haſce, (excepta Stuſſavia, quæ ad Rhætii Dominos jam pervenerat; indeque iterum in Georgii Verdenbergici manu fuerat; & ab eo Ioanni Iacobo Trivultio vendita (Ortliebo Epiſcopo, & Collegio Curienſi, ac Cathedralibus, vendidit, anno 1475. in feſto Sancti Bartholomæi, pro 3000. florenorum pretio: in quorum poteſtate etiamnum hodierno tempore ſunt.

Iuriſdictio Thuſcienſis in plano, quatuor Vicinias habet: 1. Thuſcia: quam Thuſci, à Gallis Sennonibus pulſi, condidere, eique amiſſæ patriæ nomen indidere. Pagum alluit torrens Nolla, ex proxima Valle prorumpens. In proximo monticulo, Roncalea eſt: Caſtrum, Superius-Tagſtein, in rupibus fuit. 2. Mazeinium: ubi arx Tagſtein inferior fuit. 3. Tartarum. 4. Cacium. Hic Cœnobium nobilium fœminarum fuit.

Paſcalis ; Rhætiæ Curienſis Comes, & ibidem decimus-quartus Epiſcopus, ex uxore Æſopœa, Comitiſſa ab Alta Rhætia, quæ ſe Antiſtitam Curienſem ſcribebat: filium Victorem procreavit: quem, adhuc preſbyterum, pater hæredem omnium bonorum in Tomiliaſca, & aliis locis ad Rhenum, fecit. Hic idem deinde patri, in Epiſcopatu Curienſi, ſucceſſit ; & decimus-quintus in ordine fuit ; Monaſteriumque hoc fundavit : ut habet inſcriptio vetus, in choro Eccleſiæ ibidem ſuper ejus tumulo, in pariete picta : *Victor Epiſcopus Curienſis, una cum matre ſua, fundator hujus monaſterii, & cum ea Paſcalis Epiſcopus Curienſis, genitor & anteceſſor ejus.* Victoris ſorores illud primo ingreſſæ ſunt: Veſpula Abbatiſſa, & Vrſicina monialis facta.

Sub Epiſcopatu Thomæ à Planta, Fœdus Griſæum, deficientibus fere Conventualibus, reditus Monaſterii per Cómunitates ſuas diſtribuit; ut Eccleſiis & Scholis ſuis inſervirent.

In Pago Cacio fuit arx, Montera dicta: habet præterea vicina loca, Summa prata ; ubi arx Schovenſtein fuit. Rufrieu ibi prope caſtrum, Rhętia ima vocatum, ſtetit: itemque Callies.

Magiſtratus creatio hæc eſt. Præfectus

Epiſcopi

EpiſcopiCurienſis, (cujus ſedes in caſtro Furſtenou plerumq; eſt ex tredecim, in Civilibus & Matrimonialibus, jus dicentibus, unum Miniſtralem nominat. In Criminalibus Prçſidis munere Prçfectus fungitur; pro Conjudicibus habens Miniſtralem Thuſcienſem, & Montanum: & ad duodecim illius loci judices, ſex aliis adjunctis è proximis Montanis, atque tribus ex Cepina aſſcitis. Mulctæ, detractis expenſis, præfecto cedunt. Hæc autem mulctarum ratio eſt: ut decem libris mulctato infamia irrogetur; quod ſi quis morti adjudicetur, viginti libræ, ſi bona Rei ferant, Præfecto debentur. Confiſcatio bonorũ alias nulla eſt. Inciduorum, paſcuorum, feſtorum, & aliorum hujuſmodi mulctæ, à Communitatibus imponuntur & exiguntur.

Iuriſdictio montana (*Heinzenberg*) quinque Vicinias habet. 1. Durmeinum. 2. Flerden. 3. Purteinum. 4. Saren. 5. Delinum & pretium: ubi Caſtrum Heinzenberg erat. Præfectus Epiſcopi, ex tribus à populo propoſitis, Miniſtralem unum nominat. Cæterum in Civilibus, Matrimonialibus, & Criminalibus, ac mulctis, eandem rationem, quam Thuſcienſes in plano ſervant. Adjunctos enim ſuos à Thuſcienſibus & Cepinenſibus aſſumunt.

Cepina

Cepina, in ſolitario & ſylveſtri loco eſt, ſupra Thuſciam. Ædes, ut in ſolitudinibus pleriſque fit, hinc inde diſſitas habet: atque in tres cenſus dividi ſolet, qui ratione ſitus templi & plateæ nominantur. 1. Vicinia ſuperior. 2. Inferior; ubi Glaſum & Maſſugum. 3. Infra templum. Populus tres proponit: inde Præfectus Epiſcopi unum Miniſtralé nominat; qui, cum duodecim jus dicentibus, Civilia & Matrimonialia judicat. In Criminalibus, quinque ex Thuſcienſibus, & totidem è Montanis adiunctos habent. Mulctæ, præter expenſas, Præfecto, nomine Epiſcopi, cedunt.

Stuſſàvia, retro Cepinam in alto loco ſita, ædes etiam ab-invicem diſtantes habet: quę Vicinias quatuor conſtituũt. 1. In Comanna. 2. Salerna. 3. Gunna. 4. Salpenna. Arces dirutæ in eius diſtrictu fuere, Roſenberg, & adBurgum. Magiſtratus libere eligitur. In Civilibus & Matrimonialibus, Miniſtralis cum duodecim ſedet: in Criminalibus, adiunctis ſibi è Vallis Rhenanis petitis. Mulctæ, ſi pœna ſanguinis non irrogetur, Cõmunitati cedunt: reliquæ, hæredum Ioan. Iacobi Trivultii ſunt; qui ius iſtud à Georgio Comite à Verdenberg, anno 1493. ſibi & poſteris ſuis emit. Hodie Auguſtinus à Trivultiis illud poſſidet.

Deſcen-

Deſcendimus in planitiem & per Viã malam, (nomen conveniens rei: ſtrictum enim & periculoſum oſtium eſt) Sexamnium ingredimur: quod cum Valle-Rhenana, conventum magnum conſtituit. Ejus dominium, à Baronibus Vatienſibus ad Comites Verdenbergicos, ut alia, per hæreditatem, devolutum fuit. Georgius à Verdenberg, anno 1456. Sexamnium & Vatium ſuperius, pro 3600. florenis, Leonhardo Epiſcopo Curienſi vendidit. à quo deinde Sexamnienſes, anno 1458. pro 3200. florenis ſe redemere.

In quatuor partes (*Directuras* vocant) dividitur; quarum quælibet ſuum Miniſtralem civilem, cum novem Aſſeſſoribus, habet, uſque ad ſummam 50. florenorum judicando procedentes. 1. Siles eſt cum Raſeino: ubi caſtrum Haſelſtein fuit. 2. Anderum, cui annumerantur Pignolum, (ubi balneæ bonæ ſunt) Berenburg, (cui pago caſtrum, ibidem in munito loco ſitum, nunc deſtructum, nomen dedit) & Ferrara Vallis. Hîc ditiſſimæ minæ argenti, cupri, & plumbi, ſunt; quæ à Thoma, Libero Barone ab Ehrẽfels, Domino in Haldenſtein excoluntur: nec procul diſſitæ, Spelucam verſus ferri etiam fodinæ inveniuntur. Atque hæc loca ad

ſecundam Rheni ripam jacent. A parte altera, 3. Danetum eſt: cui annumerantur, Bazen, Fardinum, (ubi ejuſdem nominis Caſtrum erat) item caſtellum, (nomen ab arce diruta Rinckenſtein habens) Cluginum, & Caſtellatium. 4. Lonum in monte, cum Mattono & Vergerſtein; quod arcis ibidem deſtructæ nomen fert. muri etiam collapſæ turris Oberſtein ibi ſpectantur.

Tota juriſdictio Miniſtralem habet: qui cum duodecim Aſſeſſoribus, de Civilibus, ultra 50. florenos, ubi ſanguinis pœna non irrogatur, atque etiam de Matrimonialibus judicat. In Criminalibus, Præſide Miniſtrale regionis, viginti jus dicunt.

Proxima eſt juriſdictio Vallis-Rheni: quæ ſex Vicinias habet. In ingreſſu Vallis, 1. Suerum eſt. 2. Speluca: ubi arx ſtetit ejuſdem nominis. locus ob tranſitum (inde enim ad Clavennates tritum iter eſt, per Vrſulerum montem, Adulæ partem) celebris factus. 3. Medelum. 4. Planura. (*Æbi*) 5. Novena. 6. Ad Rhenum poſteriorem. Ibi enim, ex monte Avicula, (*Ocello*) qui pars Adularum alpium, Rheni poſterioris origo eſt. In loco ſcaturiginis, quondam ſacellum fuit, Nymphis dicatum; cujus adhuc veſtigia cernuntur.

Anno

Anno 1277. in feſto Sancti Galli, Valtherus, Nobilis à Vatio, in tutelam ſuam homines Teutonicos, Sexamnienſes & Spelucenſes, recepit. Inde in Verdenbergicorum Comitum poteſtatem devenere. ab his, nempe Georgio, anno 1593. ad Ioannem Iacobum Trivultium tranſivere: à cujus poſteris videlicet Renato Trivultio, anno 1616. numeratis 2500. florenis, judiciali ſuper ea re coram Sexamnienſibus, indeque per appellationes coram Fœdere Griſæo, diſceptatione habita, ſe redemere.

Magiſtratus ſuos libere eligunt. Civilia & Matrimonialia, Miniſtralis, cum 12. jus-dicentibus, adminiſtrat. In Capitalibus, viginti-quatuor aſſeſſores habet.

Iam montem Aviculam tranſcendimus, & in Vallem Miſaucinam venimus: quam amnis Mueſa, ex monte Avicula (quem Sancti Bernhardi montem etiam vocant) prorumpens, præterfluit; indeque ſe in Ticinum effundit. Regio ſatis ampla: & quamvis loca multa ſterilia habeat; tamen in multis etiam vini, & aliorum domeſticorũ fructuum ferax eſt. Dividitur tota Vallis in duos Vicariatus. Superiorem, comprehendentem Squadram unam & dimidiam; (totius enim Vallis quatuor Squadræ, & cujuſlibet Squadræ plerumque octo

Viciniæ ſunt, quę ſuos Conſules habent) & inferiorem, cui reliquæ duæ Squadræ, cum dimidia annumerantur.

1. Prima Squadra, cum ſuis Viciniis, ſeu Communitatibus, eſt: Gabia, Leſum, Cremetum, (ubi prope caſtrum munitiſſimum, Miſaucum, Comitum ejus familiæ ſedes; quod Valli nomen dedit, & anno 1526. juſſu Dominorum Rhætorum, deſtructum fuit) Anderſla, Doira.

2. Squadra: Soatia, Cabiolum, Sortum, Loſtalum, (hîc congregationes generales Vallis & Centenæ, ut vocant, habentur. & hucuſque Vicariatus ſuperior, & Miniſterium Miniſtralis Miſauci, ſe extendit) Noranthula, (ubi arx Sancti Lucii ſtetit) Cama, Legia, & Vertabium.

3. Squadra: Grunum, (ubi arx Florentiana fuit) Rogoretum, (hîc palatium Comitum erat, à Ioanne Iacobo Trivultio ſumptuoſe exornatum) item Turris de Beſſano, & Turris del'Ava, ſeu de Bogiagno dicta; Sanctus Victor, cum Turre eiuſdem nominis, ibi Præpoſitura eſt, ab Henrico Comite Miſauci inſtituta. Monticellus in confinibus, & quædam Turris rudera ibi ſpectantur: Caſtellatium fuit. Sanctus Iulius, Sanctus Fidelis, Toyeda, & Campionum.

num. Miniſterium hucuſque Miniſtralis Rogoreti eſt.

4. Squadra eſt: Vallis Calancha; à flumine Calanaſca perluente, indeque ſe Mueſæ immiſcente, ſic dicta. Viciniæ ſunt; Sancta Maria, (ubi arcis Calanchæ muri collapſi cernuntur) Daſca, Ravagnum, Caprina, Caſtaneta, Nadrum, Buſenum, Arvigum, Landerenca, Sancta Dominica, Caocum, Dabinum, ad Sablonum, & Vallis bella. Miniſtralis Calanchæ civilem juriſdictionem exercet.

Vallis antiquitus Comites habuit: ex quibus Ioannes Petrus, Henrici filius, Anno 1494. dominium ſuum Ioanni Iacobo Trivultio Mediolanenſi vendidit; qui poſtea cum Valle, anno 1496. fœdus Griſæum ingreſſus eſt.

Anno 1549. Vallis ſe à Franciſco Trivultio, viginti quatuor millibus aureis liberavit. Magiſtratuum ergo libera illis electio eſt: tres Miniſtrales in Civilibus ſunt: qui Miſauci quatuordecim, Rogoreti decem, & Calanchæ octo Aſſeſſores habent. Criminalia judicant triginta, ex tota Valle delecti. In ſuperiore Vicariatu, præſidet Miniſtralis Miſauci: in inferiore vero Miniſtralis Rogoreti, Matrimonialia, ad Vica-

rium Epiſcopi Curienſis, in Valle reſidentem deferuntur.

Hujus fœderis Iuriſdictiones, Vallis Rheni videlicet, Stuſſavia, Tenna, Superſaxum, Cepina, & Vallis Sancti Petri, perantiqua Leponti, Celtica lingua utũtur. apud reliquas Iuriſdictiones (præter Vallem Miſaucinam, cujus incolæ corruptè Italicè loquuntur) Rhætica, ſeu Romana, uti vocant, in uſu eſt.

LIBER VIII.

CATHEDRALE fœdus, ab Epiſcopatu Curienſi, unde nomen ſumpſit, ordimur.

Hic ex antiquiſſimis Germaniæ Epiſcopatibus eſt. De cujus fundatione, certum nihil hactenus, ex Diplomatibus ejuſdem Eccleſię Curienſis perquirere potuimus. Arguimus tamen, Valentiniani III: Imperatoris tempore, cum religio Chriſtiana ubique jam vigeret, Epiſcopatum Curienſem, anno circiter 440. principium ſumpſiſſe. Clarum & indubitatum noſtro argumento teſtimonium præbet liber primus Conciliorum, pag. 363. Sub eodem enim Valentiniano & Marciano Imperatoribus, Herculano Conſule in Occidente, & Pontificatum Romanum tenente

Leone

Leone I. Papa, anno 451. Concilium 4. Chalcedonenſe habitum fuit: cui interfuit Abundantius, Epiſcopus Comenſis; mentionem faciens Aſimonis Epiſcopi Curienſis, in congregatione ab aliquibus Epiſcopis Mediolani habita. Ejus ſubſcriptio talis eſt: *Ego Abundantius, Epiſcopus Eccleſiæ Comenſis, in omnia ſupraſcripta pro me, ac pro abſente ſancto fratre meo Aſimone, Epiſcopo Eccleſiæ Curienſis, primæ Rhætiæ, conſenſi, & ſubſcripſi; anathema dicens eis, qui de incarnationis Dominicæ ſacramento impiè ſenſerint.*

Aſimoni ergo primum locum tribuimus; reliquorum catalogum, cum rerum geſtarum mentio ſuo quoque loco facta ſit, ſimplicitet apponemus. 2. Puritius. 3. Claudianus. 4. Vrſicinus. 5. Sidonius. 6. Eddo. 7. Valentianus. 8. Paulinus. 9. Theodorus. 10. Verendarius. 11. Conſtantius. 12. Ruthardus. 13. Baldebertus. 14. Paſcalis: qui cum quatuor proximè ſubſequentibus, ex Comitum Curienſis Rhætiæ, ut alibi memoravimus, familia fuit. 15. Victor, Paſcalis anteceſſoris filius. 16. Vigilius, Paſcalis Epiſcopi ex fratre pronepos. 17. Tello, Vigilii Epiſcopi, anteceſſoris, ex fratre Victore nepos. 18. Conſtantius. 19. Remigius, ſeu Remedius. 20. Victor II.

21. Verendarius. 22. Eſſo, vel Heſſo. 23. Rothardus, qui etiam Luutardus. 24. Dietholphus. 25. Valdo. 26. Harpertus. 27. Hildiboldus. 28. Valdo, 29. Henricus: alii Vldericum: alii Vrbanum vocant. 30. Rupertus. 31. Vldericus. 32. Hartmannus. 33. Thietmarus. 34. Henricus ſecundus. 35. Notpertus ab Hochēvart. 36. Odalricus. 37. Vido. 38. Conradus primus, Comes à Bybrech. 39. Conradus ſecundus. 40. Analgotus, ſeu Adelgottus. 41. Egino, primus Princeps vocatus, ut alibi diximus: hicque ex familia Baronū ab Ehrenfels fuit. 42. Odalricus ſecundus. hic natus erat Comes à Tagerfeld: cumque ſimul etiam regeret Abbatiam S. Galli, Epiſcopatui renuntiavit ex reformatione Alexandri 3. P. P. 43. Bruno ab Ehrenfels, dictus à Schovvenſtein. 44. Henricus tertius. 45. Reinherius. 46. Arnoldus, Comes ab Amacia. 47. Henricus quartus, Comes à Rhætia alta. 48. Albertus. 49. Rudolphus, Baro à Guttingen, qui etiam Abbas S. Galli fuit. 50. Bertholdus. 51. Vldaricus Comes à Kyburg. 52. Volcardus à Nevvenburg. 53. Henricus Comes à Monteforti. 54. Conradus Baro à Bellomonte. 55. Fridericus Comes à Monteforti, (hîc Caſpar Bruſchius intertexit. 56. Vldericum quendā, cujus alibi mētio nulla fit.) 57. Bertholdus.

dus.58.Syfridus Baro à Flumine. 59.Rudolphus, Comes à Monteforti, anteceſſoris Vicarius,& Epiſcopus Conſtãtienſis. 60.Hermannus Baro ab Eſchenbach. 61. Ioannes, Auditor Rotę Romanæ. 62. Vldericus Schulthais à Lenzburg. 63. Petrus de Bohemia. 64. Fridericus à Menzingen. 65. Ioannes. 66. Hartmannus, Comes à Verdenberg. 67. Ioannes Abundius, Naſo vocatus. 68. Conradus à Rechberg. 69. Henricus Baro ab Hevven. 70. Leonardus. 71. Ortliebo Baro à Brandis. Præcedentium Epiſcoporum plerorumque electionem,& privilegiorum confirmationem, ab Imperatoribus habitam, libro.3. recenſuimus. Sequentium nunc breviter annotabimus. 72. Henricus alter, Baro ab Hevven; qui anno 1491. à Friderico III. 73. Paulus Ziegler, anno 1503. à Maximiliano I. 74. Lucius Iterius an. 1541. à Carolo V. 75. Thomas Planta, an. 1549. ab eodem Carolo V. 76. Beatus à Porta, an. 1576. à Maximil. II. 77. Petrus Raſerius, an. 1582. à Rudolph. II. 78. Ioan. Flugius à Rauch-Aſpermonte, an. 1601. itidẽ à Rudolp. II. privilegia recepit.

Amplum Epiſcoporum, ut ſuo loco pro occaſione enarravimus, fuit dominium; ſed paulatim, uſque ad hodiernũ ſtatum, imminutũ. Quædã bello amiſſa fuere: Iuriſdictiones & Communitates

aliquot pecunia ſe redemere; quædam libertatem, remiſſione, aut alia juris via, obtinuere.

In aulæ Epiſcopalis Curienſis circuitu, ſuam in Civilibus & Criminalibus Iuriſdictionem, per Officiales, Epiſcopus adminiſtrat. Caſtro Furſtenburg, in Vennonibus, Præfectum imponit: qui certas ſuas præeminentias, in Iurisdictione Vallis Monaſterii, exercet.

In Engadina inferiore, partem mulctarum aliquam in Criminalibus etiam ſibi vindicat. Caſtrum Eremuſium ibidem ejus feudum eſt. In valle Domeſtica, Furſtenoviæ, in Caſtro, ejuſdem Præfectus eſt: qui in Iuriſdictione Thuſciana, & Montana Transrhenana, ac Cepina fœderis Griſæi, & ſuperiore Vatio Cathedralis fœderis, in Civilibus & Criminalibus, Epiſcopatus jura retinet. Extra etiam hodiernæ noſtræ Rhætiæ ſitum, feudalia bona & jura habet eximia: non ſolum in circuitu Epiſcopatus; ſed etiam in Alſatia. Certam pecuniæ ſummam de reditibus Vallis Telinæ, quæ ex telonio Clavennenſi, quolibet biennio illi perſolvitur, (uti ſuo loco diximus) recipit. Ius & privilegium cudendæ monetæ, ut Princeps Imperii, habet. Cæterũ hoc opuſculo eius privilegia ſingula enarrare, noſtri inſtituti non eſt.

Sedes

Sedes eius Epiſcopalis, eſt in arce Marſoila, (*Mars in oculis*) quæ politiori ſtructura exculta hodie cernitur; multoties licet igne devaſtata fuerit. Propè Caſtrum Spinoila (*Spina in oculis*) in ruinis jacet. Hæc quondam duo munita loca, Præſides Rhætiæ pro ſede elegerant: inque arce Marſoila, D. Lucius, uti ſuo loco enarravimus, martyrium ſubiit.

In aulæ Epiſcopalis circuitu ſunt, Præpoſitura Eccleſiæ Curienſis, & habitationes Canonicorum contiguæ. Opulentæ huic Præpoſituræ initium & reditus primo contribuit Rudolphus junior, Rudolphi IV. huius nominis, filius, Comes à Monteforti, cum nullos adhuc liberos haberet, anno 1476. Comitatum enim Velcurii, Leopoldo Archiduci Auſtriæ vendidit: quo liberalius Præpoſituram hanc donare poſſet.

Alia turris prope, intra cancellos aulæ, ſtat, Amburg dicta: ubi Canonicorum Triclinium eſt.

Aulæ Epiſcopali adhæret Cœnobium S. Lucii. Hic primo cellula tantũ & oratorium, in honorem D. Lucii, exſtructũ fuerat: deinde vero, anno circiter 540. à Valentiniano, Epiſcopo Curienſi incrementum cepit: cuius tumulo in crypta Eccleſiæ S. Lucii, tale marmoreo lapidi inſcriptum Epitaphium cernitur.

SCEM. EPCS.
HOC IACET IN TOMOLO QVEM DEFLET RETICA TELLUS.
MAXIMA SVMMORVM GLORIA PONTIFICVM.
ABIECTIS QVI FUDIT OPES NUDATAQVE VEXIT
AGMINA CAPTIVIS PRAEMIA LARGA FERENS.
EST PIETAS VICINA POLO NEC FUNERIS ICTUM
SENTIT OVANS FACTIS QVI PETIT ASTRA BONIS.
HIS POLLENS TITULIS VALENTINIANE SACERDOS
CREDERIS A CUNCTIS NON POTUISSE MORI. QVI VIXIT IN HOC SAEC. ANN. PLS. MN. LXX. DPS. SUB D 7ſ. ID. IAN. SEP^S. PC^S. BASIU CCS IN DXI.
PAULINUS NEPOS IPSIUS HAEC FIERI ORDINAVIT.

Monachi primi, qui ibi vixêre, Ordinis erant D. Benedicti. Anno autem circiter 1140. Conradus Comes à Bybrech, Epiſcopus Curienſis, (qui multa beneficia, ante adeptum Epiſcopatum, in Rhætia, apud Rhætigoias ad ædem D. Iacobi. apud Corvantios, Beneduranos & S. Lucii Præpoſituram, poſſidebat) ibidem Ordinem Monachorum, qui admodum

modum indecenter ſe geſſerant, & proinde expulſi fuerant, reformavit: aſſumptis in ipſorum locum aliis monachis, ex conventu Rockhenburgenſi, qui regulam Prẹmonſtratenſium obſervarunt. Anno 1194. Rutgerus Nobilis à Lympach, in præſentia & interventu Imperatoris Henrici VI. Henrico Epiſcopo Curienſi, ad manus & commodum Monachorum Cœnobii S. Lucii Curiæ, donavit Parochiam ſuam, Beneduri in Eſtịonibus ſitam: & hoc pro exſecutione voti facti. Filium enim unicum, adhuc infantem, tempore meſſis, apud manipulos aliquot frumenti obdormientem, & accreſcente mergitum congerie ſuffocatum, amiſerat. Pater igitur votum facit: quo die filium invenerit, eidem Sancto, cui dies ille ſacratus eſſet, ſe bona ſua donaturum. Die autem feſto S. Lucii, filium mortuum invenit: quem proinde in Cœnobio S. Lucii ſepeliri curavit, & voto ſatisfecit. Diu ſub Prioribus rectum Monaſterium, anno circiter 1350. in Abbatiam converſum fuit.

Anno 1529. Theodorus Schlegel Abbas, ob delicta, è vivis (uti ſuo loco expoſuimus) ſublatus fuit. Monachis etiam dilabentibus & deficientibus, Monaſterium corruit. Pars redituum Noſoco-

mio

mio ibidem, tandem etiam Scholæ Cathedrali, quæ eſt Curiæ, in Cœnobio S. Nicolai, dicata. Titulum Abbatiæ S. Lucii, Parochia Beneduri, in Eſtionibus, adepta eſt.

Sed ad fœdus ipſum revertamur. Quędam Communitates, circiter annum 1400. conjunctionis articulos aliquot ſanxere. Anno verò 1419. certa forma, cum admodum inquietus & turbatus, ob varium Epiſcopi Naſonis ingenium, Cathedralium ſtatus eſſet, ut ſe ab omni injuria & vi tuerentur, ſeſe conjunxere. Tandem à Griſæis confirmatæ, firmiori vinculo mutuo, ut in libro Fœderum fuſius dictum eſt, coaluere.

Conventus magni totius fœderis, undecim ſunt: Iuriſdictiones vero, viginti & una. Ordinem, in Comitiis publicis, & ſuis, quoad præeminentiam, hunc ſervant: Curia Civitas, Vallis Prægallia, Furſtenovienſis juriſdictio in Tomiliaſca, Supra-ſaxum cum imo Caſtro, Engadina ſuperior, Ortenſteiniana juriſdictio in Tomiliaſca, Engadina inferior, Bergunium, Vatium ſuperius, Quatuor Pagici, ſeu Viciniæ, quondam Dominii de Aſpermonte, Peſclavium, Eremuſium cum Celino, Bivium, Averſa, & Vallis Monaſterii. Singulas, pro ratione ſitus, & inſtituti noſtri, breviter percurremus.

Civi-

Civitas Curia, in amplo, fertili & jucundo agro Corvantiorum (qui ex primis Celtis harum regionũ incolæ ſunt) ſita eſt. A Rheno, ad cujus ſecundam ripam jacet, & Pleſſura, civitaté alluente, eius territorium irrigatur. De ipſius incrementis, variæ auctorum ſunt conie&ctualluræ. Hoc certum apud me ſtat, ſucceſſiva eius fuiſſe incrementa: & quidem à caſtris Marſoila & Spinoila, præſidum Rhætiæ ſedibus; tum etiam ab arce egregia, quæ in planitie erat, Planterra; [*Imburg*] (iam centrum Civitatis hoc eſt, emporio ibidem exſtructo: domus etiam Turrita exſtat, verſus portam inferiorem, ubi illi inde à Planaterra poſtea habitaverant) quædam ſumpſiſſe. Aucta deinde fuit; quum ibidem in Caninis campis, Imperator Conſtantinus, anno 455. contra Allemannos Lentienſis pagi, hyberna ſua haberet; & inde, intra Vrbem & Rhenum, adhuc locus eſt, qui Tumba Equorum inſignitur: quod ibidem equi, tempore hybernorum pereuntes, ſub terram defoſſi fuerint.

Antoninus Auguſtus, qui hisdem temporibus vixit, in ſuo Itinerario, Curię mentionem facit. A Brigantio enim, Curiam uſque 50. milliaria Italica numerat.

Alii, Cl. Ptolemæum Alexandrinum, qui ſub Adriano & Marco Antonino Imperatoribus vixit, eius feciſſe mentionem, & ſub Ebroduro comprehendiſſe, conſtanter affirmant.

Civitas hæc, gravia damna, ab igne & peſte perpeſſa eſt. Anno 1350. Monaſterium Prædicatorum, ad ædem S. Nicolai, in urbe Curienſi, igne vaſtatum fuit. Vrbs autem, anno 1358. terræmotu concuſſa. Anno 1361. dimidia civitas igne & peſte abſumpta. Anno 1383. Caſtrum Marſoila, cum maxima parte Civitatis, igne conſumptum fuit. Sic etiam Vulcanus ſequentibus temporibus ibidem ſęviit: anno videlicet 1479. 1511. 1574. & 1576. Peſtem autem pertulit maximam, anno 1550. (ubi 1600. mortui.) & 1566.

Anno 1412. obſidione, ab Vlderico Barone Rhætii, uti diximus, preſſa fuit.

Hodierno tamen tempore, auxilio divino & induſtria civium, egregiis ædificiis exornata, ſpectatur.

Maximus huc populi concurſus eſt, cum propter nundinas ordinarias, quarum 3. (1. Menſe Ian. poſt feſtum Converſionis Pauli: 2. Septimana proximè ſequente Dominicam Trinitatis: 3. Menſe Novemb. ipſis Martinalibus) præter hebdomadarios mercatus, annuatim celebran-

celebrantur: tum etiam ob commerciorum copiam. Cathedrale quoque fœdus, ceu in loco principali fœderis, ſuas hic habet congregationes. Conſul Civitatis, totius fœderis Præſes eſt: Cancellarius, Curienſis Archigrammatæus. Præconis munere fungitur unus ex apparitoribus Vrbis. Privilegia fœderis ibidem in Archivo conſervantur. Comitia etiam publica trium Fœderum, ſuo ordine, hic habentur. Subcomitia (*Beytag*) in eadem urbe, ceu metropolitano loco, & propter magnã commoditatem, omnia peraguntur. In Cœnobio S. Nicolai, ubi olim Dominicani erant, nunc trium Fœderum junctim, & Cathedralis, gymnaſium eſt literarium.

Ad Civitatem ſpectant loca, ad Maleſanos, [*Maſſans*] (ibi enim Leproſorium eſt) Lauribalneum, (*Lurlibaad*) & Eraſca. Templum S. Hilarii, anno circiter 495. à S. Fridolino in honorẽ Hilarii, Epiſcopi Pictavienſis, Præceptoris ſui, ibidẽ exſtructum fuit. Eccleſiæ & cellulæ contiguæ veſtigia adhuc viſuntur. Itẽ S. Antonius: ubi Conventus olim Monialium fuit; cuius rudera adhuc ſuperſunt.

Civitas hæc urbibus Imperii antiquitus annumerata fuit, & egregiis privilegiis dotata: quorum aliqua ſuccincte enarrabimus.

Anno 1464. in urbe Neoſtadia Auſtriæ, Fridericus III. renovavit Civibus Curienſibus privilegia incendio abſumpta; & jus conſtituendarum tribuum, aliaſque immunitates, conceſſit. Anno 1487. Antverpiæ, Maximilianus Rex, Curienſi Civitati privilegia, à patre Friderico data, confirmavit. Anno 1489. Oeniponti, Fridericus III. Imperator, facultatem Civitati, ſe à Præfectura Imperii liberandi, conceſſit: quæ Epiſcopatui Curienſi, anno 1339. à Carolo IV. Imp. oppignorata fuerat. Anno 1514. declaratio à Senatu Velcuriano, ſuper privilegiis Curienſi Civitati, à Friderico III. & Maximiliano I. datis, facta eſt. Anno 1521. Brugis in Flandria, confirmationem privilegiorum, à Carolo V. Civitas recepit. Eandem ann. 1558. Viennæ à Ferdinando Imp. obtinuit.

Cum Epiſcopatu, propter electionem Magiſtratus, & alias cauſas, varias lites & controverſias habuit: uti ex parte libro 3. diximus. Anno nempe 1422. cum Ioanne Abundio Naſone. Anno 1477. Vuilæ in Turgovia, controverſiæ inter Ortliebum Epiſcopum & Civitatem, per Vldericum Abbatem S. Galli, arbitrum, deciſæ ſunt. Anno 1489. aliæ, cum eodem Epiſcopo natę diſſenſiones, per arbitros diremptæ fuere.

Sua

Sua quoque privilegia vetera cudendæ monetæ Civitas habet. Ejus autem libera gubernatio, à Friderico 3. Imp. conceſſa hodierno tempore hæc eſt. Cives per quinque tribus diſtributi ſunt. Nomina tribuum ab Opificiis vocantur: Sartorum, Sutorum, Fabrorum ferrariorum, Piſtorum & Vinitorum. Quælibet tribus duos Tribunos plebis, ſeu Magiſtros ſuperiores, (*Ober zunfftmeiſter*) habet: qui alternis annis officio funguntur. Sunt etiam inferiores Tribuni plebis, (*Vnder zunfftmeiſter.*) Duo deinde omnium quinque tribuum ſupremi Magiſtri (*Oberſte zunftmeiſter*) eliguntur: & hi alternis annorum vicibus præſunt. Quatuordecim (in quorum numero etiam Tribuum Magiſtri ſunt) ex qualibet tribu ad Conſilium magnũ, qui conſeſſus ſeptuaginta virorum eſt, aſſumuntur: exinde cæteri magiſtratus creantur. Conſilium minus, quindecim viris conſtat; ex ſingulis tribubus ternis ſelectis. Hi Senatores vocantur: & Reipublicæ ſecretiora ac Matrimonialia quoque adminiſtrant. Huic Senatui duo præſunt Conſules: quorum annuum per vices eſt imperium. Ad hos quindecim alii, æquali ſervato per tribus numero, ſeliguntur; qui cauſas Criminales dirimunt. Præſident huic judi-

mons Maſtrils dictus, & pons telonii. Caſtrum ſupra erat, Frucaus dictum.

2. Igis pagus: cui imminebat caſtrum Facklaſtein. In planitie prope eſt arx Marſilinium, quondam magni nominis: adeo ut eam Archiduces Auſtriæ in feudum, ab Epiſcopatu Curienſi, uti libro 3. diximus, acciperent.

3. Trimontium, à tribus imminentibus montibus dictum, & pagus eſt, & caſtrum ſupra locatum, nunc deſtructum. Curiam verſus arx fuit Superior-Ruchenberg. Pertinent huc Curtis Epiſcopatus Curienſis, Molinæra, (ſupra quam Caſtrũ Ruchaſpermontium erat) montis vicini incolæ Seyes, Valtanna, Teleinum; itemque pars Vallis Sanæ.

4. Vatium inferius, ad ſiniſtram Rheni partem jacet: ubi propè ſalubre Balneum eſt. Arces habuit, quarum veſtigia adſunt, Rappenſtein, in Vallicula ſitum, & Nevvenburg ad Rheni ripam. In adminiſtratione cauſarum Civilium, quilibet pagus ſuo Miniſtrali, cum duodecim Aſſeſſoribus utitur. Criminales vero & Appellationum cauſas, Miniſtralis regionis, (*Landtamman*) cujus ſedes Ciceronii eſt, cum duodecim jus dicentibus ex Quatuorpagicis delectis, dirimit. Idem etiam ſex Aſſeſſores ex tota juriſdictione

habet, qui in Matrimonialibus jus dicunt.

Vallem Domeſticam (*Tomiliaſcam*) à dextro Rheni latere, ubi Cathedrales ſunt, ingredimur. Prima ibi, ſecundum regionis ſitum, juriſdictio Ortenſteiniana, nomen habet à Caſtro, quod prope Tomilium adhuc illæſum ſtat, & una cum juriſdictione Furſtenoviana proxima, magnum conventum efficit. Sex autem Viciniæ ſunt: I. Tomilium: quo ſpectat Duſſium. Ibi prope turris Nevvenſins *(Caſa Nova)* eſt: item fons rubeus. Non procul inde rudera caſtrorum, Ima-Iuvalta, & Alta-Iuvalta, cernuntur. II. Rotelium. III. Paſcualium: prope quod caſtrum eſt dirutum Altenſins. IV. In proximo monte, Tranſum. V. Scheidium. VI. Fœldis. Barones à Vatio olim hîc juſſa dabant: quibus Verdenbergici Comites, ut hæredes, ſucceſſere. A Georgio autem, jus in Barones à Valdpurg tranſlatum. Hi Ludovico Tſchudio, Patritio Glaronenſi, Equiti aurato, vendidere: à quo homines juriſdictionis hujus, anno 1527. ſe pecunia redemere. Magiſtratus libera electio eſt. Miniſtralis, cum duodecim Aſſeſſoribus, Civilia & Matrimonialia adminiſtrat. In Criminalibus, ſex adiunctos, è juriſdictione Furſtenoviana, habent.

Iuriſ-

Iuriſdictio Furſtenoviana, nomen habet à Caſtro Epiſcopali ejuſdem nominis, cum pago adjuncto. Viciniæ quatuor ſunt: I. Furſtenovia. II. Scharanſum: ubi turris ejuſdem nominis erat. III. Silium: in cujus circuitu ſtant caſtra, Ehrenfels, Baldenſtein. & Campellum. IV. Almenum: cui arx diruta nomen dedit. In eius vicinia caſtrum Haſenſprung, prope vicum Praduallum, dirutum etiam jacet: ſtat autem arx Rietberg.

Præfectus (*Landtvogt*) cum duodecim ius-dicentibus, de Civilibus & Matrimonialibus, judicat. In Criminalibus, vice verſa, ab Ortenſteinianis adjunctos habens.

Per anguſtum oſtium, & periculoſam viam, Murum (*Schyn*) dictã, ex Valle Domeſtica ad Vatiéſes ſuperiores venimus.

Vatienſis juriſdictio celebris propter ſedem nobiliſſimorum Baronum hujus ſtemmatis, facta eſt. Cum Bergunienſibus, ſeu dominio de Gryphenſtein, magnum facit conventum: & in quatuor Quartas, ſeu Squadras ſubdividi poteſt: 1, Almennum, Zurtenum: quo ſpectat Nivallum, (ubi caſtrum munitum ejus nominis fuit, quod Barones de Vatio aliquando inhabitavere) & Soles; qui locus etiam, ab arce ibidem

exciſa, nomen trahit. 2. Lainum. 3. Muldainum & Dalum. 4. Sturviſium, & Collis ſeu Motta. Hic uterque poſterior locus, in Civilibus Miniſtralem habet. Appellationes autem ad Vatienſem juriſdictionem deferuntur.

Paruit olim juriſdictio hæc naturalibus ſuis Dominis, Baronibus à Vatio: inde ad Verdenbergicos Comites devoluta eſt. Georgius Comes Verdenbergicus, anno 1456. Epiſcopo Curienſi Leonhardo, Sexamnium & Vatium pro 3600. florenis vendidit: à quo deinde incolæ pecunia ex parte ſe redemerunt.

Creant illi Miniſtralem: cui electo juramentum Præfectus Epiſcopi, Furſtenoviæ defert. In Civilibus, undecim Aſſeſſores ſunt: in Matrimonialibus, ſexdecim. In Criminalibus, Præfectus Epiſcopi præſidet: ſedecim Vatienſes jus dicunt. Hi quatuor ex Furſtenoviana juriſdictione, & unum è Parpano, qui in territorio Vatienſium habitet, adjunctos habent. Torturam Furſtenoviæ, in caſtro, maleficis inferunt: exſecutio autem apud Vatienſes fit. Mulctarum minorum dimidium unum Miniſtrali; alterum, Communitati; mulcta vero major, Præfecto Epiſcopi (qui etiam, deficientibus malefici bonis, expenſas ſolvit) cedit.

Proxi-

Proximũ eſt dominium de Gryphenſtein; quod Nobilium hujus familiæ fuit: inde ad Epiſcopatum Curienſem venit. Vt feudatarii & beneficiarii id aliquando poſſederunt Comites ab Amacia. Anno 1396. die 2 Febr. Hartmannus Comes à Verdenberg, Epiſcopus, illud redemit. Anno 1537. die 16. April. dominium de Gryphenſtein ſe, ab Epiſcopatus Curienſis ſubjectione, perſolutis 2300. florenis Rhenenſibus aureis, liberavit.

Viciniæ hîc ſunt: 1. Bergunium, unde ex monte Albula, Engadinam ſuperiorem attingente, flumen ejuſdem nominis prorumpit; quod ſe non procul à Caſtro Baldenſtein, Rheno poſteriori jungit. 2. Feliſurum: ubi caſtri Gryphenſtein rudera, in monte cernuntur. Sunt ibidem multæ minæ argenti, plumbi, cupri & ferri; quæ à Ioanne à Salis, quondam Valliſtelinæ Vicario & ſociis diligenter excoluntur. 3. Latium. & 4. Stulium. Pertinet etiam ad juriſdictionem Vicinia montis Ionii.

Burgunienſes, Miniſtralem regionis habent: qui civiles quæſtiones, cum ſex Aſſeſſoribus dirimit. Sin controverſiæ ſint extra Bergunium, de ſervitute prædiorum: Latium Aſſeſſores duos & Stulium unum contribuit.

Feliſurum, Miniſtralem quoque habet: qui in Civilibus, ad ſummam 20 florenorum, cum ſex Aſſeſſoribus, pronunciare poteſt: quod ſi dictam ſummam controverſia excedat; Miniſtralis Bergunii, cum aſſeſſoribus, eo accerſitur. Matrimonialia & Criminalia, à Miniſtrale regionis Bergunienſi, & undecim Aſſeſſoribus, (6. videlicet Bergunienſibus, 2. Feliſuranis, 2. Latienſibus. & 1. Sculiano) deciduntur.

Ad hanc Iuriſdictionem pertinet Quartus, ut vocatur, de Lantio, Brienzolo, & Vazerolo: qui Cathedrales dicuntur. Etſi autem territorium decem Iuriſdictionum fœderis ſit; & in Civilibus, Matrimonialibus & Criminalibus, eiſdem judicibus illi Cathedrales pareant: quæ tamen functiones militares, creationem Officiorum apud ſubditos, & Comitia trium Fœderum, concernunt; Cathedrales ex dictis pagis ſuam contingentem partem apud Bergunienſes habent.

Vergimus ad Supraſaxum, olim Miniſterium in Impedinis, quaſi in imo pedis alpium, in antiquitatibus Curienſibus dictum: quod cum Imo caſtro magnum conventum conſtituit. Regio tota in 5. plebes diſtributa eſt: 1. Tinitionum: cujus Antoninus Auguſtus, in Itinerario, meminit. Turris ibidem Nobilium

bilium à Marmore fuit. Miniſtralem in Civilibus, cum octo Aſſeſſoribus, (ut in omnibus ſequentibus locis) habet. Ad hanc plebem pertinet Rovena, Livizonum: item Surum & Molendinum, (ubi turris Spludatium ſtetit) cum Valle Falerâ. Et hi ſuum Civilem Miniſtralem habent.

2. Savogninum. Inter hunc pagum & Contrum, Turris Petnale in ruinis jacet.

3. Reambs (*Rhætia ampla*) caſtrum huius nominis eſt. Et hic pagus ſuum Civilem Miniſtralem habet. Item Contrũ, (quod ex adverſo ſitũ ſit) cum Brucinio. Miniſtralis Civilia adminiſtrat.

4. Salucum, Delum, (infra quod Turris Vallaca fuit) & Preſantium; prope quod rudera Caſtri Rauſchenberg cernuntur.

5. Imum Caſtrum: cui arx deſtructa, & ſitus, nomen dedit. Eius meminit Antoninus Auguſtus in Itinerario ſuo. Quo ſpectant, Prata, & Alfaſeinum; eis Miniſtralis in Civilibus præeſt. item Monum, in proximo monte ſitum: ubi etiam Miniſtralis civilis eſt.

Criminalia à Præfecto regionis (*Landtvogt*) cum 18. Aſſeſſoribus judicantur. Mulctæ, detractis expenſis judicialibus, Præfecto cedunt. Matrimonialia, à Præfecto.

fecto, & quatuor Aſſeſſoribus, dignoſcuntur.

Bivium, *(Stalla, Stabulum)* ita dictum quod ibidem duo itinera montes ſcindant: alterum, per Septimum montem, in Prægalliam ducens; alterum, per Iulium, (uterque enim mons Iuliarum alpium pars eſt) in ſuperiores Engadinos: cum proxima Iuriſdictione Averſa, & Eremuſio, ac Celino, apud Engadinos inferiores. Conventum magnum conſtituunt. Flumini etiam, ex Septimo monte ſcaturienti, Rheni nomen dant: qui ſe ad Imum Caſtrum Albula miſcet.

Viciniæ hic ſunt: Bivium cum Nalaco, Stabulum vetus, & Marmorea; cui vico vicinum Caſtrum deſtructū, huius nominis, nobiliſſimę familię à Marmore prima ſedes, celebritatem addidit. Miniſtralis, in Civilibus & Matrimonialibus, cum 12. Ius-dicentibus, pro tribunali ſedet. In Criminalibus, Præfectum Supraſaxienſem, cum duobus aliis, accerſunt. Mulctæ minores, Communitati; majores, nempe Criminales, Præfecto Supraſaxienſi, cedunt.

Averſa, uti & Bivium, in aſpero loco ſita eſt; parte montis Septimi à Bivio ſegregata. Viciniæ ſunt ſeptem: 1. Madriſium. 2. Crottum. 3. Campſuptum. 4. Platta. 5. Caſale. 6. Creſta. 7 Curtes.

Quon-

Quondam Nobiles à Marmore, tanquam beneficiarii Epiſcopatus Curienſis, jura ibidem exercebant. Ipſi vero incolæ tandem ſe liberavere: & hinc Miniſtralem libere eligunt; qui cum 12. Aſſeſſoribus, Civilia, Matrimonialia & Criminalia adminiſtrat.

Superato Septimo monte, Prægalliam, quæ in ora Galliæ Ciſalpinæ eſt, ingredimur. alii Pręluliam, quod ad pedem Iuliarum alpium jaceat, nominant. Multis Imperatorum privilegiis, præſertim Henrici II. uti ſuo loco diximus, decorata eſt; & libera Imperii regio dicta. Conventum magnum ſola efficit: qui in duas Civiles Iuriſdictiones, Porta (ubi caſtrum & oppidum Muri erant) terminum ſtatuente, dividitur. Supraportanę Iuriſdictiones ſeptima pars, Caſatia vicus eſt, ad pedem Septimi & Maloii montis jacens; ubi etiam itinera ſecantur: ob S. Gaudentii corpus, ibi ſepultum, quondam celebris. Truncus Gaudentii, caput etiam amputatum ad locum hunc detuliſſe, uti de S. Placido diximus, narratur. Turris ibidem fuit. Pertinet eo Caprile, & mons Maloius, Iuliarum alpium membrum. Inde, uti ex Septimo monte, Maira fluvius, qui Lario ſe miſcet, ſcaturit. Suum incolæ in Civilibus Miniſtralem habent.

Cæte-

contuliſſe dicuntur; nominaque amiſſæ patriæ ſedis hîc renovaſſe. Aſpera quidem, & frigido cœlo eſt; ſed amœnitate, & fructuoſis pratis, campis, & alpibus felix.

Anno 830. Bertholdus Comes, in Enjatina fuit.

Anno 1139. Dedalricus, Comes de Camertingen, & frater ipſius Adalbertus, cum matre ſua, & per voluntatem ſuorum liberorum cum manu Advocati ſui Eberhardi de Sacco, vendiderunt Conrado, Sanctæ Curienſis Eccleſiæ Epiſcopo, jura ſua in Engadina ſuperiore (locis & pagis enumerandis ſuperſedeo) pro 800 marcis argenti, & 60 unciis puriſſimi auri. Exſtat & alia venditio Dedalrici & Conradi, cum ſororibus ſuis, liberorum Dedalrici Comitis ſupraſcripti, cum voluntate patris, & patrui Adelberti, & manudicti Advocati, eidem Epiſcopo Conrado, eodem tempore facta, aliquorum in Engadina ſuperiore locorum pro 260 marcis argenti. Iidem, eodem momento, Epiſcopatui Curienſi, pro remedio animarum ſuarum, propria ſua bona ad Pontereſinam donaverunt.

Anno 1492. cum Epiſcopo Henrico ab Hevven, & Capitulo Curienſi, certas conventiones, pro libertate ſua iniere.

Anno

Anno 1494. eidem Epiſcopo, pro exemptione, 900. florenos dederunt: & hinc liberam Reipublicæ adminiſtrationem habent.

Tota regio ſuperior, in duas partes, per fontem Merulam, diviſa eſt. Superioris, ut ſitum illius ſequamur, ſupremi verſus Prægallos ſunt: 1. Silium, Vallisfaiz, & Cryptę albæ. Hic primus Oeni ortus, ex Maloio, (Iuliarum alpium membro) & ex ipſo monte Iulio, qui propter excellentiam nomen obtinuit, cernitur. In monte Iulio, columna lapidea quondam ſtetit, ab Imperatore aliquo aut Rhætiæ Præſide erecta: ex tribus fruſtis conſolidata erat: quorum duo ulnę unius quodque magnitudinis, decidere. Lacum Silienſem Oenus, primo efficit: in cujus ora, Caſtri diruti rudera cernuntur, à Caſtromuris olim habitati. Silienſes ſuum civilem Miniſtralem, cum ſex Aſſeſſoribus, habent: (uti & in cæteris vicis ſequentibus) qui more Miniſtralis apud proximos Sylvaplanenſes, de qualibet ſumma pecuniaria, & controverſia civili, conſentientibus partibus, judicare poteſt.

2. In deſcenſu, pagus Sylva plana eſt cum Supralaco; qui locus à lacu ibidem nomen habet. Hic Miniſtralis Civilis eſt.

3. San-

3. Sanctus Mauricius: prope quem acidulæ ſunt, à Theophraſto Paracelſo ſummopere celebratæ. Lacum etiam piſciferum habet. Miniſtralis Civilis hîc, (uti apud Celerinenſes, Pontareſinenſes, & Biverenſes, qui proprios etiam ſuos Miniſtrales habent) ad ſummam viginti duorum cum dimidio florenorum, pronunciare, cum Aſſeſſoribus poteſt.

4. Celerina. ubi etiam lacus eſt.

5. Pontareſina, verſus montem Berninam ſita. Turris ibidem diruta cernitur: & inde trita via eſt ad Peſclavienſes.

6. Samadœnum, quaſi *ſummum Oeni*. Fluvius inde ex monte prorũpens, alteram Oeno ſcaturiginẽ dat. Egregius eſt pagus: ubi Miniſtralis Civilis eſt, qui cum 16 Aſſeſſoribus, ex regione collectis, controverſias major Civiles, ſupra fontem Merulam, decidit.

7. Beverum, cum loco ad Augias (*Alles Angies.*) Hîc conventus & congregationes totius Engadinæ ſuperioris habẽtur.

Infra fontẽ, venimus 1. ad Pontẽ: unde per montem Albulam ad Bergunianos iter eſt. Viciniam cum pago Cãpovaſto conſtituit. Miniſtralis Civilis (uti & Scamfienſis) ad ſummam 15. floren. jus dicit.

2. Maduleinũ, cui diruta arx, Guarda vallis dicta, imminet: Miniſtralis hujus minima juriſdictio, 3 nẽpe tantũ flor. eſt.

3.Zutzium, ſedes Miniſtralis totius regionis eſt; qui aut ipſe, aut locum-tenens, ex familia Plantarum deſumitur. Sedes enim antiqua eſt nobiliſſimæ familiæ Plantarum: qui quondam diverſis immunitatibus gaviſi, quaſdã etiamnum retinent. Turris ejuſdem nominis ibi eſt. Pagus ornatus ædificiis, pro more regionis, fultus eſt. Viciniæ ſunt; Dorta, & ſupra Oenum. Miniſtralis regionis, civilia in pago peragit: quæ vero graviora ſunt, & dictam ſummam in aliis pagis, infra Merulam excedunt, 16. judices, quorum 8. à Suprafontanis acccerſuntur, decidunt.

4. Scamfium: infra quem pagum, olim aggeres exſtructi fuerunt, qui nunc diruti ſunt. Inde iter per montem Caſannam, in Luvinium, quod Bormienſis ditionis eſt. Pertinet eo Capella ubi noſocomium eſt; Cinuſcal prope pontem altum, qui Engadinam ſuperiorem ab inferiore dividit; & Suſana, unde per Scaletam ad proximos Davoſianos via ducit.

Matrimonialia, in loco Augiæ, à Miniſtrali, & 16. Aſſeſſoribus regionis, dijudicantur. Criminalia vero totidem adminiſtrant. Si ſupra fontem Merulam; Samadeni judicii locus eſt: ſi infra; Zuzii tribunal eſt.

Quili-

Quilibet pagus deinde ſuos Covicos habet. Ad electionem Miniſtralis regionis, Cancellarii & Aſſeſſorum Criminalium; uti & ad creationem Officialium, apud ſubditos, & Oratorum ad Comitia trium Fœderum, ſedecim Deputati, in loco Augiæ congregati, conveniunt: quorum quatuor dat Zutzium, cum Madulaino; duos Scamfium; totidemque Campovaſtum & Samadenum: Biveru, Celerina, Puntareſina, S. Mauricius, Sylva plana, & Silium, quilibet vicus unum mittunt.

Deſcendimus in Engadinam inferiorem: qui Conventus magnus, in duas minores juriſdictiones, (quoad Criminalia, monte Fulono, quoad Civilia, Valle Taſna) diſtinguitur: ita nempe, ut Fatanum, in Criminalibus ad ſuperiores; in Civilibus ad inferiores ſpectet.

Viciniæ ſuperioris Iuriſdictionis Civilis, ſunt quinque: 1. Gernetium: ubi turris Vildenberg fuit; habitatio nunc Capitanei Rudolphi Plantæ, Equitis aurati, & maleficiorum ibidem judicis: alia item turris Maurorum familiæ; quę diruta eſt. Huc ſpectant, Brailum, & mons Peſfalarius, (*Puſſalora*), cum furno, ubi ferrum coquitur. 2. Suſium: ubi in tribus diverſis collibus, turrium collapſarum ruinæ cernuntur. 3. Lavinum.

4. Guarda, cum Boſca. 5. Ardetium. caſtrum hujus nominis, ibidem in ruinis jacet. Hi pagi ſuum in Civilibus Miniſtralem, cum 15. Aſſeſſoribus habent; & una cum Fetano, ut diximus, judicem in Criminalibus. In matrimonialibus, præſidet Miniſtralis cum Aſſeſſoribus tribus: qui Eccleſiaſticos etiam conſulere ſolent.

Inferior juriſdictio, Vicinias quatuor habet in Civilibus: 1. Fetanum: ubi arx Ortueina deſtructa cernitur. 2. Scoliũ: ubi Portarum turris fuit; & quondam Monaſterium, quod inde Burghuſum tranſlatum. Fons etiam acidularum optimus ibi exſtat. Pertinet eo Vallis Scarla, ob minas argenti & ferri olim celebris: ubi & Princeps Auſtriacus, Comes Tirolis, adhuc ſuum minarum judicem habet. 3. Sentum: ubi Burgus S. Petri, arx munita ſtetit.

Caſtrum Taraſpum, non procul à Scolio ſitum eſt: ubi Caſtellanus, nomine Principis Auſtriaci, Comitis Tirolis, reſidet. Hodierno tempore, Mohri à Liechtenegg, jure pignoris illud tenent, cum vicinia ejuſdem nominis. Ibi fons ſalſus eſt, à Conrado Geſnero, Medico excellentiſſimo, & Ioanne Fabricio Montano verſibus celebratus. Etſi autem Taraſpum in fœdere non ſit: tamen

men in omni judicio Civili, Matrimoniali & Criminali, juriſdictioni Scolienſi paret. Miniſtrales Civiles, in hac juriſdictione quatuor ſunt: 1. Cathedralium: qui cum 9. Aſſeſſoribus judicat. 2. Signoriæ, (Auſtriacorum nempe) ut vocant: in cujus electione Præfectus Taraſpi duo fert ſuffragia; & juramentum dat. 3. Abbatiæ montis Sanctæ Mariæ. 4. Cœnobii Monialium Vallis Monaſterii. In Matrimonialibus, præſidet Miniſtralis Cathedralis cum Aſſeſſoribus duobus Eccleſiaſticis, & uno Politico.

Eremuſium autem, cum Celino & Samnitio, etſi conventum magnum cum Bivio & Averſa conſtituant: in Criminalibus tamen ad hanc juriſdictionem ſpectant; ſuam vero Civilem juriſdictionem habent: quibus Miniſtrales præſunt.

Viciniæ ſunt: Eremuſium; cui Caſtrum, Canities olim dicta, imminet. Epiſcopatus Curienſis feudum & multa egregia prædia tibi tenet. Hartmannus, Epiſcopus Curienſis, illud anno 1394. à Comitibus ab Amacia, ut beneficiariis, recuperavit: quibus anno 1368. à Zuanzingero, ex familia Eremuſienſi, oppignoratum fuerat. Ibidem, infra pagum, ex Valle Taſſà, prorepit fons, ex loco natura concamerato: qui certis

diei

diei horis deficit; ac unius horæ ſpatio iterum largiter accreſcit. Huc ſpectant; Crux, (*Crieuſch*) Menaum, (*Mnau*) & S. Florinus, qui ibi ſepultus eſt: quo magnæ quondam peregrinationes fiebant.

Miniſtralis de Civilibus, cum 3. Aſſeſſoribus judicat: &, ſi opus, adjunctos aſſumunt à Scolienſibus. Matrimonialia (ut etiam Celini & Samnitii) Miniſtralis, cum duobus Eccleſiaſticis, & aſſeſſore politico dirimit.

Sequitur Celinum; ubi arx Vitelliana (*Ser vie̜zel*) ſtetit: Receptiuncula, (*Retsſella*) Sanctus Nicolaus, Sylva plana, Pons Martis & Torrés Cerius, (*Tſchiergenbach*)

Ibidem in confinibus & territorio Comitatus Tirolis, ex monte Venuſto, ſcaturit Atheſis; quæ Pado ſe tandem miſcet. In oſtio ſtrictiſſimo, Veſtmetia (*Vinſtermuntz*) dicto, qua iter in Germaniam per Vallem Oenam eſt, Principes Auſtriæ, Caſtrum habent, & telonium opulentiſſimi proventus. Duos Miniſtrales habent in Civilibus: unus Cathedralium, qui cum tribus Aſſeſſoribus judicat: alter Signoriæ eſt.

Supereſt Vallis Samnitia, ſeu Samnenum: quæ etiam ſuum Miniſtralem in Civilibus habet: in gravioribus Eremuſanos etiam adeunt. Iudicum Criminalium,

nalium, infra & ſupra montem Fulonum, electio ita fit. Communitates quatuor perſonas dignas nominant: ex quibus Præfectus Oenotrianus, nomine Principis Auſtriæ, poſſeſſoris Comitatus Tirolis, cum conſilio Præfecti Furſtenburgici, unum eligit. Hi duo Præſides electi, quilibet in ſua juriſdictione, una cum 12. Aſſeſſoribus, Criminalia judicant. Mulctarum dimidium unum, detractis expenſis judiciariis, Præfecto Oenotriano; alterum, in duas partes æquales diviſum, Epiſcopo Curienſi, & Communitatibus cedit. Cæterum, omnium bonorum nulla confiſcatio apud ipſos eſt.

Superato monte, in vallem Monaſterii deſcendimus. Nomen hæc à Conventu monialium ſortita eſt: & magnũ conventũ tota efficit. Dividitur in duas juriſdictiones: quarum ſuperior, in quatuor Vicinias diſtincta eſt.

1. Verſus montem Valderam (unde amnis Ramus profluit, & in Atheſin influit) eſt Cervium, cum Luio & Valdera, interiore & exteriore: Vallis item cava, Vallis Peſona, & Luſſeium.

2. Sancta Maria, (unde tritum iter, per juga Rhætica, ad proximos Bormienſes eſt) Sylva, Campus Creſta, Puccium, & Terza.

3. Monaſterium: ubi Cœnobium monialium eſt, à Carolo Magno Imp. fundatum: ei præeſt Abbatiſſa, & ſuum Civilem Miniſtralem in Valle habet: item Ruinatia & Gualdum. 4. Tuberium; (Comites hujus nominis quondam hic ſedem habuere) Rivera, & Bovilium. Sunt propè & infra Tuberium, in Comitatu Tirolenſe, diverſa caſtra, Curienſis Epiſcopatus feuda; nempe Terra Rotunda, (*Rotund*) Schroffenſtein, Rychenſtein, Rychenberg, Helf mir Gott, (*Deus me adjuvet:*) & ſupra Sehluderium, caſtrum Churberg. Tuberiani, in Criminalibus, Auſtriacis parent. In Civilibus, hæc juriſdictio duos judices habet: Miniſtralem, (qui ipſe non judicat; ſed locum-tenenti committit) una cum quatuor Aſſeſſoribus; & Anvaldum (*Vicem-gerentem*) cum quatuor Aſſeſſoribus. Vterque duabus Viciniis præeſt: & Magiſtratus eorum annuus eſt, per Vicinias alternatim diſtributus. In Criminalibus, præſidet Anvaldus; cui ſeu Aſſèſſores adſunt. Miniſtralis, cum Caſtellano Epiſcopi Curienſis, qui in caſtro Furſtenburgii reſidet, accuſationem inſtituunt, & fiſci partes agunt. Mulctæ & expenſæ Caſtellano cedunt. Confiſcatio autem bonorum omnium, locum non habet. In

Matri-

Matrimonialibus, judicant 8 peritiores deputati, Eccleſiaſticorum quoque conſiliis admiſſis.

Inferior Iuriſdictio, nempe infra Caſam-Venæ, per vicos ſparſa eſt. Territorium cum cauſis Criminalibus, Auſtriaci Principis, Comitis Tirolis ſunt. Cathedrales namque aliqui, Malii, Laudi, Tartii, in valle Stilvia, Borghuſii & alibi habitant. præſidem, judicem Cathedralem (*Gottsbaus richter*) vocant. Ibi prope Borghuſium ſtat caſtrum Furſtenburg, quod Epiſcopi Curienſis eſt: & parva inde diſtantia, Abbatia Monachorum montis S. Mariæ; de cujus fundatione hæc accepimus.

Anno circiter 1104. Eberhardus, frater Hulderici, Epiſcopi Curienſis, ex bonis propriis Monaſterium Ordinis S. Benedicti, Scolii, in Engadina inferiore, fundavit: quod fulmine abſumptum, anno 1131. ab Epiſcopo Conrado iterum conſecratum fuit.

Anno 1146. Huldericus de Taraſpo, pro redemptione animæ ſuæ, (in juventute enim prædator fuerat) illud ad S. Stephanum, in Vennonibus, ubi latrocinatus erat, tranſtulit. Muris autem ibi corruentibus, viſione (ut ſcribitur) trium facium ardentium admonitus, in loco montis S. Mariæ, idem fabr-

fabricari curavit; & monachalem habitum ipſe, cum uxore Vtha, aſſumpſit. Ejus effigies, habitu militari, in tumulo picta eſt, manu ſchedulam tenens, cui hi incompti verſus ſunt.

Mundanis ſpretis, ſummæ pro parte quietis,
Prædia ſignata donat Vldericus & Vtha.

Olim erat etiam Curtis Schanza apud Atheſinos: ubi Cathedrales aliqui ſedem & juriſdictionem Civilem, præſide judice (*Richter*) habebant: eis autem deficientibus, illa paulatim avulſa fuit.

Situs ratio poſtremo ad Peſclavium nos ducit: quod ultra montem Berninam, (unde fluvius Peſclavinus, qui in Abduam influit, ortum habet) verſus Vallemtelinam jacet. Conventus magnus eſt: & ſub Epiſcopis Curienſibus diu fuit: inde avulſum, Mediolani Vice-Comitibus & Ducibus paruit: tandem Epiſcopatui reſtitutum, & in fœdus receptum eſt.

Populus ſe poſt ab Epiſcopatu redemit: & proinde Rempublicam ſuam libere adminiſtrat.

Subdividi poteſt in quatuor partes: 1, Peſclavium, amœnus & bene excultus locus, juriſdictionis maxima pars eſt: ubi etiam Typographia viget.

2. Contrata (hoc enim verbo utuntur)

tur) interior: ubi loca, Ainum, Caval-
lia, Piſcatellum, & Campellum: ibi Ca-
ſtrum de Olzate in ruinis cernitur.

3. Contrata exterior ubi Prata, Cam-
pilionum, Motta de Pedenale. Ibi arx
& ſedes Præfecti Epiſcopi erat.

4. Bruſium: cujus ſex Cantones: 1.
Bruſium; ubi Eccleſia. 2. Campeſtium.
3. Salendæ. 4. Le Preſe. 5. Lacus: pul-
cher, amœnus, & piſcifer. 6. Viannus
mons.

In Civilibus, Miniſtralem habẽt, cum
ſex Aſſeſſoribus. Horum judicium ad
triginta floren. ſe extendit: exſecutio au-
tem à Prætore Peſclavii petenda eſt.

Peſclavii, res civiles ſolus judicat Præ-
tor; (*Poteſtatem* illi dicunt) qui una cum
Cancellario eligitur à 12. Conſiliariis.
Et hi, Præſide Prætore, Criminalia &
Matrimonialia dirimũt. Conſiliarii au-
tem, cum Accolateris, à Decano & Offi-
cialibus duobus: hi autem, Decanus &
Officiales, quorum munus idem quod
Quæſtorum eſt, ſorte eligi ſolent. Ap-
pellationes ad 5. Accolateros referuntur.

In hoc fœdere, civitas Curienſis,
Quatuor Pagici, Motta vicina, in Va-
tienſi ſuperiori juriſdictione, & Averſa,
Germanica lingua utuntur: reliquæ
juriſdictiones: Rhætica; Engadini La-
dinum vocant. Prægallienſium tamen,

& Peſclavienſium, Italicæ linguæ admodum conſona eſt.

LIBER NONVS.

DECEM Iuriſdictionum fœdus ita dictum eſt: quod, cum ſeptem tantum Convẽtus magni ſint; ex his tamen, trium poſteriorum quilibet in duas minores juriſdictiones dividatur: quarum Alvonovana hodie in duas quoque alias ſubdiviſa eſt.

In hoc fœdere, antiquitus nobiliſſima familia Baronum à Vatio, non quidem abſolutum, ſed certis terminis circumſcriptum & moderatum, imperium habuit. Vltimus autem hujus proſapiæ, Ioannes Donatus, armis (ut ſuo loco recitavimus) clarus, duas filias hæredes, Cunigundim nempe, Comiti Friderico à Tockenburg, & Vrſulam, Rodolpho Comiti à Verdenberg, matrimonio junctas, reliquit: atque ita ſucceſſu temporis, totum hoc dominium, in Comitem Fridericum Tockenburgicum, (cujus avia Cunigundis erat) & ipſum ſuæ familiæ poſtremum, derivatum, iterum coaluit.

Hic anno 1436. ultimo April. die, Ruteni, in pago Tigurino, fatis ceſſit; uxore

Eliſabetha

Eliſabetha ab Amacia hærede ex aſſe inſtituta: quæ ſibi Curatorem, Fridericum Baronem ab Hevven, aſſumſit, Aſt anno ſequente iſta quoque Eliſabetha, Velcurii, ſolenniter omnia bona, hæredibus prædicti Comitis, mariti ſui, renuntiavit. Vnde poſtea variè ampla ejus dominia diſtracta fuere.

Octo juriſdictionum dominium (de dominio enim Majævillæ mox ex ordine ſermo fiet) ſibi, tanquam ex parte hæredes, vindicabant duæ ſorores Comitiſſæ à Verdenberg: Cunigundis, quæ Guilielmo, Comiti à Monteforti, nupta erat; & Catharina, cujus maritus, Henricus à Sacco, Comes Miſauci, erat; ex quo illa filium ejuſdem nominis ſuſcepit. Iuriſdictionem hi Davoſianam, Alvonovanam (ab altero ſcilicet Caſtri Belloforſtis latere, Davoſium ſpectante; quod per pontem altum terminos ibidem ſtatuit) ac Scavianam, ad Pratum longum ſitam, multis privilegiis & immunitatibus, anno 1438. in feſto S. Agathæ, die 5. Februarii, ornaverunt.

Poſt Gulielmus, Comes Montfortius, ſolus dominium ſex juriſdictionum adeptus, illud, cum pacto luendi, anno 1459. conſanguineo ſuo, Hugoni à Monteforti, Rottenfelſii Domino, vendidit:

didit: qui anno 1460. Davoſianorum & exterorum privilegia confirmavit. Hugo jura ſua Sigiſmundo, Archiduci Auſtriç, tradit: jure etiam recuperandi, anno 1471. à Comite Gulielmo Verdenbergico, empto. Archidux autem hæc omnia, ante præſtitum homagium, cum pacto tamen luendi, Vlderico Comiti ab Amacia vendit: qui duas prius juriſdictiones, Caſtrenſem & Acerienſem, in Rhætigoja, poſt fata nempe Friderici Comitis à Tockenburg, propter matrem ſuam Margaritam, è familia Baronum à Rhætio, ex parte hæredem, jam adeptus erat. Pater Vldericus omne jus ſuum Gaudentio filio reſignat: qui eodem anno 1471. omnes has octo juriſdictiones, inter alia, etiam hoc libertatis munere donavit: ut nec ipſe, nec ſucceſſores ipſius, Præfectum dare valeant; niſi cum conſilio & voluntate prædictarum juriſdictionum.

Anno 1477. Gaudentius jus ſuum Sigiſmundo, Archiduci Auſtriæ, celebratis propterea Comitiis fœderis Davoſii, vendere conſtituit. Sex autem juriſdictiones, ſuper ea re duo reliqua fœdera conſulunt: quæ alienationem diſſuadent; & Legationem proin ex tribus fœderibus, ad Archiducem mittunt, eumque de ſtatu rerum informant; & ut

hanc

hanc denegationem æquo animo ferat, cauſis in medium adductis, rogat.

Anno 1478. Archidux Sigiſmundus, ex virtute pacti luendi, dominium totum, ſoluta oppignoratione, recuperat; ſex Iuriſdictiones jurare, juſtis de cauſis, renuunt. Gaudentius Comes ab Amacia, & Lucernates Helvetii, ut mediatores, illos ad juramentum præſtandum exhortantur. Sic illi tandem; Sigiſmundo privilegium exemptionis teloniorum, eodem anno, per omne dominium ſuum, pro ſe & ſucceſſoribus, benigne ipſis concedente; conſenſere.

Anno 1489. idem Gaudentius, duas juriſdictiones, Caſtrenſem & Acerienſem, hæreditarias, & quas ſibi retinuerat, eidem Sigiſmundo tradidit: quæ tamen ſuis privilegiis fretæ, Sigiſmundo & ipſius ſucceſſori Maximiliano, niſi poſt pacem, Baſileæ, inter Maximilianum Imperatorem; & Helvetios ac Rhętos, anno 1499. initam, parere recuſarunt: Præfectum caſtri Caſtrenſis, nomine trium Fœderum, agnoſcentes. Sed donati poſt pacem Baſileenſem, privilegio exemptionis telonii, exemplo aliarum juriſdictionum, fidem juravere.

Et ita deinceps ordine Sigiſmundi hęredes & ſucceſſores, ex ſereniſſima domo Auſtriaca, omnibus octo juriſdictionibus;

bus, quæcunque eorum privilegia, immunitates, exemptiones & ritus, ſive ſcriptis comprehenſos, ſive bona conſuetudine receptos, plenè confirmarunt: uti ex Maximiliani primi, Caroli quinti, Ferdinandi Imperatoris, & ejus in Comitatu Tirolis ſucceſſoris filii, Ferdinandi Pulchri; Rudolphi item ſecundi Imperatoris, & Maximiliani Archiducis, fratris hodiè regnantis, diplomatibus videre licet.

Præfectum, in caſtro Caſtrenſi reſidentem, Principes Auſtriaci, Comites Tirolis, de conſilio & voluntate populi, vi privilegiorum, uti diximus, conſtituunt. Hic plerunque à populo etiam juramento obſtringitur: ne ſe Reipublicæ negotiis, præterquam eis, quæ ſuæ ſunt functionis, ullo modo immiſceat. In Capitalibus & Criminalibus, perſona rea, à juriſdictione, in qua deprehenſa eſt, capitur. In Rhætigoja, ad caſtrum Caſtrenſe, ſi juriſdictio ita juris eſſe decernat, deducitur: in aliis locis ſui proprii carceres ſunt. Præfectus aſſciſcitur; & judex maleficiorum, (quem Princeps Auſtriacus deſignat; cui ſcriba etiam additur) cum decem Aſſeſſoribus, ex qualibet juriſdictione uno electo, (ex dominio Majævillano etiam duo interſunt) convocantur: proceſſus deinde

(præviis

(præviis ſemper, antequam ad capturam deveniatur, legitimis indiciis) tam in plano, quam rigido examine, plerunque in præſentia Præfecti, inſtruitur: judicio publico, & quidem ſub dio, contra perſonam detentam inſtituto: Præfectus Procuratorem, ex conſeſſu illorum decẽ, aſſumit; & actionem perſequitur. Rei partes, ex eodem conſeſſu unus aſſumptus, defendit. Sententiam poſtea, à judicibus conſcriptis latam, Præfectus mitigare quidem, (adhibito plerunque eorum conſilio) aggravare autem minime poteſt. Iudiciales ſumptus, ex bonis rei, ſi quæ ſunt, fiunt: quibus deficientibus, Præfectus, nomine Principis pendit. Cæterum confiſcatio omnium bonorum nulla eſt.

Minarum metallicarum jura; quarũ magna in octo juriſdictionib⁹ copia eſt, Princeps certis circumſcripta terminis, habet; ſuumque judicem conſtituit, qui decimas ex eis exigat.

Quod ſi Principi Auſtriaco, Tirolis Comiti, cum una vel pluribus Communitatibus, ex octo juriſdictionibus, aliqua diſceptatio intercedat: coram alia juriſdictione fœderis decem juriſdictionum proxima, à competente judice, jus dicitur; neque extra fœdus judicium trahitur.

In Civilibus, in juriſdictione Cœnobiana, Miniſtralem, (*Landtamman*) quaſi dicas, Regionis Officialem, (quo titulo Præſidentes omnium juriſdictionum in iſto fœdere, præterquam in dominio Majævillano, appellari ſolent) Præfecturas nominat. Ita enim inter Sigiſmundum Archiducem, & hujus juriſdictionis homines, convenit: ut ipſi ab expenſis quas graves, ob diſſidia inter Teutonicos, & Rhætica lingua utentes, ob Miniſtralis electionem, & alia, faciebant, liberarentur, & immunes conſervarentur.

In reliquis duabus Rhætigojæ juriſdictionibus, ex tribus à Præfecto propoſitis, populus unum ſibi deligit.

In Alvonovana, (quam nunc Lantianam vocare libet) nempe ab exteriore Caſtri Bellfortenſis parte; ut etiam in Corvantiana, & S. Petrum in Scanavica Valle, tres populus nominat: ex quibus unum ipſe Præfectus ſecernit. Iusdicentes autem, ubique populus libere eligit.

Mulctæ, quæ juris & fori Eccleſiaſtici ſunt, ut adulteriorum, & aliorum inde dependentium; atque etiam pœnæ; quas juriſdictiones ipſæ, circa obſervationem feſtorum, inciduorum, paſcuorum, & aliorum huius generis, imponere valent,

lent, iiſdem illis cedunt. Cæteræ autem mulctæ, ultra decem aſſes Rhæticos, in Valle Rhætigoja, detractis expenſis, à judicibus juriſdictionis factis, (quibus etiam poteſtas eſt, eas nominandi & exprimendi) Præfecto actori cedunt. In reliquis tribus, Bolloforteńſi nimirum, ab illius caſtri parte exteriore, Corvantiana & Scanavicana ad S. Petrum, juriſdictio, quæ illas exprimit, ſi ultra decem aſſes ſint, (infra enim ſolius Iuriſdictionis ſunt) dimidiam illarum partem Regioni, alteram Præfecto adjudicat.

Davoſiani autem, Longopratani in Valle Scanavica, & Alvonovani, ab interiore Caſtri Belloforteńſis parte, (qui Belloforteńſes, ex vigore privilegiorum veterum, ſibi à Catharina & Cunigunda, Comitiſſis à Verdenberg, anno 1438. conceſſorum, anno 1611. in contradictorio cum Legatis Principum Auſtriæ, Tirolis Comitum, judicio, in eandem libertatem, qua regio Davoſiana fruitur, vindicavere) ſuos Magiſtratus ipſi eligunt: omniſq; generis mulctas, etiam graves, utpote carcerationis, privationis & reſtitutionis honoris & famę graduum, & alias quaſcunque, præter ſanguinis pœnam, libere, abſque Præfecti, aut aliorum interventu, quæ-

libet in ſua juriſdictione, imponunt & exigant.

Cauſas Matrimoniales, in toto decem juriſdictionum fœdere, ſeptem delecti judices, ſecundum certas conſtitutiones & articulos, anno 1561. die 7. Febr. Davoſii conſtitutos, dijudicant. Perſonas tamen Eccleſiaſticas, (ut in trium Fœderum generalibus Conſtitutionibus diximus) conſulere in gravioribus ſolent. Controverſiis & litibus de confinibus terminis, inciduis, & paſcuis, aliiſque ad juriſdictionem pertinentibus, aut inde dependentibus, inter duas pluresve Communitates, aut etiam inter perſonas privatas, & Communitatem aliquam, obortis: Oratores decem, (*die Zehen gericht*) ex toto fœdere, plerunque conſcribi ſolent; hi in loco litis congregati, Præſidem inter ſe eligunt: litemque ſummario judicio dirimunt. Quod ſi in aliqua juriſdictione, ordinariorum jus-dicentium major pars, vel ipſi auctores aut rei, vel partibus litigantibus ſanguine aut affinitate juncti fuerint; ut jus dicere ipſi non debeant: pro judicio integro, à proximis juriſdictionibus, tam interiore, quam exteriore, quinque adjunctos aſſumere ſolent; & hi quinque Peregrini (*die funff Frembden*) vocantur.

Iuriſdictionum autem hujus fœderis, ſecundum præeminentiam & ſitum, hic ordo eſt.

Prima Davoſianorum regio ſe offert. Nomen hoc *Davos*, quod Rhætica lingua *Retro* ſonat, inde habet; quod retro nemora opaca, in alto & ſolitario loco ſita ſit. VValtherus ſenior Baro à Vatio (cujus dominium amplum erat; atque inter alia etiam Rhætigojam, Scanavicam & Belloſortenſem Vallem, quę Davoſio à tribus partibus conterminæ ſunt, tenebat) ſitum horum locorum, fluminis etiam, quod ſe in plano Alvi-Novi, cum Albula jungebat, ſcaturiginem, cognoſcere volens, cum venatoribus ſuis, quorum aliquot etiam ex Viberis, Valeſiæ populis, habebat, quotidie (uti tunc moris erat) etiam præruptis quibuſque in locis, ſe exercebat. Horum aliqui, fluminis veſtigia ſectati, ad planitiem ſatis amplam, laricibus & abietibus undique refertam, deveniunt: moxque progredientes, lacum admodum amœnum, & piſciferũ inveniunt. Inventa læti domino ſuo referũt. Baro, dilatandi imperii & finium cupidus, duodecim ex Viberis, frugalioribus, & aëri frigidiori magis aſſuetis, muneris loco, ſolitudinem hanc excolendam, jure feudi, (nulla tamen ſuper eo facta

ſcriptura, quæ extet) donat. Horum igitur villicorum quiſque locum magis ſibi aptum, cum familia aſſcita, occupat. Prima hæc regionis habitatio, circa annum Domini 1250. contigit. Creſcente vero ibi populo, & aliis ad eos migrantibus, cum regio magis magiſque excoleretur: Hugo Comes à Verdenberg, & Ioannes Donatus, ac Valtherus junior, fratres, à Vatio; Hugonis avunculi, & prædicti Valtheri ſenioris omnes tres legitimi hæredes; VVilhelmo (quem illi Miniſtralem præfecerant; quique officio eo fungeretur, donec ſociis ſuis collibuiſſet: in poſterum quoque libera eligendi poteſtate populo conceſſa) & ſociis ipſius, in perpetuum feudum, bona Davoſii, prout eos patruus Valtherus in poſſeſſione collocaſſet, concedunt: reſervato & conſtituto ſibi annuo cenſu, qui ex caſeo, panno patrio, & ovibus conſtabat; vel horum loco, certa ſumma librarum mezanarum. Hodie exactor Principis, judex Maleficiorum & Minarum, exigit. Viginti quatuor libræ Rhæticæ ſunt; quæ viginti ſeptem florenos Rhenenſes, & ſex bacenos circiter, faciunt: ita certis prædiis impoſitus cenſus eſt: quo non ſoluto; nullus tamen caducitatis aut devolutionis locus eſt: ſed à Præſide regionis pro ſumma non

ſoluta,

ſoluta, de pecudibus ſuis, pignus acceptum ſervata forma, exactor Principis (ut privilegium feudale ſonat) æſtimare debet. Qui lacum tenuiſſent, certam piſcium ſummam, mille videlicet tempore Bachanaliorum quotannis ſolvere tenebantur; aut pro quibuſque centenis, libram unam mezanarum luere. Hodierno tempore, Princeps Auſtriç & Comes Tirolis, utile dominium lacus, etiam ex jure emptionis, ab Archiduce Sigiſmundo acquiſito, poſſidet. Super his enarratis monumenta exſtant tabulis conſignata, anno 1298. in feſto S. Bartholomæi.

Situs hujus regionis, etſi excelſo & frigido admodum loco ſit; ita ut, aſpero hyemis tempore, duo tantum itinera (unum, quo ad Rhætigojos, [*Stuz* dictum, quaſi Clivus] alterum, quo ad Alvonovanos [*Zug*, id eſt, Sylvæ deſcenſus] tenditur) ſint pervia: cætera undique altiſſimis montibus cincta; unde labinæ (niveam molem, ex monte præcipem ruentem, ita vocamus: quarum lib. 2. in verſibus Claudiani, mentio facta eſt) plurima damna, adeoq; mortem ipſam, hominibus, ac pecudibus, inferre ſolent: lætus tamen, excultus & jucundus eſt, ob amœnos duos lacus, piſcibus præcipue auratis (Truttæ mi-

nores ſunt) refertiſſimos; pulchra item prata, & fœcundas in alpibus pecudum ſtationes; quæ maxima populi merces eſt. Sunt etiam in hac regione fodinæ metallicæ, argenti, cupri & plumbi frequentes; modo recte excultæ eſſent. Regio tota, quamvis eodem Parocho, Magiſtratu & jure utatur; commoditatis tamen ergo in duos cenſus, (*Schnidt*) ſuperiorem & inferiorem, Templo parochiali, D. Ioannis Baptiſtæ, (ubi Curia & congregationum omnium locus eſt) terminum ſtatuente, dividi ſolet. Sunt deinde tria alia templa, in ſuperiore cenſu, S. Theodori, cui vicus aliquot ædium (qui pagi nomen habet) propeadeſt, in inferiori, B. Virginis Mariæ, & S. Nicolai. Viciniæ totius Iuriſdictionis viginti ſunt: habitationes enim pleræque ſparſim pro commoditate prædiorum fabricatæ, viſuntur. Convalles à Meridionali latere quatuor habet, hyberno etiam tempore habitatas: 1. Diſmaa eſt: unde ex monte Scaletta flumen oritur; quod graves viri ex Rheni fontibus unum eſſe contendunt: & ædes aliquot, ad ejus ripam ſitæ, ad Rhenum etiamnunc vocantur. 2. Vallis Flocla eſt. Hæ duæ cenſus ſuperioris ſunt. 3. Sertiga: ubi balneę ſalubres ſunt; uti etiam in loco Spina dicto,

4. Mon-

4. Monſteina:ab altera parte, ſolitudo, Eroſa appellata, monte interpoſito, jacet; quæ Davoſianæ Iuriſdictionis eſt.

Hæc Iuriſdictio magna, cum Caput totius fœderis ſit; cujus congregationes omnes (uti omnium trium Fœderum, ſuo ordine) ibidem celebrantur;omniaque privilegia generalia fœderis cuſtodiuntur:proinde etiamPræſidem, Vexillarium,Cancellarium & Præconem fœderis, ſola eligit. Electio Magiſtratus in feſto Georgii fit. Senatus, quod Conſilium magnum vocant,octoginta duobus conſtat: ad quos etiam, in electione Landtammani, (ita Præſes vocatur) & Magiſtratus, triginta octo ex populo, ad ratam & contingentem partem, ſecundum vicinias, aſſumuntur. Hi ergo centum & viginti, vota ſua primum ferunt: poſtea tres pauciores ve, plurium ſuffragiis deſignati, populo proponuntur. itaque quilibet ex populo, ad Landtammani, judicis Matrimoniorum, Vexilliferi, & Officialium apud ſubditos; ſuffragium ſuum conferre poteſt. Senatum Majorem & Minorem, Cancellarium, Vice Cancellarium, & Apparitores, ſoli illi 120. viri auctoritatem eligendi habent.

ExSenatu majore deliguntur quindecim, qui Conſilium minus conſtituunt

& res Civiles, præſidente Landtammano, dijudicant. Conſiſtorium Matrimoniale (ut monuimus) ſex Aſſeſſores cum Præſide, ex numero 82. ſelectos, habet. Appellationes nullæ ſunt: ſed in cauſis gravioribus ſubinde Conſilium maius conſulitur.|

Davoſianos proximi ſequuntur Rucantii, (hodie, qui à Cluſa Caſtri Fragſtein interius habitant, Rhætigoii dicuntur) qui cum Corvantiis (teſtè Strabone libro 4.) inter Rhætos, ſicut inter Vindelicos Licatii, Clautinatii, & Vennones, omnium ferociſſimi habiti ſunt. Rhætico mons (Pomponio Melæ, libro 3. memorabilis) hîc incipit: indeque vallis Rhætigoja, ex Rhætico & Germanico conflato nomine, dicitur. Extendit ſe mons iſte, ſecundum longitudinem, uſque ad Eſtiones: ab altero illius latere, Vallis Druſianæ incolæ habitant. Mediam hanc Vallem ſecat flumen Langarus: quod in ſummitate & cornu altiſſimo Rhæticonis, (*Selva-Rhata*, quaſi Sylva Rhætiæ, dicto) retro Vallem Montis Belli exortum, Rheno, prope pontem inferiorem telonii, in confinibus Rhætiæ confœderatæ, ſe miſcet.

Secunda ergo fœderis huius juriſdictio magna, eſt Cœnobiana, Vallis Rhętigojæ;

tigojæ;

tigojæ; à Monaſterio Ordinis Præmonſtratenſium, ad ædem D. Iacobi olim ſito; nomen adepta. Anno 1526. Bartholomæus Bilgerus, hujus Cœnobii Præpoſitus, Reformatæ religioni ſe addixit; & uxore ducta, Curiam, in patriam conceſſit. Monachi etiam dilapſi ſunt. Dividitur in duos cenſus: Interior eſt ille, qui Davoſio magis vicinus eſt: hicque in tres iterum tertias, ſeu vicinias, ſubdiviſus eſt. Primam, à Monaſterio infra habitantes (ubi mons Bellus; & in deſcenſu collis, à proximis Davoſianis balneæ admodũ ſalubres ſunt) conſtituunt. Secunda Ganda dicitur: ubi Vallis Sylva-pinea eſt; iterque tritum ad proximos Vallis-Druſianos. Vallicula hæc iiſdem privilegiis & immunitatibus, quibus regio Davoſiana, uti poteſt: prout ſuper ea re monumenta in ſcriptis exſtant. Tertia, eſt Serneuſium vicus; ubi balnea bona ſunt: item Fovea; ubi Turris, Badino dicta, in ruinis cernitur: Gulfia & Media ſylva.

Exterior cenſus, tria loca præcipua habet: Saxium, quo ſpectat Prada; Contrum, quod è conſpectu ſitum ſit, quo pratum rubeum pertinet; & Convallium, (*Kublu*) ubi turris ejuſdem nominis ſtat: quo pertinent loca Delphſium, prope quod caſtri Sontii rudera cernun-

tur; & Plaveginum: pars item Vallis S. Antonii, quæ eſt à flumine Dalvatia interior. Landtammanus eorum (qui cum 16 Aſſeſſoribus res Civiles adminiſtrat) alternatim per cenſus; ſicut & in ſequẽtibus duabus Iuriſdictionibus hujus Vallis, ſecerni ſolet.

Tertia in ordine, eſt Caſtellenſis Iuriſdictio magna, per flumen Dalvatiam à priore diſtincta. Nomen habet à Caſtro ibidem, (quod vulgo *Caſtels* dicitur) prope vicum Puteum ſito: habitatio, uti diximus, eſt Præfecti ſereniſſimi Archiducis Auſtriæ, Comitis Tirolis. Duos cenſus & ſella habet; flumine Langaro terminum faciente. Ad ſecundam ejus ripam, tres præcipuæ Communitates ſunt: Prima eſt Lucianum; (*Lutzein*) prope quem vicum, caſtrum Stadionum in ruinis jacet, unde celebres Germaniæ Nobiles orti ſunt: item Pinetum. (*Pany.*) Secundam conſtituunt; Puteum & Puſcana, ſeu Fagetum (*Zur Buchen.*) Tertia, eſt pars incolarum Inalpinorum Vallis S. Antonii; nempe à flumine Dalvatia extrorſum.

Tranſlangerani, ſunt aliæ tres Communitates: 1. Genatiũ pagus; ubi rudera arcis Caſtellini cernuntur. 2. Fidriſium; ubi Caſtrum Valerium fuit, cum Stralecco pago; cui alia arx dirupta nomen dedit.

dit. In proxima Fidriſii vallicula, acidulæ ſunt; quæ nomen pagi retinent; cardiacis & ictericis, aliiſque internis morbis maxime conducentes, & à tota circumvicina regione frequentatæ. De illarum viribus, elegans ſcriptum Iacobus Eckholdus, Medicus Lindavienſis, edidit. In planitie etiam, Ovia dicta, balnea ſulphurea fuere. 3. Eſt locus montanus, cui Furna nomen, ab aqua præterluente; ſive à furno, cujus formam refert. Miniſtralis in rebus civilibus, tredecim Aſſeſſores habet.

Adeſt quartus Conventus magnus, Acerienſis & Lacupratenſis appellatus: cujus duo etiam cenſus ſunt.

Acerienſis in ſe comprehendit, Acerium, (*Schiers*) ubi torrens Schraus præterluit. Caſtrum fuit ſupra Montaſium; In monte eſt Mariæa, Montanea, Fiona, Puſſereinum, Schuderium: & in planitie, pagus Crucium; cui deſtructum caſtrum Sola-verſa olim imminebat.

Lacupratenſis vero cenſus, in monte ſitus eſt: ubi pagus Lacupratum. (*Seevvyſſ.*) Eſt ibi etiam locus in alpibus, Cany dictus, balneis admodum ſalubribus, fœminis præſertim ſterilibus, celebratus.

Sequitur Fenaſium, & in tractu Trans-Langerano, ad ſiniſtrã ejus ripã, vallis Sana;

na: prope cujus ingreſſum fuit Fortalitium, Caſtellonum dictum. Miniſtralis illic, cum quindecim jus-dicentibus, controverſias Civiles dirimit. In hoc Conventu magno, Collegium Curienſe Curtem habet: cujus homines Capitulares vocantur: his Ammanum, ſeu Miniſtralem, in Civilibus, ex ipſismet, Præpoſitus Collegii Curienſis præficit: cæteros Aſſeſſores ipſi inter ſe eligunt. In Criminalibus vero & Matrimonialibus, eodem jure, quo reliqui juriſdictionis homines, utuntur.

Vallis Rhætigoja aſperrimis montibus undique circumdatur: in cujus exitu, ad proximos Malanſianos, Gluſa eſt, (ita enim proprie vocatur) oſtium ſanè ſtrictiſſimum: ubi quondã fortalitium, Fragſtein dictum, ſtetit.

Superata Cluſa, in dominium Majævillanum venitur. Hoc antiquitus etiam Barones à Vatio Dominos agnovit: inde per hæreditatem, uti diximus, ad Fridericum Toggenburgicum, uxoris Cunigundis nomine devolutum; Poſt fata autem Friderici, Comitis à Toggenburgh, hujus familiæ ultimi, ad Volfgangum Brandiſium, per uxorem ſuam, Verenam à Verdenburg, dicti Comitis ex parte hæredem, devenit: à cujus poſteris, Ioanne Brandiſio, Præpoſito

Curienſi

Curienſi & Canonico Argentinenſi, atque Rodolpho Comite à Sulz, tria Fœdera Rhætorum, hocce dominium, anno 1509. perſolutis 20000. florenis, emere; ac eodem tempore illi privilegia ſua confirmavere. Minorem autem juriſdictionem, cum ad eam pertinentibus, quæ Malanſiii & Geninſii eſt, eadem tria Fœdera, à Ioanne à Marmore, Rhætii domino, anno 1537. pretio circiter 10000. florenorum, comparavere. Præfectum (*Landtvogt*) in caſtro Majævillæ reſidentem, tria Fœdera, ſicut in alias præfecturas, quoque biennio deſtinant: unde nec ipſe Conventus magnus dominii Majævillani, ſuo ordine excluſus eſt. Mulctas ille & reditus publicos exigit; aliaſque etiam præeminentias, ut poſtea dicemus, habet. Regionis tractus amœnus & fertilis eſt: eiuſque vina, præſertim Faliſcenſia, præ omnibus Ciſalpinis palmam ferunt. Dividitur in duos cenſus. Prior, Malantium; ubi proximo in monte, trium Caſtrorum, Imi Ruchenberg, Clingenhorn, & Vineck, rudera viſuntur. Malantiani vero ſuum judicem [*Richter*] cum 12. Aſſeſſoribus, in Civilibus habent: quem ex tribus à populo propoſitis, Præfectus nominat. Et Genninſium (ſupra quod in monte Caſtrum Aſpermontium

tum

tum adhuc ſtat) ſuum in Civilibus judicem, cum 12. Aſſeſſoribus, habet; cujus electio eadem, quæ Malanſii eſt. Mulctam de paſcuis & inciduis, uſque ad libram Rhæticam, ſtatuere poſſunt: ac de mulctis novis dimidium accipiunt. Mulctæ vero veteres Præfecto, trium Fœderum nomine, cedunt. Alter cenſus, eſt oppidum ipſum Majavilla: quem ſic à Maja, Mercurii matre; quæ apud paganos ibi colebatur, dictum ferunt. Antiquitates Epiſcopatus Curienſis, Lupinum vocant. Ad oppidum pertinet Faliſcum, (ubi balnea) Rovena, Monsvicus; item Guſcha, Sturvis, & Clivus S. Lucii: ubi in monte fuit caſtrum Graffenberg.

Civitas ſuum Senatum habet; qui graviora negotia publica adminiſtrat. Huic præſidet Prætor Vrbanus: (*Stattvogt*) eique aſſident duodecim Senatores. Prętorem autem annuatim Pręfectus trium Fœderum, ex Senatu, ſeligit. Cauſæ civiles, ab eodem Prætore, & 12. jus-dicentibus, dirimuntur. Ac ſæpenumero fit, ut quis unus & in Senatu, & in judicio Civili, locum habeat. Appellationes Civiles ad Præfectum deferri poſſunt: ita ut brevi temporis ſpatio exſecutioni mandentur. Habet deinde Civitas Quæſtorem, qui Aedelis etiam

munere

munere fungitur; & Miniſtralem urbis, qui libellorum oppidi curam gerit. Mulctæ de paſcuis & inciduis, Vrbis ſunt: ſiquidem decem aſſes Rhęticos illæ non excedant. In reliquis etiam, quibus ſanguinis pœna non irrogatur, certam ſuam portionem habet. In Criminalibus, captivi ex toto dominio in caſtro Majævillæ cuſtodiuntur. Prætor Vrbanus, cum 12. ejuſdem Senatus, quinque item Malantianis, tribus Genninſienſibus, ac duobus Faliſcenſibus, convocantur; qui capitales cauſas dijudicant. Præfectus ſententiam latam mitigare poteſt. Confiſcatio bonorum, trium Fœderum eſt.

Sexta Iuriſdictio magna, eſt Alvonovana, cum Corvantiana. Alvonovana dicta eſt, propter alveum, ſub vico Alvinovo, in planitie ſcaturientem: ubi balnea ſulphurea optima ſunt, mulierib⁹ & febre diuturna laborãtibus maxime conducentia. Cæterum, in quinque Sortes, ut ipſi vocant, ſubdiviſa eſt. Ex eis Alvinovum pagus, (ubi turris ejuſdem nominis fuit, quæ concidit) cum Vicinantia Cieſſa in planitie, duas; Ferrara & Tainum, (*an den VVyſen*) unam conſtituunt. Tres hæ ſortes, ſuum Miniſtralem, & ſeptem Aſſeſſores, in Civilibus habent. Caſtrum Bello-

ſortum proximum eſt, inter Alvonovum & Brienzolum ſitum: & hanc Iuriſdictionem diſtinguit.

Brienzolum porro, ubi turris Portarum fuit, cum Vazerolo: quo loco quondam ſchola literaria extitit; unde etiamnum hodie Scholare dicitur: ibidemque tria Fœdera (ut ſuo loco commemoravimus) primo juramento ſeſe conjunxere: & Supra-aqua ſeu Molendina etiam ſortem unam faciunt; & pagus Lantium, alteram conſtituit. Hæ duæ ſortes, ſuum quoque Miniſtralem, cum 12. jus dicentibus, in Civilibus, habent. Atque in his pagis habitabant multi, Cathedrales dicti; quorum apud Bergunienſes facta mentio: eodemque foro Civili, Matrimoniali, & Criminali, cum hac Iuriſdictione utuntur. Per Planuram Lantii (ut appellant) venimus in Corvantianam vallem, quæ quatuor Vicinias habet: 1. Parpanum, ſeu Partipanum; (ut habent antiquitates.) 2. Vicinia Monaſterii Corvantienſis, cum Montanis accolis. Hic Conventus Ordinis Præmonſtratenſium fuit, temporibus Imperatoris Friderici primi Barbaroſſæ, & Conradi ſecundi Epiſcopi Curienſis, anno videlicet Domini 1167. fundatus, à Rodolpho ab Aqua-rubea Rhæto: qui cum militiam exercens,

exercens, vitam diſſolutam diu egiſſet; tandem Eremuſium, in Engadinam inferiorem, ad S. Florinum, venit: quo magnæ tunc peregrinationes fiebant. Ibi mulierem, à Dæmone obſeſſam, vidiſſe ſcribitur; quæ per ſonum fidicinis liberata fuerit, Pœnitentia & ipſe ductus, per ſeptennium ſe aſperitate vitæ maceravit: & octavo anno, Hieroſolymam adiit. In reditu, Brunduſii, comites nactus, Gerardum, Ebem & Adelonem; cũ illis ſe in ſylvam hanc opacam, (ita in ſomniis monitus) ubi multi viatores à latronibus ſpoliabantur ac trucidabantur, contulit; tranſeuntibuſque auxilio fuit: tandem Elvangæ mortuus eſt; cum bona quædam, à milite, è Thuringorum gente, qui in Monaſterio obierat, teſtamento legata, repetere vellet.

Sub Priore primum Monachi vixere: poſt in Abbatiam converſum Monaſteſterium fuit: quod anno 1407. igne abſumptum; per Abbatem Ludovicum reſtitutum eſt. Anno 1616. primo ibi Reformatæ Religionis miniſtri concionari cœperunt.

3. Vicinia, pagus Vmbelicum eſt: hodie corrupte Malix vocant: ibi prope Caſtrum Strasberg, jam deſtructum; unde Iuriſdictio olim, dominium de Strasberg, appellata fuit.

4. Schierſa eſt, in monte verſus vallem Scanavicam ſita. Flumen, quod Corvantianam vallem præterfluit, Rabioſus dicitur; ſeque Pleſſuræ miſcet. Miniſtralis, Civiles cauſas, cum duodecim Aſſeſſoribus, dirimit.

Septimus Conventus magnus, Vallis Scanavicana eſt: in Iuriſdictionem ad S. Petrum, & Pratum longum diſtincta. Prior illa, octo Vicinantias habet: quarum prima, in ingreſſu vallis, eſt Maladrium: proxima, Capreſium; ubi caſtrum Berneck ſtetit: tertia, Caſtellum, ſeu ad ædem S. Georgii: quarta, Leuvenum: quinta, ad ædem S. Petri; ubi Parochia eſt: ſexta, Pajicum; ſub quo rudera caſtri Sumeroviæ cernuntur: ſeptima, Molendinum: (*Malines.*) octava. Peiſtum; ubi quondam arx Subvia (*Vnderuegen*) ſtetit. Civilia Miniſtralis, cum 12. Aſſeſſoribus, judicat.

Altera Iuriſdictio Longa Pratana eſt: & hæc in quatuor vicinias diviſa: 1. Longum pratum; ubi Parochia eſt. 2. Fæntejum; ſolitudo amœna. 3. Sepunum & Cupæ: ubi ex monte Strela (qui Davoſium & Vallem Scanavicanam interſecat) flumen oritur, Pleſſura, Vallem hanc præterfluens, & Curiam civitatem alluens; poſteaque ſe Rheno miſcens. 4. Prata, ſeu Pradella eſt, à cæ-

teris

teris diſſita: nam Molendinenſium, Scanavicanæ anterioris, & Schierſienſium, Corvantianæ Iuriſdictionis territorium, interjacet: cauſas civiles Miniſtralis, cum duodecim Aſſeſſoribus cognoſcit.

Totius Fœderis decem Iuriſdictionum Incolæ, Germanica, & vera antiqua Celtica lingua utuntur: præterquam in Belloſortenſi Iuriſdictione; ubi tamen Ferrara & Tainum etiam Germanice loquuntur.

Liberum Dominium Haldenſtein, (*pendens petra*) à caſtro ibidem nomen habet; intra confœderatæ Rhætiæ fines ſitum eſt, ad ſiniſtram Rheni ripam, vix decem ſtadiis ab urbe Curienſi diſtans. Trium Fœderum Rhætorum patrocinium agnoſcit.

Nobilitas prima, quæ hic cum Imperio viguit, ab Haldenſtein dicta fuit. Poſtea vero etiam vicino caſtro Liechtenſtein acquiſito, aliqui hujus familiæ nomen & cognomen ab utraque iſta arce traxêre.

Maſcula progenie exſtincta: in Annam Vlderici filiam unicā, jus totū dominii devolutū fuit: quæ, licet ad ſecūda etiam vota tranſiiſſet; liberos tamē nullos peperit. Poſterior ejus marit⁹, Chriſtophorus à Hertnegg, cum hæredibus uxoris,

anno 1404. coram Ioanne Comite à Lupfen, Landtgravio Stulingæ, Auſtriacorum Velcurii Præfecto, aliiſque Nobilibus, ſuper prætenſionibus ſuis, in judicio egit, cui 600. libræ, quas ex patrimonio ibidem habebat, adjudicatæ: dominium autem ipſum cæteris hæredibus liberum dimiſſum fuit. Hæredes vero erant: VValtherus ab Hallvila, Annæ ab Haldenſtein frater uterinus; Gottofridus ab Amiſio, cujus uxor Margarita ab Haldenſtein erat; Burckardus à Sehovenſtein, hujuſque ſoror Anna, Itelii Plautæ uxor.

Sed & inter hos controverſia mox orta eſt. VValtherus enim Hallvilius, ſolus, tanquam frater uterinus, hæreditatem pretendebat; juraque dotalia matris ſuæ petebat. Anno ergo 1419. à judicibus utrinque delectis, dominium hæredibus fœminis adjudicatum fuit, VValthero vero, pro omnibus juribus & prætenſionibus ſuis, 400 floreni dati. Hartmannus quidē EpiſcopusCurienſis, dominium, tanquam feudum Epiſcopatus, ſibi vindicare contēdebat: ſed poſſeſſionem nunquam adiit. Tandem vero, ſucceſſu temporis, per juridicam diſceptationē, coram judicibus trium Fœderum inſtitutam, à prætenſione feudali Epiſcopi, dominium abſolutum fuit.

Gottfri-

Gottfridus ab Amiſio, ex uxoreMargarita, duas filias habuit: Vrſulam, Petro à Gryphenſee nuptam; & Gutam, Friderici Venatoris, à Matrano dicti, uxorem. Petrus primum à Guta glore ſua, omne jus quod illa in dominio habebat, anno 1415. Velcurii, emit: deinde etiam hæredum Itelii Plantæ, & Burchardi à Schovenſtein jura, anno 1424. acquiſivit: atque ita ſolus dominium poſſedit. Huic filius Rudolphus ſucceſſit: quem ſecuti ſunt tres filii, Ioannes, Ioannes-Huldericus, ac Ioannes-Rudolphus. Poſt horum obitum, cum debitis immenſis bona ipſorum gravata eſſent, Curatores dati, qui in Comitatu Sarunetum erant; (fratres enim à Gryphenſee apud Flumianos ſedem habuerant) dominium Haldenſtein, anno 1494. Henrico Ammano, Civi Curienſi, & Epiſcopi ibidem Cancellario, vendiderunt. Cujus hæredes, jura ſua Rodolpho à Marmore tradiderunt. Hic nepoti ſuo, Iacobo à Marmore, anno 1529. illa dedit: à quo ad Ioannem Iacobum Caſtilionæum, Regis Francorum inRhætia Legatum, dominium pervenit: qui magnificum ibidem palatium exſtruxit. Illi, anno 1565. ſucceſſit frater Franciſcus, Mediolani degens: cujus hæredes fuerunt, Cor-

nelius & Vitellianus de Boſſiis, Mediolanenſes: qui jura ſua pro 3200 florenis, Capitaneo Gregorio Carolo ab Alto Balcono, renuntiavere. Hic, anno 1568. die 5 Februarii, dominium hoc trium Fœderum patrocinio inſinuavit: quod, poſt ipſius fata, nepos ejus ex fratre Franciſcus poſſedit: iſte dominium Ioan. Henrico Heinzelio à Dægerſtein vendiderat: ſed cum hic in ſolutione deficeret; Franciſci hæredibus illud reſtitutum fuit: qui omnia jura ſua, Thomę de Schovenſtein, ab Ehrenfels, I. V. D. & Equiti aurato vendiderunt: atque ita dominium ad familiam Schovenſteinianam rediit.

Thomas, ob eximias virtutes, ab Imperatore Matthia, anno 1612. Liberi Baronis titulo, pro ſe & poſteritate ſua, quo majores eius ab Ehrenfels ante fruebantur, decoratus fuit: multaque alia privilegia & jura, aſyli nempe, nundinarum celebrandarum, & monetæ cudendæ, accepit,

Cæterum, territorium ipſum fertile eſt: pagus olim Lantium inferius vocatus, ab imminente caſtro, Haldenſtein nomen recepit. Non longe ab eo, in ruinis cernuntur arces, Liechtenſtein & Crottenſtein: ſunt etiam in hoc dominio, vicinia Oltis, & duo montes

oum

cum incolis: unus, Solatium, quem Baro ipſe tenet; alter, Sevils; & propter familiam quandã, Battagna etiam dictus.

Liberum Domini imperium eſt: iſque decimas, tam majores, quam minores, exigit. In Magiſtratu inferiore creando, hic ordo ſervatur. Subditi tres illorum, qui ſervitutis corporalis vinculo Domino obſtricti ſunt, nominant: ex quibus ipſe unum eligit, quem illi Præfectum (*Vogt*) vocant. Hic, cum decem Aſſeſſoribus, cauſas Civiles & Matrimoniales dirimit. Appellationes ad Dominum deferuntur. In Criminalibus, adjunctos ex civitate Curienſi, & proximis Trimontianis, plerunque aſſumunt. Gratiam, in mitiganda ſententia, impertiri Dominus valet.

LIBER DECIMUS.

POST ſuccinctam trium Fœderum Rhætiæ dominantis adumbrationẽ, amœnum quoq; Subditorum ipſorum Transalpinorum tractum pari brevitate deſcribi, ſeries hiſtoriæ requirit. Prima ergo, propter pulcritudinem & feracitatem, Orbi notiſſima eſt Vallistelina; ſic à caſtro eminentiſſimo, Tilio, denominata: quanquã aliis etiam derivationibus no-

men hoc à quibuſdam deducitur. Vallem enim hanc primo habitatam tradunt, anno poſt diluvium 675. ſub Cambo Blaſcone, & aliis Principibus Hetruſcis; Vallemque Tyrrhenam, à Tyrrhenis Hetruriæ populis, dictam fuiſſe: à quibus Civitas eximia, Volturena nomine, in infima Vallis parte, ipſiſque faucibus Lacus Larii, (quæ Hetruſca etiam vox eſt. Larius enim ipſis idem, quod nobis Princeps) ædificata ſit; indeque illuſtres ejus habitatores, Volturheni Patres, in hiſtoriis vocati. Plinius eos Vennonetes lib. 3. cap. 19. indigitat: unde corrupte poſtea Veltolini dicti. Lingua eorum propria, (quæ Italica eſt) *Valtelina*, regioni nomen eſt.

Rhætorum Inalpinorum Imperio primo adjecta fuit; cum illi fines ſuos, Comum & Tridentum verſus, dilatarent: eorundem incolarum, contra P. Silium & Druſum, opera etiam uſi; ut primo libro diximus.

Imperio poſt Romano, cum Rhætia in provinciam redigeretur, etiam Volturena ceſſit.

Sed cum in ipſis Italiæ finibus ſiti eſſent Voltureni: ab irrumpentibus Barbaris & Allemannis multa perpeſſi; paulo poſt Gotthorum furori expoſiti; mox Longobardos imminentes ſunt experti:

quibus

quib' perFrancos domitis, quietiorẽ ſub his vitã duxere. à Saracenorũ tamen devaſtationibus immunes eſſe nõ potuere.

Imperii Romani rebus in Italia nutantibus, peſtiferis factionibus Guelphorum & Gibellinorum plurimum etiam vexati fuere. Comenſium inde, Vitranorum & Ruſcanorum, diſſidia, Mediolani Turrianis & Vice-Comitibus ſe invicem lacerantibus, ſtatum Volturenæ, quæ Comenſi Civitati annumerabatur, admodum miſerabilem reddidere.

Poſt multa tandem Vice-Comites rerum potiti ſunt: eoſque ſubſecuti Sfortiani. Horũ ſub regimine, Capitaneus Vallis, Trixivii ſedem ſuam habebat: qui medio Tertiario præerat; Vicariumque Legumperitum, Aſſeſſorẽ, & Cancellarium, (ſicut etiam duorum aliorũ Tertiariorũ Prætores ſuos ſibi aſſciſcebant) atque Collateralem, cum quindecim ſatellitibus à latere ducebat: atque ita res Civiles & Criminales, (quemadmodum Prætor Tirani, in ſuperiore Tertiario; Prætor Morbenii, cujus ſedes primo Coſii erat, in inferiore) adminiſtrabat. Appellationes Mediolanum ad Senatum deferebantur. Si quæ ſuper illorum adminiſtratione ſubditorum eſſent gravamina: ſenis mẽſibus Cenſores & Syndici aderant. Magiſtratus ipſorũ annuus erat.

Cani

Aſt anno 1486. cum Ioannes Galeatius Sfortia, ſub tutela matris Bonæ, & Ludovici Mauri patrui, Ducatui Mediolani præeſſet; Rhæti noſtri, occaſionem ſua repetendi, præſertim Bormium & Peſclavium, anno 1450. ab Vlderico Amatienſi amiſſum, arripientes, bellum eis, per Legatum ſuum, Huldericum Maſſolium Engadinum, indicunt. Cui Prætor Bormii Ciſermundus ſuperbe reſpondet: ſe nihil curare, pacem an bellum Rhæti eligant. Triduo igitur pòſt noſtrorum exercitus adeſt. Bormienſes trepidantes fugiunt, ſeque dedunt. Munito Bormio, Engadini & Prægallienſes Clavennam petunt: quo cæteri quoque duorum Fœderum Rhæti, per Vallem Sancti Iacobi, tendunt. His Comes Antonius Balbianus, cum Lantolino, peditatus duce, in dictam Vallem obviam ire cum exercitu parat. ſed ſtatim à Rhætis ſupervenientibus fugantur & cæduntur: è quorum numero erat Ioannes Grandonus Clavennas, vir magni inter ſuos nominis. Clavenna igne devaſtatur. Idem cum Plurio actum fuiſſet, niſi Bertholdus à Fontana precibus interceſſiſſet; cujus quondam frater Benedictus. ibi ſervatus fuerat. Magnam prædam Rhæti ex pecoribus, & aliis abigunt: & per

& per hyemem ſe in Valle Sancti Iacobi continent. Vere imminente, in Volturenam impetum faciunt: obvia quæque capiunt; & ultra viginti pagos à Bormio Sondrium uſque devaſtant. Ludovicus ergo Maurus, tutor, cum eis pacem init; perſolutis 14000 florenis; & inſuper Peſclavio liberè dimiſſo.

Anno 1499. tandem, per Ludovicum XII. Galliæ Regem ejectus Dux Maurus, (qui, poſt fata nepotis anno 1495. Ducatus Inveſtituram acceperat ab Imperatore Maximiliano; cui prius neptem ex fratre Galeatio Maria, Blancam Mariam, anno 1493. per Vallemtelinam & juga Rhætica, maxima cum pompa ad maritum adductam, deſponſaverat) Oenipontum, ad Imperatorem Maximilianum, cum duobus filiis, profugit; & præſidium Tirani in caſtro, 500. Lanciferos, ab Imperatore ſibi miſſos, relinquit: qui, captis per Gallos omnibus Ducatus oppidis, adhuc in fide Mauri perſiſtebant. Proinde Antonius Baſſæus, Ballivus Divionenſis dictus, maximo cum exercitu, machinis etiam tormentariis majoribus adductis, eo ſe confert. Oppido igitur jam oppugnari cœpto, illi ſe dedunt, & inermes dimittuntur. Galli inde captivos duos, Aloyſium, Militem Auratum, & Seraphinum,

phinum, Quadrios, abducunt: quia Ducis partes ſuſtinuiſſent.

Maurus, cum auxiliari Cæſarea manu, brevi reverſus, facilè partes iſtas recuperat. Capitaneum ſuum, Badinum Paravicinum de Caſpano, (alii Papienſem dicunt) collectis paucis militibus, verſus Prægalliam mittit: qui ibidem centum ſibi alios aſſociat. noctu, quæ erat 2 Februar. anno 1500. ad caſtrum Clavennæ pervenit; ibique cum milite ſubſiſtit: civibus incendium ac direptionem comminans; niſi ſtatim ſibi portæ, nomine Ducis Mauri, aperirentur: & ſex millia Germanorum ſe ducere aſſeverans, acclamantibus paucis, (ut dicto fidem illi haberent) quos ſecum habebat, militibus, ſic intromiſſus eſt.

Annibal interim, Comes Clavennæ, qui etiam cum Mauro auſugerat, Turrim Oloniam, vacuam repertam occupat; & iſtorum locorum incolas, rei novitate perterritos, imperata facere cogit. Atque ita Mauro via, ad recuperandum Ducatum, ſtrata: qui tamen paulo poſt, ad Novarriam, perfidia ſuorum proditus, & captivus in Galliam abductus fuit; Rege iterum rerum potiente. ſub quo, ad annum uſque 1512 admodum preſſi vixere ſubditi. Anno enim 1503. juventus Prægallienſis injuriis laceſſita

laceſſita, Plurium cepit: ubi in pugna magnus Galliæ Baſtardus, à Guberto à Caſtromuro, occiſus fuit.

Anno 1508. Malherba (nomen condignum rei) Capitaneus Regius, per ſemiannum, intra Tiranum & Pontum ſe, cum 500. Vaſconibus continebat: quotidie pecuniam, præter victum & amictum, efflagitans; ſecus ferrum & ignem minitans.

Anno 1511. tranſeuntibus per Vallemtelinam plurimis Lanciferis, à Ludovico Rege conductis, victum abſq; ullo precio impertiri coacti; proindeque in magnas famis anguſtias incolæ redacti ſunt.

Diſſidia autem inter Pontificé Maximum Iulium 2. & Ludovicum Regem, de die in diem, ob intimationem Concilii, & alias cauſas, ingraveſcebant. Pugna etiam adverſa ad Ravennam, Pontificis animum magis exacerbabat. Omnes igitur, quos poteſt, contra excommunicatum Regem excitat, inter quos præcipui quidem Helvetii, & Rhæti erant: quos propterea vexillis donat; Eccleſiæque Defenſores ac Principum Domitores, cognominat. Gallorum quoque militum inſolentia in Volturena, Clavennæ & Bormii, creſcebat. Hi namq; ex caſtris regionis, in ſtrictiſſimis otiis conſtitutis, Equiſones & Viatores

Viatores tranſitu prohibebant; eoſque captivitate, & bonorum ablatione, mulctabant.

Hortatu itaque ſummi Pontificis, & injuriis ac vexationibus laceſſiti, inſuper juribus ſuis antiquis, & legitimis prætẽſionibus confiſi, (magna enim pecuniæ ſumma noſtris, propter ſtipendia militaria retenta, à Gallo & Mediolani Ducibus, debebatur) Paulus Epiſcopus Curienſis, cum Rhætis trium Fœderum, (fœderis Griſęi exercitum ducebat Hercules à Capaulo de Flemio: fœderis Cathedralis & Epiſcopi, Conradus Planta de Zuzio, qui poſteà etiam primus Valliſtelinæ Gubernator datus eſt; & Decem-juriſdictionum, Conradus Belinus Davoſianus) per montem Berninam, anno 1512. die Iovis, 24. Iunii, ditionem feliciter ſunt ingreſſi. Caſtra mox duo fortiſſima, Platta-mala, in confinibus Peſclavii, cui Baſtardus Straxe Gallus præerat; & Tiranenſe, cujus Caſtellanus Stephanus Baſtierus erat interventù Aloyſii Quadrii Equitis, ſe dedunt. Die dominico, 27. prædicti menſis & anni, Tilii, Rhætis jurata eſt fidelitas, atque ita etiam Bormium, Comitatus Clavennæ & Triumpelini lacus Larii, univerſo populo congratulante, (*Viva Griſoni*) capta & recuperata: tantum in,

Caſtro Clavennæ occupando ſex menſes inſumpti. Præſidiarii, duce Iacobo Fayet Gallo, commeatu deſtituti, ſe dedunt; & per Helvetiam Gallias repetunt.

Anno ſequente, pro majori ſecuritate, Caſtra, Mala-plattæ, Tirani, Trixivii, & Turris Oloniæ, deſtruuntur. Maximilianus Sfortia, Ludovici Mauri filius, jam ab Helvetiis & Rhætis in Ducatum reſtitutus, pro parte ſtipendiorum & benemeritis, ſponte ſua & libere, omnes illas regiones, quas in Ducatu Mediolanènſi ceperant, illis cedit. cujus rei literæ, anno 1513. datæ, exſtant.

Anno 1515. Galliæ Rex Franciſcus in Inſubriam venit, amiſſaque recuperare ſatagit: cujus partes ſequebantur fratres duo, Galeatius & Iulius Sancti Severinates. ex his, Iulius, Como receptus, ea, quæ ab Helvetiis & Rhætis tenebantur, armis ſe repetiturum aſſerit: nuntioſque propterea cum milite ad Larii accolas, qui in ditione Rhætorum erāt, mittit; ſtatimque in ſua vota pertrahit. idem cum Volturenatibus & aliis tentat: qui cum opportunum præſidium nullum à Gallis miſſum viderent, imperata facere recuſant. Soli Caſpanenſes, cum Trahonenſibus quibuſdam de fœlici Gallorum prælio ad Melignanum,

num, certiores redditi, Gallicam acclamationem (*Franza, Franza*) tollebant & Rhætorum inſignia ex parietibus delebant. Sed à Rhætis, per Clavennam celeri curſu delatis, de improviſo opprimuntur; & carcere, pecunia, & exilio mulctantur: interim etiam amiſſis lacus regionibus, per miſſos eo milites, receptis.

Franciſcus quidam Moronus Leucenſis, Cæſaris partes ſequens, in Volturena & circumvicinis locis, gregarios aliquot (contra Magiſtratus voluntatem) colligit; villáſque in montibus, uti etiam Coreni ædes aliquas, incendit. Sed à Vaſconibus, Como evocatis, reprimitur.

Como, Regis nomine, præerat Ioannes Vandaneſius: qui naves multas Comi inſtruxit; & cum valida claſſe, cujus major pars Turenſes erant, Suricum delatus eſt: ut regiones à Rhætis occupatas, in poteſtatem Regis redigeret. id quod facile factu fuit: cum nullum militem Rhæti, citra montes, in præſidio reliquiſſent. Incolæ in arvis erant: & claſſis jam ad Surici ripam appellebat. Vandaneſius in colloquium cum indigenis deſcendit: cumque à quodam bombardula in adverſos Gallos exonerata eſſet: continuo ipſe ira

ſuccenſus, Suricum & Gleram, cum navibus armatis ibi inventis, incendi jubet. Anno 1516. die 16. menſis Maii, factum hoc eſt.

Pagani, Gallorum impetum paululum ſuſtinentes, vicinorum ſubſidium avide ſpectabant: quo fruſtrati, in nota montium diverticula aufugiũt. Vandaneſius in Volturenam tranſire tentabat. Sed tunc omnis Gallorum & Venetorum exercitus, cis Abduam, à Maximiliano Imperatore, cum auxiliariis Helvetiis & Rhætis, fugatus, Mediolanum ſe rēceperat. Itaque, mutato conſilio, Comum ille revertitur.

Rhæti, Suricenſium vicem ulturi, Belanum veniunt, & Coreni reſiduum igni tradunt. Mox, tranſgreſſo deſuper Muſſii ſaxo, in Vallem Menaſii deſcendunt, corraſiſque pecuniis apud Porletiam, domos quaſdam cremant. inde reverſi, Menaſium, Gallicæ factionis, cum indicta pecunia non ſolveretur, ferè totum Vulcano ſacrant. Vaſcones interim per Larium delati, Grabadonam accendentes, incolas pecunia mulctant; & nonnullas domus apud Menaſium etiam comburunt.

Brevi poſt, anno 1516. Friburgi Aventicorum, die 29. Novembris, pax perpetua, inter Galliæ Regem, Helvetios &

Rhæ-

Rhætos,initur. Rex,Helvetiis ſuas Prę-fecturas cis montes; Rhætis Volturenam, Comitatum Clavennæ, & Bormium, libere poſſidenda dimittit. De Lari accolis, Triumpilinis,ambiguus & incertus tractatus erat. Ioannes Iacobus Trivultius, Dux Regius, eos caſtro ſuo Muſſio adjicere volens,ſuos eo mittit. Rhæti contra firmiter nituntur: & à populo, ſuaſu Antonii à Brentio, cognomento Stulti,& Gallico nomini inimici, qui Aduncum pro ipſis retinuerat,revocantur. Sic Gallis cedentibus, (prout etiam anno 1523. Cathedrali & Decem-juriſdictionum fœdere Gallicũ quoque fœdus acceptante, omni prætenſioni Rex Galliæ ſuper Triumpilinis, libere, pro ſe & ſucceſſoribus ſuis, renuntiavit,Rhætiſque aſſignavit) prædictoque Antonio è vivis ſublato, Rhæti per ſuos Magiſtratus, Triumpilinos, uſque ad annum viceſimum-quintum ſupra milleſimum-quingenteſimũ, quiete rexere: quo Ioannes-Iacobus Medicęus, (uti ſuo loco fuſius expoſuimus) eos infeſtavit.

Vallis itaque hæc, cum Comitatu Clavennæ & Bormio,jure antiquiſſimę poſſeſſionis,ceſſionibus,meritis, juſtiſſimiſque titulis,à Rhætis acquiſita, magna gloria adhuc regitur,& poſſidetur.

Situs ejus ſecundum longitudinem, ad pedem ſummorum Rhætiæ montiũ eſt: unde flumina Italiam petentia, ſcaturiunt; ex quibus Abduas Vallemtelinam totam transfluit, & mediam interſecat. Ab Oriente, ſunt Rhæti Vallis Monaſterii, Tirolenſes, & Vallis Solis incolæ: à Meridie, Camuni & Bergomates, Venetæ ditionis: Occidentem verſus Larii accolæ: ad Septentrionem, Peſclavienſes, Engadini & Prægalli, Rhæti. Longitudo ejus eſt 60. milliarium Italicorum; quæ decem Germanica efficiunt: Latitudo eſt incerta. Iuxta Sanctum Britium, in Bormienſi; ad S. Iacobum, in Tilienſi; ad S. Mariam ad Saxellam, in Sondrienſi; & ad S. Gregoriũ, montemque Pelaſcum, in Morbenienſi, & Trahonenſi ditione, in oſtiis ſatis anguſta reſtringitur.

Amœnitatem & fertilitatem hujus regionis depingere hoc meum penicillum non valet: palmam certe illa, inter omnes Europæ Valles, Scriptorum conſenſu, jamdudum obtinuit. Magna hic excellentiſſimi vini copia; cujus etiam Scriptores antiqui ſumma cum laude meminerunt: Cato apud Servium; Strabo libro 4, Plinius libro 14. cap. 1. 2. & 6. Virgilius Georg. libro. 2. Martialis lib. 14. ep. 100. Suetonius in Aug. ca. 77.

Ejus

Ejus jucundo & ſalubri potu, Auguſtus olim, atque etiamnum moderni Imperatores & Principes noſtri, maximè delectati ſunt: ut proinde hinc in Rhætiam noſtram, Italiam, Helvetiam, Comitatum Tirolis, Sueviam, Bavariam Auſtriam, Bohemiam, aliaſque regiones, magna quantitate avehatur: in dies ſingulos totius anni, comparatione inſtituta, ultra centum ſalmis (onus equi eſt, centum menſuras vini excedens) ex Valle exportatis. Habet etiam multas convalles: quibus tanta lacticiniorum ubertas, ut vicinis quoque magnã illorum copiam ſuppeditent.

Flumina, præcipue Abduas, maxime piſcifera ſunt: ubi Salares, ſeu Lucii varii, (nos *Truttás* vocamus) magni ponderis capiuntur.

Cunctarum denique, præter ſalem, (qui ex Valle Oenana vicina advehitur) ſumma hic eſt copia rerum.

Non minus vere, quam apte, Ludovicus Maurus Dux, illac tranſiens, Vallem in tres partes diviſit; Planitiem, Agrum, & Pratum: tractum ſecundum dextram Abduæ ripam, Vineam; & alteram ripam, Caſtanetum vocans. Hoc illa incommodi habet, quod ab eluvionibus aquarũ magna damna accipiat. Vnde, proverbio recepto, olim reditus

& proventus Vallis in quinque partes diſtribuebantur: prima Principis erat; ſecunda, Eccleſiaſticorum; tertia, Nobilium; quarta, Agricolarum: quintam aqua devorabat.

Vt ſolum fœcundum & dives: ſic populoſa, & pulchris oppidis Vallis repleta eſt. in toto enim Vallis, Clavenenſiſque Comitatus diſtrictu, ad centum parochiæ ſunt. Gens robuſta, formoſa, & manu prompta eſt. Nobilium magna ibi copia; qui armis & literis (ultra centum hodie gradu Doctorum inſigniti, vivi numerantur (reliquæ Italiæ nobilitati non cedant. Plebs induſtria, & labore nemini ſecunda. ut propterea in præcipuis Italiæ oppidis, aliqui horum inveniantur; & propter fidelitatem amentur. Ad mandata denique & juſſa Principis omnes ſunt parati.

Sed jam ad locorum ipſorum & Politiæ enarrationem eſt deflectendum.

Bormienſem itaq; ditionem, in ſummitate ſitam, altiſſimis montibus undique cinctam, & à ſola Volturena ſtricto oſtio diſtinctá, primo ingrediamur.

Diſtinguitur hæc in quinque Vicinias, ſeu Communitates minores:

I. Prima eſt, oppidum ipſum Bormiú, unde regioni nomen; elegans & turribus vetuſtis fultum: multa damna ab incen-

incendiis diverſis paſſum. Hic Archipreſbyter cum Canonicis, itemque Magiſtratus, reſident. Ad Oppidum pertinent pagi; Platea, Platta, Oga, & Fumerogum; quaſi fumans rogus, à miſerabili eventu nomē adeptum. Cum enim Veneti, tempore Philippi Mariæ Vice-Comitis, Volturenam vaſtarent; irruentes in Bormienſem tractum, hic ab incolis ſupervenientibus fuſi, & cadavera illorum, ne aërem fœtore inficerent, concremata fuere.

II. Secunda eſt Vallis Forba: ubi Parochia eſt ad Sanctum Nicolaum; item pagi, Sanctus Antonius, In plano, Tregua, (ubi induciæ inter Venetos & Bormienſes ſuperiori bello factæ, indeque nomen locus ſortitus eſt) Divus Gothardus, Divus Rochius, Vacciphagus ſeu Maglia-vacca; & mons ipſe Alfurnus: ex quo Italiam verſus ſcaturiens Mintius, lacumque Benacum permeans, ſe Pado miſcet. A Bormienſi parte Frodolphus amnis naſcitur; qui ſub oppido Bormii ſe in Abduam exonerat.

III. Tertia Vallis interior eſt. ubi primo Parochia Sancti Galli occurrit: cui annumerantur, Primadium, Terriplanum, & Molina. Supra hunc pagū, prope viam regiam, qua per juga Rhętica, in Vallem Monaſterii itur, (ſtrictum ibi

prope eſt oſtium, muroque quondam munitum, quod Seralium vocant) ſitæ ſunt ſaluberrimæ thermæ, nomine Sancti Martini inſignitæ; quæ podagricis præſertim, iſchiaticis, ſterilibus mulieribus, aliiſque morbis frigidis, conducere exiſtimantur. De illarum mirabili virtute, cum Medici, (Caſpar Sermundus) tum Hiſtorici, (Ioannes Gulerus, Eques Auratus) fuſius ſcripſere: ad quos Lectorem remitto. Hic initium ſuum habet mons Vmbrius, ab incolis mons Braillius dictus; ab Hiſtoricis claſſicis vetuſtioribus, jugorum Rhæticorum nomine, ob altitudinem, inſignitus. In hoc monte, Abduas fluvius ſcaturiginem ſuam habet: qui Volturenam præterfluit; inde in Larium lacum vergit, eumque permeat; Laudum Pompeii tranſit; tandemq; ſe in Padũ exonerat.

Altera Parochia Vallis, eſt Pedenucis: ubi ſunt Vici, Semaucum, Iſolatia; unde flumen Iſolatia per Vallem erumpens, Abduæ inſeritur. Sequitur mons Fuſtanus: ubi Tripallum, & Vallatja; deinde in Freel, aliis Fera Vallis, aliis Ferrea, ob minas ferri, quæ ibi ſunt, dicta. In hujus ſolitudinis planitie, campus quidam eſt; Campus de Luco, ob vicinum nemus, vocatus. Nulli unquam viſuntur ibi flores. In hoc loco, conflictum magnum contra

contra Arrianos,tempore Divi Ambroſii,Epiſcopi Mediolanenſis, contigiſſe affirmant : ejuſque rei aliqua noſtro etiam tempore apparuere veſtigia. arma etenim diverſi generis ibi inventa oſſaque humana, quæ giganteam ſtaturam repræſentant.

IV. Quarta Vallis inferior eſt : ubi Cepina, Sancta Maria Magdalena, Murignonum , Sanctus Bartholomæus , S. Britius. ibi regio, uti diximus, oſtio anguſto,Seralio dicto,claudebatur.

V. Quinta Vallis , Luvinium dicta, amœna ſolitudo eſt ; ædeſque hinc inde diſſitæ ſtant. Politica autē hujus regionis adminiſtratio,hæc eſt.Triuni Fœderum Rhæti Prętorem eo mittunt: cujus Magiſtratus , ut & reliquorum Prætorum,biennalis eſt. Hic à Bormienſibus ſalarium accipit; & Præſidis munere, illius nempe qui ſuffragia colligit, fungitur;ſuos Vicem-gerentes in Civilibus & Criminalibus habet, quos ex Senatu ſumit; Cancellarium præterea, & clavē unam ad proceſſus & Scripturas.

Cæterum ipſi incolæ,propterea quod in confinibus ſint , plurimis privilegiis & immunitatibus ſemper honorati fuere. Eligunt Magiſtratus ſuos libere : in quorum electione, ad evitandas prehenſationes , ſortem adhibent ; fabis

vid

videlicet nigris & albis uſi. Cal. Maii, pro officiis generalibus creandis, congregãtur: ubi in Concilio magno & populi, 60 ex oppido Bormio, & totidem ex tribus Vallibus, (Lavinium tamen tres tantum dat) conveniunt. Hi Officiales (honos hic præcipuus inter ipſos eſt) eligunt; quorum duo ſunt: itemque Senatores, quorum in Criminalibus ſexdecim judicant; decem ex oppido, cæteri ſex ex Vallibus. In Civilibus, tredecim Conſiliarii omnes oppidani ſunt. Vallis Lavinii, in levioribus cauſis, ſuum Miniſtralem Civilem habet. Certa municipalia jura in judicando obſervant. Appellationes omnes, ad trium Fœderum oratores, in Comitiis, deferuntur. Suos quoq; Militiæ Capitaneum & Officiales habent, ſub quibus 500. ſelecti in album ſunt recepti.

Ad Vallemtelinam revertimur; cujus ſub dominis Rhætis hæc adminiſtrandi & gubernandi forma eſt. Vallis in tria Tertiaria dividitur: Superius nempe, ubi ſedes Prætoria Tirani eſt; (ſequitur proxime Tilium: quod nullo Tertiario annumeratur; atque etiam ſuum Prætorem habet:) Medium, cujus Capitaneus & vicarius Sondrii reſident; & Inferius, quod duos Prætores habet: quorum alter Morbenii, alter Trahonæ re-

ſidet.

ſidet. quiſque ſuum Locum-tenentem, Cancellarios,& famulos,habet : ſuaque ſalaria ex Camera dominicali,& à Valle recipiunt.

Magiſtratus eorum biennalis eſt: ipſique cum mero mixtoque imperio præſunt. In ſua juriſdictione quiſque (præter Capitaneum, quem Gubernatorem Vallis vocant; quique, ultra Medii tertiarii in Criminalibus adminiſtrationẽ, etiam in tota Valle, ſi legitimo ordine prævenerit, dominium habet) & Criminales & Civiles cauſas adminiſtrat.

Proceſſus ſecundum ordinem ſtatutorum Valliſtelinæ, à Dominis Rhætis datorum, inſtituuntur: quæ, in Civilibus,& Criminalibus, modum Cæſareo juri conſonum præſcribunt; & ad quorum obſervationem Officiales juramẽto ſe obſtringũt. Proceſſus deinde,tam offenſivi,quã defenſivi, (niſi, gratia aut tranſactione interveniente, res ab Officiali componatur) Vicario Valliſtelinæ (coram quo, uti Capitaneo, Civiles controverſiæ decidi, & cognoſci in Medio tertiario, poſſunt) exhibentur: qui deinde cum voto Iuriſconſulti; (niſi ipſe legum Doctor ſit) de ulteriore modo, tortura inferenda, mulcta pecuniaria, condemnatione, aut abſolutio-

lutione, ſecundum facti ſpeciem, conſilium ſuum edit. Officialis autem, ſententiam Vicarii, moderari & mitigare quidem; aggravare minime poteſt.

Cauſæ Civiles à quolibet Officiali, in ſua juriſdictione, diligenti ſcrutinio, ſecundum formã à ſtatutis præſcriptam, deciduntur; Partibus, aut altera earum tantum requirente, cum conſilio juriſperiti Aſſeſſoris (ita ſtatutis monẽtibus) agitur. In Caſibus, quorum in ſtatutis nulla mentio, jus Commune Cæſareũ, ex eorundem ſtatutorum diſpoſitione, ſequuntur. In Matrimonialibus vero, Officialis proceſſum inſtruit: qui deinde, cum conſilio Vicarii Valliſtelinæ, ex diſpoſitione ſtatutorũ, ſententiam fert.

Voltureni autem, in rebus publicis, quas ipſi adminiſtrandas habent, hunc ordinem obſervant. Ab Agentibus ſeu Legatis totius Vallis, qui Sondrii congregari ſolent, Cancellarius Vallis eligitur, penes quem diplomata, & reſcripta gratioſa, à Dominis ſuis conceſſa, cum cæteris Vallis juribus & privilegiis aſſervantur; hic idem, ſi quæ imperata à Principe aut Officialibus veniant, aut talearum ſeu collectarum imponendarum cauſa, quæ ſecundum æſtimationem plerunque fiunt, (æſtimum autem, h. e. æſtimatio, eſt illud, quod

bonis

bonis ſtabilibus,ad computationem ſolidorum & librarum, impoſitum eſt. Sic totius Vallis æſtimatio eſt, librarum Imperialium 3380. quarum quælibet viginti ſolidos efficit) vel ſi quæ aliæ cauſæ, totam Vallem concernentes, tractandæ ſint, Agentes Vallis conſcribit, quorum deliberationes in præſentia Gubernatoris Valliſtelinæ, aut Aſſeſſoris illius factas, Legati ad ſuos referunt.

Tertiarium Superius, ſuum quoque Cancellarium habet; ejuſque conſilium Tirani habetur, ad quod Communitatum Decani convenire ſolent. In Medio tertiario, munere hoc fungitur Cancellarius Vallis; ipſique Decani Sondrii congregantur. In Inferiore, utraque Squadra, Morbennienſis & Trahonenſis,ſuos Cancellarios & conſilia; quibus Conſules Communitatum interſunt: Tilienſes etiam ſuum Cancellarium & conſilium Communitatis, habent. Sunt porro in quolibet Tertiario, quatuor Iuſtitiæ Conſules: quorum Tilium duos habet. Doctores illi plerumq; aut Legum periti ſunt; & à ſuis Tertiariis eliguntur. Hi curam Minorum gerunt: à Tutoribus & Curatoribus adminiſtrationis rationes exigunt:in contractibus & diſtractibus, Minorum nomine celebran-

brandis, decretum, ſuum interponunt. Eliguntur etiam Syndici, ſeu Defenſores: qui ſtatutorum obſervationem, & gratioſorum Reſcriptorum exſecutionem, ſolicitant.

Suos quoque Militiæ Capitaneos & Officiales habent: ſub quibus, in tota Valle, ter mille ſelecti, & in albo inſcripti ſunt. Quælibet Communitas per totam Vallem, ſingulis annis, unum etiam eligit, qui præſit. hos in Tertiario Superiore, & Medio, atque etiam Tilii, Decanos vocant: in Inferiore, & Comitatu Clavennæ, Conſules dicunt. Hi, cum ſuis Syndicis, ſeu Conſiliariis, ſecundum diviſionem Communitatum, (quarum aliquæ in diverſas partes tribui ſolent; quas alii Quadras, alii Vicinantias, Contratas, Colongellos, Cantones, & aliter vocant) à Communitate eliguntur: & curam jurium & prærogativarum illius gerunt. Notificatus criminales, Decani ſeu Conſules, vigore juramenti præſtiti, Officiali & Magiſtratui renuntiare tenentur. Omnibus enarrata Vallis aut Communitatis onera ſuſtinentibus, de officio juſte & legitime adminiſtrando, juramentum ab Officiali defertur.

Iam ad loca ipſa luſtranda progrediamur. Et primo quidem ratione ſitus, Tertia-

Tertiarium Superius ſe offert; cuius undecim Communitates ſunt: & in duas plebes, propter Archipresbyteratus, diſtinguitur: Matienſem, quæ ſuperiores ſex Communitates; & Villenſem, quæ cæteras, complectitur.

I. Tiranum oppidum, olim Villacia dictum, & ad dextram Abduæ ripam ſitum, ruina olim periit: paulatim deinde, eo loco ubi hodie cernitur, ædes exſtructæ ſunt. Sedes ibi Prætoria eſt: locus ipſe populoſus, & amœnus. A Ludovico Mauro, contra impetus Rhętorum, anno 1487. ſub Seraphino Quadrio ibidem Prætore, mœnibus primo cinctum fuit: quæ poſtea, ſub Rhætorum dominio, corruêre. Arcis deſtructæ muri etiamnum ſupra viſuntur, hæc, Decanum unum, & duodecim Conſiliarios habet. Contratæ, quæ eo ſpectant, hæ ſunt: à dextro Abduæ latere; Raſiga, (ubi in loco munito, emiſſarius quidam Ioannis Iacobi Medicæi, cum de Volturenæ invaſione cogitaret, ſub habitu Monachi, templum in honorem Sancti Rochi ædificare ſimulavit; quod revera fortalitium erat. quâ re à Rhætis cognita, inhibitus ille fuit. Bruſium verſus, in ipſis confinibus, Caſtrum Plattæ-malæ ſteterat) Molendina, & Fulla, ſeu Fullonica.

In hac Contrata ſitum eſt templum, in honorem beatæ Virginis maximis ſumptibus exſtructum; & egregie ex Pario lapide, qui non procul abinde in monte reperitur, exornatum. Ibi diva Virgo Maria, anno 1506. Mario Homodæo Tiranenſi, ficus colligenti, apparuiſſe dicitur; & in ſui honorem templum ædificari mandaſſe. Frequentes eo, ex longinquis etiam locis, peregrinationes fiunt.

In feſto Sancti Michaëlis, ſolemnes ibi celebrantur nundinæ; unde Rhæti noſtri, ingentem armentorum numerum, in Italiam mittunt. Prope Sancta Perpetua eſt, ubi ſtetit olim arx, à Capitaneorum familia erecta.

Sequuntur Contratæ de Naſino, Roncajola, de Botigiolis Baruffinis, Veſolis: ab altera Abduæ parte, Cologna, Campus, il Doſſo: ubi Caſtrum Homodæorum fuit.

II. Suprema, ſitus ratione, Tertiarii huius Communitas, eſt Sondalum, pagus egregius, cum ſequentibus aliis: Le Preſe; ſic dictus locus, quod proxime Turricula ſit, Vallem (uti diximus) conſtringens. Ad eum pertinent Valles, Fine & Rezen; unde torrens Rezalaſchus in Abduam (ut & omnia reliqua Vallistelinæ flumina) influit: ibidem

ſunt,

ſunt, Frontale & Fumera. Sequuntur, Buladorum, Mondaditia, Contrata Pōtis, Mons Fili, & Summa Cologna, Migiontum, Supra Tiolum, Taronum in monte.

III. Tertia Communitas Groſium eſt. A quo vix ſtadio uno diſtant duo Caſtra; alterum Caſtrum de Groſio, alterum Sancti Fauſtini dictum: à Venoſtis olim habitata, quæ deinceps, anno 1526. una cum cæteris Volturenæ & Comitatus Clavennenſis caſtris, à Dominis trium Fœderum diruta fuêre.
Pertinet ad Groſium, Tiolum inferius; unde via trita eſt, quę per montem Mortirolum in Vallem Camonicam ducit: item Contratæ de Vernuga, & Rovoledo, Vallis Groſina: ubi mons Davoſte eam tangit.

IV. Groſſubtum, (ubi Groſium verſus, torrens Ruaſcus ſtridet) magnus pagus eſt. Contratas ſeu vicinias habet: Roncale, Prata, Plateam, & S. Sebaſtianum.

V. Vervium quinque Contratas habet: de Nova, de Falciis, Rigorbellum, de Scalotta, & Monſchieccum.

Enumeratæ Communitates, præter oppidum Tiranum, ad dextram Abduæ ripam ſitæ ſunt. Deflectamus nunc, ad alteram quoque partem.

V I. Matium ſeu Maze, ſedes Archipresbyteri eſt: Viculi ibi ſunt, Vionum, Villa-nova, Maſſones, Sparſum, (cui caſtrum de Pedenale, in rupe ſupra ſitum, imminet) & mons Matii.

V I I. Tovum, cum Contratula Priſtino; ſupra quam ſitum fuit caſtrum de Bella-guarda.

V I I I. Luerum, ubi Turris deſtructa jacet. Prioratum habet, Ordinis D. Auguſtini, Centuriati dicti. Ejus fundatio familiæ Capitaneorum, Sondrii quondam degentium, aſſcribitur. Ad hanc Communitatem pertinet vicus, Sancta Maria Magdalena vocatus.

IX. Sernium, cum vicis, Bojolo, Sancto Gotthardo, & Valle Clauſa.

X. Villa & Stazona; ubi olim etiam Communitas de Coſetto fuit; quæ nunc cum iſtis coaluit. Cantones quinque habet: à dextro Abduæ latere, 1. Villa. Iſta ſedes Archipresbyteri eſt: quo ſpectant, Platti, Alragno, Novalia, Runcus major, Vallis-pilaſca, Summus-vicus, Revola & Torcularia. Trans Abduam, 2. Stazona; ubi ad Sanctum Iacobum Caſtrum à Capitaneis exſtructum, nunc deſtructum, cernitur. 3. Muſchanum, cum S. Rocho. 4. Sancta Chriſtina. 5. Sanctus Antonius, cum loco alla Motta.

XI. Blan-

XI. Blanzonum, cum Baratta & Placeda, ubi ſupra in monte, Imina dicto, Turris fuit. Vltima hæc, quoad ſitum, Communitas ſuperiori Tertiarii eſt.

Adeſt jam Communitas & Prætura Tilii; quæ duodecima pars totius Vallis in æſtimo eſt:ubi quondam caſtrum Tilium, in loco eminenti ſitum,fuit, Valli imperans, & eidem nomen dans,à Lazzaronis habitatum. In monte ibi propè aliud caſtrum fuit, Ripa dictum. Dividitur in triginta ſex Contratulas. tot enim ſunt Conſiliarii: duoſque Decanos habent; alterum Nobilium, alterum vero plebis.

Ex Contratis præcipuæ, à ſecundo Abduæ latere, ſunt: Platea, Beſta, Bellamira, de Sylveſtro, Sanctus Martinus, Ligonum inferius & ſuperius, Sanctus Ioannes, Frigeri, Summa ſaxa. In planitie vero; Boaltium, Sutii Pons Treſendæ, Sanctus Iacobus Nigola. Ab altera Abduæ parte: Grania; Peſclavini, pars Vallis Malginæ, Pondonum, Carona, (ubi caſtrum ejuſdem nominis fuit) Allicetum, Vallis Belviſi (ubi optimum ferrum excoquitur, indeque ad Bergomates iter eſt, Vicinia Aprica, Eccleſia Divi Petri, & hoſpitale in confinibus ſitum. Inde perviam Zapelli

d'Auriga dictam, in proximos Camunos itur. In planitie, ad radices montis, Contrata de Francheſiis eſt.

Proximum eſt Medium Tertiarium, quod ſeptemdecim Communitates habet. I. Sondrium eſt, propter reſidentiam nobile. primus ejus ſitus, circa annum Domini 1200. prope Maſegrium fuit; & ſe Caſtelletum uſque (ubi Sancti Syri ſacellum eſt) extendit; tempore autem bellorum deſtructum, ſecundo ſub templo Sancti Euſebii, (qui locus Villa vocatur) à civibus reædificatum fuit: qui illic ad tempora uſque Henrici ſeptimi Imperatoris, anno 1309. quiete habitavere. Ab Imperatoris poſtea exercitu, quod Guelphis addicti cives eſſent, igne rurſum & ferro oppidum vaſtatũ; tandemq; ad pedem Maſegrii, & alluentem Malerum flumen; ubi etiam nunc viſitur, exſtructum, & anno 1318. foſſa circumdatum: Anno vero 1325. cum Franchinus Ruſca Comenſis, Gibellinæ factionis, Trixivium caſtrum cum exercitu teneret; mœnibus, inſtinctu Theobaldi Capitanei, cinctum fuit.

Anno 1328. à Franchino & Ravicia Ruſca, fratribus, obſeſſo Sondrio, cives tunc caſtrum de Monte-Cucco erexêre. Illorum Dux erat Lazarinus de Lucino: cui Buccellarius cum copiis, ex Valle

Seriana,

Seriana, auxilio venerat. Re igitur infe-
cta, obſidionem fratres Ruſcæ ſolvêre.

Anno 1335, Azo Vice-comes Mediolani, inſtigatione dicti Franchini Ruſcæ, odio contra Capitaneos ardentis, mœnia oppidi diruit: quæ exinde in ruinis jacent. Capitanei caſtra de Maſegrio, cũ aliis, poſſedêre. quæ inde ad Beccarias, & ab his in Salicæorum manus, pervenêre. Archipresbyter in oppido Sondrio reſidet; quod in quinque hodie Quadras dividitur.

1. Quadra Nobilium de Sondrio, qui de ſeptem Cõſiliariis ſemper tres habét.

2. Plateæ: ad quam pertinent Contratulæ; Aqua calida, Platea de Maſegrio, Scarpatecti, & Ponchiera.

3. Proximus eſt mons Sondrii, olim Rovoledus dictus: ubi Majonum, Aſcherii, Moſſini, Arquini, Gualtherii, Ronchi. Fuit ibi quondam caſtrum Sancti Georgii: ubi hodie Cœnobium Sancti Laurentii, à Monialibus ſub Abbatiſſæ regimine, habitatum, cernitur; à familia de Capitaneis fundatum.

4. Del Doſſo: ubi Triaſſum, Baſſola, Colombera, Gualzii, Sondrini, Marcii.

5. Triangia, cum Ligario, Pradella, & Moronis. Quondam etiam erat ibi Quadra Nobilium Beccariarum; quorum bona nunc pars in alios tranſlata..

Ad Sondrienſem Communitatem, pertinet Vallis Malenei: tamen Malencenſes ſuum habent Antianum, & ſex Conſiliarios: tot enim Quadræ ſunt. 1. Pondoledum: ubi locus eſt ad Turrim vocatus. 2. Campus. 3. Eccleſia. 4. Milirolum. 5. Caſpogium: ubi olim caſtrum Capitaneorum fuit. 6. Lanzada, Vedum, Ganda, & Tornadri.

*In monte del Oro, Malerus amnis oritur; & ex loco, Buſco de Claretio, per eundem montem, ad proximos Prægallos & Engadinos, via ducit.

Ad cęteras nunc Cõmunitates huius Tertiarii, à dextro Abduæ latere incipientes, progredimur.

II. Pontum, magnitudine nulli totius Vallis oppido ſecundum: tres Decanos habet: Exemptorum, *(Gentilhomini)* Nobilium, & Vicinorum. Trans-Abduani vici Communitati huic inſerti ſunt; Satium, (ubi munitum quondam caſtrum eiuſdem nominis) Carugum, Briotti, Alberda, cũ parte Vallis Agnedę.

III. Clurium; (ubi tres, ut ſupra diximus, Decani ſunt) item Glera, Caſtionum ſuper Pontum; (hic Turris quondam munita, nunc exciſa, viſitur) & Trans-Abduani, caſtrum Aquæ, Scalvini, Pontiari, Vallis Arignę, (unde Armiſa flumen oritur) & pars Vallis Malginæ.

IV. Trixi-

IV. Trixivium, propter reſidentiam Capitanei & Vicarii, in caſtro fortiſſimo, uti rudera indicant, quondam celebre. Hodie Vicarius Vallistelinę adhuc pro tribunali ibi in controverſiis Civilibus ſedet: ibidemque Archipresbyteratus eſt. Contratæ ſunt; Burgus, Platea, Fovea, Sanctus Thomas & Menatti.

V. Mons Aquæ, ſupra Trixivium ſitus. Contratulæ ſunt; Ruſconum, Pledum, Palearii, Ramponi, & Rebuſſi.

VI. Montanea, quatuor Quadras habet. 1. Nobilium eſt, qui ſparſim habitant. 2. Surana, & Sancta Maria de Perlongo. 3. De Bono, (ubi Pendolaſcum, ſupra in dorſo, Turris fuit) & Doſſum de Boiſio. 4. De Leputiis; ubi Sanctus Ioannes, Maſaretia, Prata, (torrens ibi Davalionus præterlabitur) Paini, Sanctus Antonius. Caſtrum ibidem fuit Grumellum, à familia de Piro poſſeſſum: aliud item ſuperius in mõte, de Mancapane dictum. Ad hanc Quadram ſpectant Contratæ, Spriana & Marvegia, in Valle Malenci ſitæ.

VII. Caſtionum, olim Communitas Andeveni dicta: ubi in medio montis, ſupra Caſtionum, Turris fuit. Quadræ ſunt quatuor. 1. Caſtionum ipſum. 2. Andevenum & Vendulum. 3. Gri-

ſonum, Moroni, & Platta. 4. Montis Quadra, Sovernum, & Pyrari.

VIII. Poſtalexium, cujus 4. etiam ſunt, Quadræ. 1. Poſtalexium planum. 2. Cõtrata de Sambrolo. 3. Del Doſſo. 4. Lonũ.

IX. Berbennum, ubi Archipresbyter reſidet; duos Decanos, ac novem Colongellos ſeu Contratulas habet. Per flumen Finale Communitas ſecatur. Sub oppido ad ædem dirutam S. Michaëlis caſtrum fuit Rocca Sciſa dictũ. Contratę ſunt, Polagia, Priviolũ, Sgima, Duſonũ, (ubi in monte ſupra, ad Sacellũ S. Georgii, caſtrum Mongiardinus ſtetit) Sedurnum, Rogoledum, Sognum, Muſcium, Leſcunum, Bulgarum, Sanctus Petrus, Pedemontũ, Monaſterium, & Maroga.

X. Buffettum, ad ſiniſtram Abduæ ripam, primum eſt: ædes hujus pagi, cis & trans Abduam, ſparſæ ſunt. Contratæ item; Pajoſa, à flumine ſic vocata; Vallis bona, & pars Vallis Agnedæ.

XI. Plateda; cui adhærent Beſſega, & Betoli. Fluviolus Venina præterfluit. Poſt hancce Communitatem, Vallis eſt, Ambria dicta: hujus incolę quoad taleas aliqua immunitate fruuntur, & nulli Communitati inſerti ſunt. Inde, ad proximos Bergomates callis eſt.

XII. Fœdum, cum Sancto Bernhardo, totius Vallis minima Communitas eſt.

XIII. Al-

XIII. Alboſagia, 4. Quadras habet: 1. Superior dicitur, & Cantonum, Paribellos, atq; illos della Motta, cõprehendit. 2. Inferior; ubi Moizi, & Delini. 3. Caraſale: ubi turris Alboſagia adhuc ſtat. 4 Carbonera.

XIV. Cajolum, antiquitus Communitas Soltogii appellata fuit; cum quinque Viciniis: 1. Cajolum eſt. 2. Liuri, à Valle dicti: unde etiam fluviolus ejuſdem nominis erumpit. 3. Pranſera. 4 Loteri. 5. Nogaredum, cum Palude.

XV. Cidraſcum, præter pagum, Viciniam Montis Spinetæ ſeu Maſſones, cis Abduam, habet. Amnis præterlabens Cidraſcus etiam vocatur.

XVI. Fuſinæ: ubi quondam multæ fabrorum ferrariorum officinę, quæ pago nomẽ dedêre. In ejus territorio eſt Vallis Madre; in qua eſt Vicinia Pizzabella. Amnis inde Madraſcus prorumpit: commodumq; ad Bergomatũ ditionem iter eſt.

XVII. Vltima Tertiarii hujus, ratione ſitus, eſt Communitas Colorina. hujus ſex Viciniç ſunt. 1. Colorina ipſa. 2. Vallis. 3. Poyra. 4. S. Iacobus; &, in monte, Rodelum. 5. La Corna. 6. Mons Ononæ.

Tertiarium Inferius, Abdua terminum ſtatuente, in duas Squadras, Morbenienſem & Trahonenſem, dividitur. Prioris à ſiniſtro Abduæ latere ſitæ, duodecim Communitates ſunt.

I. Mor-

I. Morbenium oppidum;quod à morbo nomen traxiſſe videtur:quod primitus juxta templum Sancti Martini exſtructum eſſet, ubi paludes multæ, quarum exhalationibus aër corrumpitur. Sed temporis ſucceſſu, in locum ſalubrem, ad pedem montis,cui ab utraque fluminis Bitti ripa,(quod oppidum jam interluit) duo caſtra impoſita erant, tranſlatum. & mœnibus circumdatum fuit; quæ nunc ruinoſa jacent. Magnus eo populi ad nundinas hebdomarias cõcurſus eſt. Ad templum Sancti Antonii, Cœnobium eſt Dominicanorum, ſub Prioris diſciplina; cujus fundatio ad annum Domini 1300, refertur. Ad oppidum etiam ſpectant Viciniæ, Camperbolum, Vallis & Arſium. Habent in adminiſtratione ſua duodecim Syndicos, & Caneparium.

Ex ſequentibus hinc, ſitus ratione,

II. Communitas Furcula ſe offert: ubi in planitie templum Divi Gregorii eſt. Talamonam verſus, munimentum magnum fuit, Turratia hodie dictum: item Serta, Sylveta.In monte vero ſunt; Faidum, ubi S. Gotthardus, Fovea, Pratum, Levizolum & Soſtila.

III. Talamona: quam Rancajola amniculus alluit. Vicinias habet: Premianam, Dondonum, Serterium, &

Vallem

Vallem Tartani; quæ nomen à torrente ex ea profluente, habet. Ibi Campus, pagus eſt. Vallis deinde in duas alias minores, Biorcham & Zocchatam vocatas, ſcinditur, utraque ad Bergomates tendit.

Proxima inde eſt Vallis Bitti, à flumine, ex altiſſimis montibus promanante, denominata.

In dextro hujus latere,

IV. Communitas Bema eſt, ad quam vicus Tayda, in altera eius ripa ſitus, pertinet.

V. Albaredum; unde regia & trita via, per proximum montem, ad Bergomates ducit.

Ab altera vero Bitti ripa, monti magis propinqua, Communitas eſt.

VI. Gerola; cuius Viciniæ; Platea, Rapizzi, Mazzi, Caſtellum, Lavezolum, Fouea, Tegiola, Roya, Nanſonchium, Caſinellæ & Fœnile.

VII. Pedeſina; unde callis eſt in Vallem Saxeam, Ducatus Mediolani.

VIII. Raſura, cum Contrata de Molendinis.

IX. Coſium, ſedes quondam Prætoria in planitie, ex antiquioribus Vallis oppidis eſt. Supra in monte, arx muniſſima fuit, à Vice-Dominorum familia olim habitata: jam deſtructa. In monte

ſunt:

ſunt; pagus Saccus, ſuperior & inferior. In planitie vero; Rogoledum, Plantina, Planium, Vallate: ibi Abbatia Sancti Petri fuit.

X. Rogolum: ſupra quod, in monte, arx Sancti Georgii fuit; Vicinię ſunt; Andelum, Occha, Fiſtolera, & Caſſinæ.

XI. Alebium, (quæ Communitas, per torrentem Lexinam, à Rogolo ſeparatur) pagus amplus eſt, & domus hinc inde diſſitæ. Abbatia ibi, Aqua frigida vocata, Ordinis Ciſtercienſium quondam erat.

XII. Vltima in hoc Tertiario Communitas, eſt Plantedium; cujus ædes quoque diſperſę ſunt. Ibi in Confinibus, ad foſſam, per quam Abduas olim fluebat, fuit Burgus Franconis, à Franciloone, Imperatoris Mauritii militiæ duce, (uti libro tertio monuimus) dictus. Ibidem hodie eſt templum Sanctę Agathę, & in circuitu rudera quędam Vrbis eximiæ Volturenæ cernuntur. Non procul ad Larii lacus ripam, Turris Olonia fuit: & Sancti Stephani Sacellum. Hîc, uti & in proximo loco Montecchio, à Comite Fontium, Gubernatore Mediolani, ann. 1603. duo propugnacula (ut alibi prolixius explicavimus) erecta fuêre.

Squadra Trahonenſis in undecim Communitates diviſa eſt.

I. Tra-

I. Trahona, oppidum Prætorium, in ſuos Cantones diſtributum: videlicet Somagna, Monscuccus, Suſingovum, Cofedum, Maneriæ, Corlatium, S. Agatha, Valleta, Biogium; quod in alto monte ſitum eſt.

Retrogrediendo ad fines Tertiarii de Medio,

II. Communitas Bulli, in monte ſita eſt: cui annumeratur Villapicta in planitie.

III. Communitas Ardenni; ab ardendo, ob nimium æſtum, ſic appellata. Præpoſitura Sancti Laurentii hîc eſt. In planitie, caſtrum fuit, à Capitaneorum familia erectum. In monte, arx Sancti Lucii. Viciniæ montanæ ſunt; Gadium, Platea longa, Plota, Biolum, Scenenum, Fovea: in planitie vero, Maxinum, à flumine nomen trahens.

Conſcendentibus montem Pelaſcum, retro jacet

IV. Datium: inde dictum, quod hic telonium de armentis, quæ in Valle Maxini æſtiva habebant, Principi perſolveretur. Contratulæ ſunt; Rovelidum, & Ceridum. Ibi, in proximo monticulo, qui culmen de Datio dicitur, apparent veſtigia exciſæ arcis; quæ pro ſpecula totius Vallis ſerviebat.

V. Clivium; pagus antiquus eſt. Huic

Commu-

Communitati inſerta ſunt; Caſpanum, (ob ſedem Paravicinorum & Mallacridarum celebre) Bedolium, Caſa Pici, Caſa Saxi, Roncalea inferior & ſuperior, Tovate, (à torrente præterlabente nomen ſortitum) Chempum, Vallate, Nogaredum, Seronum, Sylva plana, Aquamarcida, & Cevum in Valle Maxini.

VI. Mellum, & huic additum Conſelium, (cui caſtrum, Demophilos dictum, Vice-dominorum olim habitaculum, imminet) Sanctus Ioannes, Clivaſca, Prægroſſum, & Vallis Maxini; ubi Sanctus Antonius, Catægium, Filolera. Remenum, (ingens hic ſaxum, coloſſi inſtar, cernitur, magnitudine 35. latitudine 10. & altitudine 15. ulnarum) item Sanctus Martinus. Prope hunc thermæ ſunt, à Maxino flumine, qui inde ex monte oritur, dictæ, cardiacis præſertim & hepaticis ſalubres: quarum virtutem Ioannes Gulerus à Veineck, Eques Auratus, in hiſtoria Rhætiæ; itemque Petrus-Paulus Paravicinus, Medicus Comenſis; & Ioannes Andreas Mallacrida, Medicus Volturenus, ſcite deſcripſerunt. Eſt in eadem Valle Vicinia, Cornolum vocata, nulli Communitati inſerta: quæ collectas ſuas ſeparatim ſolvit.

VII. Cer-

VII. Cercunum: cui adhærent, Pluſognum & Creſta.

VIII. Cinum; cui ædes aliquot hinc inde ſparſæ annumerantur. Caſtrum ibi prope in ruinis cernitur.

Reflectentibus in planitiem.

IX. Campus Vicus occurrit. Vicinias habet, Cermeledum, (cui Dorſum Vice-comitis incumbit: ubi arx familiæ Caſtellorum Sancti Nazarii fuit) Deſcum, & Barcum.

X. Mantellum: cui Viciniæ aſſignatæ ſunt; Soriate, Puſterla, & Cortile.

XI. Dubinum; Viciniam Forzonicum habet.

Monaſterium, (ſic dictum, quod Conventus Monialium ibi fuerint. quæ propter aëris intemperiem, Comum, aut ad Sanctum Laurentium in monte Sondrii ſe contulere) etſi tantum Viciniæ nomen, non autem Communitatis, habeat; æſtimum tamen ſeparatim ſolvit. Hic mons Sancti Iuliani eſt, à Sacello ibidem exſtructo vocatus. In Confinibus Comitatus Clavennæ ſunt; Proveſcium, Morterium, & Bocca (*Oſtium*) Abduæ, qui in Larium ibi influit.

Ad Comitatum tandem Clavennæ pervenimus. (Nomen hoc à clave venit: per caſtrum enim Clavennæ, tanquam per clavem, exteris populis tranſi-

tus in Italiam olim præcludebatur.) In duas ille Iuriſdictiones, Clavennenſem & Plurienſem, tribuitur, munitiſſimo loco ſitus. Orientales habet vicinos Pregallos: Occidentales, Miſaucos, & Larii lacus accolas: à meridie, Boccam Abduæ: ab Occidente, Vallis-Rhenanos & Averſenſes, Lepontios Rhætos.

Clavennenſis Iuriſdictio in tres iterum partes eſt diviſa. 1. In Oppidum ipſum, cum Viciniis adhærentibus. 2. Communitates quatuor exteriores; & 3. Vallem Sancti Iacobi.

I. Oppidi meminit Antoninus Auguſtus, in Itinerario ſuo. Hodie pulcherrimis ædificiis exornatum cernitur: magnuſque illuc populi, propter commerciorum frequentiam, concurſus. Anno 1486. à Bonâ, Ioannis Galeatii, Mediolani Ducis, matre & tutrice, contra impetus vicinorum Rhætorum, mœnibus cinctum fuit: quæ collapſa nunc jacent. Caſtrum munitiſſimum ei imminebat; cui principium Comes quidam Angleriæ, anno 1162. ſibi à Friderico I. Imperatore timens, dedit. Ædificium Ioannes Galeatius & Ioannes-Maria Vicecomites, Mediolani Duces, auxêre. Lazerta, Præfectus Galliæ Regis Ludovici, anno 1500. aggeribus communiit. Tandem à Dominis Rhætis, anno 1536. cum

cum aliis Caſtris in Valletelinâ, deſtructum fuit.

In oppido ſedem habet Archipresbyter, & magiſtratus à Rhætis miſſus, quem Commiſſarium vocant. Hi cum mero & mixto imperio, gladiique poteſtate, (uti etiam Plurienſis in ſua Iuriſdictione) in Civilibus, Criminalibus, & Matrimonialibus, jus liberè exercent. Vicarium in maleficiis nullum habent; ſed ad ſtatutorum Comitatus (quæ in multis diverſa à Volturenenſibus ſunt) obſervationem Iuramento adſtricti, in gravioribus cauſis, jurisperitorum operâ & conſilio plerumque utuntur. In toto Comitatu, ſub deſignatis Capitaneis, mille ſelecti milites, albo inſcripti ſunt.

Oppidani vero, hanc in ſuis rebus adminiſtrationis formam obſervant. Eligunt ſingulis annis, & ſorte plerumque adhibita, Conſulem, & Vice-Conſulem, qui Quæſtoris munere fungitur: binos item juſtitiæ Conſules, quorum munus biennale eſt; duos Syndicos, ad defenſionem privilegiorum oppidi; duos Proviſionarios, ut vocant, qui etiam biennales ſunt; virum unum Conſilii, & Cancellarium: his adduntur quatuor ex provectioribus, qui adjuncti, *l'aggionta* appellantur. Quatuor-

decim iſti, poteſtatem rerumpublicarum oppidi habent.

Viciniæ, ad oppidum pertinentes, hæ ſunt: Bettum, Dragonera, cum Crotto, (propter cryptas ſubterraneas, quarum maxima circa oppidum eſt copia, quibus illi pro céllis vinariis utuntur) item Maina, Campadellum, Planazola, Orellum, Tannum, Planum, & Capiola.

A ſiniſtro autem Mairæ fluminis latere; Prata, I. Communitatem invenimus. Hujus Viciniæ; Dona, (ubi Cœnobium eſt Monachorum Sancti Benedicti, ſub Priore viventium, fundatum à Valentinâ, Ioannis Galeatii filia, Duci Aurelianenſium nupta) Stove, Pratella, Vſcionum, Lodenum, Vallis Bovera: in planitie, Mala guarda, & Bella ſpata.

II. Communitas, eſt Novatum, in duos Conſulatus diviſa; Novatenſem, & Samolicenſem. Novatum, caſtrum in monticulo habuit; cui inſerviunt, Ripa Lacus, Metiola dicta. (ubi merces, quæ per Larium vehuntur, in publico horbonio aſſervari ſolent) Campus, Verceium; Ceium, Vicus, & Vallis Codera, à monte Codera ſic vocata; ubi Codera & Cola in ingreſſu Vallis eſt.

Abduam tranantibus, primo ſe offert Samolicum, ſive Summus lacus, ut Antoninus Auguſtus in Itinerario habet:

in capite enim lacus ſtat. Hic Sanctus Fidelis, ſub Imperatore Maximiano, martyrium ob Chriſti confeſſionem ſuſtinuit: cujus corpus anno 937. ſub Epiſcopo Vbaldo, Comum tranſlatum fuit.

Viciniæ illius ſunt; Vigazolum, Caſenda, Era, (cui caſtrum Sancti Andreæ à Trivultiis exſtructum, impoſitũ erat) Pajedum, Sylva plana, Monaſterium, Nogaredum, Roncionum, Mons-novus. Alia quoque fuit ibi Turris, Paniſperdutus vocata, parum diſtans à fluviolo Bogia, qui in Mairam illabitur. In planitie ædes aliquot ſunt, ad Trivultiam dictæ.

III. Gordona: prope quam caſtrum S. Catharinæ ſtat. Contratulæ illius ſunt; Coloredum, Scioium, Cuſparanum, Cimavilla, Pontum, Vallis de Bodegno, montes de ſumma ruina. Ex hac Communitate iter, per montem Furculam, ad Miſaucos eſt.

IV. Meſe eſt; pagus nomen hoc Communitati dedit. Contratulæ ſunt; Scandolera, Piperellum in monte, (ubi caſtrum ejuſdem nominis fuit) Caſtrona, & Carcaſaccum.

Vallis Sancti Iacobi, ſeu Campus Dulcinus, in duodecim Quartarias dividitur, quę ſunt: S. Iacobus, & S. Guilielmus;

(ubi corpus ejus ſepultum eſſe dicitur) Vohum; ubi Eccleſia Beatę Virginis Mariæ, & Lironum eſt) Campus-Dulcinus, ſeu Sanctus Ioannes, ob templum dictus; Frazitium, (ubi caſtrum fuit) montes Sancti Bernardi; montes de Medio; Madeſium, (olim Tarveſede, [*torva ædes*] ut Antoninus innuit, dictum, ubi regia via erat) Planazum, Porcaretia; Stambilonum, & Sterletia: item Inſula, Turni, Tegiatum. Raſtelia; ubi principium Cardinællis eſt. Via pręceps ita vocatur, per Vrſulerum montem, qui alpium Adularum membrum præcipuum eſt, & per excellentiam etiam Adula dicitur. Ex eo Lira amnis oritur, & Mairæ ſe prope Meſem miſcet: ſunt in monte ipſo veſtigia Turris antiquæ; ubi via regia dividitur: altera per Tarvaſedem; altera per Cardinællem, ducens. In monte ipſo præterea hoſpitium eſt, tranſeuntibus percommodum.

Hæc Vallis civilem Iuriſdictionem habet: ubi Miniſtralis, Locum-tenens, Cancellarius à duodecim Cõſiliariis eliguntur. Appellationes ad eoſdem duodecim Conſiliarios Vallis deferuntur. De livellis autem, & cenſibus cum pacto luendi: coram tribunali Clavennenſi reſpondere tenentur.

Prætura

Prætura Plurienſis, (Prætor enim Rhæticus ibi Magiſtratus eſt) à Clavennenſi Iuriſdictione, per flumen Pluviam diſtincta eſt; ſuumque etiam habet Archipresbyterum. Oppido nomen à plorando deducunt. quondam enim magna aquarum & ſaxorum ruina oppreſſum dicitur; & proinde in alium locum, ubi caſtrum Bellofortum ſitum erat, tranſlatum. hodie populoſum, & ædificiis ſumptuoſis ornatum eſt.

Iuriſdictio in duas Communitates diſtinguitur; Plurium ſcilicet, & Villam.

Plurienſis Communitas, Conſulem cum novem Conſiliariis habet. Horum quinque cum Conſule in oppido, ubi etiam ſunt Vice Conſul, Caneparius, duo Conſules juſtitiæ, & totidem Proviſionarii.

Ad oppidum ſpectant; Sancta Crux, Sanctus Martinus; & Aurogum; ubi caſtrum fuit. Viciniæ deinde ſunt, Cilanum, (ubi caſtrum ejuſdem nominis eſt) Polinum, & Pradelium; Roncalia item, Peſtera; (hic ſumptuoſiſſimum familiæ Vertematum. Francorum palatium viſitur) Borſium, Crana, Giupedum. In montibus deinde, Savonium (unde iter ad Averſenſes Rhetos) Daſile & Carottum. In montibus ex adverſa Mairæ ripa, lapis eſt; ex quo antiquitus

(atteſtante Plin. lib. 36. c. 22.) lebetes [*lavezzi*] coquendis cibis utiles, aliaque vaſa, tornari ſolent; quæ ad circumvicinas regiones, magna quantitate devehuntur.

Villa, altera Communitas, ita à pago dicta eſt. Ad eam pertinent Viciniæ; Ponteila, Clavera, (caſtri rudera ibi cernuntur) Sanctus Euſebius, Canetum, Poirum, Tajedum, (quo habitatores, qui olim Pondeiæ in confinibus erant, ſe contulere) & Pyrarium. A Valle Prægallia, per flumen Loverum, ſeparatur.

Et ſic Rhatia prima Inalpina ſitum, antiquitates, bella, fœdera, & politiam, ſumma qua potui brevitate, & fide hiſtorica, deſcripſi, inveſtigavi, enarravi, tradidi, finii: ad gloriam Dei Omnipotentis, & dulciſsima Patria exaltationem. AMEN.

FINIS.

INDEX LOCORVM, PERSONARVM, ET RERVM MEMORABILIVM.

A.

ACerienſis conventus. 365
Acerienſis juriſdictio. 351
Alvonovana juriſdictio. 349. 354. 369
Anni à Chriſti nativitate numerari cœpti. 102
Auſtriæ Principum diſſidia cum Epiſcopatu Curienſi. 150
Auſtriacorum copiæ ab Helvetiis ad Ragatium obrutæ. 145
Auſtriacorum fœdus hæreditarium cum Helvetiis 150. cum Rhætis. 234
Auſtriacorum & Helvetiorum prælium ad Sempachium, 136. ad Navalia. 137
Auſtriacorum & Tigurinorum prælium ad Vitodurum, 127. ad Tatuillem 134
Auſtriacum bellum contra Epiſcopum Curienſem. 147

B.

BAronus, 292, & ſeqq. & 326, & ſeqq.
Bellofortenſis juriſdictio. 373
Bellofortenſis Vallis. 357
Bellum Allemannicum, 72. Burgundicum, 203. Gallicum & Rhæticum, 72. cum Io. Iacobo Medicæo, 182. & ſeq. inter Iuſtinianum Imp. & Theodatum Oſtrogotthorum Regem, 83. Suevicum adverſus Helvetios. 148
Bormienſis ditio. 393
Bormium. 213. 392
Brigantium, 46. obſeſſum, 138. occupatum & combuſtum. 115

C.

CAſtellenſis juriſdictio. 364
Caſtellinum arx. 364
Caſtra Rhætica, 44. 46

Caſtrenſis juriſdictio. 350. ſeq.
Cathedrale fœdus. 310. 318. 321
Cathedrales. 370
Cathedralium Communitatum fœdus. 227. 230
Cathedralium Rhætorum fœdus cum Helvetiis: 151.
Clavenna, oppidum & caſtrum. 183. 184. 267. 294, 418, & ſeqq.
Clavennæ arx deſtruitur. 191
Clavennæ caſtrum aſtu occupatum. 138. 146
Clavennæ comitatus. 213. 249. 282
Clavennates, 43. Epiſcopatui Curienſi parent. 122. 133
Clavennates articuli. 261
Clavennenſes libertatem promulgant. 145
Clavennenſe telonium. 249
Clavennenſis juriſdictio, 417. oppugnatio. 248
Comitia trium Fœderum. 321
Comitiorum & Conventuum Rhæticorum forma. 241
Comum à Rhætis afflictum, 30. Rhætis ereptum. 32.
Corvantiana juriſdictio. 354. 370
Corvantiana Vallis. 370
Curia. 241. 319
Curienſis civitas, 347. Sarunetibus auxilium præſtat. 143
Curienſis civitatis diſſidium cum Epiſcopo, 140. privilegia 113. 323. Epiſcopatus, 310. ejus Epiſcopatus circuitus 43. diſſidia cum Auſtriæ Principibus 150. ejus Epiſcopus à Magiſtratibus creandis excluſus, 147. ejus Epiſcopi pacta cum tribus Rhætiæ fœderibus, 248. ejus præpoſitura, 315 Reformatio. 262
Curienſium Epiſcoporum catalogus, 310. dominium, 313. ſedes & aula. 315
Curtes. 332
Curtis Epiſcopatus Curienſis. 325
Curtis regalis in civitate Curienſi. 109

D.

DAvoſiana juriſdictio. 349
Davoſianæ regionis deſcriptio. 359
Davoſiani. 355. 357
Davoſium. 177. 180. 269. 270
Decem juriſdictionum fœdus. 227. 228. & ſeqq. 348.
Decumæ ut ſolvantur in Rhætia. 248
Diſentis. 305

Diſertinenſis Abbas. 282.290
Diſertinenſis Abbatis privilegia. 197.285
Diſertinenſis juriſdictio. 197.278.282.286.
Diſertinenſium Abbatum catalogus. 285
Diſertini Senatus. 289
Diſertinum. 284.287
Diſertinum monaſterium. 284.ſeq.
Diſputationes in Rhætia Religionis cauſa. 247
S. Dominicæ ſacellum. 142
Dominium de Alto-Trino, 306. de Aſpermonte, 318. de Flumine, 128. Haldenſtein, 373. octo juriſdictionum, 349. de Rhætio & monte S. Georgij. 299

E.

ENgadina inferior. 314, 318. 339
Engadina ſuperior. 318.334.
Engadini, 390. Cæſarianos opprimunt. 153
Engelberg. 294

F.

FAbarienſe monaſterium. 93. 112
Fabarienſes thermæ. 94
Fabius Quadrius. 2[illegible]
Familiarum nobilium per Rhætiam catalogus. 47. & ſeq.
S. Fauſtini caſtrum. 403
Flemiana juriſdictio. 285
Flemium. 391.296.
Fœdus cathedrale. 310.318
Fœdus decem juriſdictionum. 348
Fœdus Domus Dei. 88
Fœdus magnum Suevicum. 149
Fœderum Helveticorum ſumma. 226.227

G.

GAbriel Medicæus. 189, 194, 301. ſeqq.
S. Gallus. 284
S. Galli parochia. 393
Glaronenſes. 77, 197. cum Suitiis Vallisſtadium capiunt. 144. Sarunetum oppidum recipiunt. ibid.
Griſæi fœderis deſcriptio. 227, 274. conventus & juriſdictiones. 283
Griſæi Rhæti Comitem Suitienſem fundunt. 133
Griſæo fœderi præcedentia adjudicata. 251
Griſæorum Rhætorum fœdus cum Helvetiis, 251. virtus. 171
Griſones. 44

H.

HElvetiæ ſeptem veteres pagi cum Rhætis Griſæis perpetuum fœdus jungunt, 225
Helvetij à Cæſare fuſi. 30. Ludovico Bavaro Imp: addicti. 129. tumultus Rhæticos componunt. 256
Helvetiorum fœdus cum Regibus Galliæ. 232
Helvetiorum & Auſtriacorum prælium ad Sempachium. 136. ad Navalia. 137

I.

JEſuitæ ex Rhætia proſcripti. 251, 273
Ilantium, 141, 240, 251, 269, 293
Iudex provincialis. 283
Iuſtitiæ adminiſtrandæ forma inter Rhætos. 236. & ſeqq.

L.

LAxium. 295
Lantiana juriſdictio. 354
Lantium. 330
Leguntina juriſdictio. 282
Leguntina Vallis. 278, 291
Lucernates. 155. 181

M.

MAjavilla oppidum. 368
Majavillæ caſtrum. 367
Majævillæ dominium. 159, 349, 366
Malanſiani. 159, 167
Malanſium. 367
Malaplatta caſtrum. 368
Mediolanenſium Ducum fœdus cum Rhætis. 235
Mediolanum conditum. 21. a Gallis occupatum. 214
Mediolani libertas promulgata. 145
Miſaucum. 184, 190, 307.
Montana juriſdictio. 278, 280, 281, 301 303, 314
Morbennienſis ſquadra. 309
Morbanium. 185. 412
Morbenii prætor. 379
Mulierum Rhæticarum & Vindelicarum facinora. 36
Muſſij præfectura. 183. ſaxum. 388
Muſſium caſtrum. 189, 191, 198, 200

N. Neu-

N.

NEuvenburg arx. 325
Neuvenhus turris. 326

O.

OBerſtein turris. 306
Oeni ortus. 336
Oenipontana curia. 151
Oenipontum. 188,382
Oenotrium, 165
Olonia turris. 386, 414
Ortenſteiniana juriſdictio. 318,326

P.

Pedemontum. 410
Plurienſes libertatem promulgant. 145
Plurienſis prætura. 423
Plurium. 185, 381, 423
Pons teloni. 298
Prægallia. 318.333
Prægalliæ vallis privilegia. 111

Q.

QVadræ. 400
Quatuor pagici. 266,270,318,324,347

R.

REineck caſtrum. 122
Rhætia in provinciam à Romanis redacta. 38. in diverſas partes ſciſſa. 117
Rhætia, prima & ſecunda. 58
Rhætiæ utriuſque ſitus. 78. antiquæ & Helvetiæ limites. 103. confinia. 28. devictæ juriſdictio & procuratio rei militaris. 40. hodiernæ longitudo & latitudo. 46. Inalpinæ deſcriptio. 43. Ducis juriſdictio. 82. Procurator. 41. Prolegatus. 41. Præſes. 41,58
Rhætus, Thuſcorum dux. 23. caſtra erigit ſuo nomine inſignita. 24
Rhæti trium Fœderum. 44. Cathedrales. 150,151. Griſæi. 151, 171
Rhæti inalpini, ad originem Rheni & Oeni conſidentes. 39
Rhætorum Comitia. 241. ſub-comitia. 243. diſciplina militaris. 244. geſta. 55 & ſeqq.
Rhætorum reipubl. prima gubernatio. 26. conſtitutiones. 244. tria Fœdera. 230. & ſeqq.

Rhæ-

Rhætica gens ad Chriſti fidem converſa. 61,62
Rhætici motus. 253, & ſeqq. 266, & ſeqq.
Rhæticum idioma. 26, 27,44
Rhætienſis juriſdictio. 278,300
Rhætienſe dominium. 299
Rhætigoja. 362,366
Rhætigojc. 342
Rhætium, 300
Rhætium amplum. 124
Rhætij Dominus. 291
Rheni ortus. 42,287,288,289,306
Rhodani origo, 287

S.

SAncto-Gallenſes cum Abbatiſcellanis ſocia arma jungunt. 137
Sargans, ab Auſtriæ Archiduce acquiſitum. 136
Sarunetes, cives Tigurinorum, & Rhætorum confœderati. 143
Sarunetum Comitatus, 23.192. fœdus cum Rhætis 143. oppidum, caſtrum, & ditio capta. 144
Scavicana juriſdictio. 349
Schennis monaſterium. 96
Scolium. 340.345
Sexamnienſes. 107. 280
Sexamnienſis juriſdictio. 281
Spinoila, caſtrum. 315,319
Stuſſavia. 278, 281, 304
Suaderloch. 167, 181
Subcomitia. 321
Suilij. 155. cum Glaronenſibus & caſtrorum Rhæticorum incolis, Sarunetes bello petunt. 143, 144. oppidum Sarunetum recipiunt. 144
Superſaxenſis juriſdictio. 278, 284
Supraportana juriſdictio. 333
Supraportani. 334
Supraſaxum. 330
Supraſylvani. 296

T.

TAbulæ trium ſigillorum. 257
Ticini ſcaturigo. 285
Ticinum, 186. 187. captum 212
Tigurinorum & Auſtriacorum prælium ad Vitodurum, 127. ad Tatuillam. 134
Tigurinum bellum ad pagum Ragatium. 145
Tilienſes. 399
Tilium. 396. 399. 405.
Tilium caſtrum. 377
Tiranenſe caſtrum. 385

Tira-

Tiranum oppidum. 396.401
Tirani Prætor. 379
Tirolenſes, 390. fœdus Suevicum ingrediuntur. 152
Tirolenſium in Engadinam inferiorem irruptio. 169.170
Tomiliaſca. 24.300.326
Trixivium. 409
Trixivii caſtrum. 406
Tronum. 282.288
Tugienſes. 155.181
Tyrrhena Vallis. 378

V.

VAllis Telina. 187.191.260.314.377.380.389. & ſeq.
Vatienſis juriſdictio. 327
Velcuria. 152.175
Velcurium obſeſſum. 125
Venetæ Reip. amicitia cum Rhætis. 236
Veneti Volturenam occupant. 141
Venetorum bellum adverſus Stngianos. 225
Vennones. 152.175.362.378.
Vndervaldii. 155
Volturena. 185.192.254. 378. à Venetis occupata. 141
Volturena civitas. 378
Volturenæ urbis rudera. 414
Voltureni. 118.378.398
Volturrheni patres. 378
Vortienſis juriſdictio. 278.282.287
Vranii Helvetii. 129.154.155.177

Z.

ZVtienſes. 176
Zutium. 250, 252, 338.

F I N I S.

AOA XGYLW2A